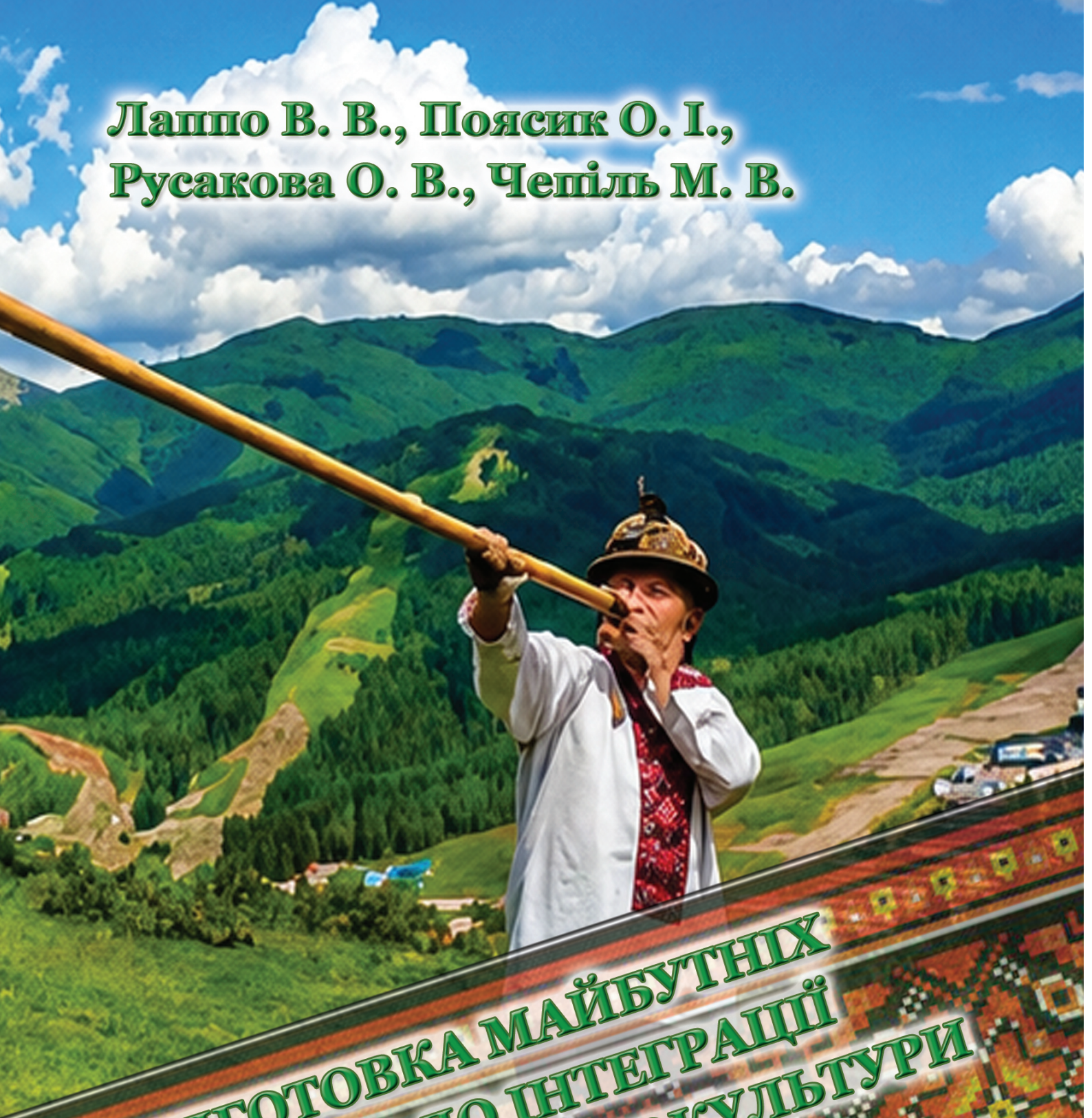
Лаппо В. В., Поясик О. І.,
Русакова О. В., Чепіль М. В.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІНТЕГРАЦІЇ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Лаппо В. В., Поясик О. І., Русакова О. В., Чепіль М. В.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІНТЕГРАЦІЇ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Монографія
Видання 2-ге, перероблене і доповнене,
присвячене 20-річчю заснування кафедри
педагогіки і психології КННІ КНУВС

Івано-Франківськ
"НАІР"
2026

УДК 378.147+37.017
Л 24

Монографія обговорена і рекомендована до друку
Вченою радою Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника
протокол № 10 від 11 червня 2026 р.

Рецензенти:

Мартинець Л. А. – доктор педагогічних наук, професор, перший проректор Луганського національного аграрного університету;

Романишин Р. Я. - доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри початкової освіти та освітніх інновацій Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Лаппо В. В., Поясик О. І., Русакова О. В., Чепіль М. В.

Л 24 Підготовка майбутніх учителів до інтеграції гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи: монографія. Вид. 2-ге, перероб. і доп. / за літ. ред. Г. М. Волощук. Івано-Франківськ: НАІР, 2026. 404 с.

ISBN 978-617-8768-30-0

У монографії визначено провідні засади і психолого-педагогічні передумови етнічної соціалізації дітей молодшого шкільного віку; обґрунтовано потребу актуалізації педагогічного потенціалу гуцульської етнокультури в умовах початкової школи Карпатського регіону; визначено критерії та показники готовності студентів і педагогів-практиків до етнічної соціалізації молодших школярів; розкрито провідні чинники професійного становлення майбутніх учителів у царині етнізації освітнього процесу початкової школи; охарактеризовано педагогічні умови, форми, методи, засоби, що забезпечують інтеграцію елементів гуцульської етнокультури в змістове наповнення Нової української школи.

Монографія адресована викладачам закладів вищої освіти, студентам педагогічних спеціальностей, вчителям початкових класів, дослідникам етнокультурного феномену Гуцульщини.

УДК 378.147+37.017

ISBN 978-617-8768-30-0

© Лаппо В. В., Поясик О. І., Русакова О. В., Чепіль М. В., 2026 р.

ЗМІСТ

Передмова 4

Розділ І. Теоретичні засади етнічної соціалізації дітей молодшого шкільного віку 8

1.1. Особистісне становлення молодшого школяра в координатах етнопроблематики 8

1.2. Психолого-педагогічні передумови етнічної соціалізації молодших школярів 32

Розділ ІІ. Визначальні чинники культурної самобутності гуцульського етнорегіону та їхнє місце в освітньому просторі..... 49

2.1. Відображення феномену гуцульської етнокультури в наукових дослідженнях 49

2.2. Інтеграція етнокультурних надбань Гуцульщини в освітню практику 59

Розділ ІІІ. Дослідження готовності випускників ЗВО та вчителів початкової школи до здійснення етнічної соціалізації 72

3.1. Вивчення рівня обізнаності студентів і вчителів з елементами етнокультурних традицій 72

3.2. Визначення критеріїв і показників готовності майбутніх педагогів до інтегрування етнокультурних традицій в освітню практику 87

Розділ ІV. Зміст та організація підготовки студентів до етнізації освітнього процесу початкової школи 110

4.1. Методичне забезпечення навчально-пізнавальної діяльності студентів..... 110

4.2. Порівняльний аналіз результатів дослідження 239

Висновки 259

Список використаних джерел 264

Додатки..... 287

ПЕРЕДМОВА

Реформування освітньої системи сучасної України спрямоване на глибоке й усебічне опанування кожною людиною кращими здобутками минулих поколінь задля усвідомлення себе співучасником у справі культурного поступу рідного народу.

Процес засвоєння культурних цінностей, норм поведінки, відтворення набутого соціального досвіду в діяльності та спілкуванні активізується в період молодшого шкільного віку. Відтак перед початковою освітою постає низка завдань щодо формування самоусвідомлення та самоутвердження активного учасника культурного розвитку етноспільноти щодо заперечення пасивної адаптації індивіда до вимог певного соціуму.

Феномен української культури визначений синтезом культурної самобутності етнічних груп, які утворюють українську націю. Однією з етноспільнот України є гуцули. Ареал їхнього проживання – найвища частина Українських Карпат (Галичина, Буковина, Закарпаття).

Етнічне різноманіття української культури спонукає до вивчення педагогічного потенціалу її матеріальних і духовних надбань з метою активного залучення в освітню практику як засобу виховання.

Означена потреба набуває особливого змісту в період професійного становлення вчителів початкової школи. Адже саме вони забезпечують природну інтеграцію дитини в духовний світ і традиційний життєустрій рідного народу, який є неподільною часткою загальнолюдського буття.

Провідним чинником на цьому шляху вбачаємо фахову підготовку вчителів. Для вирішення діалектичної суперечності між традицією і новацією потрібні: усестороння ерудиція, ґрунтовні філософські знання, розвинені педагогічні здібності, досконалі професійні вміння, спрямованість на дитину як особистість і суспільну цінність зі своїми

потребами та бажаннями – усе це передумови формування професійної майстерності педагога. Саме професійна майстерність стане запорукою у справі інтеграції гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи.

Концептуальні засади виховання зростаючого покоління в умовах оновленої освітньої системи незалежної України обґрунтовано в працях І. Беха, О. Вишневського, В. Галузинського, М. Красовицького, В. Кременя, А. Кузьмінського, О. Сухомлинської. Проблемам формування особистості в етнокультурному середовищі присвячено наукові дослідження О. Венгера, Н. Гавриш, О. Кононко, Н. Лисенко, Ж. Піаже, О. Проскури.

Окремі аспекти реалізації принципів етнізації, культуровідповідності й регіонального підходу в освітніх закладах відображено в науковому доробку О. Будник, О. Дубасенюк, В. Євтуха, Р. Жуковської, Н. Лисенко, Н. Побірченко.

Потреба інтеграції традиційної культури в практику освітніх закладів гуцульського етнорегіону обґрунтована в працях Г. Білавич, Л. Калуської, П. Лосюка, Т. Паски, О. Реги, І. Руснака, Й. Сележана, Р. Скульського, В. Хруща, М. Стельмаховича.

Опрацювання наукових досліджень та вивчення освітньої практики засвідчили низку протиріч: між наявністю виховного потенціалу етнокультури та його недостатнім залученням у роботу сучасної початкової школи; потребою ознайомлення дітей молодшого шкільного віку з культурними цінностями етнорегіону як першої стадії прилучення до національної (а згодом і загальнолюдської) культури й недостатньою теоретичною та методичною підготовкою вчителів до реалізації такої потреби. Наявність перелічених протиріч актуалізує проблему підготовки майбутніх учителів до інтеграції гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи.

Дослідницько-пошукова діяльність авторів монографії спрямована на розв’язання низки завдань:

- характеризувати особливості соціалізації дітей молодшого шкільного віку;

- виявити передумови формування першооснов етнічної самосвідомості в молодшому шкільному віці;

- обґрунтувати педагогічний потенціал вітчизняної етнокультури та її місце в процесі фахової підготовки вчителів початкової школи;

- визначити критерії та показники готовності студентів і педагогів- практиків до етнічної соціалізації молодших школярів;

- розкрити методику ознайомлення майбутніх учителів з різними аспектами гуцульської етнокультури в процесі вивчення дисциплін загального і професійного циклів;

- дослідити сприятливі педагогічні умови, які забезпечують інтеграцію елементів гуцульської етнокультури в освітню практику Нової української школи.

Методологічні засади дослідження ґрунтуються на теорії культурно- історичного розвитку особистості (Ж. Піаже, Т. Парсонс), провідних концепціях впливу етнокультурного осередку на формування особистісних якостей індивіда (Л. Орбан-Лембрик, М. Пірен), принципі визначальної ролі діяльності в процесі становлення особистості (І. Бех, О. Кононко), науковому доробку класиків педагогіки з питань впровадження елементів народної культури в освітній процес (О. Духнович, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський), психолого-педагогічних характеристиках формування особистості (О. Венгер, О. Кононко), положенні про необхідність актуалізації етнокультурного потенціалу народу в умовах сучасної української освіти (І. Бех, В. Кузь, Н. Лисенко, Н. Побірченко, М. Стельмахович, Г. Філіпчук).

У монографії представлено науковий доробок і результати експериментальних досліджень викладачів Коломийського навчально-наукового інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Упродовж 2024 року проаналізовано роль етнокультурного осередку у справі становлення й розвитку особистості; доведено доцільність прилучення студентів до культурних надбань етноспільноти; розроблено методику діагностування готовності майбутніх учителів до залучення елементів гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи;

узагальнено педагогічний досвід комплексного вивчення гуцульської етнокультури в процесі професійної підготовки фахівців початкової ланки освіти.

Монографія адресована викладачам закладів вищої освіти педагогічного спрямування, студентам спеціальності «Початкова освіта», вчителям початкових класів, дослідникам етнокультурного феномену Гуцульщини.

Автори монографії сподіваються, що дослідницький доробок за умови корегування й наповнення відповідним етнокультурним змістом буде використано в освітніх закладах різних етнорегіонів України.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Особистісне становлення молодшого школяра в координатах етнопроблематики

Дослідження етнічної соціалізації в контексті педагогічного знання вимагає насамперед чіткого розуміння суспільної сутності означеного явища як логічного підґрунтя визначення його педагогічного змісту та форм буття в осередку різних культур. Це – вихідний пункт усвідомлення проблемного поля та специфіки загальнопедагогічного та етнопедагогічного вивчення.

Поняття «соціалізація» сформульовано й отримало своє первинне тлумачення в царині соціології, вперше було залучено в систему наукових знань американським соціологом Ф. Гідінгсоном у 1887 році. У книзі «Теорія соціалізації» науковець тлумачив це поняття як «процес розвитку соціальної природи людини». У трактуванні феномену соціалізації історично склалися дві парадигми: суб'єкт-об'єктний та суб'єкт-суб'єктний. Згідно з першою – суб'єктом соціалізації є суспільство, а об'єктом – людина (Е. Дюркгейм і Т. Парсенс) [40, с. 409]. Прихильники другої твердять, що і суспільство, і людина є суб'єктами соціалізації (Ч. Кулі, Дж. Г. Мід) [39, с. 7].

Суб'єкт-об'єктна концепція трактує соціалізацію як розвиток й самозміну людини в процесі стихійного опанування культурними здобутками певного суспільства. З огляду на це виховання

визначається як відносно контрольована соціалізація. Вона набуває автономного статусу від історично первинної стихійної соціалізації на певному етапі соціально-економічного розвитку суспільства. Відтак підготовка до життя виділяється у відносно самостійну сферу – стає спеціальною функцією суспільства й держави, оформлюється в специфічний соціальний інститут.

Відповідно до означеного положення сутність соціалізації полягає в максимально збалансованому сполученні адаптації й автономності людини в суспільстві. Саме виховання забезпечує двосторонній процес, за яким формування індивіда як соціальної істоти відбувається з розвитком людської індивідуальності.

У середині XX століття, окрім вище означених, з'явились інші підходи до проблем соціалізації. Так, представники біхевіоризму й необіхевіоризму (Б. Скінер, А. Бандура, В. Уолтерс та ін.) тлумачили соціалізацію як процес соціального навчання. Представники школи символічного інтеракціонізму (Г. Блумер, М. Кун) визначали соціалізацію як результат соціальної взаємодії людей, а прихильники структурного функціонізму (Т. Парсонс, Р. Мертон) сприймали соціалізацію як процес рольового тренування. Особливістю цих теорій є те, що соціалізація інтерпретується як процес соціальної адаптації, пристосування людини до соціального осередку шляхом опанування заданих суспільством норм, правил тощо.

Попри те, що поняття соціалізації порівняно нещодавно набуло науково-термінологічного значення і стало об'єктом філософського аналізу, воно привернуло неабияку увагу мало не всіх західних філософських шкіл – прагматизму, феноменології, неотомізму тощо.

Філософське осмислення проблем соціалізації відбувається в усіх галузях філософування: філософській антропології, соціальній філософії культури та філософії історії, й безпосередньо у філософії освіти. Множина цих поглядів у філософії віддзеркалює багатовимірність соціальної реальності та місця в ній людини. Взаємодоповнюваність і взаємодія філософських концепцій віддзеркалюють культурну та смислову цілісність світу, який перебуває в постійній динаміці змін. Це робить можливим й

продуктивним діалог між різними філософськими школами, кожна з яких віднаходить особливий аспект істини.

Сучасний стан у європейській науковій думці засвідчує, що реальним наслідком соціалізаційних процесів є: з однієї сторони – розвиток інтелектуальної й соціально вільної особистості, а з іншої – вдосконалення мистецтва соціального діалогу, взаємодії, кооперації. Цей висновок є своєрідним узагальненням тлумачення проблем соціалізації в західній філософії.

Оцінюючи значення думок різних філософів для педагогічного розуміння соціалізації, констатуємо узгодженість щодо нерозривності психофізичного та соціального, інтелектуального та етичного, пізнавального та практичного, інтелектуального та чуттєвого аспектів людського становлення й буття.

Соціальний осередок, у якому формується особистість, розуміємо не лише як оточення, а й систему можливостей, вимог та очікувань, що виконує конструктивні й «диригентські» функції щодо цього процесу. Множина викликів та очікувань соціуму віддзеркалюється у свідомості й почуттях особистості як комплекс алгоритмів, стандартів, правил поведінки тощо.

Ступінь значущості соціального осередку для індивіда визначається потужністю, різноманітністю й витонченістю особистісно-формуючих впливів оточення. Відтак процес соціалізації набуває автентичного характеру. Означення наслідків впливу особистості на соціальний осередок надає змогу виявити потенціал соціалізації в стимулюванні самодіяльності й самотворчості людини.

Отож, формування особистості, її становлення як соціальної істоти виявляють себе як фактично тотожні речі. Проте тотожні, як два полюси кола взаємодії, що перебувають у безперервній динаміці взаємопереходу, внутрішнього потенціалу особистості та завдань і простору її соціального самоздійснення.

Подальший розвиток зазначеного напрямку філософських пошуків спрямовує в царину питань про характер соціальних стосунків, якості суспільства та панівного в суспільстві ладу, в сенсі ставлення до індивіда – дбайливого, байдужого або й ворожого.

Сьогодні українські філософи (Г. Заїченко, В. Саратовський, І. Кальний та ін.) висунули діалогічну концепцію соціалізації та виокремили наступні рівні (виміри) означеного процесу:

- відношення «я – я» – внутрішній діалог, умова формування самосвідомості та самооцінки;
- «я – ти» – царина формування морального почуття, почуття любові, ненависті, дружби;
- «я – ми» – царина виховання етнонаціональної свідомості, почуття гуртової солідарності;
- «я – людство» – умова усвідомлення своєї приналежності до роду людського, джерело філософсько-історичних, футурологічних рефлексій;
- «я – друга природа» – царина оцінки світу речей;
- «я – природа» – царина прояву найрізноманітніших інтересів;
- «я – універсум» – царина формування світогляду релігійних і філософських учень [241, с. 423].

Вищеозначений підхід є своєрідним узагальненням проблеми формування філософської системи сучасності.

У філософському пошуку поняття «соціалізація» неподільне від поняття «особистість». За останнє століття погляд на особистість та її становлення еволюціонував від сприйняття її як суми окремих рис до реалізації системного підходу; від погляду на дитину як на об’єкт засвоєння зовнішніх впливів до утвердження її як суб’єкта життєтворчості; від визнання пріоритету однієї з детермінант розвитку (біологічної чи соціальної) до усвідомлення важливості в ньому кожної з них та власної активності особистості як фундаментальної здатності ставати й бути автентичним суб’єктом життя.

Традиційно у філософії проблема особистісного становлення вивчається в тріаді «людина», «особистість», «індивід», що передбачає наступні тлумачення:

Людина – вищий рівень у розвитку живих організмів на Землі, суб’єкт суспільно-історичної діяльності й культури, яка одночасно виступає біологічною істотою й творцем специфічного світу, що є результатом творчої діяльності всього людства.

Особистість – стійка система соціально-значущих рис, що характеризують індивіда, є продуктом суспільного розвитку та включення індивідів у систему соціальних відносин шляхом предметної діяльності. Пояснюючи поняття «особистість» через поняття «людина», науковці (М. Папуча, Т. Кричковська) [175, с. 27-28] зазначають, що особистістю є людина зі сформованим світоглядом, самосвідомістю й здатністю до творчої самореалізації через діяльність. Самосвідомість являє собою свідомість й оцінку людиною самої себе як суб'єкта практичної, пізнавальної, творчої діяльності.

Індивід – поняття, яке вказує на приналежність конкретної людської істоти до людської спільноти. Поняття «індивід» містить у собі як ознаку цілості суб'єкта, так і наявність у нього особливих (індивідуальних) властивостей.

Згідно з класифікацією Н. Лавриченко у філософській науці сформувались провідні концепції дослідження особистості, як-от:

1. Теорія «дзеркального я» – особистість інтерпретується як функція, похідна від соціально зумовленого «я» людини. Самосвідомість особистості формується в результаті соціальної взаємодії дивитися на себе очима інших людей. Зі стійких уявлень про людину й інших людей формується та об'єктивна якість, яка і є особистістю.

2. Рольова теорія. Її прихильники тлумачать особистість як функцію тих соціальних ролей, сукупність яких індивід виконує в суспільстві. Водночас із залученням у певні соціальні групи індивід засвоює очікувану рольову поведінку, вивчає способи її виконання і відтак стає особистістю. Багатогранність особистості визначається багатством «соціального репертуару» – багатоманітністю соціальних груп, у яких відбувається соціальне життя індивіда в процесі соціалізації.

3. Необіхевіоризм (від англ. behavior – поведінка) – теорія, згідно з якою особистість є результатом навчання людини правил поведінки.

4. Теорія соціальної установки вивчає особистість як результат несвідомих установок, які суспільство формує в повсякденному

постійному впливі на індивіда. У процесі нагромадження суспільних установок формується установка бути особистістю.

5. Концепція сукупності соціогенних потреб і орієнтацій, що формуються суспільством. Згідно з цією концепцією «особистість є змінюваними з розвитком суспільства рівнями сукупностей соціальних потреб і орієнтацій. У цих рівнях можуть відбуватися як суспільні (у цілому), так і групові потреби та орієнтації, що забезпечують варіабельність особистості» [114].

Існують певні якості, які характеризують особистість людини, культуру особистості, міру її особистості. Людина формується в конкретному історичному часі, що поєднує в собі «квінтесенцію культури» – весь попередній досвід, культурну традицію, загальнокультурну атмосферу. До культурно-історичних якостей особистості належить здатність судження як основа інтелектуальної культури; моральна рефлексія та совість як обов'язкові складові етичної культури особистості; смак як специфічна здатність, що лежить в основі естетичної культури особистості й суспільства; пам'ять і традиції як умова і потреба міжособистісного спілкування; моральність і право як регулятиви поведінки людей.

Зауважимо, що вивчення процесу входження індивіда в суспільство не можливе без визначення співвідношення понять «соціалізація» та «виховання». Актуальність проблеми полягає в наступному: соціологи визнають пріоритет соціалізації, проте практично не оперують поняттям «виховання». На відміну від соціологів, педагоги здебільшого акцентують увагу на вихованні, не надаючи належної уваги соціалізації. Для вирішення означеної проблеми звернемось до філософського тлумачення досліджуваних понять (позаяк лише філософія здатна узагальнити науковий доробок соціологічних, педагогічних та інших галузей гуманітарного знання), щоб за допомогою діалектичного методу проникнути в сутність соціальних і педагогічних проблем.

З філософської точки зору соціалізація відбувається впродовж усього свідомого життя людини, адже жити в суспільстві й бути поза суспільством практично неможливо. З розвитком людини соціальне

оточення невпинно розширюється. Його вплив на психіку стає дедалі інтенсивнішим і різноманітнішим. Завдяки цьому дитина стає біосоціальною істотою, а в подальшому під впливом багатоманіття соціальних чинників формується як особистість – свідомий і самодостатній член суспільства.

Соціалізація особи, зокрема дитини, відбувається внаслідок її спілкування з іншими людьми. Під час спілкування здійснюється взаємовплив, який і є змістом соціалізації. Спілкування може бути безпосереднім й опосередкованим, свідомим і неусвідомленим, довільним і мимовільним, рівноправним і нерівноправним, достатнім або ж недостатнім, реальним і уявним, одноплановим та різноплановим.

Спілкування як активний міжособистісний зв'язок у різних ситуаціях може бути причиною й наслідком, формою та змістом, необхідністю та випадковістю, можливістю тих суспільних відносин, у які вступають поміж собою люди як соціальні суб'єкти. Відтак вони свідомо чи несвідомо, закономірно або стихійно здійснюють взаємовплив, тобто те, що ми називаємо соціалізацією особистості.

Ефективність та різноплановість соціалізації особи залежить від її індивідуальних якостей (віку, задатків, здібностей та особистих потреб тощо), а також від зовнішніх обставин, які впливають на розвиток особистості. Зовнішні обставини створюють такі соціальні інституції, як-от: сім'я, родина, товариства, територіальна громада, те, що зазвичай називається «вулиця», етнічна спільнота, держава тощо. Кожна з означених інституцій здійснює на особу певний (лише їй притаманний) соціальний вплив. Завдяки цьому людське суспільство є не просто сукупністю індивідів. У суспільному житті кожна людина виступає водночас як сім'янин, родич, товариш, патріот і громадянин. Питання полягає в тому, яким (добрим чи поганим), з суспільної точки зору, сім'янином, родичем, товаришем, патріотом чи громадянином була та чи та особа. Те, якою вона буде, залежить від існуючої в суспільстві системи виховання.

Виховання – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку,

багатьма об’єктивними та суб’єктивними факторами. Вихователем у загальному розумінні є той, хто прагне віддати й віддає себе (свою працю, знання, досвід тощо) своїм вихованцям. Вихованець – це той, хто сприймає виховний вплив вихователя. Відтак вихованець майже завжди пропускає через власну свідомість спрямований на нього виховний вплив вихователя, зіставляє його з іншими впливами, і вже в перетвореному вигляді сам рефлексує свій вплив на оточення.

Принагідно відзначимо, що поняття «вплив» уже згадувалося вище при розгляді категорії «соціалізація». Проте тут немає логічної помилки чи смислової накладки, оскільки поняття «вплив» представляє собою зміст категорій «соціалізація» та «виховання» і є ключовим у розумінні цих двох процесів.

Водночас спільним для соціалізації та виховання є те, що і соціалізація, і виховання відбуваються тоді, коли люди вступають у суспільні відносини; пряме чи опосередковане спілкування.

Соціалізація та виховання забезпечують формування особистості:

1) це історично обумовлені й соціально детерміновані процеси взаємодії та наступності поколінь;

2) їхній характер визначається рівнем соціально-економічного, науково-технічного, політичного та духовного розвитку суспільства.

Водночас було б неправильним вважати соціалізацію та виховання тотожними категоріями, оскільки між ними існує низка суттєвих відмінностей. Так, соціалізація – це об’єктивний і всезагальний процес впливу суспільства на особу. Цей вплив здійснюється через дію різноманітних соціальних інституцій. Виховання завжди відбувається між конкретними вихователем та вихованцем, у конкретний час та в конкретному місці. Отож, буде хибним твердження про те, що суспільство є вихователем людини, що саме життя виховує людину як особистість.

Засоби масової інформації, сфера обслуговування населення, культура виконують властиву їм соціалізуючу функцію, і лише окремі теле- і радіопередачі, окремі літературні твори й культурно-просвітницькі заходи виконують функцію виховання.

Соціалізація – це стихійний процес, що включає в себе безліч різноманітних випадковостей і формування особистості відбувається залежно від обставин, що склалися. Протилежно до цього, виховання здійснюється як необхідний, спрямований на розвиток особистості процес.

Соціалізація – безперервний процес суспільного впливу на формування особистості, що здійснюється як на рівні її свідомості, так і її підсвідомості. Безперервність соціалізації обумовлена тим, що людина постійно отримує нову інформацію. Це спонукає її повсякчас усвідомлювати своє місце в соціальній дійсності, що її оточує, і, відповідно, постійно коректувати свою діяльність згідно з новими обставинами. Водночас виховання – процес свідомий, фрагментарний, спорадичний. Виховання здійснюється лише тоді, коли у вихователя з'являється в тім потреба та можливості.

Якщо стратегічною метою (ідеалом) соціалізації є соціальна гармонія суспільства, то головною метою виховання (ідеалом) є всебічно й гармонійно розвинута особистість.

У процесі соціалізації дитина засвоює досвід, знання та уміння, які дозволяють їй належним чином адаптуватися до реалій суспільного життя (з усіма його плюсами й мінусами). Всупереч цьому, наскрізним стрижнем виховання є, і завжди буде, моральний імператив. Воно спрямоване на всесторонній розвиток особистих здібностей та власних якостей дитини, а відтак спрямоване на формування унікальної особистості, яка може протистояти суспільним негараздам, здатна здійснювати благотворний вплив на соціальний осередок, який її оточує.

Вважаємо за доцільне оминути різноманітні й почасти суперечливі положення соціально-філософської чи психолого-педагогічної теорії щодо співвідношення досліджуваних понять і навести міркування О. Попова, адже його позиція видається прийнятною методологічною основою для подальшого дослідження. За О. Поповим, виховання перебуває в контексті соціалізації і має за мету впливати на позитивний характер соціалізації конкретної людини, а саме:

- виховання визначає те, як об'єкт соціалізації більш-менш успішно засвоює суспільні норми й цінності, а не асоціальні чи антисоціальні нормативно-ціннісні установки й поведінкові сценарії;
- виховання має певні можливості створити умови для суспільної самореалізації людини як суб'єкта соціалізації, для прояву і розвитку власної індивідуальності в позитивному аспекті;
- виховання здатне створити такі умови розвитку людини, які допоможуть їй досягти балансу між адаптацією в суспільстві й відокремленням у ньому, тобто певною мірою усунути ступінь повного узалежнення людини від соціуму;
- виховання уможливлює запобігання зіткненню людини з тими чи іншими небезпеками стихійної соціалізації й мінімізувати, почасти коректувати наслідки зіткнень, що сталися, відтак зменшити ризик перетворення людини в жертву несприятливих умов соціалізації [186, с.171-172].

Проблематику соціалізації на сучасному етапі розвитку вітчизняної освітньо-виховної системи розглянуто в працях українських науковців А. Капської, Т. Кричковської, М. Лукашевича, М. Папучі.

Упродовж останніх років здійснено дисертаційні дослідження, у яких розглянуто низку проблем: соціалізація особистості в системі просвітницько-педагогічної діяльності Х. Алчевської (О. Жукова), соціалізація старшокласників у сфері вільного часу (І. Корсун), психологічні особливості соціалізації старшокласників у загальноосвітній школі (О. Лютак), соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів (І. Печенко), соціалізація особистості молодшого школяра засобами родинно-побутової звичаєвості (Р. Прима), соціалізація старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів (І. Шоробура). Водночас не виявлено ґрунтовних досліджень, присвячених проблемам етнічної соціалізації в дитинстві [75; 101; 149; 255].

Аналіз джерельної бази засвідчує значну кількість визначень поняття «соціалізація». Актуальним для нашого дослідження обрано визначення поняття, згідно з яким соціалізація – процес формування

соціальних якостей (універсальних і професійних) знань, цінностей, правил та опанування індивідом соціального досвіду, на тлі якого він формується як конкретна особистість. Необхідність соціалізації зумовлена тим, що соціальні якості не передаються по спадковості. Вони засвоюються, виробляються індивідом під час зовнішнього впливу на об'єкт соціалізації. Цей процес відбувається за умови активної участі об'єкта в сприйнятті, опануванні й реалізації надбаного соціального досвіду.

У соціально-психологічних дослідженнях чітко розмежовані поняття «індивід» і «особистість». У соціалізуючому процесі індивід не лише включається в систему суспільних відносин шляхом опанування необхідними соціально значущими якостями. Водночас відбувається процес індивідуалізації особистості. Індивідуалізація є невід'ємною частиною соціалізації, оскільки:

- не існує однакового для всіх сценарію соціалізації;
- індивідуальний досвід кожної особистості є унікальним і неповторним;
- у формуванні особистості й полягає зміст соціалізації.
- Отож, соціалізація – це двосторонній соціально зумовлений процес взаємодії людини і соціального осередку, який передбачає її включення в систему суспільних відносин шляхом засвоєння як соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, впродовж якого формується унікальна, неповторна особистість. Це виявляється в тому, що індивід набуває відносно сталих форм мислення, відчуття та дій, що стають для нього типовими. Відтак трансформація індивіда в особистість відбувається в процесі соціалізації. Означений процес передбачає формування трьох провідних чинників, кожен з яких об'єднує сукупність певних компонентів:

1) когнітивний (розумовий) чинник – думки, переконання, сприйняття, пам'ять;

2) емоційний чинник – прихильність, симпатія, любов, ненависть, гордість тощо;

3) поведінковий (діяльнісний) чинник – вміння, навички, здатності, здібності.

З огляду на те, що соціалізація – процес тривалий і багатоманітний, виникає потреба в структуруванні на етапи, рівні, напрями. Найбільш розгорнуті дослідження з цієї проблеми здійснюються в царині соціальної психології. Однією з найпопулярніших у західній системі гуманітарного знання стала спроба Е. Еріксона означити сім стадій життя людини від народження до старості. Науковець звернув увагу на розвиток людського «Я» у процесі соціогінезу, що полягає в ставленні особистості до соціального оточення і до себе.

Неординарний підхід в плані послідовності моделювання етапів соціалізації запропонував чеський соціальний психолог А. Юровський, який розрізняв три основні етапи в межах певної сфери гуманітарного знання:

- *перший етап* пов'язаний з процесом опанування людиною системи соціальних відносин і норм під час входження в первинні соціальні групи (родина, референтні групи тощо) – вивчається соціологією;
- *другий етап* – активізація міжособистісних зв'язків, що утворюють суму проміжних змінних (статус, соціальні ролі тощо) – вивчає соціальна психологія;
- *третій етап* обумовлений процесом духовного збагачення особистості, розвитком її здібностей та індивідуального досвіду, всієї системи соціальних умов і відносин, є предметом вивчення загальної психології.

Подібний міждисциплінарний підхід видається цікавим, проте викликає сумнів спроба розчленувати в часі процес входження людини в соціальну структуру, в систему міжособистісних відносин [281, с. 56].

У західній соціально-психологічній літературі прослідковуємо поділ на ранню (первинну) та вторинну соціалізацію.

Рання (первинна) соціалізація – зумовлена надбанням загальнокультурних знань, опануванням початкових уявлень про світ і характер взаємин між людьми.

Вторинна – професійна соціалізація, асоційована з опануванням спеціальних знань і навичок та прилученням до визначеної субкультури. На цьому етапі розширюються соціальні контакти індивіда, діапазон соціальних ролей та відбувається включення індивіда в систему суспільного поділу праці [296, с. 114-115].

Заслуговують на увагу й інші спроби характеризувати основні етапи соціалізації. Так, М. Шульга виділяє три провідні етапи (стадії) соціалізації:

1) передтрудова;
2) трудова;
3) післятрудова.

На всіх перелічених етапах вплив суспільства на особистість здійснюється безпосередньо або через групу. Суспільство й група передає особистості, яка формується, суму норм, правил, цінностей за допомогою системи знань. Соціальні групи, в осередку яких відбувається становлення особистості, науковець називає інститутами соціалізації. На *передтрудовому* етапі такими інститутами є родина, дошкільні установи, школа, вищий заклад освіти. Основним інститутом соціалізації на *трудовому етапі* М. Шульга виокремила виробничий колектив. Щодо *післятрудового етапу*, то, на думку автора, проблема залишається невивченою. М. Шульга підкреслює, що інститути соціалізації, здійснюючи свій вплив на особистість, ніби «зіштовхуються» з системою впливу, яка визначається великою соціальною групою, зокрема, через традиції, звичаї, звички, спосіб життя. Від того, якою буде рівнодія різних впливів, залежить результат соціалізації [256, с. 21].

Проблематика етапів соціалізації охоплює концепцію розвитку особистості. В її основу покладена ідея трьох фаз становлення особистості в соціальному середовищі (соціалізації) – адаптації, індивідуалізації й інтеграції. Їхнє виникнення й перебіг зумовлені соціогенною потребою індивіда в персоналізації, діяльністю, що опосередковано задовільняє її в референтних групах. Соціалізація є діалектичною єдністю переривчастості й безперервності. Перша тенденція віддзеркалює якісні зміни, зумовлені особливостями

входження особистості в нові соціально-історичні умови, друга – закономірності розвитку в межах певної референтної групи. Відповідно в запропонованій концепції поєднано дві моделі, перша – описує фази розвитку при входженні в нову референтну групу, друга – періоди вікового розвитку особистості [47, с. 64-66].

У контексті дослідження звертаємось до визначення етапів соціалізації, асоційованих зі школою як базовим освітнім інститутом:

1. Дошкільна фаза збігається з часом соціалізації дитини в сім'ї та дошкільних закладах, що в цей час є провідними агентами соціалізації.

2. Початковий етап шкільної соціалізації розпочинається зі вступу дитини до школи.

3. Перший середній етап шкільної соціалізації є часом соціального навчання, коли на відтинку життєвого самоствердження дитини розв'язують низку педагогічних завдань шкільної соціалізації – опанування алгоритмів соціальної взаємодії та поведінки.

4. Другий середній етап шкільної соціалізації передбачає розв'язання педагогічних завдань щодо формування базових життєвих концепцій, становлення світогляду та стійкої самосвідомості, концептуалізації природної, соціальної та особистісної реальності.

5. Завершальний етап (старший шкільний вік) охоплює прикінцеве формування світоглядних позицій та утвердження власної життєвої стратегії.

Дотримуватимемось означеного поділу задля вирішення основних завдань дослідження.

Стосовно факторів та агентів соціалізації науковці дійшли спільної думки. Соціологи, психологи й педагоги загалом погоджуються з тим, що на соціалізацію людини впливають макро- й мікрофактори, які вимагають від неї визначеної поведінки й активності. Ці фактори дозволяють класифікувати механізми (способи) соціалізації. До них належать: традиційний (через родину й найближче оточення); інституціональний (через різні інститути суспільства); стилізований (через субкультури); міжособистісний (через значущих для людини осіб); рефлексивний (через переживання й усвідомлення). Щодо розуміння механізмів соціалізації, то на початкових етапах психічного

розвитку дитини на перший план виступає механізм біологічного пристосування. Відтак відбувається становлення сприймань та емоцій дитини. Надалі цей механізм трансформується, виконуючи інші завдання, реалізуючи вищі рівні діяльності, взаємодіючи з психічними та соціальними механізмами соціалізації. Отож, соціалізація людини відбувається в процесі її взаємодії з численними факторами, агентами, за допомогою низки механізмів. Однак їх соціалізуючі функції можуть доповнювати одна одну, чи вступати в суперечку.

Розуміння соціалізації як сукупності об'єктивних соціальних умов вимагає, насамперед, подолання типової для масової практики недооцінки соціального (макро- і мікро-) осередку в житті людини. Відтак це ініціює фетишизацію педагогічного процесу. Приміром, твердження про те, що школа чи яка-небудь інша установа здатна самотужки вирішити проблеми формування бажаних рівнів розвитку особистості, є хибною, оскільки кожна конкретна освітня установа має визначені межі можливостей щодо вирішення проблем соціалізації.

Здійснення будь-якого процесу передбачає наявність критеріїв, за допомогою яких визначаються ефективність, ступінь, а відтак доцільність процесу, що відбувається. Не виключенням є й соціалізація. Оскільки природою лише передбачена можливість соціалізації, сам процес починається з деякого умовного моменту, коли стається докорінний перехід з однієї області буття до іншої – з можливості в реальність. Таким своєрідним рубіконом вважається момент народження дитини, включення її в соціальний осередок. Порогом, а не етапом і не формою, названо момент, після якого починаються принципово інші й практично незворотні процеси соціалізації.

У сучасній соціальній психології діє низка критеріїв, кожен з яких виявляє характерні ознаки досліджуваного процесу.

Повна соціалізація спрямована на те, щоб зі всього обсягу знання й культури соціальної спільноти (оточення) дитина чи доросла людина засвоїла той обсяг, який є необхідним для вирішення власних життєво важливих завдань, і передбачає відповідність вимогам своєї соціальної

групи. А також успішне виконання тих функцій, що ставить соціальне співтовариство перед кожним своїм членом.

Неповна соціалізація означає, що людина з усього необхідного обсягу знань і культури опанувала лише певну їх частину. Щоб бути повноцінним членом соціальної спільноти, вона повинна володіти всім необхідним набором знань і вмінь, і навіть такими знаннями, які начебто б й не стосуються прямо сфери її професійних знань. Поряд із критерієм «*неповна соціалізація*» існує т. зв. *«однобічна соціалізація»,* коли здійснюється соціалізація лише певної сфери людського життя.

Актуальна соціалізація (по змісту наближена до повної соціалізації) засвідчує, що обсяг і зміст культури цілком відповідають культурі притаманній, тій чи тій соціальній спільноті. Саме це дозволяє вирішувати життєво важливі завдання, які постають перед суспільством чи будь-якою соціальною спільнотою в певний момент часу.

Адекватна соціалізація застосовується до людини, яка може бути цілком соціалізованою для своєї соціальної спільноти. Проте її уявлення є неадекватними стосовно уявлень, притаманних іншій соціальній групі. У такому контексті адекватність визначається як повна відповідність наявним у людини уявлень і поводження тим реальним об'єктивним процесам, що її оточують.

Обмежена соціалізація констатує, що свідомість може сприйняти лише обмежений обсяг інформації. Через різноманітні причини мозок людини може бути недостатньо розвинутим, тому нездатним сприйняти великий обсяг інформації та швидко реагувати на ситуацію, що змінюється. Для досягнення оптимальних результатів й успішного вирішення завдань такій людині потрібно більше часу та зусиль. Таким людям допомагає високий рівень професіоналізму, зібраність, акуратність, активізація психофізіологічних можливостей, так званий «форсаж».

Нескінченна соціалізація передбачає здатність людини навіть у похилому віці сприймати новий обсяг знань, швидко реагувати на зміни зовнішньої ситуації, приймати правильні й адекватні рішення,

спроможність сприймати особливості іншої культури, визнати її як свою власну, а не просто пристосовуватися до неї.

Для визначення тривалості процесу соціалізації існують такі критерії, як *«швидка»* і *«повільна»* соціалізація. У дитячому віці, коли «крива споживання» знання різко спинається вгору, темпи соціалізації найвищі. Для цього періоду життя характерними є уважність, допитливість, наполегливість в одержанні знань, активність у пізнанні світу та досягненні успіхів. Іноді (проте дуже рідко) такі темпи зберігаються й у наступні роки. *Повільною* є соціалізація, коли темпи споживання знання низькі й загальний розвиток розтягується на тривалий час [295, с. 44-46].

Щодо окреслення напрямів соціалізації, то сучасному етапу розвитку гуманітарних наук притаманна тенденція до поділу соціалізації за окремими сферами людської життєдіяльності. Насьогодні вивчаються наступні напрями: гендерна, громадянська, етнічна, політична, правова, професійна. У подальшому спрямуємо увагу на етнічну соціалізацію, адже саме цей напрям становить предметну основу в започаткованому дослідженні.

Потреба у визначенні та вивченні феномену етнічної соціалізації зумовлена процесами інтеграції України як незалежної держави у світове співтовариство. Відтак важливо уникнути глобалістичного обезличення задля збереження власної неповторності, що дозволить гідно репрезентувати країну в повному матеріальному та духовному різноманітті її етнічних культур.

Досягнення вищеозначеної мети передусім потребує етнічного відродження. За висловом українського етнолога В. Євтуха, означене поняття охоплює «активізацію зацікавленості широких мас певної етнічної спільноти в пізнанні власної історії, культури, побуту, традицій з підвищеним прагненням до відтворення в його різних формах: в етнічних організаціях, культурно-мистецькою діяльністю, в сім'ї та в наукових і просвітительських товариствах». Науковець відзначає, що завдяки етнічному відродженню той чи той народ, та чи та людська спільнота вирізняється в поліетнічному середовищі [72, с. 56].

Дослідження наукової літератури дозволило дійти висновку про те, що етнічне відродження відбувається через:

- самоідентифікацію етнічної групи;
- пожвавлення етнокультурного життя;
- відновлення господарської етнокультури;
- актуалізацію етнічних традицій, вірувань, звичаїв та обрядів;
- формування етнічної еліти;
- відтворення етнічного характеру народного виховання.

Етнічне відродження – це об'єктивний історично обумовлений процес саморозвитку етносів й етнічних груп, що формуються та розвиваються як етнічнооб'єднані спільноти людей. Водночас включення особи в етнічну спільноту відбувається не інакше, як через її етнічну соціалізацію. З огляду на це вважаємо, що етнічне відродження та етнічна соціалізація – це дві сторони одного історичного процесу. По цьому етнічне відродження є об'єктивним фактором впливу етносу на етнічну соціалізацію особистості, відтак етнічна соціалізація є суб'єктивним фактором наповнення етносу (чи етнічної групи) реальним змістом.

Етнічна соціалізація – це «процес опанування індивідом системою етнокультурних цінностей та норм, які дозволяють йому функціонувати в тому чи тому етнічному середовищі. Будучи елементами загальної культури етносу, механізми етнічної соціалізації виступають найважливішими духовними чинниками збереження етнічної спільноти як цілісного організму» [72, с. 118]. Особливість етнічної соціалізації полягає в тому, що вона не просто зумовлює включення людини в суспільство, а й забезпечує її самоідентифікацію, адаптацію та самореалізацію в житті певного етносу.

У якому б ракурсі не розглядалась етнічна соціалізація, повсякчас чітко окреслюються дві її сторони: опанування етнокультурними цінностями та «перерозподіл» їх у систему особистісних орієнтацій і переконань. Цей процес здійснюється не пасивно, а шляхом відтворення попереднього досвіду, знань, ідей, цінностей і надання їм нової визначеності. За такої умови становлення особистості

передбачає прояв її активної позиції, зумовленої поширенням та ускладненням інформаційних зв'язків.

Етнічна соціалізація передбачає міжпоколіннєву трансмісію культурного потенціалу етносу, за якої відбувається етнокультурний розвиток особи. У процесі визначеного напряму соціалізації здійснюється інтегрування її в етнокультурний осередок, що обумовлює ступінь етнокультурної «укоріненості» людини.

Визнання етнокультури провідним осередком формування етнічно свідомої особистості спонукало до вивчення й узагальнення значного масиву джерел з етнопроблематики. Це надало змогу означити засадничі чинники, що правили за методологічне підґрунтя дослідження:

- характерними рисами етнічної культури є територіальна обмеженість, локальність відокремлення в порівняно вузькому соціальному просторі (громада, етнічна група) й панування в її осередку традицій та звичаїв, що передаються з покоління до покоління на родинно-громадському рівні;
- етнічна культура є двоступеневою: 1) історично ранній (нижній), утворений успадкованими з минулого культурними елементами; 2) історично пізній (верхній), що складається з новоутворених культурних явищ;
- наступність, стійкість етнічної культури ґрунтується на дії двох основних механізмів передачі традицій: 1) традицій, що утворюються протягом одного покоління й діють не більше кількох років; 2) міжпоколіннєвих традицій, що існують протягом історично тривалого часу й виступають механізмом передачі цінностей від покоління до покоління;
- на національному рівні культура набуває якісно нових рис, адже нація трансформує в собі культурну квінтесенцію об'єднаних у ній етноспільнот. Для нашого дослідження це набуває особливої актуальності з огляду на поліетнічний склад української держави (за даними всеукраїнського перепису населення 2001 року, на теренах України проживають представники 130 етносів, національних меншин та етнічних груп) [191];

- у своїй структурі культурні елементи комбінуються в культурний комплекс. Культуру етноспільноти розглядаємо як серію культурних комплексів, що визначають її самобутність;

- прилучення особи до культури відбувається внаслідок формування індивідуальної системи цінностей. Відтак її етнічна соціалізованість вимірюється ступенем опанування системою етнокультурних цінностей.

У контексті етнічної соціалізації визначального статусу набуває етнічне виховання, мета якого впливати на позитивний характер етнічної соціалізації задля забезпечення відповідних умов адаптації, ідентифікації та самореалізації конкретної людини в житті етнічної спільноти. Вивчення стилю етнічної соціалізації різних етноспільнот дозволяє здійснити диференційований аналіз його провідних чинників: 1) мети й завдання виховання; 2) засобів і методів; 3) агентів та інститутів соціалізації; 4) її наслідків та ефективності.

Як особлива сфера етнічної культури етнічне виховання стало предметом дослідження окремої галузі педагогічного знання – етнопедагогіки. Вона вивчає досвід, знання, уміння, навички, ідеї, цінності, які визначають педагогічні традиції певного етносу (етнічної групи), науково осмислюють педагогічну спадщину з подальшою актуалізацією її в сучасних умовах.

На підставі визначення співвідношення змісту понять «етнічна соціалізація» й «етнічне виховання» можемо стверджувати, що етнічна соціалізація – об’єкт етнопедагогіки, а етнічне виховання є предметом її наукового дослідження.

Аналіз наукової літератури засвідчує: ступінь вивчення проблеми етнічної соціалізації є таким, що не задовольняє потреб сучасної педагогічної практики. Так, недостатньо вивчені роль і можливості системи виховання й забезпечення успішної етнічної соціалізації та механізми означеного процесу. Не окреслено етапи етнічної соціалізації, що їх долає особа на шляху формування етнічної самоідентифікації, наявність якої надає їй статусу етнічно свідомої особистості.

У педагогічному контексті найбільш прийнятним нам видається визначення, за яким етнічна соціалізація – процес становлення людини як представника певної етноспільноти через інтеріоризацію культурних і соціальних цінностей та відносин, що складають основу суспільного буття етносу; це опанування людиною цінностей, настанов, зразків поведінки, що притаманні конкретному етносові, і відтворення нею соціальних зв'язків і соціального досвіду, перетворення його в особисте надбання.

Означене поняття певною мірою ототожнюємо з поняттям «етнізація». Оскільки «етнізація» передбачає становлення, розвиток і закріплення в особистісних структурах якостей, що відображають особливості культури етносу. В процесі соціалізації етнізація набуває практичного виявлення у формуванні типу життєдіяльності, становлення емоційних, когнітивних, вольових якостей, набуття оціночних, моральних суджень, естетичних уявлень, композиції умінь, навичок, прийомів, стилю спілкування і поведінки, специфічного світосприйняття, притаманного культурі етносу.

Провідне завдання етносоціалізуючого процесу полягає у формуванні етнічної самосвідомості особистості. Етнічну самосвідомість визначаємо як відносно стійку систему усвідомлених уявлень й оцінок реально існуючих етнодиференціюючих і етноінтегруючих ознак життєдіяльності етносу. Саме в результаті формування такої системи людина усвідомлює себе як представник певної етнічної спільності. Етнічна самосвідомість є невід'ємною складовою системи уявлень особистості про себе, свій внутрішній світ, а відтак визначення свого місця у світі зовнішньому.

Спираючись на принцип системного підходу у вивченні самосвідомості особистості, запропонований В. Сисоївим [212], виокремлюємо наступні виявлення етнічної самосвідомості особистості:

- усвідомлення себе суб'єктом своєї етнічної спільності;
- виявлення етнопсихологічних особливостей;
- набуття соціально-моральних ознак етнічності;

- визнання особливостей культурного феномену етнічної спільноти.

Етнічну самосвідомість визнаємо домінуючою з-поміж інших ознак етнічної приналежності (поряд із опануванням етнокультурними цінностями та усталеним способом життєдіяльності).

У період дошкільного дитинства свідомість дитини поступово долає рамки сімейного та родинного соціумів. Увага та інтереси дитини все більше спрямовуються не лише на ближніх, а й на дальніх (тих, які не мають безпосереднього значення для її життя) людей. Відтворюючи в уяві великі кількості людей, дитина намагається умоглядно розділити їх на певні групи, визначити характерні ознаки та якості, що відрізняють одні групи людей від інших. Відтак дитина визначає власну причетність до певної (своєї) соціальної групи. У спілкуванні зі сторонніми (нерідними) людьми, з іншими дітьми, слухаючи розмови дорослих, через радіо і телебачення, спостерігаючи велелюдні культурні чи громадсько-політичні акції, дитина сприймає інформацію, що допомагає їй зробити висновок на кшталт: «це ми – це вони, ми тут – вони там, нас багато (мало) – їх багато (мало), ми свої – вони чужі, я серед своїх або я серед чужих». «Своїх» дитина відрізняє за рідною мовою, зовнішністю, особливостями в одязі, побуті, за характерними традиціями, звичаями та обрядами. Так починається етнічна соціалізація. Дитина інстинктивно відчуває те, що для неї життєво важливим є бути серед своїх. Отож, вона завжди прагне з'ясувати для себе, що таке «наші люди», «рідний край», «мій народ» тощо.

Так природно складаються сприятливі умови для етнічного виховання дитини. Роль вихователя (батьків, родичів, вихователів та вчителів) полягає в тому, щоб виробити у дитини переконання, що все наше є для нас найкращим, наймилішим, найправильнішим. Дитина мусить знати, що являє собою правда й сила рідного народу. Зауважимо, що опанування дитиною етнічних цінностей повинно відбуватися не лише на раціональному, а й на емоційно-чуттєвому рівні. Адже розум здатен поважати, а душа – любити. Любити можна те, що тішить зір, ніжить слух, є приємним для душі й тіла. У творі

«Нові методи дошкільного виховання» С. Русова наголошувала: «Вже змалечку оченята дитини повинні кохатися в українських національних кольорах та орнаментах; розвиток дитячої уяви має здійснюватись на основі народних оповідань, казок, віршів, легенд, а слух на основі рідних пісень» [219, с. 210]. Завданням вихователя є формування соціально самодостатньої та етнічно самобутньої особистості. Відтак за допомогою словесних, наочних, технічних (теле-, радіо-, відео-) засобів створити у внутрішньому світі дитини «етнічну гармонію душі». Розумове виховання розвиває розум, трудове виховання загартовує волю, моральне виховання збуджує сумління, естетичне виховання формує смаки, а етнічне виховання формує менталітет дитини.

Принагідно зауважимо, що менталітет – це сформована система елементів духовного життя та світосприймання, що зумовлює відповідні стереотипи поведінки, діяльності, способи життя різноманітних соціальних спільнот, індивідів. Складається з усвідомлених та підсвідомих переживань, уявлень, настроїв, поглядів, світобачень, що детермінують здатність людей діяти відповідним чином. Менталітет – соціокультурний феномен, який пов’язаний з історією розвитку етнічних спільнот, котрі виникали вже на стадії первіснообщинного ладу та еволюціонували від роду, племені до етносу, нації.

Однак виховання одного лише менталітету є не достатнім. Передусім вихователь повинен навчити дитину гідно та толерантно поводити себе у спілкуванні з представниками інших етносів, чи етнічних груп, виховати у дитини прагнення пропагувати та захищати дорогі для неї етнічні цінності як свого етносу, так і в середовищі інших етнічних соціумів. Це дасть дитині реальну можливість швидко й безболісно влитися в суспільне річище етнічної соціалізації, дозволить їй свідомо пройти через етапи етнічної самоідентифікації, суспільної адаптації та реалізувати себе як патріота рідного народу, своєї батьківщини. Саме це і є метою етнічної соціалізації особистості. Досягнення означеної мети вимагає пошуку ефективних засобів та створення відповідних умов для їхньої реалізації.

При розв’язанні проблем пошуку ефективних чинників етнічної соціалізації спираємось на твердження про соціалізацію під впливом факторів макро-, мезо-, мікрорівня. Вплив мезофакторів, до яких власне належить етнічний соціум, здійснюється безпосередньо мікрофакторами, зокрема сім’єю. Відтак вважаємо за необхідне виокремити етнічний аспект родинного життя, що становить дослідницький інтерес.

У дослідженні М. Стельмаховича звертаємось до визначення, за яким «сім′я – заснована на шлюбі чи кровному спорідненні мала група, члени якої поєднані спільністю побуту, веденням спільного господарства, взаємною допомогою, моральною й правовою відповідальністю» [222, с. 29]. Як соціальний інститут виконує низку суспільно значущих функцій. Провідними є:

1) народження дітей і забезпечення безперервності людського роду;

2) первинна соціалізація й виховання дітей, передача соціального досвіду, традицій, моральних норм, ідеалів;

3) спільне ведення господарства й організація дозвілля;

4) відновлення творчого та фізичного потенціалу людини, психологічний захист особистості за допомогою емоційного, духовного спілкування подружжя, батьків, дітей.

Первинна соціалізація особи відбувається в сім'ї, адже з появою на світ дитина поступово включається у сферу «міжособистісного спілкування». Соціалізація охоплює процес і результат групового впливу на особистість. Це відбувається за об’єктивними законами, закріпленими в системі соціальних ролей.

Кожна сім’я (в означеному контексті маємо на увазі т. зв. нуклеарну сім’ю) входить до складу родинних спільнот зі сторони чоловіка й дружини. Поєднання цих двох «чужих» одна для одної родинних спільнот відбувається на рівні дітей, для яких родичі зі сторони батька й матері є однаковою мірою рідними. Відтак коло учасників процесу виховання й соціалізації значно розширюється.

Зазначимо, що побутова культура родини є особливою сферою етнокультури, оскільки побут концентрує в собі усталеність поведінки

в силу багаторазової повторності дій, щоденного використання одних і тих же речей, неформального способу спілкування. Це зумовлює формування певної стандартизованої системи повсякденного буття, яка складається з традиційності, звичаєвості, обрядовості.

У процесі родинної ідентифікації дитина засвоює соціокультурні особливості етноспільноти, з якою себе ототожнює її родина. Перебуваючи в оточенні речей повсякденного вжитку, спостерігаючи й беручи участь в обрядових дійствах, дитина поступово сповнюється почуття приналежності до свого родинного (етнічнорідного) осередку. Неізольованість родини від сусідсько-територіальної громади сприяє тому, що дитина (спочатку мимоволі, а згодом свідомо) зіставляє побутову культуру своєї родини з побутовою культурою в інших родинах. Адже в побутовій культурі громади будуть переважати самобутні елементи того етносу (етнічної групи), з якою себе ідентифікує значна частина певного регіону чи спільноти. Відтак, помічаючи спільні риси побуту своєї родини та інших родин, дитина переконується в тому, що *її світ* не обмежується лише родиною. Почуття приналежності до етнічної спільноти вмотивоване бажанням бути разом зі «своїми» й ні за яких умов не залишитись поза «своїм» осередком. Значною мірою це спонукає її до опанування стилем поведінки, виконання норм і правил того етнічного середовища, у якому вона зростає.

У своєму прагненні дитина повинна отримати заохочення й усесторонню кваліфіковану підтримку освітнього закладу. Адже вона є вихідною ланкою освітньої системи, покликаної забезпечити всебічний розвиток особистості. Вона ґрунтується на поєднанні сімейного та суспільного виховання, досягненнях вітчизняної науки, надбаннях світового педагогічного досвіду, сприяє формуванню цінностей демократичного суспільства в Україні.

1.2. Психолого-педагогічні передумови етнічної соціалізації молодших школярів

Сучасна епоха позначена кардинальними змінами дослідницької парадигми гуманітарних наук, проте повсякчас актуальною залишається проблема виховання як об'єктивне явище, без якого суспільство не могло б існувати й здійснювати подальший культурно-історичний поступ. У цьому розумінні виховання включає в себе всю систему взаємовідносин людини з навколишнім (соціальним і природним) середовищем. Поступово й послідовно засвоюючи соціально вироблені норми, цінності, способи діяльності, індивід набуває рис особистості. Культура людства стає його особистісною культурою – сукупністю його ціннісних, світоглядних установок і переконань. Відтак виховання – це передача від минулих до прийдешніх поколінь життєвого досвіду, культурних здобутків, моральних цінностей суспільства. При визначенні мети виховання науковці І. Бех, О. Вишневський стверджують, що мета виховання в кожному суспільстві залежить від багатьох чинників і обставин (політичний режим, рівень свободи громадян, цивілізованість суспільства, ставлення до гуманістичних принципів, національний менталітет тощо). Узагальнено мету виховання визначено як засвоєння людиною універсальних загальнолюдських цінностей й успадкування кращих надбань вітчизняної і світової культури [5; 24].

Слід зауважити, що різноманіття в розумінні культури породило численні складності, обумовлені науковим визначенням цього поняття. У різних царинах наукового знання було сформульовано більш ніж 250 визначень культури, автори яких намагаються охопити всю повноту змісту означеного соціального феномену. Для розкриття й вирішення педагогічної проблематики ми обрали визначення поняття «культура» англійського етнографа Е. Тейлора: «Культура... це складне ціле, що містить у собі знання, вірування, мистецтво, мораль, закони, звичаї й інші здібності і звички, що здобуваються і досягаються людиною як членом суспільства» [292, с. 308]. Якщо додати до цього матеріалізовані знання й уміння, які існують у вигляді архітектурних споруд, творів мистецтва, книг, культових речей, то стає очевидним, що культура – це все, що виробляється й соціально засвоюється членами суспільства.

Складовою культури продукт стає тоді, коли він сприйнятий членами певного суспільства та закріплений у свідомості (за допомогою запису, фіксації в камені, кераміці, металі тощо). Відтак кожна людина сприймає (свідомо чи неусвідомлено) культуру як частку своєї соціальної спадщини, як традицію, передану їй пращурами. Водночас вона й сама здатна впливати на культуру і зробити свій внесок, що залишиться в спадок нащадкам.

Внутрішні соціальні зв'язки, які об'єднують представників певного суспільства, виступають «каркасом» культури, її підґрунтям і захистом від зовнішнього впливу. Без цілісності суспільства культура не здатна розвиватися, адже саме сприятливі умови певного осередку дозволяють закріплюватись однаковим культурним зразкам й оберігатись від домінуючого впливу інших культурних систем.

Культура набуває статусу домінуючої відповідно до того, наскільки організованим є певне суспільство та багатолюдною країна. Ознакою домінуючої культури виступає сукупність цінностей, вірувань, традицій і звичаїв, якими керується більшість членів певного соціуму.

В аналізі культури як багатогранного соціального явища не варто оминати увагою питання структури. Вивченню структурних особливостей культури присвячено науковий доробок Е. Хобеля. Американський дослідник запропонував виокремити найменшу одиницю культури, що одержала назву культурного елемента. За визначенням Е. Хобеля, культурним елементом є «неподільна одиниця поведінкового зразка чи матеріального продукту» [290, с. 12]. Кожна культура містить у собі безліч культурних елементів, що зливаються в єдине ціле. Щоправда, деякі з елементів є водночас складовою багатьох культур. Культурні елементи формують культурний комплекс. Наприклад, знання індивіда про певний культурний комплекс складається з окремих інформативних елементів, кожен з яких містить певне смислове навантаження. Культурний комплекс виступає проміжною ланкою між культурним елементом і культурою певного соціального інституту. Культуру соціального інституту слід розглядати як серію культурних комплексів, що визначає

найважливіші види людської активності. Наприклад, інститут родини містить у собі культурний комплекс вибору шлюбного партнера, весільний комплекс, комплекс турбот про дітей тощо. Отож, кожний вид людської діяльності містить специфічні культурні комплекси, які шляхом аналізу можна розділити на низку окремих культурних елементів.

Зазвичай в сучасній філософській і культурологічній літературі поняття «культурні елементи» ототожнюють з поняттям «культурні цінності» [105]. Порівняння визначень дає підстави до синонімічного їх вживання у контексті нашого дослідження.

З позицій аксіологічного підходу культура є системою базових цінностей суспільства. Культура – це насамперед система соціально значущих цінностей, оскільки:

- у ній концентруються всі результати духовної діяльності суспільства;
- є найстійкішою фундаментальною структурою суспільної свідомості;
- пронизує все буття суспільства загалом і буття окремої спільноти;
- обумовлює вибірковість до новостворених здобутків духовності й до цінностей, що були створені в осередку іншої «чужої» культури.

Цінності – це матеріальні чи ідеальні об’єкти (речі, властивості, ознаки, явища), що набувають ваги для певного соціального суб’єкта з позицій задоволення його потреб та інтересів. Похідними від них є ціннісні орієнтації й установки особистості.

Визначальною функцією цінностей є регулятивна, що зумовлює регулювання поведінки особистості у визначених соціальних умовах. Для того, щоб відчувати себе повноправним членом суспільства, особистість повинна оцінювати себе і свою поведінку у відповідності до вимог культури. Відповідність життя та діяльності людини до усталених у суспільстві норм створює відчуття власної соціальної повноцінності, що є умовою нормального соціального самопочуття. Особистість потребує постійного контролю за ступенем своєї

соціальної повноцінності. Зовнішній контроль за ступенем соціальної повноцінності здійснюється завдяки інституту суспільної думки, звичаєвого права тощо. Внутрішній контроль здійснює сам індивід з позицій норм й вимог суспільства, засвоєних ним у процесі соціалізації, і виступає як самоконтроль. Самоконтроль є діючим механізмом розвитку особистості, адже припускає наступне коректування поводження її відповідно до зазначених норм.

Для здійснення самоконтролю за ступенем своєї соціальної повноцінності особистості необхідно зіставити себе з визнаним у суспільстві ідеалом. Можливість зайняти таку позицію дає людині «соціальне дзеркало». Так, дивлячись у звичайне оптичне дзеркало, вона оцінює соціальну повноцінність своєї зовнішності, відповідність її нормам, що регламентують зовнішній вигляд членів соціуму. Оскільки соціальні норми поширюються на інші аспекти буття людини (поведінку, погляди, рівень знань), то потрібні певні «соціальні дзеркала». В якості такого дзеркала виступають культурні інститути й утворення, відтак «культура в її різноманітних проявах виступає як величезна система соціальних дзеркал, що «обслуговують» певну сферу соціального життя». Визначення особистістю своєї соціальної повноцінності здійснюється завдяки цінностям, що виступають як «один із властивих особистості шаблонів для оцінки, для усвідомленого чи неусвідомленого «виміру» припустимих у конкретних обставинах зразків соціальної поведінки» [259, с. 82].

Цінності виступають критеріями оцінки як усього життя особистості, так і окремих її вчинків та дій. Адже вони дають підстави для вибору альтернативних способів дії, для добору й оцінки цих альтернатив. Означена діяльність оцінювання здійснюється особистістю не з погляду потреби, а з погляду уявлень «про належне». Цінності є критеріями оцінки навколишньої дійсності, тому що через їхню систему «фільтрується» вся інформація, яка сприймається й осмислюється особистістю. «Призма цінностей» підсилює одну інформацію і, навпаки, послабляє чи ігнорує іншу. Отож, цінності визначаються як «локатори свідомості особистості» з функцією створення упорядкованої, стабільної картини світу.

У цінностях резюмується весь життєвий досвід особистості. Цей компонент структури особистості являє собою умовну вісь свідомості, навколо якої обертаються помисли і почуття людини. Наявність усталених ціннісних орієнтацій характеризує соціальну зрілість людини, забезпечує стійкість та стабільність її особистісних переконань і прагнень. Стійка структура ціннісних орієнтацій визначає активну життєву позицію, цілеспрямованість у досягненні мети, вірність принципам та ідеалам. Суперечливість у системі ціннісних орієнтацій спричиняє непослідовність, непередбачуваність поведінки людини.

За Е. Фроммом, більшість людей коливаються між різними системами цінностей, тому вони ніколи не розвиваються лише в одному напрямі. Відтак у них немає ні особливих чеснот, ні особливих вад; вони схожі на стерту монету, тому що в них немає самості [290, с. 189]. Отже, цінності – це ядро структури особистості, що визначає її спрямованість, вищий рівень регуляції соціальної поведінки особи.

Іншою важливою функцією цінностей є прогностична, бо на ціннісному ґрунті відбувається формування життєвої позиції та перспективи розвитку особистості. Цінності, що виступають як уявлення особистості про належне, мобілізують життєві сили та здібності особистості на досягнення визначеної мети.

Прилучення особистості до культури є, насамперед, процес формування індивідуальної системи цінностей. У процесі опанування культурою індивід стає особистістю. Відтак особистістю є людина, сукупність властивостей якої дозволяє повноправно й повноцінно жити в суспільстві й взаємодіяти з іншими людьми.

Численні психологи й філософи трактують особистість мірою соціальності в людині. Соціальність вимірюється ступенем опанування людиною цінностей суспільства, що дозволяють їй жити і діяти як його повноправний член. «Сприйнята і засвоєна окремою людиною сума культурних цінностей утворює особистість» [5, с. 19].

Характеристикою особистості виступає система властивостей-цінностей – загальновизнаних принципів, ідеалів, що визначають спрямованість і мотивацію людської діяльності, поведінки, вчинків,

засвоєних у процесі особистісного становлення. Однак індивідуальна система цінностей особистості не є простим «зліпком» з системи цінностей, що існують у суспільстві. Неповторність ціннісної системи забезпечується вибірковістю при обранні цінностей з-поміж «пропонованих» суспільством.

Згідно з культурно-історичною теорією головна закономірність розвитку дитини полягає в інтеріоризації структури зовнішньої соціально-символічної (опосередкованої знаками) діяльності. Як наслідок попередня структура психічних функцій змінюється опосередкованими інтеріоризованими знаками, психічні функції набувають «культурного забарвлення». Зовні це виявляється в усвідомленій діяльності.

В процесі інтеріоризації структура зовнішньої діяльності трансформується й «згортається» задля того, щоб знов трансформуватися і розвинутись у процесі екстеріоризації, коли на основі психічної функції будується «зовнішня» соціальна діяльність. Засвоєння культурних цінностей неможливе без їхнього сприйняття, розуміння й привласнення (інтеріоризації), без реалізації засвоєного у власній діяльності (екстеріоризації). При цьому найвищим виявом культурного самоствердження особистості є творчість – здатність до здійснення якісно нового, неповторного, унікального. Характерними ознаками творчості виступають уява, інтуїція, відчуття новизни, спроможність до внесення змін у навколишню дійсність.

Щодо питання про рівні культурного поступу особи психологи [162] дотримуються думки, згідно з якою опанування культурними цінностями відбувається в процесі сходження від етнічного до національного, а згодом й загальнолюдського.

З огляду на малодослідженість етнокультури як унікального осередку формування особистості вважаємо за доцільне розкрити зміст понять «етнічна», «національна» культура й визначити дотичні їм терміни.

Сучасні етнологи тлумачать етнос як стійку спільність людей, що склалася на певній території, має відносно стабільні особливості культури (зокрема мову) і психіки, а також етнічну самосвідомість. До

складу етносу, зазвичай, входять етнічні групи – частина етносу, що має лише їй притаманні властивості господарського, культурного, духовного життя. Існування будь-якого етносу чи етнічної групи неможливе без етнічної ідентифікації членів спільноти. Етнічна ідентифікація – це усвідомлення особистістю своєї приналежності до певного етносу (етнічної групи) [73].

Народ об'єднаний усвідомленням не лише своєї культурної, а й політичної спільності за наявності власної держави (або ж активної боротьби за державну незалежність) набуває рівня нації. За приклад наведемо статистичні дані ЮНЕСКО, згідно з якими наприкінці XX-го сторіччя у світі налічувалось близько 4000 етносів, з них 800 визнано націями, що проживають у 250 країнах [264, с. 43-44].

Кожний етнос чи етнічна група відрізняється від інших неповторністю матеріальної й духовної культури. Цей феномен отримав назву «етнічна культура». Визначення етнічної культури (надалі етнокультури) передбачає наявність особливих рис матеріальної та духовної сфер людської життєдіяльності, що визначають самобутній колорит етнічної групи. Культурологи виділяють в етнічній культурі два ступені:

1) *історично ранній* (нижній), утворений успадкованими з минулого культурними елементами;

2) *історично пізній* (верхній), що складається з новотворів, сучасних культурних явищ.

Нижній ступінь включає найбільш стійкі елементи, закріплені багатовіковою традицією. Отже, вони складають каркас етнічної культури. За такого підходу етнокультура трактується як єдність наступності й відновлення. Відновлення культури може бути екзогенним (запозиченим) й ендогенним (що виник усередині культури без впливу ззовні). Наступність, стійкість етнічної культури тримається на дії двох основних механізмів передачі традицій:

- традицій, що утворюються протягом одного покоління і діють не більше декількох років чи десятиліть;

- міжпоколіннєвих традицій, що існують протягом історично тривалого часу і виступають механізмом передачі цінностей від покоління до покоління.

Характерними рисами етнокультури фахівці визначають територіальну обмеженість, локальність відокремлення в порівняно вузькому соціальному просторі, а також панування в її осередку традицій, що передаються з покоління до покоління на сімейному, а згодом на сусідському рівні.

Якщо існування етносу базується на соціально-культурному ґрунті, то нація визначає соціальну спільноту, що має організовану політичну систему. На національному рівні культура набуває якісно нових рис. Позаяк нація охоплює суспільство в повному стратифікаційному різноманітті, то поняття національної культури охоплює субкультури всіх великих спільнот.

Зазвичай склад національних спільнот є поліетнічним, відтак національна культура синтезує в собі культурні елементи етноспільнот, що зумовлює її унікальність, неповторність. Водночас національна культура не зводиться до механічної сумації етнічних культур. Власне національні риси культури виникають тоді, коли представники всіх етносів усвідомлюють власну приналежність до певної нації. Усвідомлення великими соціальними групами своєї приналежності до території свого розселення, загальнонаціональна літературна мова, національні традиції і символи складають зміст національної культури [180, с. 356]. Для нашого дослідження це набуває особливої актуальності з огляду на поліетнічний склад української держави – за даними всеукраїнського перепису населення 2002 року, на теренах України проживають представники 130 етносів, національних меншин та етнічних груп [132].

Традиційно національна культура живиться з двох джерел: внутрішнього саморозвитку етнокультур, що її утворюють, і зовнішнього впливу інших національних культур. Завдяки взаємовпливу культурного потенціалу різноманітних національних культур відбувається універсалізація цінностей, які набувають статусу загальнолюдських. Взаємодія загальнолюдського і національного

вирізняється складністю й діалектичною суперечністю – загальнолюдське легше і глибше сприймається через національне й водночас сприяє взаємному збагаченню національних культур.

Культурна самобутність найближчого оточення забезпечує безпосереднє спілкування, емоційний контакт і практичну діяльність. Відтак для становлення людини як культурного єства необхідна укоріненість у близькому для неї культурному осередку, який би став відправним пунктом у справі пізнання загальнолюдської культури.

Прилучення до етнокультурного осередку трактуємо як процес засвоєння загальнолюдських цінностей, що знаходять своє виявлення в специфічно етнічній формі.

Врахування територіальної обмеженості й етнокультурних відмінностей у справі прилучення до національної й загальнолюдської культури відповідає специфіці психологічного розвитку дитини. Ця думка неодноразово висловлена в педагогічній спадщині С. Русової. Видатний педагог переконливо доводить, що дитину (особливо в перший час перебування в освітньому закладі) мають оточувати близькі їй речі родинного побуту й твори народного мистецтва: «Необхідно, щоб навчання дітей з самого початку було побудовано на рідному ґрунті, на якому зростає дитина, щоб воно було міцно зв’язаною з тими враженнями, що їх заклала в душу дитини рідна сім’я, рідна хата» [219, с. 36].

За твердженням О. Кононко, «для дитини спочатку існує найближче оточення (те, що знаходиться поряд), а вже потім все ширше і глибше розкривається цілий світ. При цім ставлення дитини до різних сторін життя стає все більш активним і вибірковим» [94, с. 97].

Становлення базового рівня культури передбачає набуття особистістю універсальних засобів життєдіяльності, комплексу унормованих способів і форм соціальної інтеграції, регуляції поведінки, пізнання, спілкування з людьми, оцінки та символічного позначення зовнішнього і внутрішнього світів. Базовий рівень особистісної культури ґрунтується на концентрованому, організованому досвіді людства, є основою розуміння, осмислення

дійсності, інтеграції дитини в соціум, реалізації нею своїх потенцій [97, с. 76].

У процесі культурного становлення дитина повинна отримати заохочення й усесторонню кваліфіковану підтримку освітнього закладу. Адже ця царина є вихідною ланкою освітньої системи, покликаної забезпечити всебічний розвиток особистості. Означений процес має ґрунтуватись на поєднанні сімейного та суспільного виховання, досягненнях вітчизняної науки, надбаннях світового педагогічного досвіду.

На сучасному етапі розвитку освіти України спостерігається тенденція до активізації принципів народності, культуро-відповідності, етнізації й регіонального підходу. Потреба в дотриманні й практичній реалізації означених принципів зумовлена етнічною та регіональною специфікою української держави. Зазначимо, що реальне втілення перелічених особливостей у педагогічний досвід освітніх навчальних закладів вимагає перегляду традиційних та пошуку нових, дієвіших засобів формування особистості.

Психологічним підґрунтям у розв'язанні проблеми прилучення дитини до культурних надбань етноспільноти слугує науковий доробок Ж. Піаже, який одним з перших запропонував концепцію розвитку усвідомлення приналежності до етнічної спільноти. У дослідженні 1951 р. науковець проаналізував дві сторони одного процесу, а саме формування поняття «батьківщина» й водночас з ним – уявлень про «інші країни» та «іноземців». Розвиток етнічної ідентичності швейцарський науковець розглядав насамперед як створення когнітивних моделей, відповіддю на які є етнічні почуття. Ж. Піаже виокремив три етапи розвитку етнічної самосвідомості дитини:

1) у 5-7 років дитина здобуває первинні, а відтак визначальні знання про свою етнічну приналежність;

2) у 8-9 років (за умови системності й наступності первинного етапу) дитина чітко ідентифікує себе зі своєю етноспільнотою, висуває підстави ідентифікації – етнічна приналежність батьків, місце проживання, рідна мова;

3) у 10-11 років дитина здатна більш-менш успішно визначити унікальність історії, специфіку народних традицій та побутової культури своєї етнічної спільноти [290, с. 37- 45].

У період дитинства формується етнічна ідентичність – складова частина соціальної ідентичності особистості, психологічна категорія, що належить до усвідомлення своєї приналежності до визначеної етнічної спільноти. В її структурі є три основні компоненти:

1) когнітивний – знання й уявлення про особливості власної групи й усвідомлення себе як її члена на основі визначених характеристик;

2) афективний – оцінка якостей власної групи, ставлення до членства в ній, значення цього членства;

3) поведінковий – визначає механізм не лише усвідомлення, а й прояву себе членом визначеної групи, «побудова системи відносин і дій у різних етноконтактних ситуаціях» [262, с. 56].

Дисертаційне дослідження Н. Міщенко присвячено етнопсихологічним чинникам виникнення особистісних проблем дитини. Автором доведено, що етнопсихологічні й етнокультурні чинники (етнічні традиції, етнічний характер і ціннісні орієнтації, а також етновиховний простір сім'ї) здійснюють надзвичайно істотний вплив на становлення особистості дитини. Водночас у провідних концепціях з надання психологічної допомоги дітям не враховується етнічна приналежність дитини, що не дозволяє ефективно здійснювати індивідуальний підхід до неї [159, с. 14].

Особливої ваги набуває твердження М. Стельмаховича про необхідність розробки ефективних шляхів і засобів виховання у зростаючого покоління почуття гідності й прихильності до власного народу, поваги до культури інших народів, адже зрозуміти й прийняти чуже може лише людина, яка поважає й розуміє культурну самобутність власного народу. Етнічна ідентичність розуміється як компонент образу «Я», що виявляється у вживанні етноніма, елементарному усвідомленні приналежності до етнічної спільноти, уявленні про культурно-духовні цінності народу. Провідною умовою розвитку етнічної ідентичності є прилучення дітей до усної народної

творчості, що у виразній, природній і доступній для молодшого шкільного віку формі віддзеркалює культурний потенціал народу [223, с. 4].

Найбільш сприятливим віком для усвідомленого опанування дитиною соціального досвіду народу, його традицій та звичаїв є молодший шкільний вік. При узагальненні психолого-педагогічних характеристик означеного періоду дитинства окреслимо аспекти, які є актуальними для дослідження.

У молодшому шкільному віці розвиваються всі види сприймання: прості та складні. Дитина здатна сприймати казку, оповідання, сюжетний малюнок, схему, людину, час, простір тощо. Зовнішні рухові орієнтовні дії трансформуються у власне перцептивні дії, внаслідок чого сприймання з процесу чуттєвого образу перетворюється в процес розпізнавання. Опановані чуттєві еталони дитина навчається використовувати як мірки для систематизації властивостей та ознак навколишньої дійсності (форма, величина, колір). Сприймання втрачає афективний характер, дитина переходить від суб'єктивної оцінки баченого до об'єктивної.

Розвивається спостережливість – довільне сприймання; що підпорядковується меті вивчення якогось явища, події, їх зміни. Організовує спостереження та керує ним дорослий. Сприймання тісно пов'язане з асоціативним мисленням: дитині легше розв'язувати будь-яку мислительну задачу, коли вона спирається на конкретні образи предметів і явищ, які сприймала. У молодшому шкільному віці вже виявляються сенсорні здібності: окомір, спостережливість. Це дозволяє знайомити дітей з творами ужитково-декоративного мистецтва, народним одягом, речами повсякденного вжитку. Дитина вже не автоматично запам'ятовує назву речі, а й здатна визначити кольорову гаму, назвати елементи нескладного геометричного орнаменту, виділити спільні та відмінні ознаки речей.

У віці 5-7 років триває розвиток мислительних операцій: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації. Показником розвитку мислення є розвиток мови та мовлення. Наприклад, щоб дитина успішно виконала завдання на узагальнення, в її словнику мають бути

узагальнювальні слова (посуд, транспорт, одяг, рослини тощо). У цьому віці дитина здатна сприймати синонімічність у назві предметів і явищ, що дозволяє при ознайомленні дитини з предметом (явищем) подавати як літературну назву, так і назву, яка побутує в народі (глечик, гладунчик, куманець).

Здатність дитини мислити в образах, коли вона виходить за межі безпосереднього сприймання, розвиток мислительних операцій є визначальною умовою розвитку інтелектуальних здібностей: швидкість, гнучкість мислення, здатність до варіювання засобів розв'язання завдання, до оригінальності ідей. Обов'язковою умовою вдосконалення пізнавальної діяльності (особливо творчої) є пов'язана з допитливістю ініціативність дитини. Ініціативна дитина завжди характеризується широтою пізнавальних інтересів.

Психолого-педагогічні пошуки науковців Н. Побірченко, Н. Рогальської засвідчують, що в молодшому шкільному віці виникають реальні можливості для опосередкованого засвоєння дітьми знань, які виходять за межі їхнього життєвого досвіду та безпосереднього сприймання, а також є віддаленими в часі. Це створює сприятливі умови для ознайомлення дітей з історією рідного краю, з багатонаціональним складом його народу, розселенням різних етнічних груп по всій території країни, специфікою їхньої праці та побуту, особливостями мови та культури [181, с. 112].

Центральним новоутворенням розвитку пізнавальної сфери особистості є уява. У досліджуваному віці продовжує розвиватися репродуктивна уява (створення образів нового на основі малюнка, опису, оповідання). Цей віковий період є найбільш сприйнятливим для ознайомлення дитини з фольклорними й літературними творами (казками, переказами, легендами, віршами тощо), у яких у доступній формі розповідається про:

- природу рідного краю;
- події з історії етносу (етнічної групи);
- повсякденне життя народу (з урахуванням етнічної специфіки);
- звичаями та обрядами календарного циклу (відзначаючи при тім етнічні особливості).

Розвиток творчих здібностей засвідчує той факт, що образи уяви стають динамічними, жвавими, гнучкими. Інтенсивно розвивається продуктивна уява (перетворення предмета в образному та смисловому плані, передбачення результату дій, емоційне передбачення тощо). Діти легко оперують уявленнями: вигадують історії, складають вірші, казки, оповідання, за своїм задумом конструюють, виходячи за межі зразка. Від реальних ситуацій вони прямують завдяки уяві в майбутнє: ставлять мету, передбачають і планують свої дії, прогнозують наслідки своєї поведінки. Продуктивна уява дає можливість дитині будувати цілісний образ предмета чи події раніше, ніж бачити їх частинами. Провідним засобом створення образу уяви є перенесення будь-якої властивості одного предмета на інший, з одного образу на інший.

Необхідно створювати для дітей відкриті, жорстко нерегламентовані ситуації, сприяти виявленню самостійності, стимулювати незалежність і відповідальність. Приміром, доречним буде залучення молодших школярів у процес організації і проведення святкових заходів, зокрема заходів, що за своїм змістом пов'язані з культурною спадщиною та сучасним життям рідного краю. Беручи участь у підготовці до свята, діти можуть:

- запропонувати фрагменти оформлення інтер'єру приміщення (залу, кімнати), в якому буде проводитись захід;
- підготувати виконання співзвучних тематиці свята різножанрових фольклорних творів;
- при допомозі дорослих придумати й розіграти невеличкі гумористичні сценки з народного життя;
- власноручно виготовити та подарувати гостям саморобки з елементами традиційної етнокультури.

У контексті вікової характеристики молодшого шкільного віку зауважимо, що пам'ять у цей період носить мимовільний характер. Дитина краще сприймає те, що для неї становить найбільший інтерес, дає найкращі враження. Отож, обсяг фіксованого матеріалу здебільшого визначається емоційним ставленням до певного предмета, явища [251, с. 110-111].

Одним з основних досягнень молодшого школяра є розвиток довільного запам'ятовування. Деякі форми цього запам'ятовування можна визначити в дітей у віці 4-5 років, однак значного розвитку воно досягає до шести-семи років. Цьому сприяє ігрова діяльність, де вміння запам'ятовувати та вчасно відтворювати необхідну інформацію є однією з умов досягнення успіху. Особливістю цього віку є та обставина, що перед дитиною 5-7 років може ставитись мета, спрямована на запам'ятовування визначеного матеріалу. Дитина починає використовувати різні прийоми, спеціально призначені для підвищення ефективності запам'ятовування: повторення, смислове й асоціативне зв'язування матеріалу [101, с. 149]

Науковці відзначають, що молодші школярі найкраще проявляють власні здібності в ігровій діяльності, тому слід організовувати якомога більше дитячих ігор з пісенним чи віршованим супроводом (лічилки, заклички, примовки тощо) [251, с. 81]. Зауважимо, якщо обрана гра не має традиційно визначеного сюжетно обумовленого супроводу, вихователь може добирати відповідний супровід самостійно або ж залучати до цього вихованців.

У віці 5 - 6 років з'являються перші уявлення про те, якою дитина хоче бути в майбутньому. Саме тепер здійснюється знайомство з основними видами людської діяльності. Дитина не просто називає професію (батьків, родичів тощо), а й декількома простими реченнями може розповісти про те, що роблять представники цієї професії або ж чим займається конкретно той, про кого йде мова (в загальному – «пілоти літають на великих літаках у далекі країни», в конкретному випадку – «мама продає різний одяг»). У цьому віці доречно прилучати дітей до народних ремесел, що має відбуватися в доступній і зрозумілій для дітей формі, за допомогою значної кількості наочного матеріалу. Під час знайомства молодших школярів з матеріальною культурою народу необхідно зосередити увагу на творах декоративно-ужиткового мистецтва рідного краю. Знайомство з роботами народних майстрів, окрім естетичного впливу, повинно виховувати повагу до тих, хто своєю працею продовжує справу предків, і пробудити бажання зберігати й примножувати споконвічну спадщину свого народу.

У молодшому шкільному віці відбуваються значні зміни в самосвідомості дитини. Новоутворенням цього віку є усвідомлення свого внутрішнього «Я». У дитини складається динамічна система уявлень про саму себе: свої наміри, бажання, свій настрій, свої розумові та моральні якості, свій соціальний статус тощо. Уявлення про себе досить адекватно віддзеркалюють ціннісну сферу її особистості: чому саме дитина віддає перевагу, що для неї має більшу значущість, що вона цінує, що її цікавить.

Зміст уявлень про себе створює образ «Я». На прохання розказати про себе дитині неважко скласти розповідь з кількох простих речень. Цей віковий період передбачає, окрім усвідомлення власної унікальності й автономності, формування уявлень про приналежність до певної спільності [74, с. 146]. Отож, необхідно сприяти дитині в усвідомленні себе не лише членом окремої родини, мешканцем певної місцевості, а й окремим представником певної етнічної групи («я маленьке гуцулятко»), громадянином своєї держави, а відтак і майбутнім активним співучасником подій світового рівня.

Молодший школяр висловлює своє ставлення до себе в цілому, до окремих якостей своєї особистості, що виявляється в самооцінці. В її основу покладено систему цінностей, що формуються в цей період. Самооцінка набуває об'єктивного характеру. Вона забезпечує внутрішню узгодженість особистості та відносну стійкість поведінки. Самооцінка формується під впливом оцінок дорослих та ровесників. На основі самооцінки виявляються самоповага, самолюбство, формується почуття власної гідності, що виявляється в здатності додержуватися певної відстані між собою та оточуючими людьми. Важливо, щоб на цьому шляху дитина уникла приниження з приводу її приналежності до етнічної спільноти чи національної меншини. Відчувши принаймні раз образу через своє походження, в дитини на все життя залишиться острах визнавати себе сином (донькою) свого народу.

Вивчення питань формування особистості в період молодшого шкільного віку засвідчує необхідність й виявляє сприятливі умови щодо активізації в освітньому процесі культурних надбань рідного народу.

РОЗДІЛ ІІ

ВИЗНАЧАЛЬНІ ЧИННИКИ КУЛЬТУРНОЇ САМОБУТНОСТІ ГУЦУЛЬСЬКОГО ЕТНОРЕГІОНУ ТА ЇХНЄ МІСЦЕ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

2.1. Відображення феномену гуцульської етнокультури в наукових дослідженнях

Дослідження культурного феномену будь-якого етносу чи етнічної групи буде досить об'єктивним, якщо воно здійснюється не тільки з позицій філософського, соціологічного й історичного аналізу, а й при залученні педагогічного досвіду задля осмислення процесів трансмісії етносоціального досвіду прийдешнім поколінням. Не є винятком і численні етнічні групи, що проживають на території багатоетнічної України. Однією з таких етнічних груп є гуцули, ареалом проживання яких визначається найвища частина Українських Карпат у межах Галичини, Буковини й Закарпаття.

Узагальнюючи науковий доробок минулого і сучасності, письмові і польові матеріали, а також на підставі етнографічних, культурологічних, мовознавчих даних умовно визначено (в межах сучасного державного кордону України) територію, що отримала назву Гуцульщина.

На заході Гуцульщина межує з Бойківщиною, проходить по ріці Лімниця в тому місці, де Карпатський хребет іде верхів'ями рік Бертянка, Турбот, припливами ріки Тересва і долиною річки Мала Шопурка до її впадання в Тису. На півдні границя проходить по державному кордону України з Румунією.

На північ і північний схід від ріки Лімниці перетинає ріки Бистрицю Солотвинську і Надвірнянську, включає село Пасічна, далі йде на Делятин, Яблунів, Коломию, Заболотів, Кути, Вижницю і потім до границі з Румунією.

Згідно з сучасним адміністративним поділом Гуцульщина займає південну частину Надвірнянського, Косівський та західну частину Коломийського районів, Верховинський район Івано-Франківської області, Вижницький і Путильський райони Чернівецької області, Рахівський район Закарпатської області.

На території площею понад 7,5 тис кв. км розташовано 280 населених пунктів, в т. ч. 15 міст і селищ міського типу, де проживає понад 420 тисяч населення. Водночас понад 40 тисяч мешканців 25 гірських населених пунктів Румунії визнають себе гуцулами.

Карпатський гірський масив має важливе значення як для України, так і для Центральної Європи, оскільки здійснює значний вплив на кліматичні умови. Гуцульщина – чітко виражена етнічна територія України. Гуцули до наших днів зберегли багату самобутню матеріальну й духовну культуру, мають своєрідний побут, звичаї, говірку, що вирізняють їх з-поміж інших етнічних груп. Духовний світ і естетичні уподобання сформувались під впливом і в повсякчасному спілкуванні з природним середовищем.

Народне мистецтво гуцулів нерозривно пов'язане з побутом і господарською діяльністю. Наявність лісів уможливила будівництво зрубних споруд і виробництва дерев’яного посуду, сприяла розвитку художньої різьби по дереву. Специфічний гірський клімат зумовив характер традиційного одягу. Активна скотарська діяльність, окрім харчових продуктів, давала вовну, з якої виготовлялося сукно й узорне ткацтво, шкіра для взуття, сумок, поясів. Поклади гончарних глин зумовили розвиток виготовлення різноманітних керамічних виробів.

Високогір’я вплинуло на формування певного господарського устрою (гірської агротехніки, лісництва, полонинського тваринництва), розвиток різних галузей ремісництва, особливого типу архітектури в забудові населених пунктів та їх розташування у складних рельєфних умовах.

За свідченням археологічних знахідок, перші згадки про територію сучасної Гуцульщини сягають до трипільської ери через бронзову добу і до пізніших часів. Перші письмові відомості про Гуцульщину з'явилися в польських джерелах XIV – поч. XV ст. До 1424-го року належить перша згадка про місцевість у глибині Гуцульщини – «поляну Жаб'є». Однак історичні дані про заселення сучасної Гуцульщини внаслідок відокремленості життя гуцулів надзвичайно обмежені і не дають можливості скласти уявлення про цей процес загалом. Хоча в історичних документах неодноразово зазначалось, що на Гуцульщині довго не було панщини й залежність від сусідніх володарів виявлялася сплатами грішми й натурою.

Геоетнічна самобутність гуцульського краю здавна викликала жваве зацікавлення (а нерідко й справжній дослідницький інтерес) вітчизняних і закордонних науковців, літераторів, мандрівників.

Аналіз історико-етнологічної літератури дозволяє зробити висновок про те, що як об'єкт наукового дослідження Гуцульщина постала вже наприкінці XVIII ст. Щоправда, перші наукові експедиції в гірську місцевість здійснювались з метою вивчення суто натуралістичних особливостей Карпатського регіону. Це зумовлено тогочасною парадигмою наукового пошуку, сконцентрованою в царині природничого знання. Згодом (середина XIX ст.), коли європейська наука вступила в період гуманітаризації, увага мислителів зосередилась на феномені людського буття й етнічного співбуття. Саме в цей період спостерігається активізація вивчення антропологічних, соціальних, культурних ознак численних етнічних спільнот. Не стала винятком й етнічна група гуцулів. Слід зазначити, з якою б метою не прибували чужоземні відвідувачі, вони, окрім запланованого наукового доробку, часом залишали письмові спогади про побут, традиції й характер горян.

Вперше про Гуцульщину згадано в праці Б. Гакета (1739–1816) «Найновіші природознавчо-політичні подорожі в 1788–1795 роках через «дакійські» й «сарматські», або північні Карпати» (Нюрнберг, 1790–1796). Австрійський природознавець, географ та етнограф, професор Львівського університету докладно описав природу Карпат,

захоплено розповідав про своєрідний побут і життя «гірських русинів» (він не знав, або ж свідомо не вживав термін «гуцули»), відзначав їх волелюбність, подав відомості про танці на весіллі й згадував про різні мосяжні вироби (хрестики, жіночі «згарди» тощо). Цінність праці Б. Гакета ще й у тому, що це була одна з перших спроб познайомити Західну Європу з Гуцульщиною.

У середині XIX сторіччя розпочався період популяризації гуцульського побуту й звичаєвості серед народів Західної Європи. Першопочатківцями в цій справі стали уродженець України, німець за походженням, етнограф і поет В. Поль (1807–1872) та польський публіцист В. Завадський (1824–1891).

В. Поль узагальнив власні дослідження й спостереження на Буковинській Гуцульщині в праці «Кілька штрихів до опису гуцулів на Буковині», написаної, ймовірно, у 1857–1859 рр. У названому творі етнограф спершу характеризує фізичні ознаки буковинських гуцулів, їхнє топографічне розміщення, вбрання, мову, житло, зайняття, харчування, а потім переходить до суспільної ділянки, з'ясовуючи ставлення їх до панів, уряду, чужинців. Найбільше уваги присвятив він духовній культурі, зокрема релігійним віруванням, марновірствам, обрядам хрестин, весілля, похорону, храмовим святам.

Про самобутність побуту й традицій Галицької Гуцульщини написав В. Завадський. Його нарис «Гуцули» опубліковано у варшавському часописі «Кіозу» у 1872-1873 роках. Автор окреслює межі Гуцульщини й подає загальну характеристику гуцулів, які, на його думку, відверті, щирі, горді й гостинні, не зносять облуди та фальшу, мають велику прив'язаність до своїх гір. Він описує гуцульські хати, загороди, одяг, промисел, пастуше життя на полонині, будівельні й теслярські здібності гуцулів, їхню любов до танців. В. Завадський докладно описує обряди та звичаї, що їх виконують гуцули на весіллях, під час святкування Різдва, Йордану, Великодня, «рахманського Великодня», як і народне лікування, похоронний обряд, вірування в упирів, відьом та в домашнього духа-сторожа й опікуна хати, родини та худоби.

Ареал проживання, соціальні умови й традиційна культура гуцулів Закарпаття стали об'єктом наукового дослідження австрійського історика, професора Віденського й Пештського університетів Г. Бідермана (1831–1892). Польові дослідження й науковий аналіз австрійського вченого знайшли своє відображення у праці «Угорські українці, їхнє місце проживання, матеріальна й духова культура та історія», що з'явилася друком у двох частинах в Інсбруку 1862 і 1867 роках.

Г. Бідерман поділяє закарпатське українське населення на верховинців, подолян і словацьких українців. За його визначенням, верховинці живуть у горах уздовж галицького кордону. До них автор відносить також гуцулів з-над Чорної і Білої Тиси. Дослідник здійснив спробу узагальнити етнопсихологічні риси характеру гуцулів. В аналізі духовної культури Г. Бідерман описує релігійні уявлення, вірування й обряди закарпатських українців. За його твердженням, «Верховинці доброзичливі й талановиті, горнуться до школи й навчання рідною мовою, якого позбавляє їх панівна мадярська адміністрація». Автор вищеназваного твору висловлює жаль щодо тяжкого соціального й національного пригнобления горян [64, с. 48].

Наприкінці XIX – початку XX сторіччя в закордонних виданнях з'явились твори, тематикою яких була традиційна гуцульська обрядовість як календарних, так і родинних свят. З-поміж інших вирізняються етнографічні нариси «Про гуцулів» та «Нарис про місто Коломию», автором яких був польський етнограф-публіцист Л. Вайгель. Вивчав народну культуру українського населення Гуцульщини. Означені твори Л. Вайґель написав на основі матеріалів, які він збирав на Гуцульщині протягом кількох років. У нарисі «Про гуцулів», окрім загальних відомостей про особливості житла, одягу й харчування, автор сконцентрував увагу на родинно-побутовій звичаєвості гуцулів. Зокрема, у весільному обряді описує головні дії весільної драми: «повницю» (дарування), приготування до вінця, звичай обсипання наречених зерном, «викуп» молодої, наведено діалог старости з князем при «повниці» та весільну термінологію. В іншому творі «Нарис про місто Коломию» Л. Вайґель умістив цінний опис

весілля в трьох селах Коломийського повіту – П’ядики, Назірна та Шепарівці. За Л. Вайґелем, у П’ядиках і Шепарівцях наречені спочатку запрошували сусідів на весілля, потім у передвесільний день прикрашали «деревце». У Назірній, навпаки, спершу прикрашали весільне «деревце», а відтак запрошували на весілля. У нарисі наведено тексти запрошення гостей нареченими й дружбами [64, с. 52].

Дослідженню етнічної самобутності гуцулів присвячена монографія Р. -Ф. Кайндля (1866–1930). «Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази», що вийшла у Відні 1894 року. Окрім традиційної характеристики географічного розташування, лінгвістичних особливостей гуцульської говірки, інтер’єру та екстер’єру житла, автор виокремив декілька аспектів із життя мешканців Буковинських Карпат: догляд за дитиною, родинні зв’язки, ведення домашнього господарства, спосіб й особливості харчування, правові погляди, космогонічні уявлення тощо. У розділі «Дитина» дослідник розповідає про обряд «колачин», що був другим (після хрестин) обрядом, який виконували на честь новонародженої дитини й на пошану хресних батьків [82, с. 16].

Про свої враження від перебування на Гуцульщині написав Г. Цбінден (1893–1971), що їх було опубліковано під назвою «Мандрівка по гуцульських горах» у 1933 році в швейцарському журналі «Дер Кляйне Бунд», а в 1939 році вийшли окремим виданням у Львові. Перше враження швейцарського вченого від побаченого і почутого таке, начебто він «нараз вернувся в далеке минуле, на багато століть назад». Автор висловлював захоплення чарівною красою одягу гуцулів, особливо вишивкою, ввічливістю верховинців, чарами їхньої мови. «Із мовного погляду є вони частиною великого українського народу. Їх говірка визначається багатством старовинних форм, – вражено писав Гю Цбінден, – а гама пестливих поетичних звертань, що їх так багато в усіх слов’янських мовах, якраз у гуцульській говірці незвичайно розвинена». Для Г. Цбіндена «гуцули – це шляхетна порода лицарської, добірної раси». Про що б не писав Г. Цбінден – про гуцульську хату, обряди і звичаї верховинців чи храм у Криворівні, він завжди відзначає шляхетність мешканців Карпат. «Тут забув я (біля

церкви у Криворівні), – писав Г. Цбінден – що знаходжуся між селянами і звичайними гуцульськими пастухами. І ті постаті, що проходили перед моїми очима у скромній величі, і ті розколисані гуртки ясних лагідних барв видавались мені мрією майбутності, образом надприродної побожності» [64, с. 53].

В обговоренні питання про дослідження етнокультурного феномену гуцулів варто згадати праці українських етнографів, а саме: «Гуцули» В. Гнатюка, «Історичний нарис про гуцулів» С. Вітвицького, «Карпатська Русь» Я. Головацького. Однак провідна роль у цій царині належить професору В. Шухевичу (1849–1915). Його 5-томна монографія «Гуцульщина», написана наприкінці XIX – початку XX ст., була і залишається найповнішим виданням, що містить систематизовані відомості про особливості клімату, типів поселень, умов праці, облаштування побуту, фольклору, родинної й календарної обрядовості гуцулів. Дослідник одним із перших у тогочасній українській науці здійснив спробу віднайти спільні й відмінні риси гуцулів як етнічної спільноти, що є частиною українського етносу [256].

У праці наведено значну кількість фольклорних творів, зібраних автором та його помічниками (інтелігенцією гуцульських сіл – Л. Гарматієм, Т. Кисілевським, М. Колцуняк, К. Лисинецькою та ін). Цінність такої етнографічної розвідки, з-поміж іншого, полягає ще й у тому, що в різноманітних за жанром творах гуцульської усної народної творчості (апокрифи, легенди, казки, перекази, обрядові пісні, коломийки, загадки) відображено морально-етичні переконання, естетичні смаки, космологічні уявлення гуцульського народу.

Значну увагу проф. В. Шухевич приділив звичаєвості родинного осередку. У 1-2 частинах описано способи господарювання, оформлення інтер'єру гуцульської хати, щоденний і святковий одяг, харчування. Особливе місце в «Гуцульщині» одведено традиціям обрядовості й звичаєвості, яких здавна дотримувались у гуцульських родинах. Так, у 3 частині описано такі родинні обряди – «родини», гуцульське весілля, «смерть і похорони». Автор прагне ознайомити читачів із гуцульськими варіантами традиційно української

обрядовості. Це виявляється в ретельності при цитуванні примовлянь із побажаннями та застереженнями, що супроводжують обрядову дію.

З-поміж етнографічних розвідок початку ХХ ст., спрямованих на вивчення повсякденного життєвого устрою гуцулів, і зокрема, питання догляду й виховання дітей у гуцульський родині, заслуговує на увагу праця А. Онищука «З народного життя гуцулів. Родини і хрестини та дитина до шостого року життя», опубліковану 1912 року в «Матеріалах до української етнології» – науково-популярному виданні НТШ. Окрім опису звичаїв й обрядів пов'язаних із народженням дитини, автор зупиняється на виховних традиціях гуцулів. Приміром, у статті подані основні стадії виховного процесу, яких здавна дотримувались на Гуцульщині: «Спочатку – коби здорове, потім – зроби те і те, потім – треба так». Дослідник вказує на те, що батьки вже з раннього віку залучали дітей до трудового життя родини і робили це великою любов'ю й терпеливістю [151, с.12].

У радянський період наукових дослідів специфіки Карпатського регіону певне зацікавлення самобутнім культурним колоритом Гуцульщини спостерігається у 60 – 80 роки ХХ ст. Увага дослідників була сконцентрована на характерних рисах гуцульської матеріальної культури, зокрема, на художньо-естетичному оформленні гуцульського побуту. У своїх дослідах радянські мистецтвознавці (Д. Ґоберман, Д. Поп, О. Соломченко, М. Станкевич) подавали докладний опис і фаховий аналіз архітектури житлових й господарських будівель, художню цінність елементів інтер'єру й екстер'єру житла, специфіку оздоблення традиційного гуцульського одягу тощо. Хоча науковці високо оцінювали творчий хист народних майстрів Карпатського регіону та художній смак гуцулів у декоруванні свого побуту, ними неодноразово висловлювалась думка про необхідність масового виробництва окремих речей ужиткового призначення в якості сувенірів, та про відмову від застарілого способу будівництва й облаштування житла з огляду на невідповідність стандартам соціалістичної системи житло будування [218].

Щодо духовної царини гуцульської родинно-побутової культури, тогочасні етнографи вивчали й презентували на загал лише ті її

аспекти, які не суперечили радянському ідеолого-атеїстичному устрою. Популяризувались гуцульські фольклорні твори, присвячені праці простих селян і робітників, боротьбі проти панщини, почуттям кохання й материнської любові.

У справі збереження духовних і матеріальних цінностей гуцульської етнокультури відзначились представники української діаспори. Перебуваючи за межами гуцульської землі, вони повсякчас прагнули врятувати від забуття самобутню культуру, що дісталась у спадок від пращурів. На шляху до досягнення означеної мети, за ініціативою емігрантів з України, було здійснено низку практичних заходів, зокрема:

- відкриття у 1974 році Гуцульського дослідного інституту в Чікаго (США);
- організації гуцульських товариств у діаспорі (США – Тов-во «Черемош» у Філадельфії у 1950 р., Тов-во ім. О. Довбуша Боффало в 1950, Тов-во «Чорногора» у Чікаго 1965 р., Канада – Тов-во ім. М. Черемшини в Торонто 1961 р., Великобританія – Тов-о «Гуцульщина» у Ноттінґамі 1969 р. та ін.) об'єднаних в Українське Світове Об'єднання Гуцулів (УСОГ);
- проведення 12 з'їздів Об'єднання гуцулів західної діаспори;
- видання часописів «Гуцулія» (США з 1968 р.), «Гуцульщина» (Канада з 1985 р.);
- численні публікації на гуцульську тематику у виданнях української діаспори.

З-поміж фундаментальних етнографічних та культурологічних досліджень діаспори виокремимо багатотомну колективну працю «Історія Гуцульщини» за ред. М. Домашевського [64], 3 з 6 томів якої були підготовлені і опубліковані у США та монографію «Гуцульська спадщина» І. Сенькова, яка хоча й була видана в незалежній Україні, її довготривале укладання відбувалось за кордоном [210].

«Історія Гуцульщини» за своїм змістом покликана дати вичерпну інформацію про географію, історію та культуру гуцульського краю. Природно, що автори не оминули увагою самобутність родинно-побутової культури гуцулів. У праці систематизовано й докладно

змальовано родинну обрядовість із врахуванням відмінностей Галицької, Буковинської та Закарпатської Гуцульщини. Приміром, опис весільного обрядового дійства подається у відповідності до основних етапів його проведення – оглядини, сватання, заручини, благословення, проща, запросини, убирання деревця, зачинання, заводини, повниця, дар, виряжання, шлюб, весілля, проводини тощо. Кожен із етапів містить значну кількість пісенного й віршованого фольклору, що виконують під час обрядових дій.

У процесі вивчення наукового доробку української діаспори з гуцульської тематики звернемось до монографії І. Сенькова «Гуцульська спадщина».

Лейтмотивом монографії є популяризація малодосліджених аспектів гуцульської культури, зокрема родинно-побутової звичаєвості. Наприклад, у розповіді про інтер'єр хати, дослідник акцентує увагу на такому унікальному явищі, як ікона на склі, що протягом тривалого часу була неодмінною окрасою гуцульського житла [210, с.92-93].

В епоху незалежності України вітчизняні й закордонні науковці отримали реальну можливість об'єднання спільних зусиль у справі дослідження культурного феномену гуцульського етнорегіону. Реальними кроками на шляху до різностороннього вивчення питань гуцульської етнопроблематики стали заснування Всеукраїнського об'єднаного товариства «Гуцульщина», регіонального об'єднання дослідників Гуцульщини у Львові та філіалу «Гуцульщина» інституту українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка у селищі Верховина Івано-Франківської області.

В аналізі наукового доробку в царині гуцульщинознавства зазначимо, що за методологічною спрямованістю дослідження зорієнтовані на утвердження ідеї споконвічної приналежності гуцульського краю до українських земель. І хоча не завжди в політичному, проте в культурному аспекті, гуцули визнавались невід'ємною складовою українства. Уважне вивчення праць, присвячених гуцульській тематиці, переконує у присутності ідеї національної ідентифікації вже за часів Австро-Угорської державності

й під час польського панування на українських теренах. Не було її відкинуто й у радянський період, хоча вона й набула інтернаціонального ідеологічного забарвлення. Однак у своєму первісному значенні ця ідея одержала свого подальшого розвитку у працях українських дослідників і митців в діаспорі. За роки незалежності в Україні культурна самобутність етнічної групи гуцулів розглядається в національному загальноукраїнському контексті.

Щоправда акцент дослідницьких пошуків українського й загальносвітового наукового співтовариства змістився у площину виявлення характерних ознак, які притаманні лише окремій етнічній спільноті. Ні в якому разі не заперечуючи її національної приналежності, висувають проблему етнізації українського суспільства. Визначальним фактором у вирішенні названої проблеми науковці вбачають в активізації етнографічного, етнопедагогічного та етнопсихологічного потенціалу на всіх етапах навчально-виховного процесу української освітньої системи.

Упродовж усього періоду вивчення гуцульської етнокультури спостерігається утворення так званих «методологічних векторів», спрямування яких здійснювалось початково від етнічної до національної самосвідомості, а на сучасному етапі – від центризму до культурного відродження й самоутвердження етнорегіонів, зокрема Гуцульщини.

2.2. Інтеграція етнокультурних надбань Гуцульщини в освітню практику

Загальна концепція реформування вітчизняної освіти ґрунтується на визначенні сучасної педагогічної науки, згідно з яким ставлення й утвердження різнобічно розвинутої особистості забезпечується системою виховних впливів зініційованих її потребами. Вони викликані емоціями й оцінками як механізмами безпосереднього переживання та діями – виразниками активного і стійкого ставлення до соціального середовища. Водночас залучення етнокультурних

цінностей як засобів виховання набуває доцільності за умови його природного інтегрування в освітній процес.

При доборі засобів формування етнічної самосвідомості слід враховувати, що найбільший виховний вплив на дитину здійснюють ті елементи культури, які вона може зрозуміти, а згодом відобразити у своїй практичній і творчій діяльності. Лише у процесі діяльності дитина засвоює культурну спадщину народу, а відтак формується як особистість.

Отже, перед сучасним педагогом постає низка завдань:

1. Обрати етнокультурні цінності, у яких яскраво відображено самобутність рідного краю.
2. Визначити педагогічний потенціал обраних етнокультурних цінностей з метою залучення у процес формування етнічної самосвідомості.
3. Встановити наявність гуцульських етнокультурних цінностей, придатних до використання у виховній роботі з дітьми.

Теоретичні положення про полімодальність сприйнятливості психіки дитини як умови опанування й реалізації соціального досвіду визначають комплексний підхід у доборі засобів виховання. З-поміж усього різноманіття етнокультурних цінностей перевага надається фольклорним і літературним творам, образотворчому та декоративно-ужитковому мистецтву, звичаям й обрядам. Задля визначення їхньої педагогічної сутності та реальних можливостей використання у виховній роботі педагогу варто послуговуватись мистецтвознавчими, етнографічними та педагогічними джерелами.

На важливості комплексного використання елементів матеріальної та духовної культури в процесі виховання неодноразово наголошувала українська освітянка С. Ф. Русова. У статті «Націоналізація дошкільного виховання» особливого значення надає фольклору: казкам, легендам, приказкам, загадкам тощо. «Усе це багатий матеріал для ілюстрації початкового навчання: вони низкою яскравих перлинок обгорнуть перші кроки виховання дитини в дитячому саді, викличуть до роботи її фантазію...». Фольклор сприяє вихованню в дитини любові до народної творчості, поваги до людей,

гуманістичного сприймання світу. Водночас активне залучення фольклору створює атмосферу емоційного піднесення, сприяє розвитку мовлення дітей: «...заговоріть до дитини в дитячому саді її рідною мовою, розкажіть їй народну казку, побачите, як заблищать їй оченята, як забалакає щиро й вільно дитячий язик» /мова оригіналу/.

У педагогічній літературі залучення різноманітних жанрів фольклору у виховання дітей визначено як оптимальний засіб розвитку творчих здібностей, удосконалення способів взаємодії з навколишнім світом, виховання естетичного смаку, розвиток правильного мовлення, тренування пам'яті й уваги, формування емоційної стабільності.

Видатний український педагог В. О. Сухомлинський відзначав, що ефективність фольклору як засобу виховання обумовлена образно-художньою формою народної музично-поетичної творчості, яка підсилює емоційний вплив на свідомість учня й допомагає вчителеві більш наочно та переконливо сприяти кращому засвоєнню морально-етичних ідей. У цьому В. О. Сухомлинський вбачав комплексний вплив на інтелектуальну й емоційну сферу особистості учня [229, с. 64].

Вартість фольклорних творів полягає в тому, що в них навколишній світ набуває високого художнього забарвлення, коли звичайні речі чи явища отримують «незвичайне» сакральне значення. Завдання такої гіперболізації – посилення емоційно-позитивної домінанти в ставленні до господарських справ, життєвих подій, речей повсякденного вжитку. До фольклорних творів, у яких віддзеркалено етнокультурну самобутність належать:

1) пісні – колискові, забавлянки, колядки, частівки, коломийки тощо;

2) найкоротші жанри – прислів'я, приказки, примовки, загадки, лічилки, мирилки;

3) ритуальні вислови – замовляння, заговори, прикмети, застереження; вітання, побажання;

4) прозові розповідні твори – казки соціально-побутового циклу, перекази, оповідки, легенди, бувальщини, спогади, думи.

Окрім фольклору, етнічна самобутність народу відображається в художній літературі. Літературні твори, присвячені історичним подіям, повсякденному життю та долям окремих людей, допомагають читачеві сформувати уяву про матеріальну й духовну культуру етнічної спільноти. Цьому сприяють ліричні відступи, авторські примітки, яскравість образів та стилістика твору.

Виховну цінність і гуманістичну спрямованість літературних творів узагальнила С. Ф. Русова: «Вона мусить викликати в дитини гарне почуття... збуджувати почуття краси і завзяття, правди, шукання, світла, любові до рідного краю...» В активному залученні дитячої літератури в процес виховання С. Ф. Русова вбачала шлях до успіху у формуванні загальнолюдських цінностей: «...книги по змісту доходять до серця дітей, пробуджують в їхніх головоньках ясні думки, утворюють навкруги них атмосферу рідного світогляду... А це саме така атмосфера, у якій краще за все зростає любов до рідного люду й рідного краю, а разом з тим і нійбільш щире гуманне почуття» [219, с. 126].

У творах українських письменників, присвячених гуцульській тематиці, висвітлені проблеми бідності й злиденності життя гуцулів. Водночас автори відзначали, що гуцули зберігали святкові звичаї й обряди, не втрачали нагоди прикрасити екстер'єр та інтер'єр свого житла (В. Костинюк, О. Манчук, Ю. Федькович). За допомогою художнього слова письменники намагались відобразити повсякденне життя горян (А. Волошин, В. Стефаник), традиційну самобутність у відзначенні календарних і родинних свят (С. Вінценз, М. Коцюбинський), характерні риси гуцульської етнопедагогіки (М. Ломацький, М. Черемшина) [102; 152; 239; 249; 295; 296].

Етнічний колорит передається в образотворчому мистецтві. Твір мистецтва в психології трактується як «свідомо організована система подразників, спрямована на виклик естетичної реакції». Відтак мистецькі твори можуть слугувати дійовим засобом формування ціннісного ставлення до навколишнього середовища. Працюючи над картинами побутового жанру, художники намагаються найвиразніше

продемонструвати своєрідність побутової культури певної соціальної верстви чи етнічної спільноти.

Виразних етнічних рис набувають мистецькі твори провідних українських художників: Й. Бокшай («Гуцульське весілля», «Зустріч на полонині»), М. Гарасовська-Дячишин («Свята ніч»), Т. Голембієвська («Українські куманці»), В. Залуцький («До рідні з вечерею»), О. Кульчицька («Гуцульська хата»), М. Сосенко («Трембітарі», «Гуцульська пара в танку»), К. Устиянович («Гуцул», «Гуцульська пара»).

Невід'ємною складовою етнокультури є декоративно-ужиткове мистецтво. Виготовлення й використання речей декоративно-ужиткового мистецтва значною мірою обумовлене природними ресурсами, суспільно-історичним поступом, соціально-економічним рівнем розвитку того регіону чи середовища, де вони отримали визнання.

Особливої ваги набуває твердження мистецтвознавців про концентрацію в декоративно-ужитковому мистецтві єдності матеріальної і духовної культури етноспільноти. Це пояснюється його присутністю в усіх сферах матеріальної життєдіяльності (повсякденному побуті, під час відзначення урочистих подій) та відображенні в них прагнення людини до практичного й духовного способів освоєння світу, встановлення ціннісних орієнтацій, перетворення реальності за допомогою фантазії, унаочнення неповторності творця [38, с. 101].

Педагогічне значення декоративно-ужиткового мистецтва вбачаємо в розв'язанні виховних завдань:

- формування в дітей культури сприйняття матеріального світу;
- виховання основ художнього смаку та естетичного ставлення до дійсності;
- спрямування на гармонійне облаштування житла;
- закладання підвалин до виховання гордості за свою етнокультуру;
- прагнення зберегти, примножити та популяризувати матеріальні цінності рідного краю;

- спонукання до виявлення естетичної цінності творів декоративно-ужиткового мистецтва минулих епох і сучасності.

Найпоширенішими видами народного мистецтва Гуцульщини визнано різьбу та інкрустування дерева (династія Корпанюків, Шкріб'яків), кераміка (О. Бахматюк, П. Цвілик), вишивка (К. Колотило), ткацтво (Є. Геник), ліжникарство й килимарство (Д. Мотилюк, А. Юрак), писанкарство (сестри Іваночко), мосяжництво (Л. Дубчак, І. Тинкалюк), художня обробка виробів зі шкіри (М. Вінтоняк, І. Миклащук).

Чільне місце при плануванні виховного процесу С. Русова відводила календарній обрядовості. Приміром, у статті «Роль жінки у дошкільному вихованні» зазначено: «…у життя дитячого садка мають бути введені народні свята (Різдво з колядками, з Вертепом, Русалчині дні з веснянками, вінками з квітів, Івана Купала з купальськими вогнями і піснями і т. ін.)». За визначенням С. Русової, виховання «має бути позначене народним мистецтвом, естетичними сприйманнями й емоціями. Мусять бути хати чепурно, чисто вбрані, діти охайно одягнені, їх увага звернута на красу оточення, але спостереження їх мають бути вільними, незалежними» [219, с. 146].

На думку В. Сухомлинського, елементи обрядів надають можливість формувати в дітей навички моральної поведінки, виконання різних соціальних ролей. Синтетична форма обрядів та ігор передбачає наявність елементів інструментальної музики, хореографії, декоративно-ужиткового і драматичного мистецтва, що створює умови для формування в молодших школярів навичок різноманітної художньо-естетичної діяльності [229, с. 302].

Пропагуючи ідею народознавчої освіти зростаючого покоління українців, М. Г. Стельмахович наголошував на важливості дотримання принципу регіонального підходу: «...максимально орієнтуватися на місцеві особливості, зміст на рівні навчального матеріалу не може бути єдиним для всіх шкіл. Його розробка на цьому рівні є виключною прерогативою вчителів і вихователів, бо тільки вони можуть максимально врахувати конкретні умови роботи школи». Своє переконання педагог пояснював на прикладі календарної обрядовості:

«Справді у народному календарі, наприклад, чільне місце посідають традиційні свята праці. У різних регіонах вони різні. Якщо, скажімо, у степовій Україні чи на Поділлі ними можуть бути свята першої скиби чи першого снопа, то на Прикарпатті – проводи вівчарів з отарами на полонини чи їх повернення в господарства [273].

При залученні традицій, звичаїв і обрядів у процес виховання дітей задля формування етнічної самосвідомості слід керуватись наступними критеріями:

- традиції (в повному їх різноманітті) існують у загальноукраїнському контексті, відтак звичаї й обряди, що їх утворюють, концентрують етнорегіональну самобутність;
- дітям важко сприймати традицію у всій її багатогранності, тому ознайомлення з традиціями відбувається на рівні звичаїв і обрядів;
- з-поміж значної кількості звичаїв і обрядів добирали такі, що виконувались на честь дітей або ж при активному їх залученні.

Здавна звичаї й обряди народ використовував як засоби виховання, адже вони забезпечували:

- збереження і передачу зростаючому поколінню життєвого досвіду;
- зміцнення порядку й форм життя;
- регламентацію та контроль поведінки індивідів;
- посилення зв'язку особи з тією етнічною групою, до якої вона належить.

У сучасній етнографії звичаї й обряди об'єднаються у так звані комплекси згідно з їхнім функціональним призначенням – звичаєво-обрядовий комплекс родинного життя та календарного циклу.

Родинні звичаї й ритуали здебільшого обумовлені нормами-зразками, оскільки ступінь стандартизованості, повторюваності ситуацій повсякденного родинного життя надзвичайно висока. Нормативний вплив родини індивід приймає задля збереження соціального статусу й схвального ставлення навколишніх. Нормативні впливи родини діють за допомогою приписів, зразків, моделей поведінки, знання яких дозволяє щоразу не шукати заново рішень, а поводитися згідно з усталеними нормами певного соціального

середовища. Традиції у відзначенні подій родинного життя концентрують у собі самобутні риси певної етнокультури. Вони набувають потужного педагогічного потенціалу, адже, спостерігаючи й беручи участь в обрядових дійствах, молодші члени родини прилучаються до етнічної культури через близькі їм поняття, явища, імена.

Здавна на Гуцульщині дотримувались звичаїв і обрядів, які ознаменовували визначні події в житті дитини: хрестини, калачини, іменини, перше заплітання (для дівчат), перше постриження (для хлопців). Приміром, у монографії «Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази» австрійського етнографа Кайндля Р.-Ф. ще в середині XIX-го сторіччя описано звичай «калачин», що був другим (після хрестин) обрядом, який виконували на честь дитини й на пошану її хресних батьків. Сутність звичаю полягала в тім, що трирічна дитина в супроводі батьків вперше відвідувала оселі хресних і приносила їм у подарунок калач. Під час проводів додому після кількаденної гостини маленькому похрестнику дарували ягня, доглядати за яким належало самій дитині. Автор відзначав, що діти радо приймали подарунок й виявляли до своїх вихованців турботу і ласку [82].

Календарні традиції охоплюють систему свят, певних урочистих подій, дат, що відзначаються в певній послідовності впродовж року і супроводжуються численними звичаями й обрядами, що адекватно відтворюють сутність, зміст, характер подій та явищ в трудовій діяльності, побуті, природі.

Обрядово-звичаєвий комплекс етноспільноти вповні відображено в календарному циклі. Позаяк календарний поступ означений обрядовою символікою, за допомогою якої народ виявляє свій особливий світогляд – життєві прагнення, релігійні, етичні та естетичні погляди й переконання.

На Гуцульщині побутували календарні звичаї й обряди, безпосередніми виконавцями яких були діти: відвідування близьких родичів з поминальною вечерею (на Святий вечір), звичай «вогників» (передвеликодній тиждень), дарування писанок хресним батькам (на

Великдень), перший вихід хлопців на полонину (на Св. Юрія), зустріч з полонини (на Св. Покрови) тощо.

Процес приготування й відзначення календарних свят містив у собі значний виховний потенціал. За приклад може слугувати стародавній звичай передвеликодніх «вогників». Перед Великоднем діти допомагали родичам і сусідам прибирати подвір'я й город, згромаджуючи торішнє листя, з якого дорослі розпалювали вогнище-ватру. За допомогу в прибиранні господині пригощали маленьких трудівників «перепічками» (пиріжками з солодкою начинкою) й дарували писанки. Наявність значної кількості писанок у великодньому кошику дитини засвідчувала її працелюбність й господарські здібності.

Існувало багато дитячих ігор, у яких забавкою і виграшем ставала писанка. З писанок діти створювали просторові композиції – ґердани (відповідно підготовлені писанки нанизуються на нитку як намисто і прикрашаються китичками), дзвони (кожна писанка нанизується окремо на нитку з китичкою, а нитки скріплюються угорі), хрести (з дванадцяти писанок з зображенням хрестів). Такі дитячі вироби вважались оберегами дому й зберігались як сімейні реліквії.

Інтеґрація матеріальних і духовних цінностей етнокультури в освітню практику як засобів виховання передбачає дотримання низки педагогічних умов:

- збагачення знань дітей, педагогів і батьків про культурну самобутність рідного краю;
- формування поваги й інтересу до етнокультурної спадщини;
- облаштування виховного середовища, у якому сконцентровано різноманітні елементи етнокультури.

Водночас необхідно дотримуватись принципів системності, поетапності та послідовності; комплексного використання різноманітних елементів етнокультури; збереження природного характеру життєдіяльності дитини в осередку освітнього закладу; орієнтації на розвиток творчої активності дітей.

Інтеґрація елементів етнокультури в навчально-виховний процес відбувається впродовж трьох взаємообумовлених і взаємодоповнюючих етапів.

Перший етап спрямовано на формування в дітей уявлень і знань про самобутність матеріальних і духовних цінностей гуцульської етноспільноти в загальноукраїнському культурному контексті. Означена мета досягається за умови розширення уявлень і знань про особливості житлобудування, облаштування побуту, ужиткових речей, одягу, кулінарії, народних іграшок. Водночас дітей знайомлять з творами декоративно-ужиткового й образотворчого мистецтва, прозовим і поетичним фольклором, музичними й літературними творами відповідної тематики.

На цьому етапі передбачено облаштування відповідного освітнього осередку, де розміщено:

- макет стародавньої гуцульської хати;
- зразки стародавніх гуцульських меблів, виготовлених із лози задля компактності й легкості в пересуванні;
- твори гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва;
- ляльки в гуцульському вбранні;
- стенди та вітрини для демонстрування дитячих виробів;
- фонотека аудіозаписів класичної та популярної музики гуцульської тематики;
- книжковий фонд творів про гуцульський край та його мешканців;
- відеотека краєвидів мальовничих куточків Гуцульщини в різні пори року.

Другий етап має на меті утвердження й закріплення у вихованців позитивних вражень і переживань, які з’являлись у них у процесі ознайомлення з різноманітними аспектами гуцульської етнокультури.

З огляду на комплексність завдань другого етапу виховна робота здійснюється за трьома умовно означеними змістовими блоками: сімейно-родинний, звичаєво-обрядовий, мистецько-краєзнавчий. Кожен блок реалізується в різних формах навчально-виховного процесу.

На цьому етапі, окрім традиційних уроків та виховних заходів, застосовуються інші форми організації освітнього процесу: екскурсія до краєзнавчого музею (художнього салону, крамниці сувенірів, світлиці в сільському будинку культури тощо), відвідування майстерні народних промислів та знайомство з народними умільцями, організація виставок «Сімейні реліквії», «Сад родинних деревець». Водночас застосовуються художньо-дидактичні ігри («Розглянь та розмалюй», «Майстерня гуцульських іграшок», «Збираємо розбиту писанку», «Художній салон», рольові ігри «Маленькі туристи», «На кращого екскурсовода», «Гуцульська родина», читання художніх творів про Гуцульщину, прослуховування музичних творів, перегляд відеоматеріалів гуцульської тематики. Передбачаються ігрові ситуації з залученням казкових героїв, вдача й мова, поведінка яких втілювали в собі кращі риси гуцулів-трудівників (народна майстриня пані Юстина, Легінь-вівчар).

Третій етап зорієнтований на активне залучення особистого творчого потенціалу дітей до справи відтворення, збереження й примноження культурних надбань Гуцульщини. Змістова частина цього етапу спрямивується на формування умінь і навичок комплексного поєднання елементів етнокультури в зображальній, мовленнєвій та ігровій діяльності школярів.

Задля розв’язання перелічених завдань впроваджується тематичний цикл «Спадкоємці гуцульських традицій» як корегуюча міждисциплінарна ланка. Виховна робота охоплює три змістові взаємодоповнюючі блоки – «родинні традиції», «трудові традиції», «мистецькі традиції».

Мета означеного етапу зумовлює впровадження спеціального тематичного циклу «Спадкоємці гуцульських традицій». Години спілкування відбуваються за такими темами: «У творчій майстерні», «Створимо казку гуцульського краю», «Готуємось до ярмарку», «Ґаздівські діти», під час яких послуговуються наступними методами та прийомами: актуалізація попередньо набутих знань, демонстрація, вправляння, змагання; відгадування загадок, вивчення пісень та віршів про різні види декоративно-ужиткового мистецтва, пригадування

приказок та прислів'їв про художню працю; створення ігрових ситуацій («Маленькі оповідачі», «Вправні майстри», «Кому що подарувати» «Театр перед мікрофоном»), проведення дидактичних ігор («Прикрасимо хатинку ляльки Василинки», «Влаштовуємо виставку гуцульських сувенірів», «Підберемо орнамент», «Віднайти відмінності у візерунках», «Правильно-неправильно»). Організовуються виховні заходи за тематикою: «Чічка прехороша» (обряд першого заплітання), «Гуцульський ярмарок», «Подаруй ми писанку», «Гуцульські забави», «Збираємось на полонину», «Подарунки для любої нені».

На кожному етапі здійснюється співпраця з педагогічним колективом для підвищення професійної майстерності та обізнаності в царині гуцульської родинно-побутової культури. Організовуються різноманітні за формою просвітницькі заходи, як-от: зустріч «За круглим столом» на тему «Хто, як не ми?» (до проблеми актуалізації гуцульської етнопедагогіки), семінар-практикум «Гуцульський фольклор у роботі з дітьми різних вікових груп», диспут «Що таке діалект і його місце в сучасній освіті», семінар «Видатні українські педагоги про мудрість народної виховної традиції», консультація «Як добре ми знаємо гуцульські народні ремесла», диспут «Релігійне виховання: у минулому, сучасності, майбутньому», КВК «Гуцульські фіглі».

Водночас активізується робота з батьками та іншими членами родин учнів. Окрім традиційних форм допомоги рідних у підготовці та проведенні святкових ранків та «складанні родинного дерева», проводяться тематичні заходи, зокрема проблемна лекція «Хто ми на цій землі?», консультація «Щоб наші діти росли працелюбними», групова бесіда «Виховні традиції гуцулів», консультація фітотерапевта «Гуцульська лічниця», батьківська конференція «Декоративно-ужиткове мистецтво в побуті гуцульської родини».

Відродження етнокультурного потенціалу України активізує потребу виховання у зростаючого покоління ціннісного ставлення до історії, культури, мови, традицій та звичаїв рідного народу, прагнення не лише оберігати, а й примножувати його матеріальні та духовні

вартості. Визначальним чинником досягнення означеної мети виступає формування ціннісного ставлення до рідного краю.

Ціннісне ставлення до рідного краю – активна спрямованість особистості (дитини) на етнокультурну самобутність навколишнього середовища, обумовлена опануванням етнокультурними цінностями й здатністю їх реалізації у власній життєдіяльності. Відсутність ціннісного ставлення до культури найближчого оточення в подальшому спричинятиме труднощі в опануванні цінностями на національному й загальнолюдському рівні.

Отож, знайомство дитини з навколишнім середовищем повинно відбуватись у неподільності з формуванням ціннісного ставлення до його етнокультурної самобутності.

Розв’язання означеної мети забезпечується комплексним використанням елементів етнокультури як засобів виховання. Завдяки жанровому різноманіттю, символізму, художній образності, емоційній насиченості фольклорних, літературних, мистецьких творів і звичаєвої обрядовості якнайкраще збережено етнічний колорит культури. Їх залучення в освітній процес (за умови ретельного добору) дозволяє в доступній формі знайомити дітей з культурною самобутністю рідного краю.

РОЗДІЛ ІІІ

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ЗВО ТА ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

3.1. Вивчення рівня обізнаності студентів і вчителів з елементами етнокультурних традицій

Реалізація завдань з етнізації початкової освіти вимагає відповідної фахової підготовки педагогічних кадрів. Проблема етнізації освітнього процесу початкової школи зумовила проведення експериментального дослідження. Його мета – розробка науково обгрунтованої системи професійної підготовки педагогів до етнічної соціалізації вчителів початкових класів. Дослідження здійснюємо на основі усталеної парадигми, що тлумачить професійну підготовку фахівця як цілісну систему організації педагогічного процесу. Ми звертаємося до інтегративної відкритої системи безперервної педагогічної освіти, таких її чинників: побудова професійно-педагогічної підготовки відповідно до соціально-економічних, психолого-педагогічних і змістовно практичних вимог; здійснення професійно-педагогічної підготовки на терені широкого використання суміжних дисциплін; взаємозв’язок і єдність теоретичної та практичної підготовки.

Узагальнення результатів досліджень різних аспектів професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів дає підстави стверджувати, що їхнім консолідованим стрижнем була і є особистість педагога, який у відповідності до сталої системи власних переконань здатний прищепити своїм вихованцям любов до рідної землі, мови, повагу до історичного минулого та культурних традицій свого народу. Активізація відродження культурної спадщини на етнорегіональному

рівні ставить перед професійною педагогічною освітою вимогу підготувати фахівця, спроможного вирішувати проблеми етнокультурного життя соціуму в руслі освітнього процесу. Відтак на часі потреба дослідити готовність випускників педагогічних закладів вищої освіти і вчителів початкової школи до етнічної соціалізації дітей молодшого шкільного віку.

Поняття «готовність» до професійно-педагогічної діяльності в дослідженнях проблем вищої школи (О. Дубасенюк, Т. Котик, Н. Лисенко, М. Оліяр, В. Семиченко, Я. Болюбаш та ін.) визначають як складне соціально-педагогічне явище, як комплексну єдність особистісних індивідуально-психологічних якостей та системи професійно-педагогічних знань, умінь і навичок. Готовність до педагогічної діяльності окреслена усвідомленою метою. За твердженнями науковців, в аналізі діяльності індивіда слід характеризувати й самого індивіда та його діяльність. За такого підходу виявляють індивідуально-психологічні особливості, тобто здатність індивіда до діяльності, а також уміння й навички з певного виду діяльності [66, с. 12].

Таким чином, індивідуально-психологічні якості особистості в нашому дослідженні розглядаємо як здатність до діяльності, від якої залежить успішність оволодіння вміннями й навичками, оскільки сама здатність виявляється в них. Наявність умінь і навичок визначаємо за результатами певної діяльності. Теоретичні вміння педагога реалізуються в його практичній діяльності, тобто практичні вміння є формою функціонування теоретичних знань. Ступінь опанування ними перебуває в прямій залежності від потенціалу знань з певної наукової галузі. Отже, рівень готовності до професійної діяльності можна визначити шляхом аналізу рівня сформованості вмінь та навичок, які необхідні в конкретному виді діяльності. У нашому дослідженні таким видом виступає педагогічна діяльність, яка спрямована на формування етнічної самосвідомості молодших школярів.

Завданням сучасної вищої педагогічної школи в Україні є забезпечення формування професійної готовності випускників. За результатами досліджень можемо виділити актуальний шлях їхнього розв’язання – визначення змісту готовності. Основою слугує професіограма як система вимог, відповідно до яких прогнозують конкретні шляхи, засоби, операції та критерії оцінки професійної підготовки (О. Рудницька [197] та ін.). Відтак визначають теоретичні

знання, педагогічні вміння й навички, необхідні для забезпечення навчально-виховних функцій педагога, зокрема фахівця початкової ланки освіти.

У започаткованому дослідженні визначаємо готовність вчителя до етнічної соціалізації як до його компетенції, у якій провідними є професійні функції спеціаліста та його вміння, достатні для їхньої реалізації. Зміст і обсяг професійних функцій та дотичних до них умінь і навичок окреслюють чинні програми початкової освіти з опорою на нормативно-інституціональне забезпечення етнізації освітнього процесу в системі факторів всебічного виховання особистості. Відповідно в них визначені пізнавальна, розвивальна й виховна діяльність, а також уміння й навички, які мали б забезпечити їхню успішну реалізацію.

Водночас суттєвими є твердження вчених про те, що в структурі суб'єкта діяльності не все визначають лише професійні знання, компетентність, навички й уміння. Важливе місце належить особистісному компоненту. У дослідженнях українських науковців зосереджено увагу на формуванні окремих чинників особистісної характеристики майбутнього педагога – національної свідомості (Р. Береза [4], С. Борисова [11], Р. Осипець [173]), правової свідомості (І. Романова [195]), політичної (Н. Гедікова [34]), екологічної свідомості (Т. Вайда [14], Н. Ясінська [259]), творчої активності (О. Полякова [183]), гуманістично-світоглядної позиції (М. Клепар [86]) тощо. Ретельне вивчення дослідницького доробку педагогічної галузі науки свідчить про ігнорування проблеми формування етнічної самосвідомості студентів в умовах педагогічного закладу вищої освіти. Щоправда, вже здійснено кілька дисертаційних досліджень (О. Васильченко [17], І. Вільчинська [25], О. Гриб [47], О. Квас [84]), у яких запропоновано концептуальні підходи до етнічного самовизначення учнівської та студентської молоді України.

Встановлення наявних (чи відсутніх) ознак етнічної самосвідомості студентів педагогічних закладів освіти та педагогів-практиків набуває особливої гостроти, оскільки особистісний чинник є однією з провідних засад виховного процесу, адже етнічне самоствердження здобувачів закладу освіти значною мірою відбуватиметься в безпосередньому спілкуванні з учителем.

Вивчення реального стану організації етнічної соціалізації в закладах загальної середньої освіти гуцульського етнорегіону здійснювали за природних умов діяльності педагогічних працівників.

Готовність студентів до етнічної соціалізації дітей досліджували на аудиторних заняттях та впродовж виробничих педагогічних практик.

При плануванні експериментального дослідження ключовою обрали константну методику, оскільки ця методика не передбачає контрольної групи, яка б функціонувала паралельно з експериментальною. Результати за означеною методикою зіставляються з умовно сформованою контрольною групою. У нашому дослідженні контрольною групою були студенти-випускники Коломийського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» спеціальності «Початкова освіта», які завершували навчання в закладі освіти на період констатувального експерименту.

Константну методику було обрано з огляду на те, що на початку формувального експерименту (2020 р.) інших технологій підготовки студентів до етносоціалізуючої діяльності не застосовували. Отже, результати роботи з експериментальною групою природно були б вищими, ніж у контрольній групі.

Завдання констатувального етапу експерименту:

- визначити рівень сформованості етнічної самосвідомості студентів і вчителів-практиків;
- з'ясувати ступінь володіння теоретичними знаннями з питань етнопроблематики;
- вивчити причини труднощів, які виникають при залученні елементів гуцульської родинно-побутової культури в навчально-виховну роботу з молодшими школярами;
- з'ясувати шляхи вдосконалення підготовки фахівців до етнічної соціалізації дітей в умовах ЗВО.

Задля вирішення цих завдань використовували метод анкетування. Анкетуванням на етапі констатувального експерименту охопили 167 студентів-випускників Коломийського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Серед учителів вивчено роботу тих, хто закінчив інститут і працює за фахом не менше 5 років. Проаналізовано діяльність 128 вчителів початкових класів Івано-Франківської області, зокрема Коломийського, Косівського, Верховинського, Надвірнянського районів.

Запропоновані анкети для студентів (додаток А) та вчителів (додаток Б) складалися з таких блоків:

1) прямих закритих запитань (для статистичного опрацювання);

2) запитань, що вимагали від респондента самостійної відповіді;

3) запитань, що стимулювали до висловлювання власних думок, пропозицій, зауважень, коментарів щодо вивчення й актуалізації гуцульської етнокультури.

Кількісні результати анкетування засвідчили факт низького рівня етнічної самосвідомості як серед студентів, так і серед педагогів-практиків. Свою етнічну приналежність визнало 8 % студентів (14 осіб) і 12,5 % учителів (16 осіб). У відповіді на це запитання помітили типову помилку, що полягала в неправильному тлумаченні поняття «етнічний». Натомість респонденти вказували свою національну приналежність (українка – 39 студентів, 22 вчителі) або ж мали на увазі регіон проживання (галичанка – 17 студентів, 14 вчителів). Гордість за приналежність до свого етносу відчувають 63 % (106 осіб) від загальної кількості опитаних студентів.

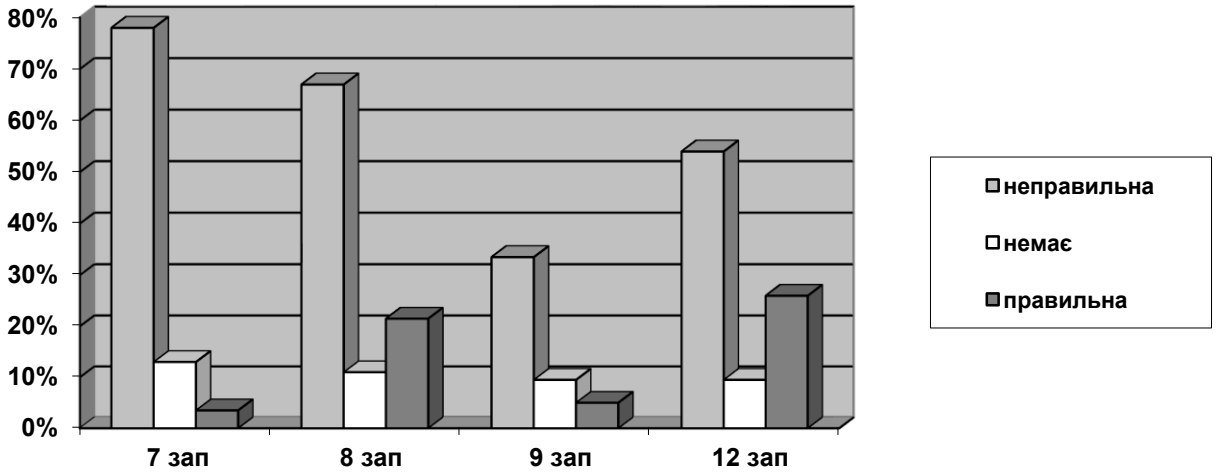
Відповіді на запитання про визначальні чинники формування етнічної самосвідомості особистості засвідчують, що більше 56 % (94 особи) респондентів (з-поміж студентства) надають перевагу вихованню в родині; 16 % (28 осіб) – освітньому процесу в навчальному закладі; 7 % (12 осіб) переконані у визначальності засобів масової інформації.

Певний інтерес становить позиція респондентів щодо оцінки своєї обізнаності щодо традицій і звичаїв свого народу та дотримання їх. Добре обізнаними вважають себе 47 % (78 осіб) студентів; у частковому опануванні знань зізналося 39,5 % (66 осіб). Відсутність відповідних знань внаслідок незабезпеченості джерелами інформації засвідчили 13 % (22 студенти). Традиційно-звичаєва спадщина не викликає зацікавлення в 11 % (18 осіб). На запитання «*Чи дотримуєтеся Ви традицій та звичаїв свого етносу в особистому житті?*» відповідь «*Так, завжди*» дали 45,5 % (76 осіб), варіант «*Інколи*» обрали 49 % (82 особи). Повне ігнорування продемонстрували 5,5 % студентської молоді, залученої до анкетування.

Відповіді на запитання № 7-9, 12 (додаток А) виявили низький рівень оволодіння студентами-випускниками педагогічного вищого навчального закладу знаннями в царині етнопроблематики. Це виразно продемонстровано в діаграмі А.

Діаграма А.

Рівень володіння студентами-випускниками інституту знаннями в царині етнопроблематики (за підсумками констатувального експерименту, у %).

Відповідаючи на кожне з 4-х запитань, допустили помилки відповідно 78 % (131 особа), 67 % (112 осіб), 33,5 % (56 осіб), 54 % (90 осіб) респондентів. Утрималися від відповіді на 7 запитання 13 % (22 особи), на 8 запитання 11 % (18 осіб), на 9 запитання 9,5 % (16 осіб) і на 12 запитання 9,5 % (16 осіб) анкетованих. Правильні відповіді озвучили відповідно 3,5 % (6 осіб), 21,5 % (36 осіб), 5 % (8 осіб), 26 % (44 особи).

На цьому етапі дослідження передбачено також з'ясувати найважливіші джерела інформації етнокультурного змісту. На запитання «*З яких джерел Ви отримуєте інформацію про культурну спадщину свого народу?»* одержали відповіді, що становили своєрідну рейтингову шкалу, представлену в таблиці № 3.1.

Таблиця № 3.1

Джерела інформації про етнокультурну спадщину (студенти)

№	Д Ж Е Р Е Л А	Кількість голосів
1.	Науково-публіцистична література з народознавства	64
2.	Художня література	55
3.	Радіопередачі	23
4.	Телепередачі	87
5.	Періодичні видання	11
6.	Етнографічні матеріали, розміщені в Інтернеті	4
7.	Етнографічні експедиції	2
8.	Відвідування краєзнавчих музеїв та виставок народної творчості	38
9.	Інші джерела	7

Аналіз отриманих результатів засвідчив, що на формування етнічної компетенції студентів вирішальним чином впливає науково-публіцистична література з народознавства (64 особи) та художня література (55 осіб). Пояснюємо це тим, що впродовж навчання студенти систематично послуговуються читальними залами й бібліотеками, самостійно вдосконалюючи знання з дисциплін професійного та загального циклів, зокрема народознавчого спрямування.

Водночас значна частина респондентів з числа студентської молоді визнала перевагу засобів масової інформації (телепередачі – 87 голосів, радіопередачі – 23, періодичні видання – 11). Ефективним джерелом інформації про культурну спадщину народу респонденти назвали відвідування краєзнавчих музеїв та виставок народної творчості – 38 голосів. Мінімальне число голосів віддано на користь Інтернет-ресурсів (4) та етнографічних експедицій (2 голоси). При обранні варіанта «Інші джерела» типовою була така відповідь: «Спілкування зі старшими родичами, зокрема з бабусею, дідусем, прабабусею тощо».

З нашого погляду, така тенденція виявляє схильність майбутніх освітян до пасивних джерел інформації (теле- і радіопередачі). Значні труднощі в студентів виникають у процесі використання джерел активного формування їхньої етнокомпетенції, а саме: відвідування

краєзнавчих музеїв та виставок народної творчості, етнографічних експедицій. Відтак це викриває ще одну, не менш важливу проблему, яка полягає у відсутності почуття співучасті в етнокультурному поступі рідного народу. Опосередковано це доводять відповіді молодих респондентів на 5 запитання анкети «*Чи вшановуєте Ви традиційну культуру свого етносу? Якщо так, то в який спосіб?».* 59 % (98 осіб) підтвердили своє бажання зробити щось для культури свого народу, проте не знають, у який спосіб; 15,5 % (26 осіб) обрали варіант «Пропагую культурні здобутки свого етносу серед інших народів»; і жодної відповіді про реальні спроби примножити культурні цінності свого народу не отримано.

Дещо іншим виявився перелік джерел, які назвали вчителі. Ці джерела представлені в таблиці № 3.2.

За результатами аналізу відповідей учителів встановлено, що найбільш популярними з-поміж джерел є методична література й педагогічна періодична преса (84 і 72 голоси відповідно). Значно менше голосів віддано на користь таких джерел, як методичні об'єднання (28 голосів), картотека передового педагогічного досвіду (16 голосів), телепередачі (9 голосів). Найменшу кількість голосів подано за курси підвищення кваліфікації (7), ресурси Інтернету (1). Респонденти оминули увагою радіопередачі, а також не вказали альтернативні джерела інформації.

Таблиця № 3.2

Джерела інформації про етнокультурну спадщину (педагоги)

№	Д Ж Е Р Е Л А	Кількість голосів
1.	Методична література	84
2.	Педагогічна періодична преса	72
3.	Курси підвищення кваліфікації	7
4.	Картотека передового педагогічного досвіду	16
5.	Радіопередачі	-
6.	Телепередачі	9
7.	Ресурси Інтернету	1
8.	Методичні об'єднання	28
9.	Ваш варіант	-

Об’єктивне дослідження наведених даних дозволяє стверджувати, що вчителі не випадково надали перевагу саме таким джерелам, як методична література й педагогічна періодична преса, адже в них подано готову технологію процесу виховання дітей, у яких уже спроектована не лише діяльність педагога, а й діяльність вихованців. Цей факт вказує на те, що пасивне користування готовими методиками є відчутною перешкодою на шляху педагогічного пошуку й творчості молодих вчителів. Певна орієнтація на використання готових рекомендацій закладена й у перевазі вибору вихователями картотеки передового педагогічного досвіду над інтернет-ресурсами, теле- і радіопередачами, зміст яких варто інтегрувати в педагогічний процес. Щоправда, це вимагає від педагога переробки – доповнення чи спрощення.

Зважаючи на те, що тематика дослідження охоплює аспект родинного осередку, у процесі анкетування здійснено спробу виявити стан обізнаності студентів із провідними категоріями сімейно-родинної проблематики (додаток А, запитання 3-15). Респонденти мали можливість відповісти на запитання відкритого типу, визначаючи поняття «сім’я», «родина», а також висловити власне міркування про доцільність пізнання дитиною свого родоводу та про функції хресних батьків у житті хрещеника.

У своїх відповідях на запитання № 13 переважна більшість анкетованих (83 % – 139 студентів) визнала обов’язковість знайомства дитини з родоводом, проте лише 14 % (23 студенти) змогли аргументувати цю думку. 69 % (116 студентів) утрималися від розширеної відповіді.

На запитання про визначення понять «сім’я» й «родина» типовою була відповідь, що «сім’я – це мама, тато й діти» – 62 % (103 особи). Чинник спільного господарювання не було згадано взагалі. Поняття «родина» респонденти витлумачили як «об’єднання кровними узами людей» – 24,5 % (41 особа) опитаних. 13,5 % студентства зазнали труднощів при відповіді на ці запитання.

Щодо відповідей на запитання «*Які функції в житті дитини відіграють хресні батьки?*» тільки 17 % (28 студентів) зуміли дати конкретні відповіді, у яких відзначено відповідальність за вихованість хрещеника, підтримку в скрутних обставинах життя, опіку у випадку втрати рідних батьків. Решта вказала на необхідність присутності названих батьків на хрестинах – 11 % (19 голосів) та обов’язок інколи

навідувати хрещеного сина чи доньку – 8 % (13 голосів). 64 % опитаних не назвали жодної функції.

Відповіді студентів на запитання анкети засвідчили нечітке уявлення провідних ознак інституту родини, неспроможність аргументувати загальновідомі сентенції, відсутність знань про специфіку спорідненості «по крові» (батьки, діти) та «за обрядом» (куми, свояки), фрагментарність у судженнях про засадничі чинники інституту кумівства.

Дещо інше змістовне навантаження містили запитання, присвячені сімейно-родинній проблематиці в анкеті для вчителів (додаток Б, запитання 6-8). Так, на запитання «Ч*и використовуєте в педагогічній практиці поради, зауваження й пропозиції батьків учнів?*» позитивну відповідь дали 59 % (76) педагогів-практиків. Не послуговується батьківськими порадами 41 % (52) вихователів. При цьому 14 % (18 осіб) анкетованих мотивували це некомпетентністю батьків у педагогічній царині, а 26 % (34 особи) – відсутністю відповідних пропозицій зі сторони батьків учнів.

Проблему недостатньої співпраці педагогічних працівників із родинами учнів викриває запитання *«Як часто Ви спілкуєтеся з іншими членами родини учня (окрім батьків)?»* Лише 18 % (23 особи) опитаних відзначили, що регулярно спілкуються з дідусями і бабусями, 9 % (12 осіб) – з іншими членами родини, 29 % (7 респондентів) визнали, що інколи спілкуються з родинами окремих вихованців.

Більш оптимістичними виявилися результати відповідей на запитання про залучення батьків та інших членів родин учнів до підготовки та проведення виховних заходів. Ствердно на це запитання відповів 91 % (116 опитаних) педагогів. Щоправда, тільки 7 % (8 осіб) охопили весь спектр пропонованих варіантів. Здебільшого форми співпраці зводяться до доручення вивчати з дитиною вірші, пісні, танці, які виконуватимуться на святі, – 93 % (108 осіб) вчителів та запрошення бути глядачем – 98 % (114 осіб). Відтак 41 % (48 осіб) педагогів зазначив, що заохочують батьків та інших членів родини до посильної допомоги.

Аналіз вищенаведених результатів виявив прогалини у взаємостосунках, співпраці між педагогами та родинами здобувачів початкової освіти. Цей факт є симптоматичним для нашого дослідження, адже розглядаємо родину провідним осередком формування етнічної самосвідомості особистості.

Значну кількість запитань анкети присвячено виявленню рівня обізнаності респондентів (як студентів, так і педагогів) з гуцульською етнокультурою. При визначенні гуцулів як окремої спільноти з трьох пропонованих варіантів варіант «етнічна група» обрали 46 % (76) студентів й 65 % (83) вчителів. Два інших (неправильних) варіанти відзначили відповідно 23 % (39 студентів), 16 % (20 педагогів). 8 % (14 студентів), 19 % (24 педагоги) не змогли відповісти. Дещо вищими виявилися знання респондентів щодо ареалу проживання гуцульської етнічної групи – 76 % (127 осіб) студентів, 75 % (96 осіб) вчителів дали правильну відповідь.

Респондентам запропонували пригадати перелік дисциплін шкільного й університетського рівнів, вивчення яких передбачало знайомство з гуцульською культурою. На запитання № 18 додатку Б отримали такі відповіді: «Народознавство» – 18,5 % (31 студент), «Історія України» – 14 % (23 студенти), «Українська література» – 10 % (17 студентів), «Географія» – 6,5 % (11 студентів). Про виховні заходи згадав 21,5 % (36 осіб). Жодну дисципліну не назвали 29,5 % студентів.

З приводу ознайомлення з гуцульською культурою в рамках навчальної програми вищого навчального закладу відповіді розділилися таким чином: «Історія України» – 27,5 % (46 осіб), «Дитяча література та методика навчання літературного читання» – 11 % (19 осіб), «Ознайомлення дітей з довкіллям та розвиток рідного мовлення» – 8,5 % (14 осіб), не назвали жодної дисципліни 53 % (89 осіб).

Отримані результати дозволяють зробити висновок про те, що вивчення вищеперелічених дисциплін допомагає студентам оволодіти знаннями з гуцульської етнокультури на тому рівні, який вони засвідчили. Відсутність у переліку інших навчальних дисциплін професійного та загального спрямування виявляє проблему недостатньої підготовки майбутніх педагогів до реалізації принципу етнізації освітнього процесу.

З огляду на це вважаємо за необхідне інтегрувати провідні аспекти етнопроблематики, зокрема гуцульської етнокультури, у програмовий зміст навчальних дисциплін загального та професійного циклів. Висвітлення окремих аспектів культурної спадщини гуцульської етноспільноти потрібно інтегрувати і в навчальні дисципліни вільного вибору.

Поглиблене вивчення гуцульської етнокультури, особливо її родинно-побутової царини, пропонуємо здійснювати в межах навчальної дисципліни «Етнопедагогіка» задля ґрунтовної підготовки майбутніх вчителів до етнічної соціалізації молодших школярів [49; 71; 120; 122; 124; 140; 150; 225; 247].

На недостатність належних знань про мистецькі твори гуцульської тематики вказують відповіді на запитання 20-22 анкети для студентів (додаток А) та запитання 16-18 анкети для вчителів (додаток Б). Опираючись на усталену сентенцію про те, що феномен будь-якого етносу чи етнічної групи найповніше віддзеркалюється в мистецьких творах, респондентам запропоновано назвати літературні, музичні твори та твори художнього мистецтва на гуцульську тематику. Відповіді наведено в таблиці № 3. 3.

Таблиця № 3.3

Рівень обізнаності респондентів з мистецькими творами гуцульської тематики

Види мистецьких творів	Варіанти відповідей	Вказано 1 твір		Вказано 2 твори		Вказано 3 і більше творів	
		С*	П**	С	П	С	П
Художня література	1.Назва та автор	23	41	13	16	-	-
	2. Назва	36	19	22	12	-	2
	3. Автори	13	24	11	4	2	4
	4. Відсутня	С –27, П – 8					
Музичні твори	1. Пісенні	46	51	27	31	-	-
	2. Танцювальні	18	22	-	3	-	-
	3. Відсутня	С –76, П – 21					
Художнє мистецтво	1. Живопис	-	9	-	5	-	-
	2. Графіка	-	-	-	-	-	-
	3.Декоративно-ужиткове	34	12	58	63	17	39
	4. Кіно	3	27	-	4	-	-
	5. Відсутня	С – 51, П – 14					

**С – студенти, **П – педагоги*

На підставі отриманих результатів можемо стверджувати, що респонденти відчувають труднощі при визначенні художніх творів, у

яких змальовано колорит гуцульського краю. Адже тільки 14 % (23 особи) студентів і 32 % (41 особа) вчителів змогли пригадати повну назву й автора одного твору. Переважно вказували повість «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського [103] (17 студентів і 32 педагоги). Два літературні твори зазначено у відповідях 8 % (13 осіб) студентів й 12,5 % (16 осіб) педагогів. Решта відповідей містила назви творів 21,5 % (36 студентів), 15 % (19 педагогів). При цьому 4 студенти і 6 педагогів вказали твори, у змісті яких гуцульська тематика відсутня. Імена й прізвища письменників (О. Кобилянська, М. Коцюбинський, В. Стефаник, І. Франко), літературна спадщина яких зберігає твори про природу та мешканців Гуцульщини, назвали 15,5 % (26 студентів) і 19 % (32 педагоги). 16 % (21 особа) педагогів зазначили, що обізнані з гуцульськими казками, щоправда, лише 2 % (3 особи) педагогів вказали їхні назви.

З-поміж музичних творів, які є виразниками гуцульської самобутності, 44 % (73) студентів і 64 % (82) педагогів обрали коломийки. З-поміж авторських творів названо пісню «Гуцулка Ксеня» (слова та музика Р. Савицького) – 9 % (12) педагогів. У танцювальному жанрі згадано «Аркан» – 6,5 % (11) студентів і 12 % (15) педагогів, «Гуцулку» – 4 % (7) студентів, 10 % (13) педагогів.

У відповіді на запитання *«Які твори художнього мистецтва гуцульської тематики можете назвати?»* значна частина опитаних вказала декоративно-ужиткове мистецтво, а саме його різновиди: вишивка (77 студентів, 115 педагогів), писанкарство (65 студентів, 79 педагогів), ткацтво (36 студентів, 38 педагогів), гончарство (22 студенти, 23 педагоги). Щодо інших варіантів відповідей, то в царині живопису 5 % (7 осіб) педагогів назвали картину «Старий гуцул» (автор В. Микита, однак педагоги авторство не зазначили). З кінематографічних робіт респонденти виокремили «Тіні забутих предків» (режисер С. Параджанов) – 3 студенти, 23 педагоги, «Олекса Довбуш» (режисер В. Іванов) – 4 педагоги. Не було названо художніх творів гуцульської тематики, виконаних у графіці.

Особливе занепокоєння викликають дані таблиці № 1.3, які засвідчують часткове чи повне незнання мистецьких творів означеної тематики. Щоправда, результати відповідей педагогів дещо вищі в порівнянні з результатами відповідей студентів, проте ці показники не мають значної відмінності. Невизначеність респондентів при відповіді на одне й більше запитань доводить те, що ознайомлення майбутніх

вчителів із феноменом гуцульської етнокультури та вдосконалення знань педагогів-практиків не відбувається на належному рівні.

Анкетування вчителів-практиків, окрім виявлення рівня обізнаності зі самобутніми рисами гуцульської етнічної групи, містило блок запитань, спрямованих на з'ясування реального стану залучення елементів гуцульської етнокультури в навчально-виховну роботу з молодшими школярами. На запитання «*Чи застосовуєте Ви елементи гуцульської матеріальної і духовної культури в роботі з учнями?»* одержали наступні результати: «так, дуже часто» – 29 % (37 осіб), «час від часу» – 24 % (31 особа), «зрідка» – 33,5 % (43 педагоги), «ніколи» – 13 % (17 педагогів). При визначенні основних форм залучення елементів гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи голоси респондентів розділилися так, як це продемонстровано в таблиці № 3.4.

Таблиця № 3.4

Форми залучення гуцульської етнокультури в освітній процес

Форми	**Оформлення народознавчого куточка (кімнати)**	**Підготовка й проведення заходів з нагоди народних свят**	**Музичні заняття**	**Заняття із зображальної діяльності**
Кіл-ть голосів	51	14	21	16

Відсоток заперечних відповідей з приводу інтеграції гуцульського колориту в умовах діяльності початкової школи спонукає до виявлення причин, що зумовили такий стан речей. Відтак педагогам запропоновано зазначити причини, з яких вони не залучають елементи гуцульської етнокультури в роботу з молодшими школярами. Відповіді на це запитання дозволяють зробити висновок про те, що 36 % (46 осіб) педагогів відчувають брак знань про особливості гуцульської етнокультури, 21 % (27 осіб) педагогів не обізнані з відповідними методиками, 49 % (63 особи) опитаних не вбачають доцільності виокремлювати елементи гуцульської етнокультури з народознавчого контексту.

Певний оптимізм викликають відповіді респондентів на запитання, у яких пропонували висловити свої побажання та пропозиції щодо поглибленого вивчення окремих аспектів гуцульської

етнокультури (запитання № 23 анкети для студентів, запитання № 19 анкети для вчителів). Результати представлені в таблиці № 3.5.

Таблиця № 3.5

Побажання та пропозиції респондентів щодо поглибленого вивчення окремих аспектів гуцульської етнокультури

Зміст запитання	Варіанти отриманих відповідей	Кількість голосів	
		Студенти	Педагоги
Про які особливості гуцульської культури Ви хочете довідатися?	1. Звичаї та обряди	37	62
	2. Святкові традиції	23	29
	3. Фольклор	-	12
	4. Особливості побуту	-	8
	5. Невизначена відповідь	81	14
	6. Відповідь відсутня	26	3

В анкеті для педагогів-практиків запитання спрямовано на виявлення обізнаності з самобутніми рисами гуцульської етнокультури. Їх конкретизовано в ракурсі етнопедагогічного знання. Лише 3 % (4 особи) з числа опитаних висловили фрагментарні здогади про особливості гуцульської етнопедагогіки. Решта педагогічної аудиторії визнала свою необізнаність з виховними традиціями Гуцульщини. Відрадно, що респонденти активно виявили бажання поповнити свої знання з означеної проблематики. Про це повідомили 76 % (97 осіб) педагогів. З них 39 % (38 осіб) педагогів пояснили це бажанням підвищити загальний розвиток, а 61 % (59 осіб) педагогів мотивували прагненням залучати кращі педагогічні здобутки народу в педагогічну діяльність.

Реальний рівень підготовленості студентів-випускників до здійснення етнічної соціалізації в умовах початкової школи ми вивчали на аудиторних заняттях, а також під час виробничих педагогічних практик студентів спеціальності «Початкова освіта» в VI і VII семестрах.

3.2. Визначення критеріїв і показників готовності майбутніх педагогів до інтегрування етнокультурних традицій в освітню практику

Аналіз джерельної бази свідчить про те, що проблема етнізації освіти, зокрема в царині початкової освіти, присутня лише на початковому рівні. Насамперед це виявилось у відсутності структурованого поділу та класифікації різноманітних чинників етнізації освіти. Значною мірою це негативно позначається на фахових якостях майбутніх педагогів, які за таких умов не отримують комплексної й систематизованої підготовки з проблеми етнізації освіти.

Вважаємо за необхідне виявити структурні компоненти готовності студентів до здійснення етнічної соціалізації молодших школярів. Це дасть нам можливість опрацювати, сформулювати й впровадити оптимальні показники рівня підготовленості до означеного виду педагогічної діяльності.

Процес підготовки студентів профілю початкової освіти до етносоціалізуючої практики повинен мати системний характер, що визначатиме її діагностику на засадах комплексного підходу. Він передбачає вивчення й оцінку конкретно-практичних, кількісних показників не лише на рівні володіння знаннями й сформованого позитивного ставлення до них, а й комплексний підхід до забезпечення й з'ясування практичних умінь і навичок як своєрідної величини виміру готовності студентів екстраполювати набуті знання й вміння в навчально-виховну діяльність.

Комплексний підхід зумовлює поділ за трьома блоками, кожен з яких охоплює певну компетенцію: етнічну компетенцію, етнопедагогічну компетенцію, креативну компетенцію. Змістовні компоненти кожного блоку визначають показники, що конкретизують етапи готовності майбутнього педагога до етносоціалізуючої практики (див. схему № 1).

Схема № 1.

Модель готовності спеціаліста до етносоціалізуючої практики

Дотримання визначеної системи повинно сприяти формуванню сталих особистісних переконань, фахових знань, умінь та навичок, необхідних для кваліфікованого здійснення означеного напрямку професійної діяльності.

Блок № 1 «Етнічна компетенція» містить наступні структурні компоненти:

Інформативний:

1. Визначення категоріально-понятійного апарату етнопроблематики («народність», «нація», «менталітет», «етнос», «етнічна група», «етногенез», «етнізація», «етнокультура», «родинно-побутова культура» тощо).

2. Уявлення про галузеві науки, які досліджують різноманітні аспекти етнобуття (етнологія, етнопсихологія, етнографія).

3. Знання про основні етапи формування українського етносу.

4. Інформація про розселення етнічних груп та національних меншин на території сучасної Української держави.

5. Розуміння господарських (ремесла та промисли), побутових (житло- будування, облаштування оселі, народний одяг, традиційна кухня тощо), звичаєвих (календарно-обрядова система, родинні свята й урочистості), світоглядних (демонологічні уявлення, марновірства, заговори, заклинання, апокрифи тощо) відмінностей в осередку етнокультури.

6. Визначення провідних чинників культурного життя етнічної спільноти (традиція, обряд, звичай, символ тощо).

7. Визначення та зміст творів усної народної творчості: малі жанри (паремії, примовки, приказки, загадки, скоромовки), пісні (колискові, весільні, похоронні, колядки, веснянки, гаївки), танці, казки (про тварин, соціально-побутові, чарівні (фантастичні, героїчні)).

Ідентифікуючий:

1. Усвідомлення приналежності до певної етнічної групи (національної меншини), що перебуває в складі української нації.

2. Повага до представників інших народностей, їхніх культурних цінностей.

3. Володіння рідною мовою, знання діалектних особливостей рідної мови.

4. Виявлення зацікавленості до історико-культурної спадщини.

5. Дотримання самобутніх побутових традицій.

6. Використання обрядової звичаєвості свого народу.

7. Знання різножанрових фольклорних творів.

Пошуково-творчий:

1. Активна позиція у процесі відродження етнокультурної спадщини.

2. Пропагування культурних здобутків етнічної групи на загальнодержавному рівні та серед інших народів.

3. Докладання власних здібностей та хисту для примноження етнокультурних цінностей свого народу.

Блок № 2 «Етнопедагогічна компетенція» передбачає наявність таких структурних компонентів:

Психолого-педагогічний:

1. Визначення основних категорій «народне виховання», «народна педагогіка», «етнопедагогіка», «етнічна соціалізація», «педагогічна культура», «виховний ідеал», «напрями виховання», «методи виховання», «засоби виховання».

2. Знання вікової періодизації, взаємозв'язку спадкового та соціального, закономірностей розвитку особистості.

3. Характеристика визначальних чинників розвитку молодшого школяра, розуміння педагогічної діяльності як цілісного процесу.

4. Інформація про організацію освітнього процесу в сучасних закладах загальної середньої освіти України.

5. Знання змісту та специфіки державних, регіональних та альтернативних програм для початкової школи.

6. Стале переконання в необхідності актуалізації народного педагогічного досвіду відповідно до вимог сьогодення.

Аналітико-синтезуючий:

1. Вміння визначати педагогічну сутність фольклорних творів та обрядової звичаєвості етносу (етнічної групи).

2. Критичний підхід у доборі методів та засобів народної педагогіки задля використання їх у процесі виховання учнів молодшого шкільного віку.

3. Здатність знаходити оптимальні шляхи залучення елементів матеріальної та духовної етнокультури в навчально-виховну роботу початкової школи.

4. Вміння виявляти етнічні особливості виховної системи певної народності.

5. Здатність адаптувати етнографічний матеріал до рівня доступного донесення до дітей з урахуванням вікових особливостей.

6. Спроможність активізувати кращі здобутки етнокультури у формуванні етнічної свідомості молодшого школяра.

Прогностичний:

1. Здатність моделювати й коректувати педагогічний процес задля підвищення ефективності етносоціалізуючого впливу.

2. Виявлення перспективності традиційних та інноваційних форм і методів прилучення молодших школярів до етнокультури рідного народу.

3. Об'єктивність в оцінці реальної значущості педагогічних заходів, спрямованих на формування етносвідомості особистості учнів молодшого шкільного віку.

Блок № 3 «Креативна компетенція» визначає низку вмінь і навичок, які об'єднані за такими напрямами:

Методика застосування педагогічних технологій:

1. Добір речей із самобутнім етнічним забарвленням для використання під час навчальних занять як наочний та роздатковий матеріал.

2. Створення дидактичних еквівалентів для донесення дітям понять і явищ, що характеризують феномен етнічної спільноти.

3. Комплексний добір аудіо- та відеодемонстраційних матеріалів народознавчої тематики з урахуванням вікових особливостей молодших школярів.

4. Активне залучення народних ігор до роботи з дітьми.

5. Заохочення учнів до створення малюнків та аплікацій, у яких відображено елементи народного мистецтва.

Методика організації освітнього процесу:

1. Побудова освітнього процесу на основі етнопедагогічних принципів (природовідповідності, культуровідповідності, гуманізму, демократизму, систематичності педагогічного впливу).

2. Планування вихованих заходів і розваг з урахуванням традиційної календарно-обрядової системи.

3. Підготовка святкових дійств народознавчої тематики.

4. Залучення фольклорних творів та елементів матеріальної культури певної етнічної спільноти в навчальну роботу.

5. Залучення батьків та членів родин вихованців до роботи з відродження стародавніх родинних традицій, збереження сімейних реліквій, складання родинного дерева тощо.

Методика оцінки виховного ефекту:

1. Вміння ставити завдання з формування етнічної самосвідомості молодшого школяра та знаходити шляхи їхнього вирішення.

2. Спроможність визначати показники сформованості етнічної свідомості дитини.

3. Здатність виявляти й інтегрувати найефективніші педагогічні заходи з метою вдосконалення етнічної соціалізації.

Діагностичне завдання цього етапу дослідження полягає у визначенні та диференціації рівнів оволодіння студентами-випускниками й учителями відповідними знаннями та вміннями організувати етнічну соціалізацію молодших школярів. У розроблених методиках інструктивна частина була сталою, а показники добирали відповідно до специфіки кожного блоку.

Одиницею контролю обрано виконання студентами комплексу завдань, враховано й педагогічну діяльність упродовж практики. Щодо вчителів, то провідним чинником була реальна навчально-виховна робота в закладах освіти. Умовами підготовки студентів і вчителів стали попередньо набуті знання, уміння й навички.

На підставі детального, диференційованого аналізу знань, умінь і навичок кожного респондента (змісту конкретного показника за десятибальною системою) визначали загальний рівень готовності до здійснення етносоціалізуючої практики. Задля цього в дослідженні послуговувалися відкоректованою формулою Г. Вітцлака:

$$K - \frac{R \cdot 100\ \%}{N},$$

де К /%/ /коефіцієнт/ – процентне співвідношення балів показників одного блоку, К – кількість реальних балів за виконане завдання показника (змінна величина); N – постійна величина, що становить максимальну кількість балів за виконане завдання показника.

Задля характеристики готовності респондента за змістом усіх показників кожного з блоків використовували середній коефіцієнт готовності. Його виводили способом поділу суми коефіцієнтів кожного респондента на кількість показників наявності компетенцій, що їх вказали в структурних компонентах. Такий середній коефіцієнт засвідчував рівень готовності респондентів: 80-100 % – високий рівень, 50-80 % – середній рівень, нижче 50 % – низький рівень.

Під *високим рівнем* мали на увазі такі ознаки: вільне володіння категоріальним апаратом та науковими знаннями в царині етнопроблематики; знання про особливості етногенезу; спроможність окреслити та охарактеризувати сучасну етнічну карту України; здатність чітко визначати провідні відмінності духовної та матеріальної культури етносу (етнічної групи), господарські, побутові, звичаєві, світоглядні відмінності осередку етнокультури; вміння систематизувати жанрову палітру усної народної творчості; володіння значним масивом фольклорної спадщини.

Обов’язковим показником високого рівня вважаємо чітку етнічну самоідентифікацію особистості педагога, що визначається наявністю показників, перелічених у блоці № 1 «Етнічна компетенція» (див. «Ідентифікуючий» та «Пошуково-творчий»).

Високим рівнем передбачено глибокі знання структури, проблематики та дослідницьке поле етнопедагогіки як окремої галузі педагогічної науки; сформованість уявлень про виховні традиції народу; здатність визначити й докладно охарактеризувати провідні чинники, вікову періодизацію, принципи, форми організації, методи й засоби народного виховання. Різностороння обізнаність з культурною самобутністю етноспільнот України та інших країн світу є вагомим чинником, що дозволяв респондентам високого рівня виявляти та порівнювати етнічні особливості в традиційній системі народного виховання. Респондентам цього рівня притаманні аналітичний підхід до феномену етнокультури, намагання виокремити структурні елементи культурної спадщини народу задля осмислення їхньої педагогічної квінтесенції та прийнятності в сучасному освітньому процесі.

Водночас респонденти означеного рівня вміють самостійно знаходити шляхи залучення кращих здобутків народної педагогічної спадщини в навчально-виховну роботу навчального закладу, попередньо спрогнозувавши їхню практичну значущість у формуванні етнічної самосвідомості молодшого школяра.

Респонденти, які продемонстрували високий рівень готовності до етносоціалізуючої практики, майстерно послуговуються різноманітними за видами й формами педагогічними технологіями, що їх при потребі спрямовують та корегують до вимог етносоціалізуючого процесу (зокрема активізація співпраці з родиною спрямована на створення сприятливих умов для етнічного самоствердження виховання). При цьому виявляється здатність до планування, моделювання та інтеграції педагогічних заходів. Така ініціативність здійснюється лише за умови визначення показників сформованості етнічної самосвідомості особистості дитини, що уможливлює конкретизацію виховних завдань із подальшою оцінкою їхнього виконання.

Середній рівень характеризується низкою ознак, серед них – опанування узагальненими знаннями з етнопроблематики, хоча при визначенні структури та категоріального апарату респонденти допускають суттєві неточності, недоречні ототожнення, роблять неправильні узагальнення. За допомогою зіставлення намагаються самостійно виявити й проаналізувати провідні чинники етнокультури, спираючись на знання культурної самобутності рідного народу. Водночас респонденти виявляють інформованість про самобутні риси

свого народу, хоча відчувають труднощі під час визначення ареалу проживання та стадій формування своєї етноспільноти. Не рідко їм складно визнати власну етнічну приналежність, тому відродження й розвиток культурної спадщини вони асоціюють на загальнонаціональному рівні.

Респонденти знають основні поняття, розуміють провідні завдання «Етнопедагогіки» як навчальної дисципліни. Проте респонденти цього рівня не можуть чітко визначити етнопедагогічний категоріально-понятійний апарат, оскільки ототожнюють категорії «народне виховання», «народна педагогіка», «етнопедагогіка» та демонструють переконання в необхідності актуалізації народних педагогічних традицій в умовах родинного виховання та початкової школи. Для середнього рівня є характерними фрагментарні уявлення етнопедагогічної системи. Приміром, респонденти добре орієнтувалися в різноманітті засобів народного виховання, проте відчували чималі труднощі з виокремленням методів та принципів народного виховання. Особливо складними були завдання, спрямовані на виявлення етнічних особливостей виховної системи різних народностей. Водночас у респондентів відзначимо схильність до аналітичного осмислення етнопедагогічної спадщини українського народу, усвідомлення необхідності інтегрувати традиційний виховний досвід з інноваційними технологіями, прагнення самостійно моделювати й корегувати свою педагогічну діяльність на основі положення про освітні програми початкової ланки освіти.

Щодо креативної компетенції, то середній рівень проявляється в комплексному залученні наочного матеріалу для ознайомлення дітей різних вікових груп із матеріальними цінностями українського народу, практикуванні народних дитячих ігор, вмінні планувати й організовувати свята й розваги народознавчої тематики, використанні різних за жанром творів усної народної творчості. Помітний творчий підхід до інтегрування етнопедагогічної спадщини з педагогічними здобутками сучасності. Однак не виявлена активна співпраця з родинами вихованців, що засвідчує недостатнє усвідомлення значення впливу родинного осередку на формування етнічно свідомої особистості молодшого школяра.

У зв’язку з відсутністю відповідної літератури респонденти цього рівня відчувають значні труднощі щодо визначення показників сформованості етнічної самосвідомості молодшого школяра, а тому не

можуть конкретизувати завдання провідних етапів етнічної соціалізації.

Для *низького рівня* характерна неможливість визначити основні категорії з етнопроблематики. Відзначаємо приблизне, а почасти й неправильне уявлення про структурні елементи етнокультури, безсистемність у визначенні обсягу етнографічного матеріалу, значні труднощі у відтворенні поетичних чи прозових творів усної народної творчості, відсутність знань про етногенез, особливості розселення й культурні відмінності етнічних груп, що утворюють український етнос. Як наслідок – нездатність визначити власну етнічну приналежність, абстрактне уявлення про історичне минуле свого народу, байдужість до збереження й розвитку його культурного потенціалу.

Респондентам цього рівня важко виявити специфіку етнопедагогіки як окремої галузі педагогічного знання. Нерідко ототожнюють поняття «традиція», «звичай», «обряд». Спостерігаємо фрагментарне уявлення про методи, форми і засоби народного виховання. І хоча респонденти принагідно демонструють переконання в необхідності актуалізації виховного досвіду народу в сьогоденні, проте не можуть вказати реальні шляхи реалізації етнопедагогічного потенціалу в навчальному закладі, що свідчить про відсутність знань змісту державних, регіональних та альтернативних освітніх програм.

Практично повністю відсутня компетенція на аналітичному й прогностичному рівнях. Зокрема це виявляється в неспроможності інтерпретувати етнографічний матеріал у педагогічному контексті, а також несформованість уявлень про перспективність традиційних та інноваційних форм і методів залучення учнів початкових класів до етнокультури рідного народу.

Низький рівень креативної компетенції вбачаємо в шаблонному застосуванні педагогічних технологій, що виключає творчий підхід до етносоціалізуючої практики як особливого виду педагогічної діяльності. В основі добору педагогічних заходів респонденти покладалися на поради інструктивно-методичної літератури з народознавства без урахування етнорегіональної самобутності.

Пропоновані діагностичні методики спрямовані на виявлення рівня сформованості в респондентів знань, умінь і навичок із кожної виокремленої компетенції. Діагностичні методики складені з завдань, при розробці яких ми застосовували такі методи: спостереження за діяльністю студентів під час виробничої педагогічної практики,

анкетування, співбесіду, моделювання педагогічних ситуацій під час практичних занять, вивчення навчальної документації, письмових, графічних і творчих робіт. Перелічені методи залучали згідно із завданнями з діагностування певної компетенції.

Так, для виявлення загального рівня сформованості знань про етнорегіональну специфіку України використано діагностичну методику № 1. Респондентам обох груп (студентам-випускникам і вчителям-практикам) запропоновано завдання № 1 «На основі контурної карти «Державна територія України» окреслити й замалювати регіони проживання етнічних груп, що утворюють українську націю» (додаток В). Отримані результати ранжували за критерієм – виконано правильно, виконано з незначними помилками, виконано з допущенням значних неточностей. Аналіз графічних робіт засвідчив, що лише 2 % (3 особи) студентів-випускників справились із завданням у повному обсязі, 7 % (12 осіб) з числа студентської аудиторії та 4 % (7 осіб) педагогів в оформленні «Етнографічної карти України» допустили певні неточності, решта – 91 % (152 особи) студентів, 96 % (121 особа) педагогів – не справилась із завданням.

У завданні № 2 запропонували респондентам самостійно скласти «Тлумачний словничок» для учнів початкових класів. Мета завдання – виявити рівень знань про матеріальну культуру певного етнорегіону. Зауважимо, що враховано фактор суб'єктивного життєвого досвіду респондентів, тому їм пропонували самостійно обрати етнорегіон (Гуцульщина, Поділля, Слобожанщина тощо), особливості якого будуть відображені у словнику. Для словника визначено 5 тематичних груп – «Народні ремесла», «Стародавня кухня», «Народний костюм», «Традиційна хата», «Твори народного мистецтва».

У процесі аналізу результатів виконаного завдання зараховували терміни, що були розташовані відповідно до тематичних груп. Водночас брали до уваги лише ті терміни та їхні визначення, що були адаптовані до пізнавальних можливостей учнів початкових класів. Відтак статистичній обробці підлягали результати за критерієм адаптованості, а їхню кількість ділили на 5 (за кількістю тематичних груп). За отриманими результатами визначено рівень володіння респондентами знаннями про матеріальну культуру свого народу. Рівнева характеристика та критерії результатів виконаного завдання наведено в таблиці № 3.6.

Таблиця № 3.6

Рівнева характеристика володіння респондентами знаннями про матеріальну культуру свого народу

Групи респондентів	Р і в н і					
	Високий (більше 50 термінів)		**Середній** (до 50 термінів)		**Низький** (до 30 термінів)	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Студенти	30	18	65	39	72	43
Вчителі	36	28	62	48	30	24

Дані таблиці свідчать про те, що вчителі порівняно зі студентами виявили кращу обізнаність із матеріальною культурою свого народу. Хоча більшість із числа педагогів змогла продемонструвати свої знання лише на середньому рівні (48 %). У респондентів зі студентської аудиторії володіння такими знаннями відповідає низькому рівню (43 %).

Наступним завданням було виявити рівень обізнаності респондентів із етнорегіональними особливостями духовної культури. Опитані мали можливість написати твір-мініатюру «Духовна скарбниця мого народу», вживаючи наступні ключові фрази:

1. Я проживаю ...
2. Мешканці цього краю називають себе … Це тому, що…
3. Ми дуже любимо співати. Я наведу рядки з пісні, яка побутує в нашому селі (місті):
4. Казками, що прийшли в українську дитячу літературу саме з нашого краю, є…, адже їх характерна особливість полягає в…
5. У нас є така прикмета: якщо перед (під час) (природне явище, весілля)…, то це ознака того, що…
6. Цікаво, що лише в нас на весіллі є обряд… Кажуть, що це приносить молодим щастя.
7. Хрещення дитини, окрім норм, визначених церквою, у нашому краю, супроводжується різними народними обрядами. Наприклад, …
8. У нас є такий прадавній звичай: коли дитині виповниться…, то…
9. При входинах у нову хату в нас…
10. Найбільш урочисто й весело в нас відзначають такі свята, як… І хоча їх традиційно святкують у всій Україні, та тільки в нас…

11. Під час Різдвяних свят у нашому селі (місті) діти й молодь за традицією спочатку відвідують…

12. У нас знають багато загальновідомих колядок, але є колядки, які виконують лише на теренах нашого краю. Ось фрагмент однієї з них:

13. Наскільки я знаю, то лише в нас на Великдень…

14. Мешканці нашого краю ще й до сьогодні дотримуються таких прадавніх родинних традицій, як…

15. У нас старші люди визначають погоду на наступний (день, тиждень, місяць, рік) за такими природними явищами…

Застосування в запропонованому завданні наведених вище ключових фраз дозволяє зорієнтувати респондента, на яких аспектах духовного життя народу слід зупинити особливу увагу. Завдяки нумерації ключових фраз до творчих робіт респондентів застосовували статистичну обробку. Підрахунок балів можна вести таким чином:

1) використання фрази на початку фрагмента твору передбачає інформованість респондента з означеної тематики – зараховується 1 бал;

2) ключова фраза, опір на яку здійснюється побіжно, при цьому не надано вичерпної відповіді – 0,5 балів;

3) усі ключові фрази, що не були залучені, складають 0 балів, адже їхня відсутність у творі свідчить про необізнаність респондента з цим питанням.

Отримані кількісні результати сумуємо. Результати виконаного завдання кожного з респондентів поділяємо за такими рівнями: 15-10 балів – високий рівень, від 10 до 5 – середній, до 5 балів – низький.

Проілюструймо результати виконаного завдання твором-мініатюрою студентки Любові К. /IV курс/ (додаток Г1).

Як бачимо, Любов К. правильно назвала етнорегіон свого проживання (Бойківщина) та зазначила, що люди, які там проживають, називають себе бойками. Проте не змогла пояснити етимологію цієї назви. Щодо казок, то Любов назвала кілька й зробила правильне припущення про те, що саме ці казки створені на Бойківщині на підставі вживання в них бойківського діалекту. Однак аналіз роботи студентки Любові К. засвідчує, що вона відчуває значні труднощі при визначенні фольклорних творів. Так, в її роботі не вказано пісенного твору (у т. ч. колядки), у якому простежувалися б риси бойківської культури. Студентка детально описала кілька самобутніх весільних обрядів та прикмет, пов’язаних із одруженням.

У творі фрагментарно навела обряд входин у нову хату. Поза увагою респондента залишилася звичаєва обрядовість, пов'язана з хрестинами та основними етапами життя дитини.

Отже, у процесі визначення рівня обізнаності студентки Любові К. з духовною культурою свого народу ми брали до уваги те, що респондентка в завданні використала ключові фрази 1, 4, 5, 6, 11, 15, за допомогою яких повно й систематизовано висвітлила певні чинники духовної культури. При залученні ключових фраз 2, 9, 10, 13 опис був опосередкованим. Ключові фрази 3, 7, 8, 12, 14 не були використані зовсім, що засвідчує необізнаність студентки з цими чинниками культурної самобутності її краю. Отже, підрахунок балів (8 балів) дає підстави твердити, що виконане творче завдання належить кваліфікувати на середньому рівні.

Для порівняння наведемо ще одну роботу студентки Зоряни Д. /IV курс/ (додаток Г 2). Аналіз твору-мініатюри Зоряни Д. засвідчує її щиру любов до рідного краю та бажання розповідати про його культурні цінності. Проте студентка не вказала (навіть опосередковано) етнорегіональні особливості краю. Вдало охарактеризована пісенна самобутність карпатського фольклору, проілюстровано фрагмент з коломийки, у якій крайова самобутність виявляється за допомогою топоніма. Хоча Зоряна не зробила жодного припущення щодо регіональних ознак. Наведені у творі приклади звичаїв і обрядів вказують на добру обізнаність респондентки з весільними традиціями. Фрагментарно йде мова про звичаї, пов'язані з життям дитини. Описуючи звичаї з нагоди Великодня та Преображення, Зоряна намагалася виявити їхню символічну сутність. Виконане завдання засвідчує, що респондентка недостатньо володіє етнографічним матеріалом, адже відсутні посилання на прозові твори й обрядові пісні. Не згадано про обряди входин до нової хати, родинні традиції, не використано ключові фрази, вживання яких спонукало б до опису звичаєвої обрядовості різдвяного циклу. Народна метрологія також залишилася поза увагою респондентки.

При підрахунку балів до уваги брали повні відповіді (3, 6, 10), фрагментарні та опосередковані (7, 8, 13). За підрахунком результатів (4,5 бали) рівень обізнаності Зоряни Д. з духовною культурою рідного краю можемо визначити як недостатній. Кількісні результати обчислених рівнів подано в таблиці 3.7.

Таблиця № 3.7

Рівнева характеристика володіння респондентами знаннями про духовну культуру свого народу

Групи респондентів	Р і в н і					
	Високий (15 – 10 балів)		Середній (10 – 5 балів)		Низький (до 5 балів)	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Студенти	21	13	79	47	67	40
Вчителі	26	20	68	53	36	27

Як засвідчують дані таблиці, високий рівень показали лише 13 % студентів і 30 % вчителів. На відміну від студентів, переважна більшість учителів (53 %) продемонструвала середній рівень обізнаності з духовною цариною етнокультури свого народу.

Провідним завданням методики № 2 було виявити рівень етнопедагогічної компетенції респондентів. Обізнаність респондентів із теоретичними засадами етнопедагогічної царини педагогічної науки досліджували за результатами виконання завдання № 1 означеної методики. Оцінювання проводили за двобальною системою – правильно й неправильно (за кожну відповідь). У випадку, коли завдання передбачало відповіді з кількома складовими, статистична значущість полягала в різниці відсотків між правильною відповіддю та відповіддю респондента, що визначено коефіцієнтом корекції /К/. При цьому рівнева характеристика передбачала процентне співвідношення 80-100 % – високий рівень, 50-80 % – середній рівень, нижче 50 % – низький рівень.

Згідно із завданням респонденти відповідали на запитання, що їх подаємо в таблиці № 3.8.

Таблиця № 3.8

Перелік питань з етнопедагогічної проблематики (завдання № 1 діагностичної методики № 2)

Завдання	Одиниці виміру
1. Визначити поняття «Етнопедагогіка»	правильно / неправильно
2. Назвати провідні напрями дослідження етнопедагогіки	$К = \frac{\text{названі принципи}}{\text{фактично засвідчені}}$
3. Розкрити зміст поняття «Педагогічна культура»	правильно / неправильно

4. Назвати принципи етнопедагогіки	К – названі принципи / фактично засвідчені
5. Схематично означити сумісність понять «традиція», «звичай», «обряд»	правильно / неправильно
6. Перелічити напрями виховання, визнані сучасною педагогікою початкової школи	К – названі принципи / фактично засвідчені
7. Дати визначення поняття «загадка»	правильно / неправильно
8. Охарактеризувати виховний потенціал веснянок (5-7 речень)	правильно / неправильно
9. Визначити відмінність між поняттями «прислів'я» і «приказка»	правильно / неправильно
10. Назвати освітні галузі початкової освіти згідно з Державним стандартом	К – названі принципи / фактично засвідчені

Статистична обробка результатів виявила, що значний відсоток студентів-випускників і вчителів-практиків володіє етнопедагогічними знаннями на рівні, що визначений як низький, – 72 % (120 осіб) і 67 % (85 осіб). Певна кількість респондентів обох груп продемонструвала знання з досліджуваної проблеми на середньому рівні – відповідно 15 % (26 осіб) і 16 % (21 особа). Незначна частина студентської й освітянської аудиторії виконала завдання більше, ніж на 80 %. Таких респондентів налічувалося 13 % (21 особа) з числа студентів і 17 % (22 особи) вчителів.

Наступний етап дослідження передбачав виявлення в респондентів етнопедагогічної компетенції на аналітико-синтетичному рівні. Завдання конкретизували щодо вміння виявляти педагогічну квінтесенцію етнокультурної спадщини народу та прогнозувати її значущість у практиці сучасної початкової школи. З цією метою респонденти ознайомилися з оповіданням письменника-емігранта з Гуцульщини М. Ломацького «Юрійко» (додаток Д).

Завдання полягало у визначенні педагогічних аспектів прочитаного твору за напрямами виховання (загальноприйнятими в сучасній українській педагогіці є 9 напрямів). Успішність виконання завдання аналізували за критерієм кількості правильно обраних напрямів виховання та на основі обґрунтування свого вибору з кожного напряму. Високий рівень аналітичних умінь респондентів встановлювали за виконаними завданнями, у яких відзначено й обґрунтовано 4 напрями виховання. Середній рівень передбачав обрання й обґрунтування 3 напрямів виховання. Низький рівень

засвідчували роботи, у яких надано перевагу менше, ніж трьом напрямам виховання.

За результатами аналізу отриманих відповідей у пропонованому тексті виявили аспекти морального та естетичного напрямів виховання й змогли обґрунтувати свій вибір 83 % (139 осіб) студентів й 71 % (91 особа) учителів, що вказує на низький рівень аналітико-синтетичних можливостей респондентів. Окрім вище названих напрямів виховання, аспекти трудового виховання відзначили 17 % (28 осіб) і 29 % (37 осіб) вчителів. Наявні в тексті аспекти екологічного напряму виховання залишилися поза увагою респондентів обох груп.

Завдання № 3 діагностичної методики № 2 спрямоване на виявлення вмінь і навичок як аналітико-синтетичного, так і прогностичного рівнів. Під час виконання цього завдання респонденти знайомилися з добіркою гуцульських народних ігор, які зібрав та упорядкував вчитель села Яблуниця Путильського району Чернівецької області О. М. Коман (додаток Е). За цією добіркою необхідно було скласти таблицю, де у відповідних графах вказати:

1) ігри, прийнятні для залучення у виховну роботу початкової школи в первісному (народному) варіанті;

2) ігри, які потребують корекції (коротко пояснити, яких саме змін вони потребують);

3) ігри, що не відповідають вимогам сучасної початкової освіти (коротко зазначити, яким саме вимогам).

Оцінювання здійснювали за такими критеріями: класифікація ігор з вичерпним обґрунтуванням відповідає високому рівню; класифікація з нечітким або ж фрагментарним обґрунтуванням – середньому рівню; класифікація без належного обґрунтування – низькому рівню.

Отже, аналіз виконаного завдання засвідчив, що 11 % (18 осіб) студентів і 18 % (23 особи) педагогів здійснили поділ й аргументовано пояснили свою позицію щодо залучення пропонованих народних ігор у виховну роботу з молодшими школярами; для 43 % (72 особи) студентів і 46 % (79 осіб) педагогів не склало труднощів здійснити поділ народних ігор за визначеною класифікацією, проте їм не вдалося дати вичерпної відповіді щодо свого вибору, 46 % (77 осіб) студентів й 36 % (46 осіб) педагогів здійснили поділ без жодних пояснень. Одержані результати проілюструємо таблицями, укладеними вчителькою Іриною Григорівною С. (6 років педагогічної практики) та студенткою-випускницею Ольгою Н. (додаток Ж 1,2). Наведений приклад засвідчує, що в першому варіанті респондент помірковано

ставиться до етнографічного матеріалу (у цьому випадку – народних ігор), уміє аналізувати його з фахової точки зору, а тому лаконічно пояснювати свій вибір. Отже, виконане завдання Ірини Григорівни ми віднесли до високого рівня.

Продемонстрований другий варіант виконаного завдання заслуговує на зарахування до середнього рівня, адже респондентка правильно класифікувала гуцульські народні ігри, проте пояснення загальні й неаргументовані. Отож, виконане Ольгою Н. завдання відповідає вимогам середнього рівня. Загалом із завданням № 3 діагностичної методики повністю справилися 11 % (18 осіб) з числа студентів та 18 % (23 особи) з числа педагогів-практиків. До середнього рівня зараховано виконані роботи 43 % (72 особи) студентів і 46 % (59 осіб) педагогів. Низький рівень спостерігали відповідно в 46 % (77 осіб) й 36 % (46 осіб) респондентів.

Задля виявлення рівня сформованості креативної компетенції респондентам обох груп пропонували виконати низку завдань, передбачених діагностичною методикою № 3, що мали комплексний характер, оскільки вони були спрямовані на виявлення вмінь і навичок за структурними компонентами, що утворюють блок «Креативна компетенція». Невеликі за обсягом завдання потрібно було виконувати за обмежений період часу. Так, на завдання № 1 відведено 1,5 академгодини, на завдання № 2 – 1 академгодину, на завдання № 3 – 0,5 академгодини.

Таблиця № 3.9

Рівнева характеристика володіння респондентами етнопедагогічною компетенцією (за результатами діагностичної методики № 2)

№ завдання	Групи респондентів											
	Студенти-випускники						Педагоги					
	Рівнева характеристика											
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
І. Етнічна	21	13	26	15	120	72	22	17	21	16	85	67
ІІ. Етно-педагогічн	–	–	28	17	139	83	–	–	37	29	91	71
ІІІ Креативна	18	11	72	43	77	46	23	18	59	46	46	36
Усього	13	8	42	25	112	67	15	12	39	30	74	58

Завдання № 1. Написати розгорнутий сценарій виховного заходу на тему «Наш рідний край – …» за вибором респондента. Робота передбачала визначення таких компонентів:

1) теми;

2) мети:

а) виховної,

б) пізнавальної,

в) розвивальної;

3) часу й місця проведення;

4) елементів декорування й оформлення приміщення для виховного заходу;

5) контингенту запрошених гостей (батьки, інші родичі, народні майстри тощо);

6) необхідних засобів для проведення виховного заходу (наочність, ТЗН, література, іграшки тощо);

7) фольклорних творів, співзвучних з тематикою свята, призначених для виконання учнями (з кожного навести приклад):

а) народні танці;

б) народні пісні;

в) твори малих фольклорних жанрів – загадки, приказки, прислів'я, лічилки, скоромовки тощо;

8) народних ігор (навести короткий опис гри);

9) конкурсів із дітьми та запрошеними гостями;

10) інших видів дозвілля, дотичних до тематики свята (запропоновані автором).

Оцінювання виконаної роботи здійснювали за відсотковим співвідношенням за кожним із визначених компонентів. Відтак роботи респондентів, виконані на 80-100 %, демонстрували високий рівень, 50-80 % – середній, нижче 50 % – низький рівень. Статистична обробка результатів засвідчила, що високого рівня не вдалося досягти респондентам зі студентської аудиторії – 0 %. Середній рівень виявлено в 7 % (12 осіб) студентів. Роботи, що при статистичному аналізі не змогли подолати 50-відсоткового бар'єру, становлять 93 %. Їхніми авторами були 155 студентів-випускників.

Плани-конспекти, представлені педагогами-практиками після статистичної обробки, розподілено за таким порядком: завдання, виконані на високому рівні, – 3 %, середньому – 24 %, низькому – 73 %. Результати виконання цього завдання представлені в таблиці № 3.11.

Типовими труднощами, що спостерігалися в планах-конспектах, складених студентами й вчителями, були такі: визначення розвивальної мети, підбір відповідної наочності, залучення творів усної народної творчості. У переважній більшості студентських робіт відсутні авторські пропозиції щодо урізноманітнення розважального змісту виховного заходу. Закономірним вважаємо той факт, що плани-конспекти вчителів виконані на значно вищому рівні.

Завдання № 2. Намалювати ескіз і дати короткий опис доробки з етнічним колоритом з метою виготовлення її учнями молодшого шкільного віку на уроках дизайну і технології. Критерій оцінювання – наявність у роботах елементів, що відображають мотиви творів народного мистецтва, доступні для відтворення дітьми 6-11-річного віку. Результати виконаного завдання № 2 наведено в таблиці № 1.11.

Аналіз творчих робіт респондентів засвідчив недостатню сформованість умінь адаптувати етнографічні матеріали до творчих можливостей молодших школярів. Так, високий рівень продемонстрували роботи 3 % (5 осіб) студентів і 18 % (23 особи) педагогів. Роботи, у яких зразки народного мистецтва потребують адаптування до можливостей дітей, відповідають середньому рівню. Означений рівень спостерігаємо в 14 % (24 особи) студентської й 39 % (50 осіб) педагогічної аудиторії. На низькому рівні перебували респонденти, у роботах яких відсутні етнічні ознаки – 83 % (138 осіб) студентів й 43 % (55 осіб) педагогів.

Завдання № 3. Запропонувати форми роботи з батьками з етнопедагогічної проблематики: скласти таблиці із зазначенням теми, форми та плану роботи з батьками учнів початкових класів. До уваги брали форми роботи, уточнені планом їхнього проведення.

Результати виконаного завдання, що відповідають вимогам середнього рівня, наведено в таблиці № 3.10.

Таблиця № 3.10

Тематика та форми роботи
з етнопедагогічної проблематики з батьками

Тема	Форма роботи	План
1. Залучення дітей до народних традицій	Батьківські збори	1. Визначення народних традицій 2. Приклади народних традицій

		3. Значення традицій у культурному житті народу 4. Конкурс на знання традицій і обрядів літнього циклу
2. Виховне значення українського дитячого фольклору	Батьківська конференція	1. Доповідь вчителя на тему «Великі педагоги про виховне значення фольклору» 2. Співдоповіді батьків за такими темами: «Чарівний світ колискової пісні», «Прислів'я і приказки – невичерпне джерело народної мудрості», «Значення народних казок у житті дитини» тощо
3. Звичаї та обряди зимових свят	Усний журнал	1. Загальна характеристика свят зимового циклу 2. Андріївські вечорниці 3. «Ой, хто, хто Миколая любить» 4. Звичаї Святого вечора 5. Різдвяні колядки 6. Свято Водохреща 7. Коли зима з весною зустрічаються
4. Складання родинного дерева	Консультація	1. Визначення понять «родовід» «родина», «родинне дерево» 2. Підбір матеріалу про предків 3. Складання родинного дерева разом з дітьми» 4. Способи оформлення «родинного дерева»
5. Як писати писанки?	Зустріч з народним майстром	1. Знайомство з народним майстром 2. Історія виникнення писанок 3. Секрети писанкарства 4. Демонстрація основних етапів написання писанки 5. Міні-конкурс на краще написання писанок

За результатами виконаного завдання пересвідчуємося у значних труднощах, які мають респонденти обох груп щодо планування роботи з батьками. Щоправда, педагоги-практики продемонстрували кращу обізнаність із плануванням роботи та вміння обирати різноманітні

форми їхнього проведення. Проте пропонована тематика заходів здебільшого мала народознавчий, аніж етнопедагогічний характер. З огляду на це високий рівень у респондентів обох груп виявити не вдалося. До середнього рівня зараховано виконані завдання, у яких зазначено не менше 5 форм роботи з батьками. Дотримання вимог було зафіксовано в таблицях, що їх уклали 9 % (15 осіб) студентів й 21 % (27 осіб) вчителів. До низького рівня виконання належали завдання, у яких зазначено 4 та менше форм роботи з батьками з етнопедагогічної проблематики. Означений рівень продемонстрували 91 % (152 особи) з числа студентів та 79 % (101 особа) з числа педагогів.

На підставі аналізу отриманих даних виконання всіх трьох завдань визначено рівні сформованості володіння респондентами обох груп вміннями й навичками щодо креативної компетенції. Результати підрахунків представлені в таблиці № 3.11.

Таблиця № 3.11

Рівнева характеристика володіння респондентами креативною компетенцією (за результатами діагностичної методики № 3)

№ завдання	**Групи респондентів**											
	Студенти-випускники						Педагоги					
	Рівнева характеристика											
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
І. Етнічна	–	–	12	7	155	93	4	3	31	24	93	73
ІІ. Етно-педагогічна	5	3	24	14	138	83	23	18	50	39	55	43
ІІІ Креативна	–	–	15	9	152	91	–	–	27	21	101	79
Усього	5	3	17	10	145	87	9	7	36	28	83	65

За даними таблиці № 2.11, середній рівень володіння вміннями та навичками креативної компетенції довели лише 7 % (12 осіб) студентів-випускників й 24 % (31 особа) вчителів-практиків. Найбільшу частину становили респонденти, які володіють досліджуваними вміннями на низькому рівні, відповідно – 93 % (155 осіб) і 73 % (93 особи). Зазначимо, що відсоток вчителів, які перебувають на високому й середньому рівні, вказує на їхні вміння й

навички, набуті вже під час професійної діяльності. Проте в роботах вчителів-практиків, як і в роботах їхніх майбутніх колег, виявлено недостатність уміння залучати елементи матеріальної й духовної етнокультури в освітній процес початкової школи.

Отже, результати констатувального етапу дослідження засвідчують, що за сучасної системи підготовки спеціалістів початкової освіти для більшості випускників характерним є низький рівень готовності до етносоціалізуючої практики. Першочергово це виявляється в низькому рівні сформованості етнічної самосвідомості, слабкому володінні теоретичними знаннями з питань етнопроблематики, недостатній методичній підготовці до залучення елементів етнокультури (зокрема гуцульської) у навчально-виховну роботу з молодшими школярами.

У процесі дослідження встановлено, що готовність початкової школи до етносоціалізуючої практики відбувається за наявності трьох основних компетенцій – етнічної, етнопедагогічної та креативної. За розробленими методиками діагностування виявлено рівень сформованості знань, умінь і навичок з кожної визначеної компетенції (див. таблицю № 3.12).

Таблиця № 3.12

Готовність респондентів до здійснення етнічної соціалізації молодших школярів (констатувальний експеримент)

Назва компетенцій (№ блоку)	**Групи респондентів**											
	Студенти-випускники						Педагоги					
	Рівнева характеристика											
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
I Етнічна	18	11	52	31	97	58	21	16	45	35	63	49
II Етнопедагогічна	13	8	42	25	112	67	15	12	39	30	74	58
III Креативна	5	3	17	10	145	87	9	7	36	28	83	65
Усього	12	7	37	22	118	71	15	12	40	31	73	57

Такий стан зумовлено низкою причин, провідними серед яких вважаємо такі:

1. Хаотичність і безсистемність у викладанні питань етнопроблематики в дисциплінах загального циклу.

2. Несформованість системи підготовки до етнічної соціалізації майбутнього фахівця в царині початкової освіти в умовах ЗВО.

3. Недостатня спрямованість дисциплін професійного циклу на актуалізацію етнічної соціалізації як обов'язкового чинника всебічного формування особистості.

4. Відсутність спеціальної підготовки студентів до етносоціалізуючої практики під час вивчення курсів за вибором тощо.

5. Недостатня увага викладачів на методичну підготовку майбутнього вчителя до здійснення етнічної соціалізації молодших школярів.

6. Відсутність навчальної дисципліни, спрямованої на систематизацію й узагальнення набутих студентами теоретичних знань та практичних умінь у контексті підготовки до етносоціалізуючої діяльності.

Експериментальний матеріал дозволив переконатися в правильності запропонованого теоретичного припущення про основні чинники та складові компоненти готовності фахівців початкової освіти до етносоціалізуючої практики. Диференційована діагностика аналізу помилок і труднощів респондентів зумовила корекцію й диференціацію процесу інтерпретації результатів пошуково-розвідувальної роботи констатувального етапу дослідження у формувальний експеримент.

РОЗДІЛ IV

ЗМІСТ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ЕТНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

4.1. Методичне забезпечення навчально-пізнавальної діяльності студентів

На початковому етапі формувального експерименту проаналізовано програмний зміст дисциплін, передбачених навчальними планами підготовки спеціалістів початкової освіти; виокремлено основні розділи й теми, необхідні знання в блоки, а взаємозв'язок та інтеграцію їхніх окремих напрямів розглянуто як одну з найважливіших умов методології й практики підготовки студентів до здійснення етносоціалізуючої практики. Усебічний розвиток міждисциплінарних зв'язків, які координували в межах повної субординації визначених дисциплін відповідно до їхньої скерованості, сприяв ефективній реалізації поставлених у дослідженні завдань. Тобто ті наукові напрями, які існували автономно в змісті кожної дисципліни, об'єднали на основі принципу етнізації [109, с. 299-331].

Як зазначено вище, для дослідження обрано константну методику, яка дозволяє організувати експеримент в умовах функціонування навчальної системи сучасного українського закладу вищої освіти без створення додаткових чинників, необхідних при використанні інших експериментальних методик (перехресна, змішана).

Базою дослідження слугував освітній процес у Коломийському навчально-науковому інституті Прикарпатського національного

університету імені Василя Стефаника упродовж 2016-2024 років. Дослідженням охоплено 143 студенти спеціальності «Початкова освіта» денної та заочної форм здобуття освіти.

У відповідності до вимог освітнього процесу сучасної вищої школи України складено програму підготовки вчителя до здійснення етнічної соціалізації молодших школярів. Відтак навчальні дисципліни, залучені до вказаного напряму фахової підготовки, добирали задля забезпечення складових компонентів кожної компетенції. Запоруку ефективності залучення обраних навчальних дисциплін вбачали в міжпредметній інтеграції циклів загальної і професійної підготовки та дисциплін за вільним вибором, упроваджених з метою загальнопедагогічної підготовки майбутніх фахівців. Зазначимо, що впровадження міжпредметної інтеграції й транспозиції дозволило заощадити час в освітньому процесі закладу вищої освіти й уникнути дублювання тем та розділів.

Стрижнем пропонованої програми є пізнавальний чинник, який охоплює інтегровані знання з етнографії, етнології, етнопедагогіки, етнопсихології й педагогіки з її конкретними методиками як базису в структурі готовності майбутнього педагога до етносоціалізуючої практики. Система підготовки до означеного виду педагогічної діяльності передбачає формування в студентів інтегративних знань з навчальних дисциплін, передбачених у вищій педагогічній школі України.

З-поміж визначень поняття «міжпредметні зв’язки» як системи роботи особливий інтерес для нашого дослідження представляє трактування В. Сисоєва, оскільки воно орієнтоване на специфіку навчання у вищих закладах освіти. Науковець трактує міжпредметні зв’язки як «систему взаємопов’язаної навчальної діяльності викладача і студента, у процесі якої знання і практичні вміння, що складають зміст і цілі вивчення суміжних предметів, синтезуються на новому рівні узагальнення з метою формування якостей і розвитку творчих здібностей майбутнього спеціаліста» [211, с. 45].

Водночас винятково важливим вважаємо й інший – загальнопедагогічний аспект, зокрема той, згідно з яким міжпредметні зв’язки трактують як систему взаємопов’язаної діяльності різних викладачів, а також як систему роботи викладача й студентів. При

проведенні формувального експерименту міжпредметні зв'язки розглядали як дидактичну умову, яка орієнтує викладача на актуалізацію й застосування студентами знань з різних предметів для формування понять кожної з компетенцій.

Зважаючи на те, що кожна навчальна дисципліна розкриває в предметах і явищах лише деяку групу суттєвих ознак і властивостей, які відображають особливості відповідної науки, послідовне вивчення окремих дисциплін створює певні умови для формування основ наукового світогляду і нагромадження системи знань. Таким чином, міжпредметні зв'язки як дидактична умова координують навчальну інформацію з різних предметів і надають їй узагальнену спрямованість у процесі формування наукових понять.

При формуванні кожної з компетенцій вбачали за доцільне встановлювати всі можливі типи міжпредметних зв'язків. З цією метою їх було попередньо визначено й цілеспрямовано введено у програмний зміст, після чого реалізовано в процесі навчання.

Для встановлення міжпредметних зв'язків послуговувалися методикою, запропонованою А. Н. Івановою [73, с. 75]. Науковець пропонує використовувати заздалегідь підготовлені картки для формування кожного з понять, у яких коротко записують необхідні відомості: а) у якому посібнику міститься матеріал, що має стосунок до цього поняття; б) коли цей матеріал вивчають у курсі інших предметів, його короткий зміст; в) який метод чи прийом доцільно використати під час застосування матеріалу іншого предмета; г) у курсі якого навчального предмета зміст цього поняття буде поглиблюватися (додаток И).

Процес міжпредметного переносу та узагальнення пов'язаний з великими труднощами та направлений на виявлення нових логічних, абстрактних зв'язків між поняттями, які були сформовані при вивченні різних предметів. Утворення загального поняття сприяє розгляду предметних знань як часткових проявів загальнонаукових. Це визначає організацію пізнавальної діяльності студентів на міжпредметній основі з метою формування інтелектуальних умінь порівнювати, конкретизувати, узагальнювати, формувати визначення, оперувати поняттями.

Як основний засіб міжпредметних зв'язків обрали міжпредметне пізнавальне завдання. Під «міжпредметним пізнавальним завданням» розуміємо процес, у якому студента включено в діяльність зі встановлення та засвоєння зв'язків між структурними елементами навчального матеріалу та вміннями з різних навчальних предметів. Через міжпредметні завдання одночасно реалізуються в навчанні змістовний, процесуальний і мотиваційний аспекти.

Як засіб організації навчально-пізнавальної діяльності в процесі формування етнічної, етнопедагогічної та креативної компетенцій визначено інтегративні (міжпредметні) пізнавальні завдання, які розглядали як засіб реалізації переносу та узагальнення міжнаукового змістовно-смислового відношення об'єктів, явищ і процесів. Враховуючи психологічні особливості формування понять у студентів і логіку розгортання змісту понять у програмах, в основу виділених типів завдань поклали рух «від часткового до загального» й «від загального до часткового». Звідси такі типи пізнавальних завдань у відповідності до логічного напрямку їхнього вирішення:

1) індуктивні, коли узагальнення окремого поняття базується на основі фактів з різних гуманітарних дисциплін;

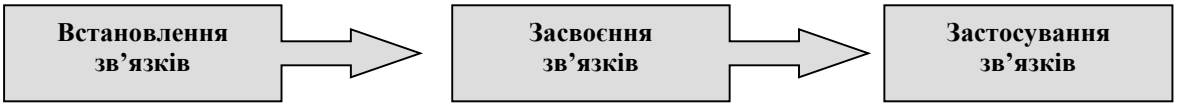
2) індуктивно-дедуктивні, коли відбувається уточнення поняття на основі вже узагальнених предметних понять;

3) дедуктивні, коли сутність визначеного поняття доводиться за допомогою фактів, понять з різних гуманітарних дисциплін.

Міжпредметні зв'язки здійснено за схемою № 2:

Схема № 2

Функціонування міжпредметних зв'язків

У кожному типі завдань можливе варіювання різновидностей у залежності від пізнавальних цілей зазначених етапів. У розробці видів міжпредметних завдань ми враховували пряму залежність умінь студентів застосувати отримані знання на практиці від ступеня

володіння розумовими прийомами. Формування пізнавальної дії міжпредметного переносу та узагальнення досягали завдяки використанню прийомів порівняння, зіставлення, проведення аналогій, доведення, які були в основі розроблених видів завдань.

Методика кожного конкретного заняття, матеріал якого розкривається на основі міжпредметних зв'язків, базувалася на принципі комплексності. Цей принцип забезпечував комплексну постановку завдань заняття; вивчення об'єктів, явищ, процесів; формування понять, світогляду у взаємозв'язках з програмами інших предметів циклу; використання навчально-методичних комплексів інших предметів; формування за допомогою комплексних завдань сукупності навчальних та пізнавальних умінь; комплексну реалізацію міжпредметних зв'язків, їхніх видів; комплексність результатів заняття. Ці вимоги закладені в основу розробки міжпредметної інтеграції, метою якої є формування етнічної, етнопедагогічної та креативної компетенцій. Взаємозв'язок дисциплін, спрямованих на формування вказаної готовності, подаємо в схемі № 3.

При плануванні експериментального дослідження здійснено підбір відповідних методів навчання, спрямованих на підвищення педагогічного ефекту. Добір методів навчання здійснювали з опорою на класифікацію А. І. Кузьмінського, В. Л. Омеляненко [108, с. 299-331]. З-поміж методів навчання вибір відбувався з урахуванням специфіки змісту, який виявлявся в певних формах організації дидактичного процесу. Належної якості опанування знаннями під час лекційних занять досягали методами проблемного викладу, пояснення, розповіді, бесіди (в евристичному та репродуктивному її різновидах), використання аудіо- та відеоматеріалів [19; 24; 32; 41; 150].

Проведення семінарських та практичних занять передбачало застосування методів активізації самостійної діяльності студентів – виконання графічних та творчих завдань, роботу з довідковою літературою, реферування науково-публіцистичних статей, укладання тематичних бібліографічних довідок, моделювання педагогічних ситуацій, проведення тематичних вікторин. Чільне місце посідали методи, що вимагали використання комп'ютерної техніки. З цією метою здійснено добір навчальних комп'ютерних програм, робота з якими дозволила:

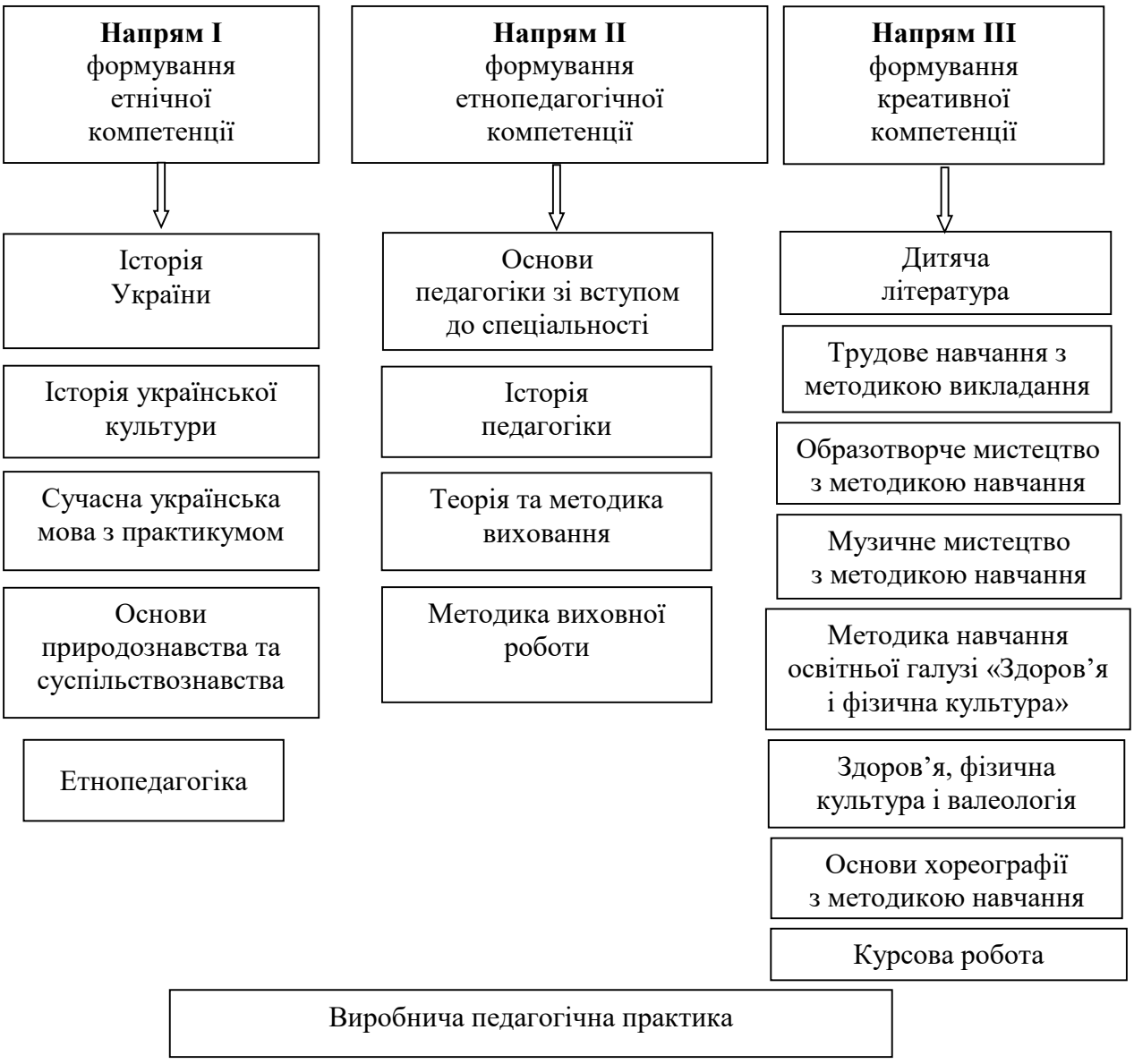
1. Перевірити й уточнити знання загальногуманітарної та професійної галузей науки (додаток К).

2. Формувати вміння залучати програмне забезпечення ПК в освітній процес навчального закладу.

3. Вдосконалити навички послуговуватися ресурсами Інтернету задля пошуку інформації етнографічного, етнопедагогічного та методичного спрямування.

Схема № 3

Структура інтегрування навчальних дисциплін у фаховій підготовці майбутнього педагога до етносоціалізуючої практики в умовах початкової школи

Під час проходження студентами виробничої педагогічної практики перевагу надавали методу спостереження, складання анкет для батьків, розробці планів занять з формування елементарних математичних уявлень, розвитку рідної мови, образотворчої діяльності для молодших школярів, виготовленню наочного й роздаткового матеріалу, написанню сценаріїв та підготовці виховних заходів. Особливість виконання вищеперелічених практичних і творчих робіт полягала в скеруванні уваги студентів на активне залучення етнокультурних компонентів [49; 71; 122; 124; 140; 150; 225].

На основі цілеспрямованої навчально-пізнавальної діяльності, організованої на міжпредметних зв'язках, розроблено інтегративну структуру, кожен з напрямів якої спрямований на забезпечення знань, умінь і навичок, необхідних майбутньому фахівцю для здійснення етносоціалізуючої практики (схема № 3).

Так, під час вивчення дисциплін «Історія України» та «Історія української культури» забезпечено обґрунтований і різнобічний виклад тем, які формували систему знань категорійно-понятійного апарату етнопроблематики («народність», «нація», «етнос», «етнічна група», «етногенез», «етнокультура», «родинно-побутова культура», «діаспора» тощо), питань про основні етапи формування українського етносу та розселення етнічних груп і національних меншин на території сучасної України; господарські, побутові, звичаєві, світоглядні відмінності етнокультурного осередку; інформації про провідні відмінності духовної та матеріальної культури Гуцульщини; вміння добирати й систематизувати етнографічний матеріал [2; 9; 15; 23; 37; 43; 44; 45; 54; 64; 69; 72; 95; 111; 114; 115; 155; 198; 213; 239].

Навчальний курс «Історія України» є нормативною дисципліною для студентів усіх спеціальностей системи вищої освіти. Вона покликана допомогти майбутньому спеціалісту з вищою освітою знати основні історичні події, факти, явища, закономірності історичного процесу, підвищити рівень історичної свідомості і політичної культури. Вивчення цього курсу безпосередньо впливає на формування наукового світогляду і загальної культури, дає можливість зрозуміти зміст, характер та особливості історичного

розвитку України, генезису української нації в контексті всесвітньої історії.

Приміром, у темі «Давня історія України» розкривають головні етапи ґенези українського етносу, встановлюють територію поселень племен, що передували сучасним етнічним групам, антропологічні типи прадавніх українців. При вивченні теми «Княжа доба української історії» студентів ознайомлюють з культурним життям Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, зазначають, що в давні часи наші пращури мали самобутні виховні традиції, згадки про які знаходимо в давньоруських писемних джерелах «Велесова книга» та «Повість минулих літ».

За відсутності сталої освітньої системи родинному осередку належала провідна роль у вихованні молодшого покоління [46, с. 43-46; 88, с. 14-15; 127, с.145-152; 161, с. 89-93; 207; 222]. Високий рівень родинного виховання засвідчили археологічні розвідки під керівництвом В. Дранчука, Д. Самоквасова, В. Хвойка, які віднайшли й передали в дар музеям України велику кількість дерев'яних та глиняних іграшок, що зображали домашніх тварин, знаряддя праці та предмети побуту.

Гайдамацький та опришківський рухи, їхнє значення розглядають у темі «Козацька доба української історії». Зокрема на західноукраїнських землях діяли народні месники, яких називали опришками. Вони відмовлялися відбувати панщину, платити податки, захоплювали поміщицькі землі. Найвідомішим ватажком опришків був Олекса Довбуш. У 1738–1743 рр. він разом з братом Іваном активно боровся зі шляхтою біля Коломиї. Згодом Олекса розгорнув боротьбу в Північній Буковині та Закарпатті, а його брат перейшов на територію Західного Прикарпаття.

1744–1745 рр. були періодом найбільш активної діяльності опришків. Завдяки вмілій організації, тісним зв'язкам із селянами, вдалій партизанській тактиці опришківський рух тривав довго. Загін Довбуша був невловимий, хоча проти нього воювало 2,5-тисячне королівське військо. За голову Довбуша обіцяли велику винагороду. 23 серпня 1745 р. його було підступно поранено, а 24 серпня він помер.

Справу Довбуша продовжили його побратими – В. Орфенюк, В. Баюрак, І. Бойчук. Опришківський рух тісно пов'язаний із гайдамацьким, найвищим злетом якого стала так звана Коліївщина.

Метою опанування змістом навчальної дисципліни «Історія української культури» є формування соціальної та життєвої компетентностей студентів на основі знань про Україну та світове українство; широке ознайомлення з матеріальними та духовними цінностями українського народу; вивчення особливостей українського етносу, культури, націє- та державотворення, української ментальності, історичного розвитку та історичної долі українського народу; формування духовно багатої особистості з цілісним уявленням про світ, глибокими патріотичними почуттями та розвиненою національною самосвідомістю громадянина України.

У процесі вивчення матеріалу значну увагу приділяють категорійному апарату, зокрема розкриттю змісту низки понять, якими повинен володіти громадянин України:

нація – це народ, об'єднаний усвідомленням своєї політичної й культурної спільності та наявністю власної держави, що й вирізняє його з-поміж інших народів /політично/ (менші народи, що живуть у такій народності різняться етнічно);

етнос – це народ, об'єднаний усвідомленням духовної спільності, що відрізняється від інших народностей (до складу етносу здебільшого входить кілька етнічних груп);

етнічна група – частина етносу, що має лише їй притаманні властивості господарського, культурного, духовного життя;

етнографічне районування – це поділ території на локальні культурно-побутові групи населення, що мають спільні риси мовного, звичаєвого, господарського характеру, зумовлені природним середовищем та історичним розвитком кожної групи, а також етнокультурними взаємозв'язками з сусідніми народами [25; 47; 69; 72; 73; 95; 198; 199; 213].

Сьогодні Україну поділено на шість історико-етнографічних зон: Полісся, Карпати, Поділля, Середня Наддніпрянщина, Слобожанщина, Південь. Зауважмо, що між етнографічними районами України не

існує чітких меж, тому такий поділ є досить умовний. Водночас науково-технічний прогрес, масове поширення стандартизованих форм культури, а також процеси міжетнічної інтеграції згладжують етнографічні особливості окремих регіонів. Яскравим прикладом може слугувати Івано-Франківська область, на території якої розташовано етнокультурний осередок одразу кількох етнічних груп [16; 20] (див. таблицю 4.1).

Таблиця 4.1

Етнічні групи, що проживають на території Івано-Франківської області

Назва етнічної групи	Район проживання
Ополяни	Рогатинський, Галицький, Тлумацький
Покутяни	Снятинський, Городенківський
Гуцули	Богородчанський, Верховинський, Коломийський, Косівський, Надвірнянський
Бойки	Долинський, Калуський, Рожнятівський
Лемки	Переселена етнічна група з південно-східної Польщі, проживають компактно (с.Тарновиця)

Під час вивчення тем «Стародавня культура східних слов'ян», «Культура Галицько-Волинського князівства» висвітлюються етапи розвитку, види та соціальні функції матеріальної й духовної царини етнокультурного буття. Водночас зосереджено увагу на проблемному впливі культурного осередку на становлення особистості. Адже кожний народ має систему цінностей, що визначає й характеризує саме його спосіб життя, формує типові для представників певного етносу особливості поведінки й мислення, які лежать в основі творчості цього народу. Проте, формуючись як особистість, людина відчуває безліч культурних впливів. Це досвід загальнолюдської культури в конкретно-історичний час; етнокультурна атмосфера, її безпосереднє культурне оточення, у якому відбувається пробудження людини для культурного життя.

Навчальна дисципліна «Сучасна українська мова з практикумом» є обов'язковою дисципліною з циклу професійної підготовки

здобувачів вищої освіти спеціальності «Початкова освіта» освітнього рівня бакалавра. Навчальний курс має на меті дати студентам глибокі системні знання про одиниці різних рівнів української мови, опрацювати теоретичний матеріал про структуру й систему української мови з таких розділів: фонетика, фонологія, орфоепія, орфографія, графіка, морфеміка, словотвір, лексикологія, лексикографія, фразеологія, граматика (морфологія та синтаксис), навчити студентів робити мовні розбори (фонетичний, морфемний, лексичний, фразеологічний, морфологічний та синтаксичний), користуватися словниками різного типу й довідниками, а також джерелами з Інтернету, які допомагають студентам здійснювати самоконтроль та самоперевірку отриманих знань, спонукають до навчання протягом життя.

Курс «Сучасна українська мова з практикумом» спрямований на вироблення та вдосконалення літературних мовних норм шляхом виконання практичних завдань, під час самостійної роботи та індивідуальної мовної практики, на формування національно свідомої мовної особистості, яка прагне постійно підвищувати рівень мовної культури та вміє застосовувати набуті знання й уміння в професійній діяльності.

Підтримуємо думку про те, що «опанування українською мовою як найважливішим засобом національного виховання забезпечує не тільки комфортне існування молодої людини в суспільстві, але й дозволяє виробити систему національно зумовлених уявлень, пізнавати національний характер, визначити мовний тип особистості» [226, с. 129]. Людина, яка на належному рівні володіє літературним мовленням, впевнено почуває себе в студентському чи професійному, у тому числі педагогічному, колективі, здатна ефективно налагоджувати комунікацію, висловлювати власну думку, дискутувати, брати участь в обговоренні та вирішенні професійно-педагогічних завдань, постійно та безперервно підвищувати рівень професійної культури. Окрім того, завдяки опануванню українською літературною мовою людина пізнає характер української нації, мовну картину світу українців, осягає неповторне, особливе світовідчуття та

світорозуміння, переймає досвід попередніх поколінь та передає його нащадкам.

Майбутні вчителі повинні не тільки засвоїти теоретичний матеріал, що стосується вивчення фонетики, фонології, орфоепії, орфографії, графіки, лексикології, фразеології, лексикографії, морфеміки, словотвору, граматики української мови, а й ознайомитися зі становленням та розвитком рідної мови, навчитися вдосконалювати свої вміння та навички на практиці у процесі виконання різнотипних завдань та безпосередньої мовленнєвої практики. Набуті знання є важливими для:

- ознайомлення з фонетичною системою мови, фонетичними законами та змінами;
- опанування теорією морфеміки та словотвору української мови; ознайомлення з основними поняттями й термінами морфеміки та словотвору; виявлення особливостей сполучуваності морфем в українській мові;
- ознайомлення зі способами словотворення; визначення принципів морфемного та словотвірного аналізів слова;
- засвоєння основних ознак слова, типів лексичного значення, диференціації лексики української мови за різними ознаками, особливостей української фразеології, класифікації та джерела української фразеології, типів лексикографічних праць;
- вироблення вміння розмежовувати частини мови, визначення морфологічних ознак, особливостей словозміни; поглиблення знань про відмінювання (словозміну) слів; удосконалення навичок відмінювання іменних частин мови; удосконалення знань про творення і правопис різних частин мови; покращення орфографічних та стилістичних навичок вживання службових частин мови;
- ознайомлення із синтаксичною будовою мови, класифікацією речень;
- покращення культури мовлення студентів, допомога в опануванні фахової мовознавчої термінології.

Метою курсу є системне вивчення сучасної української мови, ознайомлення студентів з особливостями та закономірностями мовних

одиниць, а також формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатої мовної особистості, яка на високому рівні володіє нормами літературної мови та знає фонетичні, лексичні й граматичні особливості місцевого діалектного мовлення, мовні особливості етнічного регіону, у якому народилася, проживає, перебуває на практиці чи працюватиме після завершення закладу вищої освіти.

Майбутній педагог повинен не тільки володіти системою літературних мовних і мовленнєвих норм, а й добре орієнтуватися в мовленні діалектного середовища України, зокрема середовища Карпатського регіону. Мовлення учнів початкової школи часто демонструє діалектні особливості того чи того історико-етнографічного регіону Прикарпаття, адже саме таке мовлення діти чують з народження, послуговуються ним у щоденних життєвих потребах, спілкуються з найріднішими. «Мова, якою думає дитина, для неї є ґрунтом, основою, на якій виростають нові й нові враження, міркування, нею вона структурує кожну нову думку, долучаючи до тої мовної будови все нові елементи» [56, с. 6]. На думку професора М. П. Лесюка, «дитина змалку вчувається у вимову, фонетику, мелодику місцевої говірки, запам’ятовує її на підсвідомому рівні, що потім, часто спонтанно, таки проявляється у її мовленні» [136, с. 135].

Діалектні риси особливо помітні на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях. Звісно, в освітньому закладі молодший школяр повинен чути від учителя зразкове літературне мовлення, відповідати на запитання, читати високоякісні тексти навчальної, художньої та науково-популярної літератури, засвоювати та відтворювати знання українською літературною мовою. «Саме вчитель початкових класів завдяки художнім і навчальним текстам, а також власному нормативному мовленню одним з перших уводить своїх вихованців у світ літературної мови. … Вкрай важливим є, щоб учитель, котрий працює в умовах діалектного середовища, позитивно ставився до місцевої говірки, усвідомлював роль діалектів у становленні літературної мови, насамперед, задля того, щоб в очах дитини не

знецінити мовлення її і рідних, не сформувати зневажливого ставлення до найдавніших лексем і форм української народної мови» [165, с. 68].

Літературна мова – це відшліфована, унормована загальнонародна мова, яка має багатий словниковий склад, високу граматичну організацію, розвинену систему стилів, функціонує в усному та писемному різновидах, обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності. Однак не забуваймо, що літературна мова не існувала б без діалектів; літературна мова увібрала все найкраще, що є в діалектному мовленні.

Сучасна українська літературна мова сформована на основі південно-східного наріччя, однак потрібно розуміти, що й говори південно-західного наріччя вплинули на розвиток сучасної української мови. Як зазначає вчений М. П. Лесюк, «на території Івано-Франківщини проживають носії принаймні п’ятьох українських говорів, кожний з яких має специфічні риси. …Але говори мають більше таких рис, які їх об’єднують, причому як у фонетиці, так і в граматиці, зокрема в морфології. Тут здавна активно функціонують гуцульський, покутський, наддністрянський (опільський), бойківський говори, а після сумнозвісної операції «Вісла» тут з’явилися ще й окремі поселення носіїв лемківського діалекту» [133, с. 22]. Особливість цих говорів у тому, що вони є оригінальними, самобутніми та представляють давні, споконвічні риси на фонетичному, лексичному й граматичному рівнях.

Власне говори Прикарпаття зберегли архаїчні «історичні форми, які в літературній мові вважаються переважно ненормативними. Про збереження архаїчних історичних форм і автентичної мови прадідів свідчить мовлення літніх людей, що проживають на територіях, охоплених тих чи іншим говором, які ще не відчули на собі впливу літературної мови та сучасного узусу» [133, с. 23]. Мовлення людей, які розмовляють говором, важливо записувати, досліджувати, популяризувати.

У процесі навчання студенти мають змогу читати твори письменників Західної України XIX-XX століття, у яких збережено мовлення тогочасного суспільства, мову етнічної спільноти. Так,

письменники Г. Хоткевич, Ю. Федькович, М. Коцюбинський, Марко Черемшина, О. Манчук, митрополит А. Шептицький використовували гуцульські говірки у своїх творах, В. Стефаник – покутську говірку. Завдяки цим творам студенти опановують фонетичні особливості говірок – вимову голосних (особливо в ненаголошеній позиції) та приголосних (вимова м'яких і пом'якшених, шиплячих) звуків, окремих звукосполучень, граматичні особливості – відмінкові закінчення іменників, прикметників, вживання числівників, займенників, дієслівних форм, часток, лексику та фразеологічне багатство говорів.

На практичних заняттях з «Сучасної української мови з практикумом» під час опрацювання розділу «Фонетика» варто подавати зразки діалектного мовлення для ознайомлення студентів з фонетичними особливостями, скажімо, покутської говірки. Наприклад, продемонструймо мову персонажа новели «Катруся» В. Стефаника: «Він мені таке напіяв, що де, де, де-е-е! Мужикові до дохторів не здало ходити. Коби, каже, багато молока пила та мнєса якогось легкого аби поїдала, аби трунок собі вілагодила, аби хліба білого – де що на світі є, то загадав. Може, воно у панстві помогло би, але у нашім стані то не поможе. Доста того, що як він зачєв почітувати, то я таки не дослухав до кінца. Ніби було би що з того, що я би вислухав? Най умирає так, як є. Най віп'є тоті медицини, що-м узєв з аптиці, та най або віхоруєси, або як сама хоче…» [224, с. 52]. Типовим для мови героїв В. Стефаника є вживання префікса ві- у порівнянні з префіксом ви- літературної мови (вілагодила, вислухав, віхоруєси, віп'є), суфікса [е] (графічно – є) (зачєв, узєв), постфікса си- (літературне -ся, -сь) (віхоруєси). У новелах митець слова покутським говором відтворював розмову своїх героїв, а це – говірка рідного Стефаникового села Русова, що на Снятинщині. Такі фонетичні риси репрезентують і сучасні носії покутського говору. Покутський говір (покутсько-буковинський, або ж надпрутський) побутує в південно-східних районах Івано-Франківської області та в Чернівецькій області (крім Путильського й Вижницького районів).

Гуцульська говірка також має живих носіїв у східній частині Закарпатської області (Рахівський район), у західній частині Чернівецької області (Вижницький, Путильський райони), у південно-західних районах Івано-Франківської області (Косівський, Коломийський, Верховинський, Надвірнянський райони), у північних районах Сучавського повіту Румунії, а коріння її сягає раннього періоду давньоукраїнської мови. Територіально гуцульська говірка відповідає етнографічному району Гуцульщини. Наводимо зразок мови гуцульської говірки з художніх творів відомих письменників: «Такий старцун, такий торбей громадський, така лєнка драптива мене в куми забагає! Ех, коби не такий чєс, не так би я з тобов покумавси, ти палице гола!» (Марко Черемшина); «Панцкий маєш розум, шо-с упросивси на місяць весну звеснувати, а відтак вже панцка воля!» (Марко Черемшина); «Я і вам по кошилекови повиписую, вуєчки добрі та пишні, лиш аби-сте хоть сегодни увечір, хоть завтра, запалили у ліщинах над Прутцем вогонь за дєдєву душу» (Марко Черемшина); «Єк кому си почєрез дев'єть ночій снит дівка, то най зараз си приповіст, бо буде біда… Нема білшого нешшєстя від лісни… Така лісна може багато хлопців покалічіти» (О. Манчук); «– Ачюй! – Усі си схопили і наслухали. – Ачюй, уже 'го кличєт. З ліса шош кликало: – Васи… Васи… – Не дайте, братчіки, ловіт, не дайте, аби йшов» (О. Манчук); «Тимунь чьоловік має свєтий обовєзок дбати тиж і за душю жинки тай сокотити її вид усякого гріха…» (А. Шептицький); «Супруги є образом того святого злучання, єке є поміж Ісусом Христом, свєтим кнєзем небесним, а Церьковов свєтов» (А. Шептицький).

Завдання вчителя – уміти виявити особливості місцевого мовлення, пояснити їх, до діалектної форми чи діалектного слова навести літературний відповідник (якщо це можливо), при цьому вчитель повинен спонукати дітей не соромитися своєї рідної говірки, а навпаки, зберігати автентичне мовлення.

Етнічна соціалізація майбутніх учителів можлива завдяки опануванню лексичним та фразеологічним багатством мовлення Гуцульщини, Покуття тощо. Це можливо не тільки завдяки

безпосередньому зануренню в діалектне середовище. Майбутні педагоги повинні знати, які діалектні словники використовувати для з'ясування граматичних особливостей слів та лексичного значення. Пропонуємо студентам на заняттях та для використання під час самостійної роботи такі видання: «Гуцульські говірки: короткий словник» (за ред. Я. Закревської) [53], «Гуцульські світи: Лексикон» (автори Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш) [243], «Короткий словник лемківських говірок» (автор П. Пиртей) [178], «Наддністрянський регіональний словник» (автор Г. Шило) [252], «Словник буковинських говірок» (за ред. Н. Гуйванюк) [216], «Словник бойківських говірок» (автор М. Онишкевич) [169], «Скарби гуцульського говору. Березови» (автор М. Негрич) [166], «Словник маловживаних слів Коломийщини та прилеглих сіл» (автори В. Нагірний, О. Русакова) [163], «Народна мудрість Коломийщини» (автори В. Нагірний, О. Русакова) [164].

Матеріали науково-популярного видання «Народна мудрість Коломийщини» (автори В. Нагірний, О. Русакова) [164] можна використовувати під час опрацювання тем з фонетики, лексикології, фразеології та лексикографії. Акцент слід робити на ознайомленні з народними висловами рідного краю – Покуття. Зібрані фразеологічні одиниці (1100) відображають мовлення краян від найдавніших часів. Це жартівливі порівняльні вислови, легкий гумор і сарказм, самоіронія, вдалі епітети й метафори. У фразеології відображено ментальність народу, його досвід, культурні цінності й надбання.

У виданні фразеологізми класифіковано за 30 тематичними блоками. Найоб'ємніші серед них – «Виховання. Навчання. Розум», «Громада. Спільні справи. Соціальна нерівність», «Жарти. Сміх. Сарказм», «Застереження. Розмови. Мовчання», «Особисті якості людини. Поведінка. Характер», «Примовляння. Вигуки. Звертання», «Робота. Праця. Різні справи», «Родина. Сім'я. Дім», «Стосунки між людьми. Ставлення до свого чи чужого. Ворожнеча» (додаток Л). Як бачимо, у збірнику представлено широкий спектр висловлювань, які демонструють:

- різні сторони життя людини від народження до смерті (*Молоде – золоте; Молоде їде на путі, а старе – на молитвах; Шо кому написано на роду, того й конем не об'їдеш; Дід за люльков, а люлька в зубах; На цей світ ми в гості прийшли)*;

- періоди виховання, навчання, становлення особистості (*Виховуй дитину, коли лежит впоперек лави; Голова не на то, аби лише капелюх носити; За науку цілюй тата й маму в руку; Без бука не буде наука; Не в тім'я битий; До людей – по розум, до мами – по серце; Прийде голова по розум)*;

- її внутрішні якості (байдужість, лінь, надмірність) (*А мені попри мешти; Лінивий сам собі злодій; Тень-телень, аби минув день)* та зовнішні характеристики, будову тіла, одяг (*Видко пана по халявах; Вуса як у джуса; Пушка духу; Худий як драбина)*, поведінку, характер (*В'їдливий як пізня муха; Дивицці як миш з муки; Скривився як середа на п'єтницю; Такий моцний, як нитка з клочі);*

- ставлення до роботи, до сім'ї, родини, дому (*Гнилий два рази робит; Добрий почєток – половина справи; Робота сама показує, як то має бути; Спочатку молитва – опісля робота; Як їв, то впрів, як робив, то змерз; Всякій мамі свої діти милі; У кого мама рідненька, у того сорочка біленька й голівка гладенька);*

- стосунки між членами громади (*Без сварки нема господарки; Добре лікувати здорового, а вчити мудрого; Кликали, переказували, щоб не показувались; Легше десятьом подарувати, ніж в одного просити; Мир межи вами – миска з пирогами);*

- ставлення до біди, хвороби, смерті (*Біда біду найде, хоч і сонце зайде; Дощу і смерти не просять; Лікований два рази вмирає; Така біда кучірєва, як шкіра в барана*); бідності, голоду, нещастя (*Бідний як церковна миш; Така хата, як у пса буда; У богачє коні лисі, а в тебе коліна; У сердитого старця порожня тайстра; Як ти бідний, то забуде тебе і брат рідний)*; брехні (*Брехня стоїт на одній нозі, а правда – на двох; Бреши, та міру знай);*

- віру в Божу силу й допомогу *(Бог два рази попереджує, а раз наказує; Всі ми ходимо під Богом; Насилу дав Бог силу; Сила Божа горщики б'є; Чоловік планує, а Бог креслит).*

Важливим акцентом в етнічній соціалізації майбутніх педагогів вважаємо ознайомлення з жартівливими висловлюваннями (*Кіна грати; Пішов, якби шило лиґнув; Треба слузі наймита; Трошки доброго та у великім горшку)*, побажаннями (*Аби ти здоров був; Аби ти прожив сто років, а я то видів; Жив би ти вічно; Шінуймосі, бо ми того варті)*, примовляннями, вигуками, звертаннями (*Гикавко-щикавко, йди до води, кого знайдеш – нападі; Не знаю як, але не так; Не стілько світу, шо у вікні; От тобі й на; Я тебе віведу на чисту воду).*

Завдяки ознайомленню із зібраними у виданні «Народна мудрість Коломийщини» висловлюваннями, які побутують на теренах Карпатського краю, студенти мають можливість краще пізнати ментальність народу, зрозуміти світосприймання та світобачення, що в майбутньому допоможе їм налагоджувати взаємостосунки в професійному колективі, краще розуміти своїх учнів, їхніх батьків та родичів.

Мета курсу «Основи природознавства і суспільствознавства» – формувати в майбутніх учителів початкових класів знання та уявлення щодо проблеми взаємодії природи і суспільства, природного середовища як цілісної матеріальної системи, сутності основних процесів і явищ, які відбуваються в географічній оболонці, розмаїття флори і фауни планети Земля, України і Карпатського регіону; формувати знання про етносоціальне й соціально-культурне середовище особистості. Здобуті знання та уявлення є підґрунтям підготовки студентів до викладання основ природознавства в початковій школі.

На матеріалі дисципліни «Етнопедагогіка» логічно підводили студентів до формулювання висновків про те, що етнічна соціалізація й необхідність її реалізації, починаючи з дитинства, – об’єктивний, суспільно та історично зумовлений процес, що носить діалектичний характер і суттєвим чином впливає на буття людини в культурному осередку свого народу [40, с. 409-415; 105; 109; 147; 158; 172; 179]. Так, у навчальному курсі запропоновано для вивчення низку тем, спрямованих на засвоєння й поглиблення понятійного апарату

(ментальність, інкультурація, етнічна самосвідомість тощо), опанування знаннями з етнопсихологічної характеристики окремих етнічних груп українського етносу та інших народів, що проживають в Україні.

Актуальною для нашого дослідження вважаємо «Вивчення етнопсихологічних особливостей характеру гуцулів» (за проф. Л. Орбан-Лембрик), у змісті якої розкриваються питання життєвого устрою горян, особливості родинного виховання, специфіка міжособистісного спілкування, історичні передумови формування самобутніх рис характеру [172, с. 42-55].

У процесі вивчення курсів «Основи педагогіки зі вступом до спеціальності», «Історія педагогіки» та «Теорія і методика виховання», «Етнопедагогіка» передбачалося визначення й характеристику категорій «народне виховання», «народна педагогіка», «етнопедагогіка», «соціалізація», «етнічна соціалізація», «педагогічна культура», «напрями виховання», принципи, форми, методи та засоби виховання; усвідомлення педагогічної діяльності як цілісного процесу формування знань про визначальні чинники та взаємозв’язок спадкового й соціального в становленні й розвитку особистості; докладне інформування про організацію освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, зокрема початкової [39; 75; 100; 107; 113; 118; 119; 120; 128; 129; 146; 148].

Провідним завданням першого етапу була підготовка студентів до встановлення асоціативних зв’язків між різноманіттям проявів феномену етнокультури та понятійно-категорійним апаратом педагогіки. Засобом підготовки студентів на цьому етапі виступив навчальний матеріал, що за змістом:

1) узагальнював науковий доробок у царині етнопроблематики;

2) виявляв етнізаційний чинник педагогічного процесу.

У темі «Предмет і завдання педагогіки початкової освіти» навчальної дисципліни «Основи педагогіки зі вступом до спеціальності» наголошується на тому, що перед сучасною українською педагогікою постає завдання активізації прогресивних ідей світової педагогіки на засадах народності, гуманізму й

демократизму. Такий синтез зумовлює значний поступ у розвитку прогресивної педагогічної думки й водночас актуалізує ті найважливіші аспекти педагогічної царини вітчизняної етнокультури, що ніколи не втрачали своєї теоретичної й практичної цінності. Всесторонньо розглядається принцип етнізації виховання як один з чинників, що формують парадигму сучасної освітньої системи України. Зокрема зазначається, що у своєму розвитку педагогіка пройшла такі стадії: народна педагогіка – духовна педагогіка – світська педагогіка.

Як галузь педагогіки народна педагогіка акумулює в собі досвід народу. Термін «народна педагогіка» увів О. Духнович у підручнику «Народна педагогия в пользу училищ и учителей сельских». Автор підручника писав, що «людину представляють натура, наука і звичай; природну схильність одержує людина від самої природи, що складає її характер, але наука і звичаї дають вправи і настанови або виховання».

У 60-х роках ХХ ст. у педагогічну науку запроваджено термін «етнопедагогіка». Якщо поняття «народна педагогіка» охоплює емпіричні педагогічні знання без належності до конкретної етнічної спільноти, то поняття «етнопедагогіка» пов'язане з конкретною етнічною належністю педагогічних традицій. Вона досліджує можливості й ефективні шляхи реалізації прогресивних педагогічних ідей народу в сучасній науково-педагогічній практиці, способи встановлення контактів народної педагогічної мудрості з педагогічною наукою, аналізує педагогічне значення явищ народного життя і визначає їх відповідність сучасним завданням виховання.

Українська етнопедагогіка є не тільки теоретичним вираженням українського соціально-культурного буття, але й носієм ментальності народу, втіленням його світосприйняття, ціннісних орієнтацій та етнічної самосвідомості.

Цінний внесок у справу вивчення, осмислення й актуалізації української етнопедагогіки, зокрема гуцульської, належить академіку М. Г. Стельмаховичу. Провідні завдання сучасного етапу етнопедагогічної галузі наукового знання М. Г. Стельмахович вбачав у активізації прогресивних педагогічних ідей світової педагогіки на

засадах народності, гуманізму й демократизму [див.: 220; 221; 222; 223]. Такий синтез, за переконанням українського вченого, зумовив би значний поступ у розвитку прогресивної педагогічної думки і водночас актуалізував би ті найважливіші аспекти педагогічної царини вітчизняної етнокультури, що ніколи не втрачали своєї теоретичної й практичної цінності. М. Г. Стельмахович уперше в історії дослідив українську народну педагогіку й визначив функції гуцульської родини, провідними з яких є такі:

- відтворення й продовження гуцульського роду, українського народу, нації;
- виховання дітей;
- організація домашнього й підсобного господарства, ремесел і промислів, побуту, дозвілля;
- забезпечення єдності, наступності й спадкоємності поколінь;
- передача дітям духовних і матеріальних цінностей, виробничого та життєвого досвіду, господарсько-трудових умінь і навичок, родинно-побутової культури;
- етнічна соціалізація;
- підготовка молоді до сімейного життя [121, с. 118-122; 126, с. 99-105].

Українська народна педагогіка – складовий компонент народознавства (українознавства) й водночас один із засобів його реалізації на практиці, тобто є основою педагогіки народознавства.

Педагогіка народознавства – напрям сучасної педагогіки, шкільної практики, який забезпечує практичне засвоєння учнями (у процесі продовження творчих традицій, звичаїв і обрядів у діяльності та поведінці) культурно-історичних, мистецьких надбань батьків, дідів і прадідів.

Народознавство у вузькому значенні (етнографія) – наука про культуру, побут народу, його походження й розселення, національні традиції, звичаї, обряди. У широкому значенні – це сукупність сучасних наук про народ, його духовність, національну культуру, історію, а також здобутки народного і професійного мистецтва, які відображають багатогранність життя народу, нації.

Родинна педагогіка – складова частина народної педагогіки, у якій зосереджено знання й досвід щодо створення і збереження сім'ї, сімейних традицій (трудових, моральних, мистецьких). Це сприяє формуванню в дітей любові до матері і батька, бабусі й дідуся, поваги до пам'яті померлих та ін. [242; 10-11].

Родина – найважливіша етнічна одиниця, що формує внутрішньо родинні та міжродинні зв'язки, а відтак виступає «цементуючою» основою загальнолюдських традицій добра, взаємодопомоги, милосердя. Народна мораль наголошувала на тому, що справжня родина – це осередок любові, взаємної турботи, прихильності та духовного спілкування [46, с. 43-46].

У минулому процес ранньої соціалізації особистості відбувався переважно в родині, дитину поступово залучали в усі сфери суспільної і трудової діяльності [88, с. 14-15; 127, с. 145-152]. Дослідники етнічних особливостей інституту родини відзначають, що життєустрій традиційної української родини здавна ґрунтувався на релігійно-ідеалістичних засадах. Це знайшло своє відображення в народних виховних традиціях. Провідні заповіді народної педагогіки закладені й збережені переважно у фольклорних творах та звичаєво-обрядовому комплексі.

У вихованні людини родинні традиції виконували регулятивну функцію [207; 253]. Позаяк традиція заснована на змісті визначених норм і вимог, які несуть у собі перевірені часом способи діяльності, результати думки й праці багатьох поколінь, кодекс правил, у відповідності до яких будують свої взаємини члени окремої родини та цілої громади. Соціальні норми, традиції і звичаї спонукають до підпорядкування дій людей визначеним суспільним вимогам, забезпечують стандартизованість поведінки.

У процесі опанування загальноприйнятих зразків у свідомості людини відбувається утвердження суспільних ідеалів і вартостей. Водночас у педагогічній традиції кожного етносу закладена гармонічна єдність суспільного й особистого. Традиція виховує почуття причетності кожної людини до життя соціуму, при цьому в

систему суспільних здобутків запроваджуються результати діяльності кожного з його членів.

Специфіка впливу традицій на зростаюче покоління полягає в тому, що передача моральних норм, трудових умінь і навичок здійснюється природним шляхом. Адже звичаї та обряди володіють силою впливу на особистість вихованця, позаяк у них у сакралізованій формі репрезентовано квінтесенцію життя етносу. Залучаючи дитину до виконання звичаїв та обрядів, українці прагнули досягнути кілька виховних цілей, зокрема:

- розвинути почуття причетності до певної (родинної, громадської, етнічної) спільноти;
- надати орієнтацію на загальновизнані моральні вартості;
- сформувати естетичне ставлення до дійсності;
- виховати позитивне ставлення до праці;
- сприяти засвоєнню теоретичних і практичних знань, необхідних у майбутньому повсякденні.

Педагогіка народного календаря передбачає виховання дітей та молоді завдяки послідовному залученню їх до сезонних робіт, звичаїв, свят і обрядів.

Народний календар – це система свят, урочистих подій, дат, які відзначають у певній послідовності впродовж року і супроводжують численними звичаями й обрядами, що адекватно відтворюють сутність, зміст, характер подій та явищ у трудовій діяльності та побуті людей, у природі. Виховний потенціал народного календаря виникав і шліфувався в суворій відповідності з фундаментальним принципом природовідповідності виховання, який обґрунтували класики зарубіжної педагогіки (Я. А. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці та ін.) й українські діячі (Г. С. Сковорода, К. Д. Ушинський [236], В. О. Сухомлинський [228]).

У процесі творення національної системи виховання педагогіка народного календаря є високим зразком реалізації означеного принципу, оскільки створює умови не лише для глибшого усвідомлення, а й для глибшого відчуття, переживання приналежності людини до природи. Засоби народного календаря сприяють

формуванню відчуття себе невід'ємною часткою живої природи, образно кажучи, «землі-матері» як родоначальниці всього живого, зокрема людини. Завдяки ним можна сформувати в дітей погляди, переконання в тому, що на природу треба дивитися не «згори» і не «збоку», а з середини біосфери як живого світу.

Народні традиції, звичаї та обряди українського народу розмаїті за призначенням, змістом, характером, функціонуванням і виховним впливом на людину. Отже, вони є тим життєдайним корінням, яке живить духовність, зокрема ідейність, моральність, естетику. Приміром, учитель-предметник може практично використовувати при вивченні своєї дисципліни окремі елементи педагогіки народного календаря. Водночас класний керівник має можливість здійснювати свою виховну діяльність у певній системі впродовж року, оскільки в українського народу дати, свята, інші урочистості народного календаря чітко ділять за порами року – весняні, літні, осінні, зимові. У такому поділі є глибока народна мудрість, яка відображає нерозривний зв'язок природи і людини, системи виховання.

Так, зимові звичаї та обряди – це здебільшого підведення підсумків минулого року, утвердження мрій, сподівань на майбутній рік. У них прославляють життя, творчу працю трудівника, його любов до землі-годувальниці. Зимові місяці – це час прогнозів на майбутній рік, час традиційних розваг молоді: Андріївські вечорниці, день Святого Миколая, день зустрічі Нового року, Старого (Нового) року, день Меланії й Різдвяні свята. Виховний зміст названих свят полягає в тому, що в народних традиційних новорічних звичаях, обрядах у центрі – «пан-господар», людина праці, добродій. У дотепній і веселій високоестетичній формі (колядках, віншуваннях, щедрівках) прославляють сумлінну працю, її плідні результати, сімейний добробут.

Значний виховний потенціал має давній український звичай прикрашати новорічне свято «дідухом» (сніп жита чи пшениці), бо саме сніп є символом найбільшого багатства України. Відродження цієї традиції в родині сприяє пошануванню хліба, а також важкої праці хлібороба, збереженню ялинових насаджень. Різдвяні звичаї й обряди

виховують у дітей культуру почуттів і поведінки, повагу до старших, любов до історії рідного краю, усього світу.

Здавна народний календар починається з ранньої весни – початку оновлення життя: пробуджується природа, активізується людська діяльність. Свято зустрічі весни (Стрітення) відзначалося красивими життєствердними звичаями, що мали великий виховний вплив на молодь [див.: 28]. На пагорби й горбочки, де вже розтанув сніг і прокинулися перші проліски, виходили радісні діти, водили хороводи, співали веснянки.

У духовному житті українців-хліборобів свято першої оранки (першої борозни) займало почесне місце. У цей день наші діди і прадіди відчували святість, духовну окриленість від тяжкої, виснажливої, але життєво необхідної землеробської праці.

Пасхальне свято – одне з найвизначніших свят християнського світу. У народі його називають Великдень. Це свято поєднує в собі християнські та дохристиянські елементи. Випікання пасок, розписування й фарбування яєць, веселі народні ігри, освячення в церкві святкових страв надають цьому святу незвичайності, небуденної краси. Цінне у виховному аспекті є розписування й фарбування яєць (писанкарство), що стало окремим видом українського народного мистецтва. Тут використовують елементи народної символіки, міфології [181;186].

Розмаїта календарна обрядовість звеличує образ Матері, яка продовжує й увічнює життя на планеті, символізує рідну землю, Батьківщину. Це стародавнє свято відзначали ще задовго до впровадження християнства. Наші пращури шанували свято Лади – богині весни, радості й шлюбу, покровительки дівоцтва та материнства. Пізніше травень назвали місяцем Матері Божої.

Велике виховне значення мають літні звичаї та обряди, пов’язані із Зеленими святами й святом Івана Купала. Скільки дотепності і кмітливості, винахідливості, а відтак творчості виявляють у процесі виконання обрядів на честь цих свят!

Одними з найважливіших свят народного календаря є трудові свята, пов’язані зі жнивами – найвідповідальнішим періодом у житті

народу. Найбільш ефективним у виховному сенсі є активна участь дітей разом з батьками, вчителями, іншими краянами в жнивах, у т. ч. у зажинках і обжинках. Практична участь залишає глибокий слід у душі вихованців, формує пошану до важкої хліборобської праці, вчить розуміти її красу.

За народним календарем, закінчення літа знаменує день Маковія (Першого Спаса). У цей день можна було востаннє робити хліборобські толоки. За народними спостереженнями, починається відліт у вирій ранніх птахів. У храмах освячують воду, квіти, голівки маку. 19 серпня починається Другий, чи Великий, Спас. Це одне з найбільших землеробських свят. Зібрані овочі, фрукти, ягоди, гриби, мед несуть освячувати до храмів. У цей день також поминають померлих родичів. Традиція відзначення свята Преображення передбачає пошанування, гідність господаря землі, гордість за високі врожаї. Народ освячує, поетизує нелегку хліборобську працю і як дорогоцінну естафету передає свою працелюбність, хазяйновитість, творчу підприємливість у спадок зростаючому поколінню.

На початку осені в окремих регіонах України (Поділля, Слобожанщина) відзначали свято Квітів. Наш народ цінує красу як найвищий духовний скарб. У житті українців квіти здавна займають одне з чільних місць. Жодне свято чи інша урочистість не обходиться без квітів. Догляд, вирощування й вивчення квітів (кімнатних, присадибних, лісових, степових, лугових тощо) – високоефективний засіб екологічного виховання.

1 жовтня – свято Покрови Матері Божої. Наші предки (згідно з легендами) також були свідками того, як Пречиста Діва врятувала славний Почаївський монастир від турків. Українське козацтво вважало своєю покровителькою й заступницею Покрову Пресвятої Богородиці. Свято Покрови стало не лише релігійним, а й загальнонаціональним святом.

Народний календар виконує життєво важливу функцію прогностики погоди, інших явищ природи, видів трудової діяльності людини, її поведінки. Календарні прогностичні спостереження, мудрі настанови народу привчають молодь глибше розуміти природу

рідного краю, вчасно ставити й розв'язувати природоохоронні завдання, уникати зайвих турбот, ускладнень у житті, не допускати прорахунків у господарських справах.

У різних регіонах України збережено традиції та звичаї, дати народного календаря, притаманні лише певній території. Духовні скарби народного календаря концентрують у собі ідеї, знання з народної філософії, астрономії, астрології, біології, математики, медицини й народної кулінарії, землеробської, зокрема хліборобської, справи тощо.

Завдання педагогів і батьків – ретельно та всебічно вивчати могутній ідейний, моральний, емоційний і естетичний потенціал народного календаря й активно залучати дітей до джерел невичерпних духовних скарбів. У цьому – запорука успішного будівництва національної освіти, формування національної системи виховання.

Наука доводить, що справжнє виховання є глибоко національним за своєю сутністю, змістом, характером. «Національне виховання, – писала С. Ф. Русова, – забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а значить, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдного поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів...» [218; 210].

Національне виховання – виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій мудрості, духовності. Воно є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання. Таке виховання забезпечує етнізацію дітей як необхідний і невід'ємний складник їхньої соціалізації. Національне виховання духовно відтворює в дітях народ, увічнює в підростаючих поколіннях як специфічне, самобутнє, що є в кожній нації, так і загальнолюдське, спільне для всіх націй [242; 20].

На кожному етапі свого розвитку українське національне виховання вбирало кращі здобутки світової культури, акумульовані в народних традиціях і звичаях, що стверджують добро, любов, красу, справедливість в усіх сферах життя. Правильно організоване

національне виховання формує повноцінну особистість, індивідуальність, яка цінує свою національну й особисту гідність, совість і честь. Так формується національний характер.

У курсі «Історія педагогіки» побачили найсприятливіші умови для ознайомлення студентів із методологічним підґрунтям активізації в сучасній освітній системі етнопедагогічного потенціалу українського народу [187]. Під час лекцій, при самостійному опрацюванні першоджерел із подальшим обговоренням на семінарських заняттях студенти усвідомлюють те, що наукова педагогіка, теоретично узагальнюючи народну, пропонує систему знань про виховання та навчання зростаючих поколінь. Творча спадщина українських педагогів ґрунтується на життєдайних джерелах народної педагогіки. У творчій спадщині К. Д. Ушинського [236], С. Ф. Русової [218], Ю. А. Федьковича [238], Г. Г. Ващенка простежується думка про те, що діти від самого народження мають «купатися» в рідномовному осередку, у народній, національній стихії, прозрівати своєю мовою, культурою й на цій основі поступово чи паралельно простувати до пізнання загальнолюдського буття.

Термін «народність» К. Д. Ушинський пояснював як своєрідність кожного народу, яка зумовлена його історичним розвитком, географічними, економічними, політичними та іншими умовами його життя. Народність – це національна самобутність народу, і корініться вона, на думку видатного педагога, перш за все, у характері народу. К. Д. Ушинський намагався творчо використати традиції народної педагогіки у своїй педагогічній системі. Це особливо добре помітно в його підручниках «Дитячий світ» і «Рідне слово», де він ознайомлює дітей з народним життям, широко використовує народний фольклор: приказки, загадки, прислів’я, казки, вірші [187; 153].

Ю. А. Федькович намагався перекласти всі шкільні підручники з «церковного язичія» на народну мову. У його творчій спадщині чільне місце займала ідея народності. У статті «Про школу і шкільні підручники» він писав, що головним критерієм народності є народна мова, народні звичаї, народна поезія [187; 180].

У теоретичній спадщині С. Ф. Русової є велика кількість книг та журнальних статей з педагогіки, історії освіти, порівняльної педагогіки. У них систематизовано найкращі перлини світової педагогіки та знайшли місце глибокі роздуми і висновки видатної просвітительки про майбутню українську школу.

Основна ідея і тема, що об'єднує більшу частину досліджень С. Ф. Русової, – концепція національного виховання. Може, саме тому, що вона була дочкою двох народів і виросла серед третього, українського, що споконвіків вирізнявся етнічною терпимістю і національним братолюбством. С. Ф. Русовій, як, либонь, жодному педагогові світу, було притаманне гостре зацікавлення справами розбудови національного шкільництва. Вслід за К. Д. Ушинським, педагогічна система якого теж сформувалася під благотворним впливом української народної ідеології та етнічної педагогіки, С. Ф. Русова твердо стояла на тому, що школа і виховання в ній успішно можуть здійснюватися за умови, коли ця школа, це виховання будуть національними, народними.

У ряді своїх творів «Націоналізація школи», «Націоналізація дошкільного виховання», «Націоналізація позашкільної освіти у різних народностей Росії» і ін. С. Ф. Русова вказує, що першим кроком побудови нової української національної освіти є її націоналізація.

Націоналізація школи, на думку С. Ф. Русової, проводиться, перш за все, навчанням дітей рідною мовою, коли в програму включені найближчі до життя науки, використовується народна словесна, мистецька і музична творчість. У такій школі лунає народна пісня, красуються всякі народні вироби, і все це утворює таку атмосферу в школі, яка дає психічне задоволення учням, сприяє вільному розвиткові їхніх духовних сил. Тільки рідна школа може виховати громадянську свідомість, почуття своєї людської гідності. З притаманною їй громадянською пристрасністю, болем С. Ф. Русова пише: «...Народ, що не має своєї школи, попасає задніх. Йому замкнено двері до пишного розвитку своїх культурних сил, він засуджений на пригноблене становище... Такому народові, який не має своєї школи і не дбає про неї, призначені економічні злидні й культурна смерть. Ось

через що сучасним гаслом усякого свідомого українця мусить бути завдання: рідна школа на Вкраїні!» [187; 212-213].

Розвінчуючи реакційну сутність більшовицького та націонал-соціалістичного ідеалів виховання, Г. Г. Ващенко протиставляє їм український виховний ідеал. Зведений Г. Г. Ващенком виховний ідеал українця ґрунтується на двох головних принципах: виховання людини на засадах християнської моралі та на здобутках духовності українського народу. Власне ці принципи складалися впродовж століть і є традиційними в житті та побуті українського народу. Традиційними в українського народу є працелюбність, правдивість, жертовна любов до України, людяність, щиросердність і гостинність, вірність і відданість, оптимістичність, замилування красою і мистецькою творчістю, музикою, співом, танцями; вірність у коханні, статева стриманість і здоровий сімейний побут тощо. Ці риси є основою української ментальності [187; 218].

І. М. Стешенко, проводячи українізацію школи, твердо стояв на засадах забезпечення в цьому питанні прав усіх національних меншостей. У статті «Про українську національну школу» (1917 р.) і в інших своїх статтях він піднімає проблему співвідношення національного та інтернаціонального у справі виховання. Вказуючи на необхідність національної школи для всіх національних груп, І. М. Стешенко доводив, що всі народності, які проживають на території України, повинні знати її мову, літературу, географію, історію [187; 209].

Навчальний матеріал теми «Розвиток української педагогіки й шкільництва у другій половині XVIII – першій половині XIX ст.» використали для виявлення перед студентською аудиторією проблеми співвідношення народного й наукового в педагогіці. В означеному контексті акцентували увагу на тому, що період XIX – початку XX ст. характеризується відродженням української нації, пробудженням національної свідомості, зростанням активності прогресивної інтелігенції в змаганнях за освіту, науку, культуру України, активною теоретичною та практичною реалізацією ідеї національного у вихованні. Ідеї й погляди педагогів-просвітителів, чия спадщина є

складовою національної педагогіки й ґрунтується на народних традиціях українського народу, викликають підвищений інтерес у педагогів, науковців сучасності.

Яскравим зразком використання народної педагогіки в науковому контексті є перший в Україні підручник педагогіки для сільських учителів – «Народная педагогия в пользу училищ й учителей сельских» О. В. Духновича, у якій він об'єднав елементи народної педагогіки з поглядами передових діячів просвітительства – Я. А. Коменського, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Г. С. Сковороди та ін. У вступному слові до «Народної педагогії» автор зазначав: «Людину представляють: натура, наука і звичай; природну схильність одержує людина від самої природи, що складає її характер, але науки і звичаї дають вправи і настанови або виховання» [187]. О. В. Духнович першим з-поміж українських педагогів теоретично й практично довів, що народна педагогіка є «золотим фондом» педагогіки наукової. Засоби української народної педагогіки знайшли повне відображення в його шкільних підручниках, букварях, книгах і календарях для народного читання. Чи не вперше в тогочасному шкільництві в систему виховання дітей О. В. Духнович залучив народні рухливі ігри, танці, стрибки, біг, риболовство, збирання ягід і грибів тощо, тобто такі види вправ, які близькі й рідні селянським дітям. Художні твори О. В. Духновича (зокрема комедія «Доброчесність перевищує багатство», байка «Проти стидливців свого народу») сприяли популяризації української народної педагогіки.

Навчальний курс «Теорія і методика виховання» входить до загальної системи психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Провідне завдання полягає в опануванні студентами сучасних теоретичних і практичних знань про принципи, форми, методи і засоби виховання, ознайомленні з різними напрямами виховання та технологією їхньої реалізації в освітньому процесі, набутті уміння організовувати й здійснювати виховну роботу в загальноосвітній школі, позашкільних навчальних освітніх закладах, тимчасових дитячо-юнацьких осередках. Для України як поліетнічної

держави національне виховання покликане сприяти формуванню її соборності, яка є серцевиною української національної ідеї.

Актуальність створення системи національного виховання в умовах розвитку української державності визначена потребою суспільства у всебічній активізації інтелектуального і духовно-творчого потенціалу національних та загальнолюдських цінностей, суперечливими процесами входження особистості в соціальне життя, необхідністю забезпечити єдність, наступність та послідовність виховних впливів різних соціальних інститутів, постійного коректування виховного процесу [239].

Національне виховання – це створена впродовж віків самим народом система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, покликаних формувати національну самосвідомість та ціннісні орієнтації молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь. Науково обґрунтоване, правильно організоване національне виховання відображає історичний поступ народу, перспективи його розвитку.

Національна система виховання ґрунтується на засадах національного світогляду, наукової філософії та ідеології, родинного виховання, народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що інтегрує надбання національної виховної мудрості. Кращі цінності трансформовані в засобах народної педагогіки, принципах, формах і методах організації виховного впливу на молодь (теоретичний аспект), а також постійну й систематичну виховну діяльність сім'ї, родини, державних і громадських навчально-виховних закладів (практичний аспект).

Найважливішими принципами національного виховання є гуманізм, демократизм, народність, культуровідповідність, безперервність, етнізація виховного процесу, інтегративність, диференціація та індивідуалізація навчально-виховного процесу, систематичність, послідовність і варіативність форм і методів виховання.

Провідним чинником відродження нації є формування в людини почуття національної гідності і гордості за Україну, відмова від

почуття національної меншовартості, що втілювалось у поняття поваги до «старшого брата».

У справі формування почуття національної гідності провідне значення має висвітлення правдивої історії, культури та освіти нашого народу, повернення до культурних надбань, відкриття забутих сторінок нашої спадщини. Неабияку вагу тут має викладання історії української культури, народознавства, повернення імен видатних українських вчених, письменників, педагогів, художників, композиторів, митців слова, культурних діячів, видатних політиків, імен тих українців, які збагачували чужу культуру.

У формуванні духовності особистості чільне місце посідає світогляд як узагальнена система поглядів на світ і на своє місце в ньому, розуміння смислу життя. Світогляд є визначальним у житті людини, спрямовує її поведінку, пізнавальну і творчу діяльність, сприяє системності одержаних знань, вражень, спостережень. Народний світогляд охоплює кращі зразки народовладдя, гуманізму, народної моралі та естетики, які найповніше відображено в народній міфології, фольклорі, календарно-сімейній обрядовості.

Збагачення духовності особистості передбачає опанування національними й світовими надбаннями культури. Адже національне й загальнолюдське співіснують як два аспекти єдиного загальнолюдського процесу.

Варто зазначити, що формування духовності тісно пов’язане з релігійними виховними традиціями. Кожна релігія значною мірою взаємодіє з культурою певного етносу. Церква виховує повагу молоді до старших поколінь, патріотичні почуття, милосердя, регламентує доброзичливі норми стосунків між людьми.

Пріоритетним напрямом морального становлення громадянина є виховання у дітей і молоді поваги до Конституції, законів України, національної символіки, глибокого усвідомлення взаємозв’язку між діями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю. Все це становить правову культуру особистості.

Громадянська свідомість особистості охоплює комплекс громадянських якостей, глибоке розуміння належності до

українського народу, до своєї Батьківщини, внутрішню потребу й готовність відстоювати та захищати її інтереси, реалізовувати свій особистісний потенціал на благо зміцнення української держави.

Формування основ громадянської свідомості в молодшому шкільному віці реалізується в процесі національного виховання й нерозривно пов'язане з відродженням нації, демократизацією та гуманізацією суспільства, поглибленням самоуправління народу.

Найважливішою громадською рисою є сформованість національної самосвідомості, любові до рідної землі, свого народу, готовності до праці задля України. Виховання національної самосвідомості передбачає усвідомлення молоддю своєї етнічної спільності, національних цінностей (мови, території, культури), відчуття причетності до розбудови національної державності, патріотизм, що сприяє утвердженню власної національної гідності, внутрішньої свободи, гордості за свою землю. Національна ідея має бути не просто атрибутом національної свідомості, а стати поштовхом до практичних справ.

Усвідомлення прагнення підвищити ефективність наскрізної системи національного виховання передбачає бережливе ставлення до надбань вітчизняного і світового педагогічного досвіду, глибоку обізнаність із Декларацією прав людини, Конвенцією про права дитини та іншими документами ООН, якими керуються всі громадяни, навчально-виховні заклади та уряди країн світового співтовариства.

До основних шляхів реалізації завдань національного виховання належать:

- якісне оновлення змісту, форм і методів виховання;
- розробка теоретико-методологічних основ безперервної системи національного виховання;
- застосування оригінальних педагогічних технологій, нових підходів, виховних систем, які б відповідали потребам розвитку особистості, сприяли б розкриттю її талантів, духовно-емоційних, розумових і фізичних здібностей;
- створення експериментальних центрів для опрацювання виховних інновацій;

- пропаганда передового досвіду новаторів виховної роботи;
- гуманізація і гуманітаризація виховання дітей і молоді;
- перебудова і вдосконалення роботи навчально-виховних закладів, створення освітніх закладів нового типу (різних форм власності);
- об'єднання зусиль державних і громадських інституцій у вихованні молоді, сприяння діяльності дитячих та юнацьких організацій;
- залучення до виховної роботи висококваліфікованих і талановитих народних умільців, батьків, представників національної науки, культури та мистецтва;
- організація та забезпечення педагогічної освіти батьків задля підвищення ефективності сімейного та родинного виховання;
- створення гнучкої, оперативної та злагодженої системи науково-теоретичної і методичної підготовки й перепідготовки педагогів;
- постійне оновлення та удосконалення її змісту, форм і методів;
- розвиток різноманітних дитячих і молодіжних об'єднань за інтересами, позашкільних освітньо-виховних закладів;
- розвиток індивідуальних здібностей і талантів, забезпечення умов їхньої самореалізації, пошук, розвиток та підтримка юних талантів і обдарувань;
- формування національної інтелектуальної еліти суспільства;
- створення системи управління безперервним вихованням у районі, області, державі, визначення повноважень цих керівних органів;
- організація вивчення культурної спадщини регіонів України, історії, літератури, фольклору, музики, театру, живопису, культурних зв'язків з народами інших країн.

Національне виховання найбільш відповідає потребам відродження України. Воно однаково стосується як українців, так і представників інших народів, що проживають в Україні. Саме принцип етнізації виховного процесу і передбачає надання широких можливостей представникам усіх етносів для пізнання своєї історії,

традицій, звичаїв, мови, культури, формування власної національної гідності. І через пізнання власної історико-культурної спадщини допомагає пізнати глибинність взаємозв'язків кожного етносу з українською нацією, переконатися, що саме українська незалежна, суверенна держава охороняє національні права всіх її громадян [73; 131; 198; 199].

В. О. Сухомлинський обґрунтовував теорію національного самовизначення учнів у процесі навчання і виховання [228]. Глибоко досліджуючи та розвиваючи українську національну педагогічну спадщину, В. О. Сухомлинський досяг вершин світової педагогіки, ставши, на думку багатьох учених, одним із найбільших педагогів XX століття.

На думку вітчизняного педагога, на кожному етапі свого розвитку українське національне виховання інтегровано збирало в себе кращі здобутки світової культури, які акумулювались у народних традиціях і звичаях, що утверджують добро, любов, красу, справедливість в усіх сферах життя, зокрема в справі плекання молодого покоління.

Результати світовідчуття та світорозуміння, світоглядні висновки й узагальнення українців надзвичайно цінні тим, що вони сформувалися на основі своєрідного національного буття, яке внесло у світову цивілізацію багато самобутнього, неповторного. Це яскраво позначилось на системі виховання підростаючих поколінь українців. На цій основі сформувалася самобутня українська система виховання, її серцевина – національний тип народного ідеалу людини. Справжнє виховання не може існувати в якомусь «чистому» вигляді, бути нейтральним у стосунку до нації, єдиним для всіх людей планети. Виховання в усі віки було й буде глибоко національним за сутністю, змістом, характером і засобами його реалізації. Отже, пріоритетним напрямом розвитку сучасної педагогічної теорії та практики має стати утвердження національної системи виховання як провідного, системоутворювального фактора культурно-національного відродження.

Правильно організоване національне виховання формує повноцінну цілісну особистість, суверенну індивідуальність, яка щиро

цінує свою громадянську, національну й особистісну гідність, совість і честь. Завдяки національному вихованню в дітей найповніше враховано природні задатки, формується національний склад мислення, психіки, національний характер і світогляд. Отже, мова йде про необхідність систематичного і цілеспрямованого виховання національного типу особистості, формування в неї національної свідомості й самосвідомості, чим досягається духовна єдність поколінь, наступність національної культури та безсмертя нації.

Український народний календар містить значний масив елементів, що інтегрують потужний виховний потенціал, а тому варті впровадження в роботу зі школярами. Перед сучасними педагогами постає завдання щодо пошуку ефективних форм, методів і засобів ознайомлення сучасної молоді з календарною обрядовістю рідного народу. Зупинимося на окремих з них.

Варто зауважити, що традиції та звичаї кожної пори року мають певну ідейно-виховну спрямованість. Приміром, весняні свята, відповідна до них обрядовість мають на меті підготувати молодь до городніх, польових і садових робіт, утвердити у свідомості та практичній діяльності кожної дитини давні хліборобські традиції свого роду, всього народу.

Свято зустрічі весни (Стрітення) завжди відзначалося красивими життєствердними звичаями. Традиційно зустріч весни супроводжувалась добрими побажаннями.

До дня зустрічі птахів (день Сорока святих мучеників) учні дізнаються, які птахи, у якій послідовності повертаються з вирію, а також про народні прикмети, пов’язані з цією подією. Діти записують спогади старожилів села про те, як відзначали ці дні раніше, чому їм приділяли таку увагу, що символізували птахи, випечені з тіста тощо. Серед дівчаток проводили конкурс господинь на краще випікання «жайворонків», серед хлопчиків – на кращу шпаківню. У молодших класах – виставка дитячих малюнків «У світі птахів». Учитель разом з учнями з’ясовує, які птахи були раніше фетишизовані, чому їм приділялася така увага, що розповідається про пернатих у фольклорі, яку користь приносять птахи. За формою проведення – це брейн-

ринги, конкурс розумників, вікторини тощо. У цей день підводять підсумки зимової операції «Годівничка», відзначають найбільш сумлінних її учасників.

На завершення – похід до парку (лісу), розвішування годівничок і шпаківень; веснянки, хороводи, «запускання» своїх печених з тіста птахів. Дітям цікаво послухати саме на лоні природи легенди й повір'я про птахів, спостерігати за пробудженням рослин і тварин зі сну.

Щоб свято першої борозни стало справжнім святом, а не нудною сценічною бутафорією, учні повинні усвідомити необхідність хліборобської праці, пізнати радість першого власноруч вирощеного врожаю, відчути важливість своєї роботи.

Увесь клас попередньо з'ясовує, у який день господарі вперше виходили в поле, які обряди супроводжували це дійство.

На свято запрошують своїх батьків, дідусів та бабусь, кращих працівників-хліборобів. Вони не лише діляться досвідом роботи, а й передають почуття, які охоплюють при першому виході в поле, які надії, переживання захоплюють душу, коли спостерігаєш за тендітними паростками «твого» хліба.

Цій події присвячують вечори шани: «Землю красить сонце, а людину – праця», «Хліб – яке просте й священне слово», «Хвала рукам, що пахнуть хлібом» та ін. На них звучать спогади односельців про страшні роки повоєнної розрухи, про голод 1933 року, щоб учні усвідомили цінність хліба, відчули повагу до землі, до людей-хліборобів.

До дня першої квітки можна провести вечір «Український віночок». Але організовують його не в школі, а на вулиці, де завжди збиралася сільська молодь. Вечору може передувати конкурс на краще озеленення кімнати, на кращий альбом «Пелюстки веселки», «Ніжні, чарівні, прекрасні», «Квіти в легендах і переказах», конкурс на кращу квітку зі штучного матеріалу.

У цей день діти засівають клумби, висаджують квіти вдома, у школі, у «куточках краси», на вулицях села. Кожному класу дається завдання на літо: скласти «квіткову» карту свого села, створити власну «Червону книгу» квітів, утворити гурток захисту рослин та ін.

На самому ж вечорі учні розповідають, з яких квітів плели дівчата український віночок, чому саме їм надавали перевагу, що символізувала кожна квітка. Це може бути міні-урок складання букетів та ікебан, «квіткова вікторина», конкурс пісень, казок, віршів тощо.

Призначення літніх урочистостей – уславлення, поетизація збирання врожаю, турбота про його збереження. Літні народні свята (Івана Купала, Зелена неділя, Маковея, Спаса, зажинки) поетизують, уславлюють розквіт і красу природи, працю хліборобську, несуть у собі залишки культу предків.

Виховна робота класного керівника не має права на канікули, вона повинна продовжуватися й у час, вільний від навчання. До літньої роботи вчитель підходить сам і готує до неї учнів упродовж навчального року. Він сприяє утворенню різних груп, гуртків, комісій та організовує їхню роботу в літній період («Зелена аптека», «Юні лісничі», «По зелених стежках», «Наодинці з природою»).

Відпочинок на лоні природи мусить поєднуватися з клопіткою, посильною для дітей роботою зі збереження природи, веденням спостережень. Велике виховне значення мають звичаї та обряди на Поліссі, пов’язані зі святом Івана Купала. Скільки високопоетичних і життєствердних пісень, легенд, переказів оживає в народній пам’яті напередодні цього свята! Скільки дотепності та кмітливості, винахідливості, творчості проявляється у процесі виконання обрядів на честь народних свят!

Учні мають не лише знати та відтворювати традиції, а й усвідомлювати, що наші пращури були не просто язичниками, а сонцепоклонниками, у центрі їхньої релігії (як і в центрі життєустрою) був світ природи.

Влітку школярі можуть детальніше ознайомитися з народною медициною, навчитися розрізняти та збирати лікарські рослини, створити власну «Зелену аптеку». Складання альманахів повір’їв, народних лікувальних рецептів, запис розповідей місцевих знахарів, голосів птахів, шуму води, лісу дадуть учням перші навички дослідницької роботи.

Влітку організовують екскурсії на виставки картин з екологічної тематики, на виставки робіт народних умільців (різьблення по дереву, лозоплетіння, гончарство); діти відвідують зоопарк, заповідник.

Збирання врожаю, закінчення польових, городніх та садових робіт пов'язані зі звичаями й обрядовістю осінньої пори. Спільно з представниками громадськості батьки організовують свята «Щедрість рідної землі», «Хлібороб – найдавніша професія», «Земля любить працьовитих». У процесі підготовки та проведення такої роботи учні не лише розумом, а й серцем, душею вбирають у себе народні, моральні, естетичні скарби, проймаються споконвічною любов'ю до людей праці, до землі, природи, хліба. При цьому учні в невимушеній емоційно-естетичній формі збагачуються практичною народною мудрістю, життєствердним народним світоглядом.

Восени проводять підсумки літньої роботи учнів, результатом якої є вечори вражень «Літо, до побачення!», конкурси власноручно виготовлених виробів з природного матеріалу, осінні ярмарки, випуск стінгазет та журналів, фотогазет «Іскорки літа», «Літні канікули 3 класу», «Літо в народному календарі (у повір'ях і легендах)» тощо. Діти організовують збір насіння дерев і квітів, вирощують саджанці (операція «Жолудь», «Усе починається з зернинки», «Ми – за чисте повітря»). Свята Свічки, Паликопа, Здвиження продовжують знайомство учнів з місцем природи в житті народу, з уявленнями та вірою в неї.

При цьому виховання має здійснюватись за діяльнісним підходом, у зв'язку з життєвою практикою, з використанням у подальшій роботі учнів. Діти мають бачити наслідки і результати своєї праці, розуміти, для чого вони це роблять, усвідомлювати користь такої роботи. Так, зібрані різноманітні колекції та гербарії використовують на уроках природознавства. Враження від екскурсій стануть багатим матеріалом для письмових робіт. Важливе усвідомлення учнями того, що їхня допомога природі була значною, приносила радість їм і користь суспільству.

Зимові звичаї й обряди, зокрема новорічного циклу (Новий і Старий рік), за своєю суттю спрямовані на прославлення життя,

підбиття підсумків минулого року, утвердження творчих планів на майбутнє. Поетизуються побажання здоров'я і добробуту господарям, щастя в домі, добро і надія на нові успіхи в праці, в сімейному благополуччі. У центрі цих та інших свят народного календаря – людина з її любов'ю до всього живого на землі, з її вірністю заповітам батьків.

Зимовий період особливо багатий на святкові дні та обрядові дійства. Уже стало традицією проводити різноманітні вечорниці з піснями, рукоділлям і варениками. Діти пригадують, які свята відзначають взимку, які рослини й тварини є необхідними складовими свят та обрядів, які ворожіння та повір'я пов'язані з ними.

На жаль, свята часто виховують в учнів егоїстичне, споживацьке ставлення до світу. Для багатьох з них Новий рік – це лише ялинка і хороводи, цукерки та подарунки від дорослих. Чи не краще зробити свято для дітей зусиллями самих дітей, дбаючи про єдність естетичного, морального, екологічного виховання. Адже новорічні святки були з давніх часів, перш за все, днями духовного очищення, милосердя та добрих справ. Годилося очистити себе від злих думок і намірів, виявити добро та милосердя, любов до всього, що тебе оточує (додаток М).

Не хочеться відмовлятися від традиційної ялинки? І не потрібно, але ж годинна забавка не варта життя дерева, яке зростало стільки років. Ялинку можна знайти та прикрасити в лісі чи парку. Та не іграшками, а плодами й насінням – подарунками для лісових мешканців. Попередньо проводиться «мозкова атака»: що полюбляють їсти звірята і пташенята; як розташувати подарунки на дереві так, щоб звірі і птахи могли ними поживитися? Хороводи й ігри на свіжому повітрі, лижі, санчата – це не лише весело, а й корисно для здоров'я дітей. А за кілька днів вони знову відвідають свою ялинку, щоб перевірити, чи сподобалося звірятам частування, поринуть у дивну казку зимового лісу.

Різдво, Коляда, Водохрестя... У святкуванні виразно проявляються ще дохристиянські мотиви єднання людини й природи. Дітям слід пояснити значення і місце снопа-дідуха, кози-щедрувальниці, трав-

оберегів, новорічного засівання зерном, що було символом достатку; показати у змісті колядок та щедрівок святкових обрядів надію на новий врожай, на майбутній щедрий рік; розкрити символіку народження нового сонця та води як джерела життя й здоров'я.

Народний календар виконує життєво важливу функцію прогностика погоди, інших явищ природи, видів трудової діяльності людини, поведінки. Календар втілює в собі відомості про походження українських, зокрема регіональних, назв місяців та пов'язані з ними крилаті вирази, жанри фольклору. Кожна людина-трудівник, яка не відірвалася від рідного народу, постійно використовує прогностичні функції народного календаря, щоб краще організувати своє життя, господарську діяльність, побут і дозвілля. Пізнання народного календаря як прогностика вкрай необхідне для учнів. Вивчаючи прогностичні функції народного календаря, учні вчаться творчому мисленню: вони аналізують, зіставляють географічні, біологічні, метеорологічні, астрономічні фактори, відшукують між ними взаємозв'язки і взаємозалежності, узагальнюють, роблять самостійні висновки, що відповідають народним спостереженням, прикметам.

У житті часто бувають нестандартні, а то й екстремальні ситуації (у лісі, на воді, вночі тощо). Отож, глибоке пізнання учнями народного прогнозування, методів і прийомів орієнтації в будь-яких обставинах сприяє зміцненню здоров'я, попередженню трагічних випадків.

Продовжуючи традиції народного передбачення, учні переконуються в тому, що люди праці проводили постійні спостереження за сонцем, місяцем, небом, хмарами, вітром, рослинами і тваринами, розкриваючи певні закономірності, та фіксували їх у прислів'ях, приказках, прикметах. Народ помічав взаємозалежність і взаємозумовленість подій, явищ природи. Відтак міг безпомилково передбачити, якою буде погода, що саме найдоцільніше і найраціональніше робити в той чи інший час.

Для кожного учня життєво необхідним є вивчення прогнозуючого потенціалу народного календаря, який стосується змін погоди, уміння знати народні прикмети: «Вінця навколо сонця – на дощ», «Небо над

лісом посиніло – буде тепло», «Зірки стрибають – на мороз», «Не до Різдва йде, а до Великодня: вночі тріщить, а вдень плющить» та ін.

Народні передбачення сприяють правильному веденню господарства, готують учнів до самостійної трудової, виробничої діяльності. Наприклад: «Дощ на Зелені святки – будуть великі достатки», «Сонце в кругах – до урожаю», «На Стрітення обертається птиця до гнізда, а хлібороб – до плуга», «На Благовіщення виносять вулики з бджолами» тощо.

Народний календар як прогностик визначає також періоди, у які найдоцільніше дорослим і молоді займатися побутовими справами, проводити дозвілля, реалізовувати певні норми, стиль і спосіб поведінки. Наприклад: «З Юрія – хороводи, з Дмитра – вечорниці», «Великий піст усім прижме хвіст», «Прийде Влас – з печі злазь» та ін.

Календарні прогностичні спостереження, мудрі настанови народу привчають учнів усе глибше розуміти природу рідного краю, вчасно ставити й розв'язувати природоохоронні завдання, уникати зайвих турбот, ускладнень у житті, не допускати прорахунків у господарських справах.

Звичаї й обрядовість народного календаря пов'язані з природою території, на якій історично живуть українці. Виховний потенціал народного календаря виникав і шліфувався згідно з фундаментальним принципом природовідповідності виховання, що є визначальним у науковій педагогіці. Адже вся багатогранна система традицій і звичаїв народного календаря переконує, що провідною ідеєю буття є Людина, сповнена любові до всього живого на землі.

Народна педагогіка допомагає людині стати творцем власного життя. Засобами народних традицій вирішуються такі завдання: формування свободи волі, самостійності, творчості. Молода людина, яка «пропустила крізь душу культурні цінності» свого народу, не може бути аморальною й інфантильною. Принципи народної педагогіки спрямовані на усунення авторитаризму в освітніх закладах, утверджують унікальність кожної людини, допомагають індивідові піднятися до рівня особистості, здатної брати відповідальність на себе – творити і самоствердуватися. Творчість у психолого-педагогічній

літературі визначена як притаманна лише людині діяльність, що породжує якісно нове, відмінне, неповторне, оригінальне, унікальне. У процесі творчої діяльності в дитини формується внутрішня позиція щодо навколишнього, з'являється здатність усвідомлювати призначення й властивості різних предметів, власні дії та їхні наслідки. Водночас у роки дитинства різновиди діяльності (мовленнєва, художня, ігрова) спрямовані на розвиток власних творчих здібностей, культивування працелюбності, зацікавлення до творчих здобутків інших.

Народні традиції розкріпачують людину, створюють такі ситуації, за яких знімаються хибні суспільні «гальма». Засобами народних традицій формуються нестандартне мислення, неповторність, створюються умови для саморозкриття та самореалізації.

Обряд як зовнішнє виявлення релігійності людини спрямовує її прагнення до світу духовного. Невід'ємним атрибутом обряду були й залишаються рослини. Флористичний супровід культових дійств простежується в традиціях численних етносів. Рослини найчастіше використовують з метою декорування, посвячення, у позахрамовій народній обрядовості.

Флористичні композиції української обрядовості умовно можна об'єднати у дві групи:

1) композиції-вінки (кола): обжинковий, йорданський віночки;

2) букети чи композиції, що імітують дерево: «борода», «косиця», ялинка, йорданські атрибути – кропило, трійця, хрести (форма вазонів), верба-шутка, май та візерунки на вікнах, іванівські китиці та купальське деревце, віха, «вільха», маковійсько-спасівський букет.

У церкві до Різдвяних свят встановлюють ялинки. Перед днем Зіслання Святого Духа «маять» вхід до церкви липовими, березовими гілками чи гілками інших дерев. У східному обряді 27 вересня й у середині Великого Посту церква віддає шану св. Хрестові. Для цього поклоніння на тетраподі виставляють Хрест, прибраний зіллям та квітами. Найпоширеніший декор цього обряду – васильок. Очевидно, за західним зразком укорінюється звичай під час молебня-маївки до Пресвятої Богородиці дівчаткам у храмах тримати в руках білі лілії.

У нас, як і в інших європейських народів, традиційними є симетричні композиції. Прийнято декорувати ікони Матері Божої квітами білого чи іншого світлого кольору. Ікони Ісуса Христа прикрашають квітами у відтінках червоної барви. Практично всі свята церковного року, за винятком Вознесіння Господнього, мають своє продовження в самобутній інтерпретації нашого народу. Низка народних легенд і вірувань про квіти та зелень переплелася з християнськими традиціями. Та не всі перекази стали загальновживаними символами в релігійному житті народів, оскільки християнська сакральна обрядовість вбирала й розвивала ті з них, які були найбільш близькі людям і не суперечили християнським догмам. Обрядовість нового християнського культу запозичила колорит язичницького поклоніння землі та природі й донині зберегла цю свою власне українську особливість.

Звичаєвість та обрядовість збудовані на сакралізованих уявленнях народу. Вони прийшли до нас від предків у спадок, закодовані у міфопоетичних образах та символах, які є водночас звичаєвими поняттями і нормами повсякденного життя. Від обрядового дійства, як вірили предки, залежить життя їх самих та нащадків. Обряд має поєднувати два світи: небо і землю, мікро- і макрокосмос. Він інсценізує минуле і програмує майбутнє, сполучає в собі триєдиність буття: світ пращурів, сучасників, наступних поколінь.

Розглянемо обрядовість зажинково-обжинкового циклу, що належить до трудової обрядовості. Емоційна налаштованість й окремі елементи покликані нагадувати про його сакральне минуле споконвіку хліборобського народу. Так, у деяких місцевостях Галичини пам’ятають про звичай колядувати «Бог предвічний народився», коли був зжатий на полі перший сніп.

На Поліссі намагалися розпочати жнива до дня св. Петра і Павла. Женці виходили на ниву до схід сонця, хрестилися і, помолившись, навхрест вижинали декілька пучків жита. Навхрест їх укладали на розстеленому рушнику поруч з принесеними хлібом та сіллю. Відтак дякували Богу й урочисто несли перший сніп «зажинок» додому. Ставили його на покуті, а на Спаса брали з нього кілька колосків для

посвячення. Зерном з посвяченого колосся розпочинали осінню сівбу. Закінчувалися жнива «бородою». Це була жменя останніх незжатих колосків, деколи їхня кількість залежала від числа членів родини. Якщо залишали на полі більше стебел, то декілька колосків з «бороди» додавали в той сніп, який несли додому. Господиня зв'язувала колоски докупи червоною ниткою й прикрашала квітами. Подекуди колосся «бороди» заламували донизу. «Бородою» також називали невеличкий пучок колосків, узятих з останніх обжинкових снопів. Він заміняв «зажинок» чи служив йому доповненням. Окрім назви «борода», поліщуки іменували обжинки ще й «квіткою», «дідом» тощо. З обжинків женці ще на ниві плели вінок для ґазди, а часто й «косицю» чи «квітку» – снопик, сплетений із кількох пучків збіжжя.

Співзвучною зі святами урожаю є обрядовість Святого Вечора. Його рослинні атрибути переважно складалися з колосків та соломи. Після появи на небі вечірньої зорі господар вносив з почестями до хати «діда» – сніп добірного жита з обжинків чи зажинку і клав на покуті.

На Бойківщині здавна на Різдвяні свята вносять до хати ялинку. Місцеві мешканці переконані, що цей звичай у них споконвічний, а не запозичений. Від Різдва до Водохреща урочистий настрій створюють і підвісні композиції. Це солом'яний «павук» – об'ємна конструкція з численних октаедрів – та «їжак» – куля, створена відцентровими променями з позолочених колосків.

На Новий рік прийнято віншувати іменинників Василів вінком, сплетеним з житніх колосків.

До свята Водохреща глечик для свяченої води прикрашають віночком зі стрічок, калини, василька, безсмертника. Збоку глечика прив'язують китицю з василька, колосків від «діда», гілочок ялинки. Гілочки василька чи восковий хрестик кладуть у воду в середину глечика. Окрім води, посвячують ще й свічку чи трійцю. Під час трапези напередодні Водохреща (у Щедрий Вечір) в миски зі стравами встромлювали хрестики, виготовлені з соломки.

На Львівщині ще до середини минулого століття зберігалася традиція прикрашати віконні шиби складними візерунчастими

солом’яними хрестиками. Ці ніжні витвори могли мати форму квітки-дерева, проте назва була та сама («хрести»).

Криниці та брами на це велике свято в багатьох місцевостях Галичини прикрашали своєрідними композиціями, основа яких утворювала невеликий дерев’яний хрестик. Посередині укладали віночком квіти, вгорі вміщували пучок жита чи вівса, а додолу звисали стрічки з паперу.

Вербна неділя – перше свято календарного року, у символіці якого домінує ранньовесняна рослинність. По всій Україні в обрядовості зустрічається оздоблена чи без прикрас «шутка» – китиця вербових гілок, що її посвячують у церкві.

Величне свято Великдень відзначається у весняний час оживання природи. Атрибутом свята здавна виступала писанка. Писанка була не просто красивою річчю, що прикрашала інтер’єр, а оберегом проти будь-яких негараздів. Багато людей це усвідомлюють і нині. Беручи до рук таке яєчко, вони відчувають його енергію, навіть якщо до того не вірили в неї.

Писанки й крашанки готували і готують перед Великоднем, а в неділю ними прикрашають кошики, які люди несуть до церкви святити. Крашанками розговляються, тобто їдять їх під час великодньої трапези. Вони відігравали важливу роль у різних сферах життя. Скажімо, в обрядах сватання: «записана» на шкаралупці інформація могла передати «адресату» ставлення людини та сподівання на взаємність, які не наважувалися висловити вголос.

Писанки та крашанки святили, а потім дарували рідним, друзям, шанованим гостям, адже обмін писанками (за переказом) скріплює дружбу між людьми. Вважалося, що впродовж тижня після Великодня не можна заходити до хати без такого гостинця. Крашанками обдаровували дітей, і це вважалося найкращим подарунком. Існувало багато дитячих ігор, у яких головною забавкою і головним виграшем ставала та сама крашанка. Дівчата зазвичай дарували писанки та крашанки парубкам, а ті за це пригощали їх солодощами.

Повернувшися з церкви на Великдень, кожна дівчина обов’язково вмивалася водою, у якій постояла писанка, щоб личко було кругле та

гладеньке, як яйце, і гарне, як писанка. Шкаралупу з писанок й писанку з символами землі, сонця, дощу, врожаю закопували на городі чи в полі, щоб краще родило, щоб ні дощ не побив, ні сонце не висушило. Де збіжжя вийшло негарне, качали писанкою, щоб на той рік поправилося. При першому вигоні худоби господині давали пастухові крашанку, поряд з іншими символами сонця – калачами, млинцями, а годувальниці сім'ї – корові – цього дня чіпляли на ріг розписану символами шкаралупу, щоб цілий рік давала смачне та цілюще молоко.

З писанок робили просторові композиції – ґердани (яєчка нанизують на нитку, як намисто, і прикрашають китичками), дзвони (кожну писанку нанизують окремо на нитку з китичкою, а тоді нитки скріплюють угорі), хрести (з дванадцяти писанок із зображенням хрестів). Ці композиції мали ще більшу охоронну силу. Вишуканою прикрасою були голуби, які до Різдва, Великодня, весняних свят «літали» на шворках під стелею. Тулуб такого голуба становила писанка, голівка його була з бджолиного воску, а крила й хвіст – зі складеного віялом паперу.

В Україні в день св. Юрія донині зберігся звичай класти віху біля воріт. Це – гілки квітучого терну, глоду чи іншого дерева, ввіткнуті у скибу дерну й обв'язані польовими квітами. На Гуцульщині в цей день відбувались урочисті проводи на полонину. Уже зранку молодь збирала оберемки польових квітів для того, щоб сплести вінки для прикрашання домашньої худоби, яку відправляли до осені на далекі гірські пасовиська.

Провідний декор свята Зіслання Святого Духа – «май» (клечання). Гілками липи, клена прикрашали храми й будинки всередині та зовні, ворота й тини. На долівку кидали трави. На це свято, як на Водохреще, подекуди зберігся звичай декорувати віконні шиби візерунками у формі хреста чи вазона. На Покутті ці візерунки виконували з частинок листків любистку. У підгірських селах на віконне скло наліплювали окремі листочки папороті у формі хреста, компонуючи їх з квітами калини.

У дев'ятий четвер після Великодня чи в наступну неділю (католицьке) свято Божого Тіла, що подекуди має народну назву

«зеленець», священник обходить з Найсвятішими Тайнами довкола церкви. Попереду маленькі дівчатка у віночках встеляють дорогу пелюстками квітів. Раніше в селах Галичини цього дня дівчата-підлітки збирали квіти, з яких плели 9-12 віночків, кожен з іншого зілля. Після посвячення в церкві їх вішали під дахом чи виносили на горище.

Християнське свято Івана Предтечі в часі його запровадження збігалося з днем літнього сонцестояння. Цю пору вважали найкращою для заготівлі цілющих рослин. У деяких місцевостях маїли хати зіллям. На Поділлі, Середньому Подніпров'ї та на Поліссі побутував обряд купальського деревця. До місця святкування приносили та вбивали в землю свіжозрубане деревце. Його прикрашали різними квітами, ягодами та дозрілими колосками збіжжя. А на Покутті на свято Петра і Павла здійснювали аналогічний обряд «вільхи».

Найтиповішим для серпневого квітчання є посвячення в церкві букетів і зілля. В окремих місцевостях це пов'язано з днем мучеників Маккавеї, в інших – зі святом Преображення Господнього. У маковійському букеті домінував мак, у спасівському – яблука в кошику з іншими фруктами та квітами.

Отож, на наших землях творили й практикували обрядовість українського квітчання. Давні обряди стали невід'ємною складовою церковної традиції святкування. На підставі аналізу українського обрядового квітчання можна зробити висновок, що ця традиція прийшла до нас з глибокої давнини. Гідна подиву живучість сакральної обрядовості. Християнство, сформувавшись у національну релігію, стало надійним дороговказом людства від духовного занепаду до осягнення щастя вічного. Проте сучасні сільські старожили, які зберегли в пам'яті та серці прадідівські традиції, на жаль, не завжди можуть пояснити їхнє значення. У різних селах можна почути різні версії народних переказів. Приміром, в одних місцевостях вважають, що святвечірній «дід» символізує св. Йосипа, в інших, що це дар пастушків новонародженому Ісусові.

Календарна обрядовість запобігає нівелюванню особистості, стимулює її неповторність, а навіть народжує героя. Варто пам'ятати:

народ набуває статусу суспільства за умови, якщо складається з окремих самодостатніх «я», здатних творити гармонійну єдність.

Шляхи впровадження етнокультурних традицій в освітній процес початкової школи. Педагогічний потенціал звичаєвої обрядовості Карпатського регіону. Технологія організації і проведення виховного заходу народознавчого спрямування. Фольклорна спадщина Карпатського регіону як засіб морального виховання зростаючого покоління. Ці питання розкрито в темі «Організація виховної роботи в загальноосвітніх закладах».

У темі «Виховна робота в початковій школі» розглянуто виховні традиції Карпатського регіону як чинник удосконалення освітнього процесу в початкових класах гірської школи, шляхи залучення родин учнів до відродження етнокультурних традицій Карпатського регіону.

Форми виховної роботи в позашкільних закладах освіти; виховна справа як синтезований компонент у діяльності позашкільного навчального закладу; залучення календарних традицій Карпатського регіону в процес екологічного виховання школярів; роль педагога у функціонуванні дитячого гуртка; декоративно-прикладне мистецтво Карпат як засіб естетичного виховання школярів є предметом вивчення теми «Виховна діяльність позашкільних навчальних закладів» [13; 14; 48; 52; 60; 68; 182].

Аудиторна і позааудиторна робота студентів орієнтована на опанування знаннями про мету виховання як провідну передумову освітнього процесу; специфіку закономірностей виховання; сутність принципів виховання; зміст процесу виховання; характеристику основних етапів і форм організації виховного процесу; визначення і сутнісну характеристику форм, методів і засобів виховання; специфіку основних напрямів виховання; тенденції сучасного громадянського і національного виховання; виховні традиції етнічних спільнот Карпатського регіону; інтегрування етнокультурної самобутності Карпатського регіону в освітнє середовище початкової школи; організація виховних заходів з використанням звичаєвої обрядовості Гуцульщини і Покуття [1; 29; 35; 52].

У курсі «Теорія і методика виховання» звертали увагу студентів на особливості формування основ патріотичного виховання та формування національної свідомості дітей молодшого шкільного віку [130, с. 180-185]. Зокрема розглядали такі питання:

1. Поняття патріотизму як першооснови у формуванні любові до найближчого оточення.
2. Завдання патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку.
3. Форми, методи і засоби патріотичного виховання [138; 139; 180].

Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності віддати життя за її свободу і незалежність людина не може бути громадянином. Як синтетична якість, патріотизм охоплює емоційно-моральне, дієве ставлення до себе та інших людей, до рідної землі, своєї нації, матеріальних і духовних надбань суспільства.

Патріотичні почуття дітей засновуються на інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними. Важливе значення для виховання патріотичних почуттів має приклад дорослих, оскільки діти значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання.

Патріотизм як особистісна якість має інтегральний зміст. З огляду на це в педагогічній роботі поєднано ознайомлення дітей з явищами суспільного життя, народознавством, засобами мистецтва, практичною діяльністю дітей (праця, спостереження, ігри, творча діяльність та ін.), національними, державними святами.

Основними напрямами патріотичного виховання є:

- формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід;
- краєзнавство;
- ознайомлення з явищами суспільного життя;
- формування знань про історію держави, державні символи;
- ознайомлення з традиціями і культурою свого народу;

- формування знань про людство.

Для патріотичного виховання важливо правильно визначити віковий етап, на якому стає можливим активне формування в дітей патріотичних почуттів. Найсприятливішим для початку систематичного патріотичного виховання є молодший шкільний вік, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ.

Цілеспрямоване патріотичне виховання повинно поєднувати любов до найближчих людей з формуванням такого ж ставлення і до певних феноменів суспільного буття. З цією метою факти життя країни, з якими ознайомлюють молодших школярів, ілюструють прикладами з діяльності близьких їм дорослих, батьків залучають до оцінки суспільних явищ, спільної участі з дітьми у громадських справах.

При вступі до школи діти мають знати назву рідного міста (села), повинні мати певні уявлення про Батьківщину («Батьківщина — це місце, де людина народилась і живе, де народились і живуть її батьки [119, с. 82-86]. Вона така ж рідна для людини, як її батьки, тому й називається Батьківщиною. Наша Батьківщина – Україна»). Діти повинні знати, що люди, які мають спільну батьківщину, – це народ, а ті, що народилися і живуть в Україні, – український народ. У народі з роду в рід передають мову, пісні, повагу до старших, любов до дітей і рідного дому [118, с. 62-65]. Передбачено формування в дітей уявлень про історію рідного міста (села), походження його назви і назв вулиць, географічні та історичні пам’ятки рідного краю [15; 31; 83].

Майбутніх педагогів орієнтують на те, що в умовах початкової школи діти опановують знання про нашу державу, водночас формується повага до державних символів. Молодші школярі мають знати прапор, гімн, герб України, назву столиці, інших великих міст, значущі географічні назви (Крим, Карпатські гори, Дніпро), пам’ятні місця (Тарасова гора у Каневі, Хортиця, заповідник Асканія-Нова тощо). Цій меті підпорядковані години спілкування «Ми живемо в Україні, ми дуже любимо її», «Пам’ятні місця України», «Рідне місто (село)», «Вулиці нашого міста (села)», «Наш герб» та ін.

Діти мають поступово усвідомлювати, що моральний аспект патріотизму полягає і в розвитку національної економіки (це нові робочі місця, заробітна плата працівникам, доходи бюджету, раціональне використання якого робить життя в рідній країні достойним), і в підтримці національного виробника, і в економічній, господарській порядності власників підприємств, і в розвитку меценатства тощо. Щодо цього педагог може використати приклади з історії і з сучасного життя країни. Доцільним у патріотичному вихованні дітей є використання творів художньої літератури, у яких ідеться про історію і сьогодення України, життя дітей і дорослих.

Досягти якісного рівня патріотичного виховання молодших школярів не можна без урахувань специфіки окремих регіонів, їхніх національних особливостей. Виховання любові до Батьківщини, до своєї Вітчизни – завдання надзвичайно складне. Однак така складність виникає при спробі переносити на дітей «дорослі» показники проявів любові до Вітчизни.

Молодший шкільний вік як період становлення особистості має свої можливості для формування вищих моральних почуттів, до яких належить почуття патріотизму.

Для того, щоб визначити специфіку процесу формування в дітей любові до Вітчизни, необхідно визначитися у природі самого патріотичного почуття, його структурі, змісті, а також простежити його народження, джерела (на основі яких почуттів воно формується, або, точніше, без якої емоційно-пізнавальної основи не може з’явитися це складне інтегральне почуття).

Якщо патріотизм – це почуття приязні, відданості, відповідальності і т.д. до своєї Батьківщини, то дитину ще в дошкільному віці необхідно навчити бути приязною (до чого-небудь, бути відповідальною в її малих справах та вчинках).

Перш ніж дитина навчиться співпереживати бідам та проблемам Батьківщини, вона повинна навчитися співпереживанню взагалі як людському почуттю. Захоплення просторами країни, її красою та природними багатствами виникає тоді, коли дитину навчили бачити красу безпосередньо навколо себе. Також, перш ніж людина навчиться

трудитися на благо Батьківщини, необхідно навчити її добросовісно виконувати трудові доручення, прищеплювати любов до праці.

Отже, базовим етапом у формуванні в дітей любові до Батьківщини необхідно вважати накопичення дитиною соціального досвіду проживання у своїй Вітчизні та засвоєння усталених норм поведінки, взаємовідносин. Патріотичне почуття за своєю природою багатогранне, воно об'єднує всі сторони особистості: моральну, трудову, розумову, естетичну, а також фізичний розвиток – і передбачає вплив на кожну зі сторін для отримання єдиного результату.

До ефективних методів і форм організації патріотичного виховання належать екскурсії вулицями рідного міста, до історичних пам'яток, визначних місць; розповіді вихователя; бесіди з цікавими людьми; узагальнювальні бесіди; розгляд ілюстративних матеріалів; читання та інсценування творів художньої літератури; запрошення членів родин у дитячий садок; спільні з родинами виховні заходи (День сім'ї, свято бабусь тощо); зустрічі з батьками за межами освітнього закладу, за місцем роботи та ін.

Важливим напрямом патріотичного виховання є прилучення до народознавства – вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу. Молодших школярів ознайомлюють з культурними і матеріальними цінностями родини і народу, пояснюють зв'язок людини з минулими і майбутніми поколіннями, виховують розуміння смислу життя, інтерес до родинних і народних традицій.

Значну роль у вихованні дітей відіграють народні традиції – досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління (шанувати старших, піклуватися про дітей, відзначати пам'ятні дати тощо). З традиціями тісно пов'язані народні звичаї – усталені правила поведінки; те, що стало звичним, визнаним, необхідним; форма виявлення народної традиції (як вітатися, як ходити в гості та ін.).

Прилучаючись до народознавства, діти поступово утверджуватимуться в думці, що кожен народ, зокрема й український, має звичаї, які є спільними для всіх людей. Пізнаючи традиції, народну мудрість,

народну творчість (пісні, казки, прислів'я, приказки, ігри, загадки тощо), розширюючи уявлення про народні промисли (вишивка, петриківський розпис, яворівська іграшка), вони поступово отримують більш-менш цілісне уявлення про втілену в художній і предметній творчості своєрідність українського народу. Водночас у дітей розширюються знання про характерні для рідного краю професії людей, про конкретних представників. При цьому учитель повинен не стільки піклуватися про збагачення знань, скільки про творче засвоєння, розвиток почуттів дітей. У молодшому шкільному віці вони залюбки беруть участь у народних святах і обрядах, пізнаючи їх зміст, розвиваючи художні здібності, навички колективної взаємодії.

Формування патріотичних почуттів дітей молодшого шкільного віку має поєднуватися з вихованням їх у дусі миру. Адже глобалізація, зростання відкритості суспільств актуалізує ідею планетарності, вселяє багатьом людям відчуття того, що вони є жителями Землі. За даними Всесвітньої організації з дошкільного виховання (ОМЕР), представники різних країн змістом мирних відносин між людьми вважають:

а) любов і повагу до ближнього, щирість, співпереживання, привітність, розуміння, вміння допомагати тим, хто потребує допомоги;

б) дотримання прийнятих у суспільстві моральних норм, протидію злу без виявлення агресивності;

в) почуття солідарності та відповідальності стосовно інших.

В освітньому закладі розкриття етнічної багатоманітності світу доцільно починати з ознайомлення безпосередніми методами. Передусім слід ознайомити дітей з народами, які населяють країну та сусідні держави, а також із народами, що є носіями іноземної мови, яку діти вивчають. Дітей зазвичай цікавлять казки, ігри, побут інших народів; залюбки вони спілкуються з представниками різних національностей.

Засоби і методи цієї роботи традиційні: розповіді учителя; використання творів художньої літератури; показ народних іграшок, виробів народних майстрів, предметів побуту тощо; розглядання

ілюстративного матеріалу (картин природи, історичних пам'яток тощо); ігрові заочні екскурсії-подорожі; узагальнювальні заняття, що підсумовують знання дітей про певну країну, зустрічі з представниками інших країн.

Спрямованість патріотичного виховання на загальний особистісний розвиток дитини, його неперервність у педагогічному процесі, багатоманітність напрямів і методів вимагає високої професійної та моральної культури педагога, гуманістичної спрямованості його професійної діяльності, вміння розуміти дитину і діяти спільно з нею.

Важливим завданням педагогічної науки і практики є забезпечення етнізації – природного входження дітей у духовний світ свого народу, нації як елементу загальнолюдської культури, позбавленого національної обмеженості та егоїзму. Така спрямованість виховної роботи вимагає єдності національного і загальнолюдського у формуванні національної самосвідомості, інтернаціональних почуттів молодших школярів. Національне самовизначення особистості (віднесення себе до певної нації, відданість їй, любов та інтерес до всього національного) за такої умови не перероджується в національний егоїзм і негативне ставлення до інших націй, адже людина, яка має високу національну свідомість, поважатиме й інший народ.

Головним завданням національного виховання дітей є формування основ національної самосвідомості – відчуття приналежності до певної нації, яка виявляється в етнічному самовизначенні (ототожнення себе з певною етнічною групою). Основою національної самосвідомості є національні почуття – комплекс емоцій, які фіксують суб'єктивне ставлення людей до своєї нації, її потреб і норм життя, а також до інших народів. Важливо, щоб сформовані в дитинстві національні почуття, елементи національної свідомості мали моральну спрямованість. Усе це активно сприятиме формуванню в дітей етики міжнаціонального спілкування, яка стосовно дитини передбачає симпатію, доброзичливість, повагу до однолітків і дорослих різних

національностей, їхніх національних традицій і звичаїв, інтерес до їхнього життя, культури.

Втілення національного виховання дітей в сучасних освітніх закладах неможливе без впровадження в навчально-виховний процес надбань народної етнопедагогічної традиції, вагому частину якої складає система календарної обрядовості. Особливу увага на цьому акцентована в елективному курсі «Етнопедагогіка».

Впровадження кращих надбань українського народу в НУШ повинно мати своєрідну форму подання і бути зустріччю дитини з духовною спадщиною народу. При ознайомленні школярів з українськими народними святами, обрядами й звичаями необхідно керуватися принципами доступності, зрозумілості, відповідності віковим особливостям й урахування інтересів і нахилів кожного вихованця. Увесь комплекс виховного впливу повинен бути нормою існування життя дитини в освітньому просторі. Емоційно-естетичне сприйняття навколишнього світу має для дитини першочергове значення. Відтак доцільним вважаємо безпосереднє спілкування з оточенням поєднувати з впливом українського мистецтва – музикою, піснями, малюванням та залученням народних казок, загадок, приказок, віршів та легенд, у змісті яких розкрито (чи опосередковано згадано) самобутні українські традиції. Щоб інформативний матеріал краще засвоювався дітьми та сприймався з більшим інтересом, розповіді вчителя слід поєднувати з практичною діяльністю дітей, їхньою безпосередньою участю в проведенні народних свят, творчою роботою на заняттях з ручної праці та образотворчого мистецтва, з екскурсіями до історичних місць, до майстерень народних умільців.

Провідна роль у виховному впливі на дітей належить народним іграм, бо в них дитина відтворює звичаєвість певної епохи й одержує при цьому необхідний доступний обсяг знань, норм поведінки та моралі свого народу.

Значна кількість народних ігор пов’язана з календарною обрядовістю, за якою відбувалась певна театралізація символічних дійств (зустріч весни, купальські ігрища).

Педагогам необхідно прагнути, щоб народознавча робота в кожній ланці освітньої системи була інтегрованою. Водночас важливо, щоб виховний вплив відбувався без психологічного тиску, проходив в контексті повсякденного життя, у формах і способах, притаманних народному життю та максимально наближених до потреб дітей.

Для реалізації означених завдань доцільно створювати тематичні освітні осередки. Одним з осередків є «Українська світлиця», що являтиме собою мініетнографічний музей. Експонатами слугуватимуть національний одяг, старовинні речі хатнього вжитку, гончарні вироби, народні символи та обереги: ікони, рушники, обрядовий хліб, віночки, покликані формувати уявлення дітей про помешкання й побут українців у давнину. В цьому осередку проводять екскурсії з метою формування початкових етнічних знань, організовують сюжетно-стилізовані тематичні та комплексні заняття, фольклорні свята, «мандрівки», конкурси пісень, народні дозвілля та розваги. Роботу слід будувати так, щоб діти могли не лише споглядати, а й діяти. Предмети, речі вжитку мають бути такого розміру, щоб дозволяли гратися й відтворювати те, що вже відомо про народний побут. Тут доречне проведення з дітьми дидактичних ігор «Український рушничок», «Букет Маковія», «З бабусиної скрині», «Селянське дворище».

Залученню дітей до участі в традиційних народних святах передує підготовча робота. Так, доцільним є засвоєння дітьми таких аспектів святкового дійства:

- в яку пору року свято відзначають;
- що символізує певний обряд чи звичай, який є складовою святкового комплексу;
- які атрибути зазвичай використовують при виконанні цих обрядів та звичаїв;
- у яких різновидах народної творчості відзеркалено символіку цього свята.

Ознайомлення з вище переліченими аспектами має за мету стимулювати інтерес дітей до наступної події й збагатить їхнє враження під час святкування.

У процесі спілкування з джерелами народної творчості діти повинні відчути самобутній характер українського народу, його кращі риси: доброзичливість, гумор, працелюбність, гостинність, щирість.

Наступний освітній осередок умовно названий «Дударик». У ньому представлені українські народні інструменти (сопілка, бубон, цимбали, дримба, іграшкова бандура), добірка книжок з українськими піснями. Під час роботи у цьому осередку доцільне створення дитячого музично-фольклорного ансамблю, позаяк метою осередку є прищеплення дітям любові до української музики, пісень, танців, зацікавлення виразністю й образністю української мови, до культури українського народу, його мистецької скарбниці.

У цьому осередку першокласники навчаються грі на сопілці, учні 2-3 класів – на бубні та бандурі, а учнів 4 класів учать елементарній грі на дримбі та цимбалах, залучають до участі в музично-фольклорному ансамблі. Навчання грі на музичних інструментах передбачає кілька дидактичних моментів:

1) демонстрація інструмента;
2) розповідь легенди про його створення;
3) пояснення будови цього інструмента;
4) прослуховування гри на інструменті в аудіо записі;
5) демонстрування прийомів гри;
6) безпосереднє вправляння дітей у грі.

Гра дітей на дитячих музичних інструментах надасть особливого звучання фольклорним святам. Ретельно підібраний репертуар, група відповідно налаштованих інструментів, що складатимуть ансамбль, відповідальність кожного виконавця започаткують основи формування естетичного смаку школярів, їх музичного розвитку.

Освітній осередок «Стежками давнини» презентує ілюстративний, демонстраційний та роздатковий матеріал для ознайомлення з історичними подіями з життя українського народу. Опанування елементарними знаннями з історії, формування історичного мислення досягається під час читання народних казок, легенд, дум про історичних осіб, які добре відомі в Україні чи в певному регіоні. Доступними для розуміння сучасних школярів є оповіді про те, які

свята відзначали у давнину, яких звичаїв і обрядів дотримувались наші пращури в дохристиянську добу, якими іграшками бавилась тогочасна малеча тощо.

У процесі ознайомлення з першоосновами історії рідного краю на дітей справляє незабутнє враження використання спеціально підготовлених ілюстрацій, костюмів, декорацій. Водночас відвідування краєзнавчого музею, екскурсій на виставки декоративно-ужиткового мистецтва стимулює дітей до відображення своїх вражень у малюнках на теми «Моє село (місто) в минулому», «Вертеп у нашому (місті) селі», «Як у нас святкують Великдень».

В освітньому осередку, названому «Віконце у світ казки», знаходяться добірки віршів, оповідань і казок для дітей різних вікових груп. Важливо, щоб з-поміж книг були представлені як українські, так і твори народів країн близького і далекого зарубіжжя. Мета цього осередку полягає в тому, щоб ознайомлення з творами та ілюстраціями до них показували дітям привабливість і важливість загальнолюдських цінностей (доброта, милосердя, чесність, справедливість, поміркованість, скромність, мужність), а відтак формували в дітей прагнення опанувати цими якостями.

У методичному арсеналі педагога має бути добірка художньо-історичної літератури, оформлені альбоми народних загадок, прислів'їв, скоромовок, приказок, підготовлено описи народних рухливих ігор для дітей різного віку, словник народознавчої термінології, серії комплексних, комбінованих уроків, зразки декоративного розпису, характерного для певної місцевості, сценарії календарно-обрядових свят.

Навчально-виховна робота з прилучення до культури рідного народу не повинна обмежуватись лише роботою з дітьми. Ефективне здійснення означеного напряму роботи може бути успішним лише за умови участі в ній батьків. З метою педагогічної просвіти з питань етнопедагогіки й українського народознавства доцільно створити гурток для батьків, на засіданнях якого знайомити їх з традиціями родинного виховання. Педагог має широкі можливості для створення власної системи народознавчої роботи з дорослими. Матеріал повинен

добиратися відповідно до регіональних особливостей, адже й традиції можуть бути різними навіть у сусідніх селах, не кажучи вже про області. Робота з дітьми та їхніми батьками має бути спрямована на кінцеву мету – виховання свідомого громадянина і патріота незалежної України.

Духовні скарби гуцульської етнокультури концентрують у собі ідеї, знання з народної філософії, астрономії, астрології, біології, математики, медицини, народної кулінарії, землеробської, зокрема хліборобської справи, тощо. Завдання батьків, педагогів Нової української школи – глибоко та всебічно вивчати могутній ідейний, моральний, емоційний і естетичний потенціал народного календаря й активно прилучати учнів до його вічно пульсуючих джерел, невичерпних духовних скарбів. У цьому – запорука успішного будівництва національної системи виховання.

В означеному контексті вивчення зазначених курсів застосовували лекції-панорами, проблемні лекції, лекції з використанням елементів «мозкової атаки». Студенти виконували творчі письмові завдання, готували повідомлення, довідково-інформаційні матеріали під час семінарських занять. У межах часу, відведеного на самостійну роботу, студенти уклали термінологічний словник з етнопроблематики та афористичну збірку «Перлини педагогічної мудрості», розробили «Історико-етнографічну довідку Прикарпаття (Буковини, Закарпаття)» (додаток Н), підготували круглий стіл «Чужинці про Україну», вікторину «Чим ми цікаві для світу», методичне ток-шоу «Особистісно-зорієнтована освіта. Нова?! Цікава?! Потрібна?!» (додаток П), етнографічну композицію «Від Сяну до Дону» (додаток Р).

Провідним напрямом налагодження міжпредметних зв’язків при формуванні етнопедагогічної компетенції розглядали: забезпечення професійної готовності навчальним матеріалом дисциплін циклу професійної підготовки, що передбачало формування в студентів уміння екстраполювати набуті знання етнографічного змісту в педагогічну практику. При встановленні міжпредметних зв’язків згідно з означеною перспективою увагу акцентували на ознайомленні

студентів із самобутніми рисами родинно-побутової культури гуцульської етноспільноти. Зауважимо, що невід'ємною складовою вивчення різноманітних чинників гуцульського етнорегіону виступала ідея загальноукраїнського культурного простору, що гармонійно поєднує й взаємозбагачує феномен кожної етноспільноти української нації.

«Дитяча література» – складова блоку дисциплін професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Дисципліну вивчають студенти спеціальності «Початкова освіта» на першому курсі в першому семестрі. Курс «Дитяча література» спрямований на ознайомлення студентів із українською та зарубіжною літературою для дітей і юнацтва, опанування методики навчання літературного читання в початковій школі.

Мета вивчення дисципліни «Дитяча література» полягає в ознайомленні студентів з визначними зразками української та зарубіжної літератури, спрямованої на дитяче сприйняття. У процесі вивчення курсу студенти повинні набути навичок аналітичної роботи з текстом, отримати поняття про сучасні методи літературознавчого дослідження, з'ясувати особливості оповіді залежно від стильової та жанрової приналежності тексту, оволодіти змістом і методикою читання в початкових класах. Під час практичних занять повинні бути практично зреалізовані набуті текстуальні знання і вміння коментувати, аргументовано інтерпретувати, аналізувати твір у контексті біографії письменника, його творчої особистості, у культурно-історичному контексті. На лекційних заняттях студенти знайомляться з курсом дитячої літератури як складової літератури загалом, засвоюють особливості дитячої книжки, специфіку сприймання художньої літератури дітьми різного віку в жанрово-родовій залежності. Вузівський курс дитячої літератури передбачає вивчення художніх творів для дитячого читання, художніх творів про дітей і художніх творів для підліткового віку. Практичні заняття спрямовані на засвоєння студентами художніх творів для дітей, сюжетної основи та образної системи, а також на усвідомлення культурно-історичного аспекту створення тексту. Практичні заняття з дисципліни «Дитяча література» передбачають насамперед

обговорення студентами естетично-художньої концепції, проблематики, мистецької вартості твору. У процесі роботи студенти керуються списком рекомендованої літератури, який додається до кожної теми, а також беруть до уваги зміст питань плану практичного заняття та самостійної роботи.

Окремий блок дисципліни «Дитяча література» становлять дитячі фольклорні і літературні твори на гуцульську тематику.

Гуцульщина – край дивовижної краси, щиросердних і гостинних людей, різнобарвного мистецтва, здавна зачаровував усіх, хто відвідував Карпатські гори. Тому не дивно, що видатні діячі української культури і науки звеличували красу гуцульської природи й захоплювалися самобутністю гуцульської етноспільноти. У своїх етнографічних звітах, а згодом і літературних творах знавці Карпатського краю почали звертатися до дитячого фольклору та змальовувати повсякденне життя маленьких мешканців Карпат.

Педагогічному потенціалу дитячих фольклорних і літературних творів гуцульської тематики присвячено науково-публіцистичний доробок П. В. Лосюка, І. Ю. Мисюка, І. І. Пелипейка, І. С. Руснака, Р. П. Скульського, М. Г. Стельмаховича та інших. Водночас зауважимо, що ще не здійснено комплексного дослідження дитячої етнографічної спадщини Гуцульщини та літературних творів для дітей, написаних на гуцульському діалекті. Актуальність означеної проблеми зумовлена недостатнім вивченням засадничих чинників формування етнічно свідомої особистості, а відтак необхідністю використання історичного досвіду народу в умовах оновленої освіти України.

Свої світоглядні погляди, морально-етичні норми, художньо-естетичні смаки мешканці карпатського краю створювали та вдосконалювали впродовж багатьох століть. Провідними з-поміж них виступали повага та любов до вільної праці, утвердження ідеалів добра та краси, знання свого родоводу, високих рис громадянства. Натомість нещадно засуджувалися негативні якості людей. Усталеними чинниками виховання, що здавна практикувалися в гуцульських родинах, були: поведінка та вчинки батьків, їхня мова, праця, а також фольклор, народні звичаї, вірування, мистецтво, ремесла, промисли тощо.

З-поміж провідних завдань сімейного виховання народна педагогіка визначальну роль надавала трудовому вихованню – першооснові життя суспільства. Тому про добре вихованого гуцулика чи гуцулочку казали «ґаздівська дитина», визначаючи при цім, що потреба й уміння працювати – це те найкраще і найцінніше, що можуть залишити батьки своїм дітям. Трудове виховання становить стрижень гуцульської народної педагогіки. Навіть народження дитини сприймалося горянами як прихід на світ нового трудівника чи трудівниці. Тож найперші магічні дії, коли дитина побачила світ, були спрямовані на те, щоби прищепити їй працелюбність. Зав'язуючи пуповину хлопцеві, баба-повитуха бажала, щоб той «вмів дрова рубати і файно різьбити, а дівчинці – аби хліб вміла випікати, ткати й вишивати» [36, с. 155].

За переконанням гуцулів, дитина від дня її народження – невід'ємна від природи її матеріальна частина. Надзвичайно важливим моментом у житті новонародженого вважалося перше купання. Купали малу дитину щодня, окрім того дня тижня, у який вона народилася. Для купелю робили нові дерев'яні ночви. Для того, щоб забезпечити дитині щасливу долю, у купіль клали предмети, освячені в церкві: воду, зілля, мед, молоко, обов'язково доливали свяченої йорданської води, яку називали «живою водою», примовляючи: «Ллю святу йорданську воду на твоє щастя, на твою вроду».

У колискових піснях якнайкраще виявляється одвічна народна мудрість про необхідність раннього виховання. Уже з колискового віку дитині прищеплювали любов до пісні та уснопоетичної творчості, адже в них відбито постійні прагнення народу до всього найкращого. До того ж народна творчість, поєднуючись із дитячою психологією та дитячим світом, вчить мріяти, оптимістично сприймати дійсність, бачити добро і зло, естетично виховує, повідомляючи знання про довкілля. Матері-гуцулки, заколисуючи дитину, співали колискові-коломийки. Наведемо кілька зразків старовинних гуцульських колискових, які зібрав і записав учитель із Соколівки Косівського району Івано-Франківської області І. Ю. Мисюк:

Колисочко яворова, колисочко з дуба,
Колишетси в колисочці дитинонька люба.
Колисочко яворова, колисочко з горіха,
В колисочці колишетси мамчина потіха.
І покладу колисочку
В саду на сливочку,
Буде вітер повівати,
Колиску хитати,
Буде моїй дитиноньці
Веселенько спати.
Колишеться колисочка
Сама яворова,
Колишеться в колисочці
Дитинка здорова.
Колишеться колисочка –
Ворізки з паперу,
Колишеться в колисочці
Маленький ангелик
[36, с. 169-171].

Дослідники культури гуцульського краю, підсумовуючи результати етнографічних розвідок, відзначали різноманіття обрядів, що здійснювалися на честь маленьких гуцулят й знаменували їхні перші кроки на шляху до дорослого життя. Приміром, етнограф В. О. Шухевич у своїй фундаментальній п’ятитомній монографії «Гуцульщина» розповідає про звичай, який побутує в Карпатах. Він полягає в тім, що місяць після народження стрижуть дитині волосся, «аби росло май гуще і аби було файне!» Мати кладе острижене волосся в кут хати та й каже: «Дивися, де я кладу волосся, абис на тім сьвітї знало, відки єго взєти». Для того, щоб у дівчинки волосся було густе та пишне, гуцулки ховали перше стрижене волосся у розсоху верби [256, с. 18]. Обряд першого заплітання коси відбувався, коли дівчинці минало п’ять років. Для його виконання запрошували шановану в селі жінку. Під час виконання обряду волосся збирали з чотирьох сторін

голови, що мало символізувати знак хреста. Заплітання супроводжували ритуальним примовлянням: «Як я звєзую усе волосє на тобі, аби сї тримало зусїх щтирох боків, так аби сї до тебе вєзали з усїх боків парубки, одівцї, дщицкі сини, тай котре май старші парубки у краї; котрий тебе уздрит, то так аби за тобов умлівав, як риба за водов!» [256, с. 20].

Фольклор повсякчас був провідним засобом виховання, адже саме творча спадщина народу виявляється віками випробуваним імперативом етнічної пам'яті.

Коломийки віддавна були одним із найпопулярніших пісенних жанрів. Повнокровним життям живуть вони й сьогодні. До численних здавна відомих зразків долучаються все нові, створюючи, за висловом І. Франка, величезну панораму народного життя з безліччю живих картин. Коломийки – це коротка, найчастіше дворядкова пісня, кожний рядок якої складається з 14 складів. Виконується вона на мелодію усталеного типу. Часто коломийки об'єднуються у в'язанки, які не мають сталого змісту, а залежать від настрою, майстерності та чисельності знаних виконавцем коломийок, від обставин і призначення співу.

Стабільність і лаконізм коломийкової форми полегшує співцеві творче завдання, бо дає змогу поетично показати лише певний аспект у психологічному стані окремої особи чи дати оцінку будь-якій події в житті народу. Важливою якістю коломийки, завдяки якій вона здобула всенародні симпатії, є синтетичне поєднання пісенно-поетичного змісту з мімічною й хореографічною формою. Це надає їй особливої жвавості, своєрідної театральності, динамічності й енергії в процесі відтворення.

Тематика та діапазон емоційних настроїв коломийок всеосяжні. Вони прості, безхитрісні й водночас мудрі, розважливі, повчальні. У них палахкотять веселощі співця, коли гучно видзвонюють цимбали, і розливається тихий жаль услід за журливим голосом скрипки. «Мені завжди здається, що коли можна побачити вдачу народу, то це скоріше в ліричних піснях, в «коломийках» (не знаю, як іще зветься такий рід поезії народної), ніж в баладах та піснях історичних» (Леся Українка).

У розмові про визначальні риси педагогічної культури гуцульської етноспільноти зупинимося на виховному потенціалі коломийок. Адже про що б не розповідала коломийка, вона завжди зворушує щирістю й безпосередністю. Її творцям властиве конкретне образне мислення, позаяк вони співають про речі, завжди близькі й зрозумілі для них.

Хоча основним мотивом стародавніх коломийок є нарікання на долю, безталання, злидні, проте поняття про щастя в них ніколи не асоціюється з багатством. Бідна дівчина рішуче відкидає залицяння сина багатого батька, бо в «багача нова хата, високі пороги, та він буде вимовляти воли та корови». В означеному пісенному жанрі чітко прослідковується думка про те, що людська гідність – понад усе: «Не стояла і не буду багачеві в ласку». Заради хліба насущного дівчина не поступиться гордістю. Народна мораль схвалює рішення дівчини «йти за того любочка, аби в нього ниц не було, лиш одна сорочка».

Переважна більшість коломийок відображає життя в родинному колі. У них оспівується сімейна злагода, радість материнства, взаємини між батьками й дітьми, взаємини з сусідами, кумами, побратимами, звучать тихі дитячі колисанки й голосні приспіви, коли збирається близька й далека рідня, щоб відзначити якесь свято.

При горбочку, при садочку, там моя хатина,
А в хатині тато й мама – вся моя родина.
А нема у світі друга, як отець та й мати,
Нема в світі милішого від рідної хати.

Наскрізною в коломийках є патріотична тематика. Горяни ніколи не пропускали нагоди прославити красу природи Карпатського краю та висловити щире захоплення веселою гуцульською вдачею, як-от:

Нема краю веселого, як та Гуцульщина,
Коломийку заспіває найменша дитина.

Нема краю веселого, як гуцульські села,
Де ідете, там вчуєте пісеньку веселу.

Гори наші, гаї наші, файна полонино,
нема ліпшої від тебе, наша Верховино.

Гей, нема на світі краще, як в руській країні,
Так миленько та красненько в нашій полонині.

Мешканці Карпат повсякчас з гордістю визнавали себе гуцулами й за допомогою коломийок прагнули розповісти всьому світу про кращі риси свого народу. З нашого погляду, про це яскраво свідчить нижче наведена «в'язанка» коломийок:

Гуцулка мя породила, гуцулка ми мати,
Гуцулка ми постелила: «Лєгай, сину, спати!»

Гуцулом-смих уродивси та й ним буду жити,
Дівчиноньку в запасочці не лишу любити.

Та й не лишу сардачок свій, в грідушках китиці.
Та й барточку мосяжненьку, що висит на цвиці.

На трембіті березовій буду вигравати
Кожне літо, якщо буду товар завертати,

Люблю рідну Верховину, бо я тут родивси
Та й плаями з бесажками не раз находивси.

Гуцули, як і українці загалом, люблять жарт, дотеп, гостре слівце. Тому так багато на Гуцульщині жартівливих коломийок. У них бачимо добродушне кепкування з приводу різних ситуацій, у які потрапляє людина. Часто висміюються вади характеру, вдачі, поведінки, а особливо лінощі, недбальство, хвалькуватість, неохайність. Досить поширені коломийки, у яких звучить легка насмішка над мешканцями різних населених пунктів. Істотною рисою гуцульських жартівливих коломийок є самоіронія, тобто кепкування з самого себе. Це дуже

добре, коли людина не боїться посміятися над власними невдалими вчинками. Нерідко гумор коломийок переростає в сатиру – засудження людей та їхніх дій, що суперечать народній моралі. За приклад може правити уривок стародавньої жартівливої коломийки, записаної на Косівщині:

– Та я була в своєї мамки одна одиничька,
Я по воду ни ходила, бо в саду криничька.
Я по воду ни ходила, дривец ни рубала,
Та тілько я в свої мамки гаразду зазнала.

Один гаразд – погуляти, другий –поспівати,
Али третий, кажи, гаразд – до полудня спати.
– Не журися, дівчинонько, лиш іди за мене,
Та не будеш бідувати й годиноньки в мене.

В мене пічка хлібець пече, котик дровця носит,
З-під постелі вода тече – мисочки полоче.
З-під постелі вода тече, ноги обливає,
З-під лавочки вітер віє – в хаті замітає.

А я пішов на ярмарок на святі Варвари,
Повернув я та до любки, в ней немиті лави.
Ой лавчини та й немиті, хата неметена,
А вна сидит на припічку та ще й розплетена.

– Чи я тобі не казала, леґіню, леґіню,
А хоч бери, а хоч лиши – робити не вмію.
В хаті тобі не замету, бо я не умію.
Полотенця ти не всную, бо не розумію.

Народ споконвічно приділяв велику увагу розумовому розвитку дитини. І хоча в сучасному поступі науки народні знання видаються архаїчними і не актуальними, науковці визнають істинність народного

досвіду. Виховна традиція будь-якого народу зберігає численні загадки, що покликані стимулювати розумовий розвиток й активізувати інтелектуальний потенціал молодшого покоління. Загадка визначається як стислий алегоричний, поетичний опис певної речі чи явища, подається у формі запитання, описового речення чи у віршованій формі, що потребує відповіді.

Педагогічна культура Гуцульщини вирізняється різноманіттям загадок, проте більшість із них втрачено. Залучаючи загадки в педагогічну практику, горяни інтуїтивно відчували, що в процесі пошуку відповіді діти знайомляться з характерними народними виразами, звикають зводити разом несхожі речі, відшуковувати в них схожість. Загадки слугують і виховним цілям, впливають на естетичне й моральне виховання, розвивають поетичне сприймання навколишнього. Наведемо низку загадок, зібраних ще наприкінці XIX століття відомим фольклористом та знавцем гуцульської етнокультури В. О. Шухевичем:

- Закив тато си народит, син по сьвітї ходит (Ватра, дим).
- На ватрі віпере си, а на воді вісушит си (Віск).
- Розстелений кожушок, на нїм посїйиний горошок (Зірниці на небі).
- Йде лїсом не ковтне, йде водов не бовтне (Місьиць).
- Сплету хлївец на пйить овец (Рукавиця).
- Мету, мету, не вімету; несу, несу, не вінесу; прийде пора, само піде (Сонце) [256, с. 278-281].

Гуцульські народні загадки багаті на образні поетичні вирази, мудре, дотепне слово. Ось як влучно сказано в загадці: «Ой, за лісом, за пралісом, золота бербеничка сходить» (Сонце). За допомогою загадок діти вчаться за ознаками, поданими в їхньому змісті, відгадувати речі, явища навколишнього світу.

Народні загадки є універсальним засобом розвитку логічного мислення дитини. Розв’язуючи їх, вона не отримує готову інформацію, а в пошуках відповіді аналізує, порівнює, ставить нові запитання. Саме загадки найкраще доводять, що етнопедагогіка завжди сповідувала принцип переходу від простого до складного.

Чільне місце у виховній традиції гуцулів посідають казки. Їхніми характерними особливостями в контексті педагогічного знання відзначаємо народність, оптимізм, захопливість сюжету, образність й дидактизм. За тематикою аналізований фольклорний жанр умовно поділяють на декілька видів: казки про тварин, фантастичні казки, історико-героїчні казки, легендарні та новелістичні казки, побутові казки. Поділ умовний, бо нерідко елементи фантастики можуть бути в казці будь-якої тематики, а у фантастичних казках часто-густо дійовими особами є тварини. На Гуцульщині казки записували В. Гнатюк, С. Вітвицький, М. Лоза, І. Сеньків, В. Шухевич та інші фольклористи. У наш час етнографічну розвідку по гуцульському краю здійснив учитель М. Зінчук. Він записав понад 1200 гуцульських казок. Значну частину з них опубліковано в книзі «З невичерпної криниці» (Львів, 1994).

Матеріалом для гуцульських народних казок слугувало повсякдення. Отже, за їх сюжетом ми здатні осягнути прагнення людей до щастя, пізнати вірування та звичаї, сповнитися натхненністю карпатської природи. Втілення в казках позитивних рис народу й сформувало казку ефективним засобом передачі означених рис з покоління в покоління. Зважаючи на те, що казки відбивають життя народу, його кращі риси й культивують їх у зростаючому поколінні, народність виявляється однією з найважливіших характеристик. Саме в казці відображено вікову оптимістичну мрію народу про те, щоб підкорити сили природи і змусити їх слугувати людині. Героям у досягненні шляхетних цілей здебільшого значну допомогу надають тварини та природні стихії, як наприклад, у казці «Царевич Яків і його браття».

Незліченна кількість гуцульських народних казок вселяє впевненість у торжестві правди, у перемозі добра над злом. Передусім у казках страждання позитивного героя і його друзів є минущими, тимчасовими, за ними зазвичай приходить радість, причому ця радість – результат боротьби, результат спільних зусиль. Оптимізм казок особливо подобається дітям і підсилює виховне значення народних педагогічних засобів.

Захопливість сюжету, образність і кумедність вирізняють казки дуже ефективним педагогічним засобом. Адже унікальність казки, з-поміж іншого, полягає в тому, що її сюжет тяжіє до простоти, фабула до складності. Це виявляється в схемі подій, зовнішніх зіткнень і боротьби. Ця обставина робить сюжет захоплюючим і привертає до казки увагу дітей. Отож, правомірним є твердження, що в розповідях враховуються психологічні особливості дітей, насамперед нестійкість і рухливість їхньої уваги.

Образність – важлива особливість казок, що полегшує їхнє сприйняття дітьми, оскільки вони ще не здатні до абстрактного мислення. У героїв, зазвичай, дуже яскраво виражені ті головні риси характеру, що зближають його з етнічно самобутнім характером народу: відвага, працьовитість, дотепність тощо. Ці риси розкриваються в подіях і завдяки різноманітним художнім засобам, насамперед гіперболізації. Так, риса працьовитості є результатом гіперболізації і досягає граничної яскравості зображення. Приміром, у казці «Як пропав багатий брат» комора бідного брата за одну ніч перетворилася на велику святково прибрану кімнату, у якій багато столів, а на столах їда. Пиття, колачі – все на світі. Повно на столах, що не мож надивитися».

Дидактизм є однією з найважливіших особливостей казок, оскільки вони у всіх народів світу завжди повчальні. Натяки в казках застосовуються саме задля посилення їхнього дидактизму. У казці повчання не є загальними міркуваннями, а яскравими образами і переконливими діями. Отож, дидактизм анітрохи не применшує художню цінність казок. Той чи той повчальний досвід ніби зовсім самостійно формується у свідомості слухача, у чому і полягає джерело педагогічної ефективності казки. Майже всі вони містять певні елементи дидактизму, і водночас педагоги з народу використовують казки, які присвячені висвітленню моральних проблем («Отак світ платить», «Царевич Яків і його брати», «Як чоловік з жінкою стали менше їсти» та ін). Відтак у казках якнайкраще відображено виховний ідеал, цілі, завдання, зміст, принципи і засоби народної педагогіки,

втілені в рідній мові і фольклорі, які багато віків побутують у гуцульській етнокультурі.

Барвистість карпатської природи, життєустрій і світогляд гуцулів почали притягати увагу письменників наприкінці XIX – початку XX ст. Художня інтерпретація самобутності Гуцульщини здійснювалася та здійснюється й до сьогодні як вихідцями з вищеназваного регіону (О. Манчуком, Д. Павличком, В. Стефаником, Ю. Федьковичем, Марком Черемшиною), так і тими белетристами, що писали свої твори на ґрунті тривалих спостережень над життям гуцулів, їхньою етнографічною спадщиною та власним літературним хистом (М. Коцюбинський, Б. Лепкий, М. Ломацький, Г. Хоткевич та ін.).

Творчий доробок українських письменників, які присвятили свої твори гуцульській тематиці, має неоціненне значення для формування дитячої літератури. Оскільки українська дитяча література початково існувала як паросток специфічної галузі красного письменства, твори українських митців відкривали безмежні далі. Українські письменники зверталися до світу маленьких гуцулят, їхніх вражень і почувань.

Насамперед близькою стала дитячому читачеві пейзажна лірика, створена видатними поетами минулого й сучасності. Маленькі мешканці Гуцульщини сповнювалися любов'ю до природи рідного краю через вірші, у яких за допомогою поетичних засобів змальована первозданна краса карпатських лісів. За приклад наведемо фрагмент твору Б. Лепкого «Полудне в горах», написаного 1901 року:

А над потоками ялиці
Зітхають віддихом живиці,
І холодом холодять грудь,
І на твої безсонні вії
Стрясають сни, зсилають мрії,
І гомонять: «Засни! Забудь!»
Довкола тебе – гори, гори!
А над тобою: небо-море
І сонця животворний жар,
А над рікою мли гуляють,

З вітрами тихо розмовляють
І криються в холодний яр.
А долом трави, долом квіти,
А в полонинах звук трембіти,
Овець дзвіночки голосні,
Над тим усім задума ходить
І за собою тугу водить,
Зітхання, спомини, пісні [5, с. 22-23].

Особливе місце посідає пейзажна тематика карпатських гір у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». При допомозі художнього слова автор розповідає, як відчувають, милуються й захоплюються красою рідного краю головні герої твору. Важливим є те, що природний колорит Карпат змальовано в різні пори року. Ось як описано в «Тінях забутих предків» весняний ранок: «Теплим весняним ранком Іван ішов в полонину. Ліси ще дихали холодками, гірські води шуміли на скоках, а плай радісно підіймався угору поміж воринням... По далеких горбах самотіли тихі гуцульські оседки, вишневі од смерекового диму, яким прокурились, гострі дашки оборогів з запашним сіном, а в долині кучерявий Черемош сердито поблискував сивиною та світив попід скелі недобрим зеленим вогнем» [103, с. 16].

Не залишився поза увагою українських письменників надзвичайно важливий аспект родинно-побутової культури – родинне виховання. М. Ломацький у своєму творчому доробку неодноразово відзначав, що любов і взаємоповага між дітьми і батьками в уявленні гуцулів були найголовнішими моральними чеснотами, які закладають фундамент до гармонійного життя родини. У його повісті «Марічка» читаємо: «Багатий ґазда був цей Моканюк… він казав, найбільший маєток – це його діти – чотири сини, як соколи, й наймолодша з дітей Марічка, як ласичка. І справді, мав Маканюк чим хвалитись і гордитись! Його діти були чемні, послушні, працьовиті й примильні – одним словом – ґаздівські діти… До своєї «старині» (Марічка) не відзивалась інакше, як дедику золотенький, ненечко солоденька... Любила дуже співати –

співала з ранку до вечора. Казала, що співаночок навчилась від пташків» [143, с. 156] .

У літературних дитячих творах про дітей неодноразово висловлювалася думка про те, що визначальним чинником виховного процесу в родині є панування в оселі затишку, що налаштовує до доброзичливого спілкування молодшого і старшого покоління. Означене твердження найвиразніше відображене в наведених нижче фрагментах із новели В. Стефаника «Мамин синок», оповідання М. Ломацького «Матір Божа на Гуцульщині» та новели Марка Черемшини «Карби».

1. «Вечором сидів Михайло на лаві та й держав на колінах Андрія. Вогонь палахкотів у печі і освітлював хату червоним світлом. Михайлиха сиділа перед печею та варила вечерю» [224, с. 43].

2. «Зима. Все завіяне снігами, тисне мороз. Зимова тиша залягла гуцульські гори. Вечір. У печі горить, палає ватра, гріє і освічує гуцульську хату. Недалеко печі сіла бабуся, а коло неї внуки. Бабуся сивенька, як голуб. Онуки, як писаночки, як чічки літом у царинці. Просять, щоб бабуся розповіла їм щось гарне й цікаве. Подумала бабуся, підсміхнулася і оповіла онукам ось що…» [143, с. 34].

3. «Петрик роздивлявся по хаті і бачив образи, стіл, грядки й полиці тоті самі, що в дєді. Лиш комин був інший: кафльовий, мальований. Дід посадив його на коліна і уважав, аби в печі горшки не позбігали. Показував пальцями мальованих стрільців на комині та й розказував, як вони татарів та багачів різали, смолою обкапували. І обіцював, що справить йому пушку і топорець зробить» [248, с. 8].

Оскільки не всі гуцули мали можливість віддавати дітей до школи, на батьків у повній мірі лягав обов’язок виховання та навчання. Вже з раннього віку батьки прищеплювали дітям любов до праці та почуття обов’язку, гартували волю й передавали прикладні знання, необхідні їм у подальшому житті. Принагідно зауважимо, що представники української літературної еліти повсякчас змагалися за вдосконалення й загальнодоступність української освітньої системи (зокрема на Гуцульщині). Проте вони високо поціновували педагогічні традиції гуцулів, що знайшло своє відображення в художніх творах, як

наприклад, в оповіданні «Онуцько» М. Ломацького: «Добра, розумна й до всього цікава дитина був цей Онуцько. До школи він не ходив і, як там казали, «письма си не вчив». Але ж: все таки знав добре, що можна, а чого не можна, що годиться, а що ні, що «гія» – треба, – чого не «гія» – не треба» [143, с. 132].

У художніх творах, присвячених життю горян, письменники відзначали, що батьки-гуцули активно залучали у виховний процес старовинний фольклор, переважна частина якого за своїм змістом тяжіла до містифікації навколишнього середовища. Результат такого способу виховання виявлявся в антропоморфізації дитиною природних явищ. Зокрема про це зазначав М. Коцюбинський у «Тінях забутих предків»: «Коли Іванові минуло сім літ, він уже дивився на світ інакше. Він знав вже багато. Умів знаходити помічне зілля-одален, матриган і підойму, розумів, про що канькає каня, з чого повстала зозуля, і коли оповідав про все те вдома, мати непевно позирала на нього: може, воно до нього говорить?» [103, с. 4].

Щодо методів й прийомів виховання в гуцульських родинах, то хоча й письменники не замовчували практики фізичних покарань й залякування дітей у своїх творах (М. Коцюбинський «Тіні забутих предків», В. Стефаник «Кленові листочки», Марко Черемшина «Карби»), принагідно доводили ефективність похвали та заохочення у формуванні особистості дитини. Марко Черемшина так змалював зустріч малого Петрика з родичами в дідовій оселі: «На храм вуйни і вуйки з чужих сіл посходилися. Петрикові обарінки давали, називали чемним легінем.

- Файного, діду, онуку маєте, коби здоров був!

- Тото у мене господар, діда ввечір роззуває, люльку дідові запікає.

- Ой ні, то бабина дитина, мені горшки сокотит, з окропу пінку збирає.

- Хлоп’яче бліде личко рум’янилося і ховалося за бабину опинку» [248, с. 8].

Складні політичні та соціально-економічні процеси першої половини ХХ століття призвели до значної активізації міграційних

процесів у Карпатському регіоні. Адже складні умови життя примусили багатьох корінних жителів, зокрема й гуцулів, залишати рідні місця й вирушати до країн Центральної та Західної Європи, а пізніше на Американський континент. Покидаючи Батьківщину з надією повернутися, емігранти везли з собою багатовіковий досвід господарювання, традиційну обрядовість, фольклорну спадщину, що засвідчували етнічну самобутність.

У системі етнокультурних цінностей, з якою прибула на чужину гуцульська діаспора, чільне місце посідали традиції гуцульської етнопедагогіки. Дослідник історії становлення й утвердження освітніх закладів української діаспори І. С. Руснак при висвітленні питання про традиції гуцульської народної педагогіки в розвитку українського шкільництва в Канаді, зокрема, відзначає: «Провідне місце в системі гуцульської народної педагогіки, як засвідчують дослідження, належить формуванню у дітей та молоді етнічної культури та національної свідомості й самосвідомості, а визначальним засобом досягнення традиційної мети є рідна мова. Тому, опинившись у нових соціокультурних умовах, емігранти Гуцульщини прагнули відтворити тут усталену етнопедагогічну систему національного виховання, основними ланками якої були сім'я, школа, громада» [204, с. 36-37].

Одним із перших педагогічних діячів молодої діаспори, хто збагнув гостру потребу у вихованні етнонаціональної свідомості, став письменник, педагог, громадський діяч з Косівщини І. Боднарчук (1910–1990). Прибувши в 1948 році до Канади разом зі сподвижниками й однодумцями, спрямував свої зусилля на активізацію освіти, піднесення ролі української родини й громадсько-культурних організацій у вихованні етнічно й національно свідомого покоління канадських українців.

Першим негативним чинником етнонаціонального занепаду, на думку І. Боднарчука, було те, що вчорашні мешканці Карпатського краю відрікалися від своїх власних українських імен й обирали для себе та для своїх дітей чужі імена й прізвища. У своїх численних статтях, адресованих українським емігрантам, педагог неодноразово акцентував увагу на згасанні етнонаціональної свідомості в українців,

які цураються своїх власних імен. Як наслідок, нехтування молоддю рідної мови й намагання якомога швидше зникнути в чужому середовищі. Виправити такий стан можливо лише завдяки залученню виховного потенціалу родини. Адже якщо батьки – свідомі патріоти, то їхні діти цінуватимуть усе, що пов'язує їх з далекою вітчизною.

В осередку чужої культури родина залишається чи не єдиним оберегом етнокультурної самобутності. Визнання цього спонукало І. Боднарчука доводити першочергову необхідність співпраці фахівців українських освітніх закладів Канади з батьками. При визначенні напрямів такої співпраці український педагог називав принцип цілеспрямованого виховування дітей. Задля його реалізації батьки-емігранти потребують певних порад, залучання до спільної праці з учителями у виховній роботі.

Життя родини, за переконанням І. Боднарчука, має бути цікавим і духовно насиченим. За його словами: «Дитяча душа – це нива. Коли не вкинути в неї зерно в пригожий час, воно не зійде». Тому в розмові про дозвілля емігрантських родин педагог з Косівщини наголошував на залученні дітей вже з раннього віку до приготування й відзначення релігійних, календарних та родинних свят, спільному виконанні фольклорних творів, обрядів та звичаїв. Великого значення І. Боднарчук надавав читанню вголос й обговоренню з дітьми творів, присвячених рідному краю, його природі, матеріальній і духовній культурі. Сам І. Боднарчук є автором низки оповідань для дітей, де змальовано родинний побут на Гуцульщині.

Усвідомленням ролі дитячої літератури в процесі формування етнічної свідомості пройнялися члени громадських організацій української діаспори. Задля плекання в душах маленьких емігрантів любові до гуцульської етнокультури, окрім літературних творів, що час від часу публікувалися в емігрантський пресі («Дзвіночок», «Наше слово», «Родина» та ін.) з 1988 року редколегією часопису «Гуцулія» було ініційовано дитячу сторінку. На сторінках видання, адресованих дітям, друкуються віршовані й прозові твори О. Бевки, М. Близнюка, В. Вовк, М. Додяка, у яких юні читачі знайомляться з

природнокліматичною й етнокультурною самобутністю гуцульського краю [63].

Значний творчий доробок у царині дитячої літератури залишив педагог, письменник, громадський діяч Михайло Ломацький (1886–1968). Народився М. Ломацький у Гусятині над Збручем. Учительську семінарію закінчив у Заліщиках 1906 року. Першу вчительську посаду отримав у Снятині. Згодом його переведено на Гуцульщину в село Голови. М. Ломацькому надзвичайно подобалася Гуцульщина, про що він неодноразово зазначав у своїх автобіографічних творах. Письменник часто мандрував, спілкувався з дорослими та маленькими мешканцями Карпат. Особливе захоплення викликала в молодого вчителя самобутня гуцульська культура в усьому духовному й матеріальному різноманітті. Згодом, перебуваючи на чужині, М. Ломацький присвятив свою письменницьку творчість гуцульській тематиці. Переважна більшість творчого доробку адресована молодому поколінню гуцулів, які виховувалися далеко від своєї Батьківщини. Педагог за покликанням М. Ломацький усвідомлював, що, перебуваючи в осередку чужої культури, молодь є під загрозою асиміляції та втрати споконвічних вартостей свого народу. З огляду на це український письменник діаспори намагався своїми творами пробудити інтерес юних читачів до природи й духовних скарбів Гуцульщини. У новелі «Скупчик» читаємо: «Не було й не буде гуцула, який не носив би в серці своїх прекрасних гір із темними лісами, недосяжними верхами та зеленими полонинами. Нема й не буде гуцула, який не любив би гір і всього, що в них, понад усе у світі, більше ніж своє життя. Любив гори й маржинку ґазда, Олекса Дідушко, в селі Красноїлі, любив теж і свої коники, плекав і дозирав їх, як діточок своїх. А вже його синок, Дмитрик, так той пропадав за кониками – днював би й ночував з ними» [143].

Уже перебуваючи на чужині, М. Ломацький записав багато реальних історій з життя маленьких мешканців Гуцульщини. З особливою теплотою автор пише про життя гуцульської малечі, їхні повсякденні турботи та пригоди. Кожне з цих оповідань покликане сприяти моральному вихованню юнацтва, адже в них змальовані щира

дружба, братня любов («Дмитрик і Анничка»), пошана до батьків («У Зеленім над Черемошем», «Онуцко»), самозречення в ім'я щастя рідного народу («Для України і за Україну», «Марічка»).

Розповідаючи про дітей гуцульського краю, письменник повсякчас акцентував увагу на спілкуванні маленьких гуцуликів з природою. Автор змалював картини, у яких діти вміли вільно орієнтуватися в хащах карпатських лісів, боротися з природними стихіями, рятуватися в небезпечних зустрічах з дикими звірами, лікуватися за допомогою карпатської флори. За приклад наведемо фрагмент новели «Юрійко», у якому герой чотирнадцятирічний Юрійко на шляху в полонину зустрівся з ведмедем (на Гуцульщині його традиційно називають «вуйко»): «Аж тут нараз, що це там перед ним на стежці? Що, що це? Аж – це ж «вуйко» – «бурмило»! «Бігме» – він. Стоїть, заступив Юрійкові стежку. Що ж діяти йому? Пристанув, як же йти? Просто на вуйка? Ні наперед, ні назад... А вуйко? О, він іде вже, повільними кроками, «суне» просто на Юрійка. А Юрійко й не думає втікати. Раз, нема куди, друге – воля Божа, що буде, те й буде. А вуйко вже коло Юрійка… Вийняв Юрійко з дзьоблини «будженицю» і подав вуйкові – хвилина й вудженіця зникла в пащі вуйка. Дав Юрійко йому ще й свій корж. А потім погладив вуйкову стрепіхату голову. Розійшлись, як два добрі приятелі. Вуйко «долів» на річку, Юрійко «горі» – на полонину» [143, с. 103-104].

За переконанням письменника, особливість родинного виховання гуцулів з-поміж іншого полягає в залученні дитини як до християнського віровчення, так і до духовної спадщини прадавньої язичницької релігії, внаслідок чого в дитини формувалося своєрідне сприйняття довколишнього світу. Складні соціальні умови спонукали гуцулів вдаватися за допомогою до вседоброго і милосердного Бога через молитви, пости й покору. Наслідуючи приклад батьків, діти змалечку засвоювали норми й правила християнського життя. Ілюстрацією до вищесказаного може стати фрагмент оповідання «В Зеленім над Черемошем»: «Вечір. У хаті Маковійчуків тихо й сумно. Погасає вже й ватра в печі – пора спати йти. Приклякла Єлена з діточками перед образом Пречистої Діви – заносить гарячі молитви до

Неї. Найменша з дітей, Настунька, закінчує молитву: «Боженьку добрий, дай дєдикові здоровля, а мені й нам усім поможи рости на потіху дєдеві і нені» [143, с. 106].

У творенні літературних образів письменник шукав погамування свого душевного неспокою, що гнітив його від часу розлуки з Батьківщиною. Відтак реальні постаті в його оповіданнях прибрані в поетичні шати. Українська, зокрема гуцульська, діаспора радо приймала художнє слово М. Ломацького, що воскрешало спогади про рідну землю. Численні статті, есе та оповідання на гуцульську тематику друкували україномовні часописи США, Канади, Німеччини.

М. Ломацький знав не одну таємницю життя гуцулів, зібрав багато фольклорного матеріалу, який подав у своїх популярних «повістуваннях». У кожній зі своїх оповідей письменник намагався якнайповніше презентувати гуцульську матеріальну й духовну культури, тому докладно описав побут, одяг, звичаї, вірування, характер і вдачу гуцулів.

Внесок у поетичне осмислення Гуцульщини також здійснила українська письменниця Уляна Кравченко (автонім – Юлія Юліївна Шнайдер; 18 квітня 1860, м. Миколаїв, тепер – Львівської обл. – 31 березня 1947, м. Перемишль, тепер – Пшемисль, Республіка Польща). Вона вийшла з німецько-української сім'ї. Батько, українізований німець з колоністів, свого часу виступав на сторінках народовської періодики. Мати, яка походила зі священичої родини Лопушанських, сприяла зацікавленню доньки українською піснею і художнім словом. Серед «лєктури» дівчини названо твори світової класики (Шіллер, Гете, Байрон), а також твори української літератури, які відіграли важливу роль у її становленні як митця. У дитинстві понад десять років майбутня письменниця жила в будинку батьків Миколи Устияновича, чула його вірші у виконанні братового товариша-студента. Початкову освіту здобула вдома, згодом навчалася у Львівській вчительській семінарії (1877–1881). Учителювала в селах Львівщини та Львові, а з 1920 року жила в Перемишлі. Дебютну книжку Уляни Кравченко «Prima vera: збірник поезій» (Львів, 1885) вважають першою в Галичині збіркою, написаною жінкою-українкою.

Цикл «В Бескидах» зі збірки «На новий шлях», створений головним чином у 1885 р., про що свідчить датування переважної більшості віршів у збірці «На новий шлях» (Коломия, 1928), показує враження ліричної героїні від краси гір. Лірична героїня у споглядданні гірських краєвидів оживає. Уляна Кравченко, ніби художниця, крупними мазками переносить у тло вірша гірський краєвид: «Там тихі села в долинах осіли, / відвічні бори в низ по збічах збігли, / найвищі шпилі ген далеко мріють, / їх чола срібним снігом ще біліють, – / а низчі гори золотом облиті, / річками ніби лентами обвиті...» Здається, лірична героїня цього вірша отримує крила і, як орел, ширяє над цією красою. Та враз зупиняє політ фантазії, бо приходить розуміння, що людина – лише «...нуждар в величному наметі», яка може споглядати велич природи, але не стане її володарем.

Уже в наступному творі циклу з'являється рвійний настрій, навіяний спогляданням того ж водоспаду. Але цей настрій суголосний внутрішньому світові ліричної героїні, душа якої переживає оновлення: «Вперед, вперед летиш, ревеш Пробоєм! / Шляхів готових не шукав єси...» Уляна Кравченко показує роботу думки, яка підносить звичайну гірську ріку – Прут – до рівня борця із впокореністю, сонним спокоєм. Річка стає символом оновлення, коли хвилі «З пут вирвались!» і «...клекотять, прохід здобувши боєм». Тут поетеса вдається до філософського осмислення баченого, проводячи паралель із плином гірської ріки та світом людей: «О, скільки б душ і серць не потопало / в житті болоті, якби ідеалу / крильми їх дух злетів у далечінь!» Таким чином, гірська ріка, піднесена у височину горами, ніби якась людська істота, стає спроможною на боротьбу з усім тим, що заважає її вільному рухові до мети.

Розгортаючи тему ріки і її суголосся з людиною, поетеса співає гімн революційному пробудженню (а вірш «Повінь Прута», про який і ведемо мову, написано 1885 р.). Уляна Кравченко намагається осмислити моменти, коли рвійні і мутні хвилі народного гніву «...грізно з русла виступають», нищачи все на своєму шляху. У вірші маємо не лише поетичні алегорії, а й пряму вказівку на це: «Ті хвилі, ті темні, що людом їх звуть, / теж можуть кипіти й залити: / в нутрі

його страсти бурливі ревуть, / ум в сумерки зимні повитий...» Поетеса закликає привітати це оновлення: «О, дайте гін хвилям! Хай світло поллєсь, хай сонце в нутро йому гляне...» На її думку, ота рвійна і невпокорена сила, яка пробуджується стихійно, стане запорукою щастя і волі. Можливо, тут маємо й завуальований натяк на опришківство. У часи діяльності Олекси Довбуша територія верхнього Попруття, що лежить вище водоспаду Пробій, вважали Микуличином, який тісно пов'язаний з опришками, зокрема тут проходили шляхи походів Олекси Довбуша.

Разом з тим, у наступних віршах, зокрема й поезії «Ті скелі могутні хоч час розіб'є...», поетеса не переходить до прямих закликів, а вдається до філософського осмислення проблеми суспільної нерівності. Вона пише, що «...людськеє горе – лиш шлях до добра!» На думку поетеси, хоч світ перебуває в оковах нерівності, мають колись настати зміни, які через любов принесуть оновлення. Практично, маємо тут проповідь еволюційних змін.

А потім поетеса знову звертає погляд на красу природи Бескидів у вірші «Поглянь лиш, красуне! Чи можеш віддати...» (твір не ввійшов до книги вибраного Уляни Кравченко, опублікованої в 1958 р.). З високою мірою поетичного бачення передає поетеса своє захоплення від того, що «...чаром верховина сяє: / смарагдом в ній кожна левада і яр. / З роси, що смереки і зіллє вкриває, / сильніший, ніж з зимних брильянтів, б'є жар». Багато яскравих і влучних порівнянь. Уляна Кравченко порівнює відсвіти перших променів на Ґорґанах із сяйвом рубінів, а вершини Чорногори багаті барвами опалу, тоді як бризки води у швидкоплинній течії Пруту порівняно з перлами. «Тут неба глиб темна шафіру вид має, / тут хмара дасть багри, тканин срібних мла...» Поетеса дала волю фантазії, побудованій на спостережливості за гірською природою. Вона закликає й читача подивитися на красу багатого чарами Бескиду, який ділиться цією красою з кожним.

Варто також сказати про підкреслену повчальність поезій для дітей Уляни Кравченко, вміщених у збірках «Проліски», «Лебедина пісня» та «Шелести нам, барвіночку».

Більшість із поезій, адресованих дітям, побудовані за допомогою прийому апострофи – риторичного звертання до юного серця, яке саме в цю пору життя здатне найкраще засвоїти найглибші істини. При цьому авторка здебільшого «промовляє» не до якоїсь окремої дитини, а до узагальненого образу молодого покоління, що переконує в універсальності її порад:

На вид життя невзгод, терпінь і грози,
Дитино, не дрожи, як лист мімози.
(«На вид життя невзгод, терпінь і грози…»)

Серед зілля маєвого
І проміння золотого,
Як вас бачу, любі діти,
Ви – життя найкращі цвіти,
Вірю – здобудемо долю,
Правду, і добро, і волю.
(«Цвіти»)

Іноді адресатом виступає більш конкретизована особа – «син» чи «доня». Такі звертання по-особливому інтимізують наратив її дидактичної лірики:

Тобі, мій сину, серця мого треба,
Щоб жити, щоб чуття і думи
В діло змінити…
Буду з тобою
При зриванню оков,
Які вкладають дійсності умови,
При злеті там... в зеніт!
(«Душа моя співає пісню лебедину…»)

Насправді оригінальною та естетично функціональною в аспекті впливу на дитячу свідомість слід, на нашу думку, вважати наративну

стратегію уявного діалогу матері (рідше – когось із дорослих) і дитини, використану Уляною Кравченко в багатьох поезіях, а особливо в ряді творів про Нусю (з циклу «Моїй дитині» у збірці «Проліски»). Одним із прикладів може слугувати власне дидактична поезія «Ти питаєшся, дитино, що треба любити…», де стилістичний прийом апокризи (миттєвої відповіді на запитання) переходить у своєрідну сцену пояснення матір'ю тієї ієрархії життєвих цінностей, яку повинна збагнути дитина (Бог – батьки – рідний край і хата – ближні – природа):

Ти питаєшся, дитино,
Що треба любити –
Полюби ту міць, що каже
Сонічку світити.

А відтак вітця і неньку
Любити потреба –
Бо вони тобі защита,
Придана із неба.

Полюби дитину бідну,
Наче свого брата –
Най будуть тобі ще милі
Край рідний і хата.

Полюби в природі квіти,
Всю красу, всі дива –
Серцем обійми вселенну,
А будеш щаслива.

У поезії-діалозі «Розмова», що розгортає тему маленької дівчинки Нусі, котра вчиться у батьків, дядька і тітки працьовитості, старанності, розуму й под., у наративній формі безпосереднього діалогу розкривається проблема громадянського виховання. Адже тітонька Гандзя пояснює дитині, що потрібно вчитися давати власні

кошти не лише на солодощі й іграшки, а й жертвувати їх на потреби людей, у результаті чого Нуся вирішує:

Я на «Збори», як Тітуся,
Днесь піду і придивлюся,
Прислу́хаюсь й буду знати,
Що значить на «ціль» гріш дати.

Наративна структура й інших поезій цього тематичного циклу («Клопоти Нусі», «Нуся при роботі», «Свідоцтво Нусі») теж схожа на форму мисленнєвого діалогу (подекуди – внутрішнього), що сприяє формуванню глибших життєвих переконань дитини:

Приучуся вже віднині,
Славна буду я ґаздині,
Обійдусь колись й без слуг.

Троха труду, троха муки –
І скінчився рік науки.
Много-много я вже знаю,
Ясно в світ сей споглядаю.

Є у поетичному доробку Уляни Кравченко, адресованому дітям, і декілька творів, безпосередньо призначених для читання / виконання дітьми (можливо, під час якихось родинних чи шкільних свят), тобто написаних від імені самої дитини. Деякі з них уже достатньо відомі читацькому загалу, оскільки друкувалися в шкільних читанках, як-от «Мамусю солодка!» чи «Мамо, мамо, сипле сніг!».

Як бачимо, учительська й письменницька праця насправді були для Уляни Кравченко нерозривними аспектами її власної «філософії чину» (за Д. Донцовим). Вона натхненно служила своєму народові у справі виховання високого громадянського почуття дітей за допомогою художнього слова. Причому дидактизм її дитячої лірики не

є сухим моралізаторством, а органічним складником поетичної структури.

Уважне прочитання художніх творів про Гуцульщину та її мешканців засвідчує глибоку повагу українських літераторів до педагогічних традицій гуцульського етнорегіону та бажання зберегти від забуття матеріальні й духовні цінності, створені гуцулами впродовж століть. Задля цієї мети українські письменники прагнули та й прагнуть у сьогоденні закарбувати колорит і неповторність гуцульської етнокультури в художньому слові української літератури.

У межах дисциплін «Трудове навчання з методикою навчання», «Образотворче мистецтво з методикою навчання» та «Музичне мистецтво з методикою навчання» було підсилено гуцульщино-знавчий аспект за допомогою розширення тематики навчального матеріалу відповідного змісту [11; 13; 33; 48; 173; 217; 232; 241].

При укладанні змісту програм з трудового навчання керуються такими дидактичними принципами: політехнізм; науковість; зв’язок теорії з практикою; систематичність і послідовність; доступність і посильність праці для учнів; свідомість і активність учнів у трудовому навчанні; наочність; виховання і розвиток учнів у процесі трудового навчання тощо. Усі ці принципи діють у тісному зв’язку один з одним. Кожен з них розкривається і реалізується через правила навчання, які визначають способи діяльності вчителя й учнів з реалізації принципу в конкретних умовах навчального процесу.

За типовою освітньою програмою початкової освіти під керівництвом О. Я. Савченко, зміст технологічної освітньої галузі реалізовується через навчальний предмет «Дизайн і технології». Метою навчання дизайну і технологій є розвиток особистості дитини засобами предметно-перетворювальної діяльності, формування ключових та предметної проектно-технологічної компетентностей, необхідних для розв’язання життєвих проблем у взаємодії з іншими, культурного й національного самовираження. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- формування допитливості, цілісного уявлення про матеріальне і нематеріальне виробництво;

- виховання естетично-ціннісного ставлення до традицій українського народу в праці, декоративно-прикладного мистецтва;

- набуття досвіду поетапного створення корисних і естетичних виробів у партнерській взаємодії: від задуму до його втілення в матеріалах;

- вироблення навичок застосовувати традиційні та сучасні технології, раціонально використовувати матеріали;

- формування культури праці, прагнення удосконалювати процес і результати проектно-технологічної діяльності, свій життєвий простір.

Реалізація мети і завдань навчального предмета здійснюється за такими змістовими лініями: «Інформаційно-комунікаційне середовище», «Середовище проектування», «Середовище техніки і технологій», «Середовище соціалізації». Змістова лінія «Інформаційно-комунікаційне середовище» охоплює вивчення питань гармонійного поєднання функціональності та естетичності у виробах; пошук та опрацювання тематичної інформації у взаємодії з іншими; дослідження природних, штучних і синтетичних матеріалів; розрізнення та читання графічних зображень; конструювання виробів з готових деталей. Змістова лінія «Середовище проектування» спрямована на реалізацію творчого потенціалу учнів, створення умов для продукування ідей, вибору особисто привабливих об’єктів праці; дизайнерське проектування – моделювання і конструювання; виконання елементарних графічних зображень; добір матеріалів за їхніми властивостями; читання інструкційних карток із зображеннями для поетапного виготовлення виробу. Змістова лінія «Середовище техніки і технологій» передбачає формування навичок організації робочого місця, безпечної праці з ручними інструментами та пристосуваннями; поетапне виготовлення виробів з використанням традиційних та сучасних технологій; раціональне використання матеріалів. Змістова лінія «Середовище соціалізації» спрямована на формування здатності оцінювати та презентувати результати проектно-технологічної діяльності, обговорювати їх з іншими; ефективно використовувати створені вироби; долучатися до

благочинної діяльності; виконувати трудові дії в побуті для самообслуговування та якісного облаштування життєвого простору.

Типову освітню програму початкової освіти під керівництвом Р. Б. Шияна для забезпечення технологічної освітньої галузі створено на основі Державного стандарту початкової освіти [див.: 62]. Метою технологічної освітньої галузі для загальної середньої освіти є формування в учня здатності до зміни навколишнього світу засобами сучасних технологій без шкоди для середовища, до використання технологій для власної самореалізації, культурного й національного самовияву. Відповідно до окресленої мети головними завданнями технологічної освітньої галузі в початковій школі є:

- залучення учнів до різних видів діяльності, формування вмінь для створення виробу від творчого задуму до його втілення в готовий результат;
- формування в учнів культури праці та побуту, навичок раціонального ведення домашнього господарства, задоволення власних потреб та потреб інших, відповідальності за результати власної діяльності;
- формування вміння ефективно використовувати природні матеріали з турботою про навколишнє середовище;
- створення умов для практичного і творчого застосування традицій і сучасних ремесел.

Зміст технологічної освітньої галузі в початкових класах структурується за такими змістовими лініями: «Технічна творчість і техніка», «Світ технологій», «Світ ремесел», «Побут». Змістові лінії, які систематизують очікувані результати навчання, спрямовані на формування ключових компетентностей учнів. Змістова лінія «Технічна творчість і техніка» спрямована на залучення учнів до творчої діяльності у процесі конструювання та моделювання під час самостійної або колективної роботи з конструктором. Процес конструювання з готових деталей (моделей) конструктора має на меті сприяти розвитку просторової уяви й елементів творчого та технічного мислення учнів, через читання і зіставлення малюнків, графічних зображень, за якими учні складатимуть конструкції. Учні

виконуватимуть макетування об’ємних моделей транспортних засобів, будинків, веж, роботів тощо.

Змістова лінія «Світ технологій» має на меті формувати в учнів здатність планувати власну діяльність у процесі вивчення конструкційних матеріалів – від розпізнавання їх на дотик до аргументованого добору для створення виробу, виконувати найпростіші способи обробки. Важливою умовою засвоєння цієї лінії є формування в учнів здатності розуміти і дотримуватися послідовності у виготовленні виробів, аргументувати обрану послідовність у роботі. У процесі роботи з матеріалами провідними операціями будуть різання ножицями, склеювання, зв’язування стрічок тощо.

Змістова лінія «Світ ремесел» має на меті формувати в учнів ставлення до творів декоративно-ужиткового мистецтва та ремесел як культурної спадщини українського народу, а також вміння створювати та оздоблювати прості вироби за зразком чи власним задумом, із застосуванням традиційних ремесел або технік декоративно-ужиткового мистецтва. У процесі роботи провідними операціями будуть різання ножицями, склеювання, зв’язування, вишивання, писанкарство, різьблення, ліплення тощо.

Змістова лінія «Побут» має на меті формувати практичні навички організації власної життєдіяльності, розв’язувати практичні завдання у власному побуті, планувати та реалізовувати найпростіші трудові дії (ремонт іграшок, книжок, догляд за рослинами, домашніми тваринами; приготування страв за рецептами; догляд за одягом та взуттям). Технологічна освітня галузь базується на практичній діяльності учнів. На кожному занятті передбачено виконання практичної роботи. Об’єкти праці для виготовлення учитель/учителька добирає, спираючись на побажання учнів. За своєю структурою кожна навчальна програма містить пояснювальну записку, якою визначено мету, завдання предмета, очікувані результати навчання здобувачів освіти та власне зміст освіти. Всебічному розвитку особистості сприяє політехнічний принцип, закладений в основу програм з трудового навчання. Згідно зі змістом програм учні поряд з оволодінням

прийомами роботи з різними ручними знаряддями праці знайомляться з давнім і сучасним виробництвом оброблюваних матеріалів, їхніми властивостями, застосуванням. У процесі опанування навчальним матеріалом, визначеним програмами з трудового навчання початкових класів, учні мають оволодіти відповідним комплексом базових знань і вмінь, мати достатній рівень до навчання в середній ланці.

Учні повинні знати:

- значення праці людей найпоширеніших професій, традиції українського народу, пов'язані з трудовою діяльністю;
- правила організації робочого місця, культури праці;
- назви матеріалів, їхні властивості;
- елементи графічної грамоти (умовні позначення ліній на ескізах, технічних рисунках, місця нанесення клею, значення масштабу в пропорційності елементів виробу);
- прийоми розмітки за допомогою лінійки, кутника, циркуля, викрійки;
- прийоми і правила безпечної роботи з ручними інструментами та пристосуваннями;
- способи з'єднання деталей виробів із різних матеріалів та оздоблення виробів;
- початкові політехнічні поняття.

Учні повинні вміти:

- готувати своє робоче місце;
- розрізняти матеріали, відбирати за суттєвими ознаками необхідні для виготовлення виробу;
- читати і складати окремі ескізи, виконувати розмітку розгорток виробів, окремих деталей за допомогою лінійки, кутника, циркуля;
- вміло і безпечно володіти інструментами, пристосуваннями в процесі виготовлення виробів;
- якісно виготовляти вироби нескладної конструкції з різних матеріалів за зразком, умовами та власним задумом, естетично їх оздоблювати;
- контролювати трудову діяльність, об'єктивно оцінювати власні вироби та результати праці інших учнів;

- економити матеріали, раціонально використовувати їх;
- співпрацювати з однолітками в розробці спільних проектів.

У процесі ознайомлення студентів з народним гуцульським вбранням, прикрасами, художнім оформленням інтер'єру та екстер'єру гуцульської оселі, самобутністю гуцульської народної іграшки подаються короткі історичні відомості [38; 50; 89; 110; 112; 177; 217; 232; 237; 249]. Зокрема, потрібно підкреслити, що на Гуцульщині матеріальною базою традиційного вбрання було домашнє господарство та саморобні матеріали природного походження: домоткане полотно з льону й конопель, тканини й сукна з овечої вовни ручного прядіння, вироблені овечі шкури для хутряного одягу з незначним додаванням хутра диких звірів, шкіра домашніх тварин для взуття.

Виробництво матеріалів для одежі, головних уборів, взуття має глибоку традиційну укоріненість, про що свідчить спеціалізовано-професійний розподіл праці, висока оснащеність ручного виробництва знаряддями праці та інвентарем, вдосконалені багатовіковим досвідом, тому непорушно стійкі технології всіх виробничих процесів, що одностайно відзначають дослідники домашніх народних промислів та ремесел. На означенім ґрунті склалося традиційне гуцульське вбрання, що має свою вироблену поколіннями систему цінностей. Воно є не безладним накопиченням різних речей, а чітко структурованим комплексом. Такий комплекс убрання має диференційовані варіанти. Чоловічий і жіночий одяг в обох варіантах мають диференціацію другого порядку – буденний (робочий), святковий чи ж ритуальний, у якому особливо вирізнені весільний та поховальний.

Непроникної межі між варіантами одягового комплексу немає, проте нівеляція їх неприпустима. Означена диференціація характеру вбрання засвідчує його приналежність не лише до матеріального, а й до духовного осередку етнокультури [110].

Аудиторію знайомили з визначальними елементами гуцульського строю за допомогою наочності. Системності й докладності в процесі ознайомлення досягнули завдяки схемі № 4.

Схема № 4

Зазначимо, що підготовку студентів до майбутньої педагогічної практики здійснювали в різних формах навчальної діяльності, узгоджуючи з навчальним процесом у вищій школі. Дотичними до теоретичного матеріалу про народне гуцульське вбрання, прикраси, художнє оформлення інтер'єру та екстер'єру гуцульської оселі, самобутність гуцульської народної іграшки для студентів 3-го курсу спеціальності «Початкова освіта» Коломийського навчально-наукового інституту були екскурсії до Коломийського національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. Відбулася зустріч і майстер-класи з писанкаркою І. Криницькою-Омельченко. Зусиллями викладацько-студентського активу здійснено збір експонатів та оформлення мінівиставки сімейних фотографій із зображенням зразків стародавнього народного одягу.

Відродження української національної школи передбачає естетизацію всіх ланок освітнього процесу. Одним з її головних джерел є музична культура українського народу, досвід музичної освіти молодого покоління, накопичений протягом століть. Теоретичні та практичні досягнення в цій сфері навчально-виховної діяльності педагогів і освітніх діячів першої третини XX ст. мають стати підґрунтям для відродження споконвічних культурних цінностей нашого народу, посилення почуття патріотизму через усвідомлення дітьми й молоддю ролі національної музичної творчості, насамперед української народної пісні.

Курс «Образотворче мистецтво з методикою навчання» передбачає набуття практичних умінь і навичок зображення предметного світу з натури, з уяви та пам'яті, вивчення основних закономірностей побудови простих геометричних форм, створення нескладних площинних композицій. Цей курс спрямований на формування уявлення про образотворче мистецтво як засіб комунікації та специфічну, художньо-образну форму пізнання й відображення навколишнього світу; основи художньо-образної мови різних видів образотворчого мистецтва і виражальні можливості художніх технік; історію становлення та розвитку образотворчого мистецтва, його роль у житті людей.

Завдання курсу: визначити зміст та основні напрями роботи вчителя; сформувати естетичне ставлення студентів до навколишнього світу і мистецтва; виховати любов до народних традицій; розвивати потребу спілкування з прекрасним і на його основі формувати морально-етичні ідеали, образне сприйняття і логічне мислення, просторову уяву, фантазію, відчуття кольору і композиції; засвоїти практичні навики роботи з фарбами, папером, пластиліном, оволодіти різними художніми техніками та прийомами.

При вивченні теми «Народне декоративно-прикладне мистецтво і методика викладання. Унікальність декоративно-прикладного мистецтва Карпатського регіону» розглядали низку питань:

1. Естетичне виховання учнів з урахуванням ментальних особливостей жителів Карпатського регіону засобами народного образотворчого мистецтва.

2. Художні особливості вишивки і ткацтва Гуцульщини. Орнамент та його види.

3. Яворівський і петриківський, косівський розписи: історія розвитку, художні особливості.

4. Кераміка Покуття та Опілля.

5. Писанкарство. Технологія виготовлення, художні особливості Карпатського регіону.

Зокрема, одним із найбільш масових улюблених видів українського народного мистецтва є вишивання. Це унікальний вид

народної творчості, який втілює духовне джерело українського народу та дарує нам багатство його творчих сил. Для українця вишиванка – не просто мистецтво. Це щось дуже особливе: особисте, рідне, святе. Вишивка – як символ, який зберігає його коріння, ідентичність, розуміння себе. Це наша історія, міфологія, релігія, давнє мистецтво наших предків, душа нашого народу. Та більше того, у вишивці зашифровано наш генетичний код. В Україні вишивати вміли у всіх регіонах. Кожна область, інколи навіть село володіли своїми унікальними техніками вишивання. Дівчаток із наймолодшого віку привчали до вишивання.

Вишивка, зокрема гуцульська, допомагає осягнути і зберегти традиції матеріально-духовних, художньо-стильових канонів вишивання з її давніми магічними символами. Місце та роль вишивки в житті людини в обрядово-ритуальній сфері освячені віковими традиціями, відлуння яких дійшло до сьогодення. Вона використовувалася, зазвичай, як оберіг від хвороб, лиха, як побажання добра і щастя.

Вишивкою як найулюбленішим та найпоширенішим видом народного мистецва завжди прикрашали одяг (жіночі та чоловічі сорочки, кептарі, кожухи, сердаки, чоловічі штани (гачі), рушники, скатерті, наволочки на подушки, простині та ін. Наприкінці XIX ст. та початку XX століть для вишивання використовували нитки з вовни чи льону, які власноруч пряли жінки, пізніше шовкові, металеві, срібні, золоті нитки, муліне. Інколи одяг доповнювали бісером, коралами, ґудзиками, головками металевих цвяхів.

Багатство гуцульської вишивки демонструється в різновиді технічного виконання. Володимир Шухевич у своїй фундаментальній праці «Гуцульщина» подає 12 технік гуцульської вишивки: низинка двох видів, стебнівка, плетінка, обмітка, кіска, шов «поперек голки» («ключка»), штапівка («решітка»), настилування («соснівка»), «хрестик», двостороння стебнівка («шнурок плетений», «мережка-цирка»). Колекції сорочок з Гуцульщини та Покуття дають можливість стверджувати, що такі техніки вишивання, як поверхневий кучерявий шов, виколювання тощо, є чи не найстарішими і на сьогодні

призабутими. Поширена техніка вишивання – низинка. Напевно жодна з усіх технік вишивання впродовж багатьох років не зазнала такого складного процесу кристалізації художньо-стильових канонів, як низь. Цій техніці притаманний високий рівень художньо-технічної майстерності. У старих зразках вишивок контур мотивів завжди виконувався чорною ниткою, а сам узір, візерунок і фон – кольоровими. Локальна художня особливість гуцульської вишивки – в поліхромному й орнаментальному рішенні. На кожному виді ноші використовувалися відповідні техніки вишивання. Так, вуставки сорочок прикрашалися низзю, хрестиком, циркою, перемітки – стебнівкою, сердаки, кожухи й онучі – кіскою, штапівкою.

Здавна вишивки на Гуцульщині відзначались строкатою багатоколірністю та різноманітною геометричною орнаментикою. Вона включає в себе прості мотиви і складні фігурні елементи, мотиви-комплекси. Це ромб, напівромб, по-різному поєднані в горизонтальному або вертикальному напрямках. Це виразно проявляється в декоруванні жіночих сорочок, особливо їх рукавів. Згідно з розміщенням вишивок на рукавах сорочки можна поділити на дві групи: сорочки, в яких вишиті уставки та манжети і ті, в яких вишита вся площина рукавів між ними. Вишивка розташована на уставках, манжетах, на всій площині рукава, а також на обшивці довкола горловини та на пазусі. Вишивка виконана вовняними нитками. Переважаючий мотив у орнаментиці – круглі квіткові розети, вписані у восьмикутник на уставках. Такі ж мотиви, тільки без обрамлення, заповнюють густо цілу довжину рукава.

Крім ромба, поширені в традиційному геометричному орнаменті гуцульської вишивки квадрат, трикутник, круг, косоподібна фігура, хрести, зубці, кучері, меандр, плетінка тощо. Ці основні геометричні фігури створюють у різних поєднаннях стрічкові композиції. Всі ці мотиви відомі у мистецтві східних слов’ян уже в X – XIII століттях.

Один із них – це геометризація рослинних та інших образотворчих форм, а також трансформація в геометричні мотиви зображень людей, звірів, птахів, рослин тощо.

У гуцульській вишивці збереглися геометризовані антропоморфні, зооморфні мотиви. Вони чітко простежуються у вишивках верхнього жіночого одягів: на сердаках, кептарях, кожухах та гуглях.

Типовою композицією гуцульської вишивки є різні за шириною стрічкові смуги, рапорт яких складається з одного, двох або кількох мотивів. Вони розташовані строго симетрично, згідно з орнаментальною сіткою, створеною з комплексу вертикальних, горизонтальних, скісних, прямих і кривих ліній, що обґрунтовують відповідні орнаментальні ритми.

Наступні легкі стрічкові композиції вишивок розміщені на місцях зшивання окремих частин одягу: рукавах сердаків, кожухів, мант, низу холошів, по краях онуч, капчурів.

Монументальністю звучання виділяються стрічкові дво- чи трирядні композиції в переміточних візерунках і рукавах жіночих та чоловічих сорочок.

Для Гуцульщини є характерними розеткові та квадратові композиції з численними варіантами контурного обрамлення. Розглянуті види вишивок розкривають складну систему орнаментики, властивої для тієї чи іншої техніки виконання, матеріалу та призначення [189; 106-108].

Велике значення у вихованні мають обряди і ритуали – це сукупність установлених народом упродовж років дій, пов’язаних з виконанням побутових і релігійних традицій або настанов. У цих формах, особливо обрядах, втілені дії, помисли та почуття попередніх поколінь, викликані в них реалізацією суспільних взаємин і необхідні для нормального функціонування. У вихованні дітей надзвичайно важливе значення мають і народні свята, які більшість дослідників визначає як форми і прояви національно-культурних традицій і звичаїв. Свою душу, думки, творчий талант, художнє бачення навколишнього світу український народ виявив у маленькій писанці – шедеврі мініатюрного живопису. Писанка – твір народу, сотень його поколінь і вицвіт думки, серця, тисячолітнього його життя, його культури.

Писанка – це важлива складова української культури, народних традицій, це символ Христового Воскресіння, який використовують у релігійних обрядах і який відіграє велику роль. Писанки і фарбовані яйця (крашанки) існують у багатьох народів світу, з ними пов'язано безліч легенд, повір'їв, звичаїв, традицій, обрядових ритуалів, які виникли в язичницьку добу, видозмінювались, а з прийняттям християнства набули нової функції, пов'язаної з ритуалами освячення Паски під час найголовнішого християнського свята – Великодня.

Українські писанки знає увесь світ. Вони є своєрідним національним символом. Це один із найяскравіших феноменів орнаментального мистецтва України. Серед писанок народів світу орнаментика українських писанок Карпатського краю, зокрема Гуцульщини, вирізняється своєю неповторною красою, багатством декоративних рисунків, кольоровою барвистістю, різноманітністю елементів і мотивів розпису. У селах яйця фарбували в один колір, інколи продряпували візерунки, орнаментували воском і фарбували в кілька кольорів, тоді як у місті вдавалися до різних штучних способів – наклеювали шматки кольорового паперу, фольги, тканини, нитки тощо. Для фарбування яєць найкраще використовували цибулеве лушпиння, яке збирали заздалегідь. Залежно від кольору лушпиння фарбування яєць виходило від світло-рудого до темно-коричневого. На гуцульських писанках найпоширеніші геометричні мотиви, але на них також часто зображають домашніх і диких птахів і тварин: півників, курочок, риб, метеликів, оленів, раків. Щорічно створювали писанки з символами, розмаїтість яких відбиває регіональні особливості кожного району. Однак деякі мотиви розповсюджені в усій Україні. Найпоширеніші образотворчі елементи дозволяють класифікувати різноманітні орнаментальні мотиви писанок у такі групи: символи сонця – джерело світла, тепла й життя, чоловіча енергія; символ води (безконечники) – вода, жіноча енергія; символи рослин – щорічне відродження рослинності та її родючість; символ тварин – здоров'я й життя, давній символ життя та смерті; геометричні символи – прагнення до кращого життя; релігійні мотиви (церква) – земний образ космосу. При поділі яйця утворюються поля різної

форми і величини. Вони становлять основу для розміщення елементів орнаменту. Техніка розписування досить складна і вимагає чіткої послідовності. Рослини, квіти, птахи, тварини, хрести, споруди, побут мешканців Карпат, процеси праці, відпочинку – все це знаходить своє відображення на писанках і є першоосновою, що дає матеріал для орнаментальних прикрас. Ми, як і наші давні предки, радіємо першим весняним листочкам, зачудовано слухаємо спів жайворонка, милуємося плином ріки. Щоб висловити вічне, наші предки створили символи. Розглянемо найголовніші з них:

• Сонце. З символом сонця пов'язано все найкраще, що є в людському житті. У християнстві сонце стало символом Бога, оскільки Бог – це світло.

• Сітка. Сітка, решето, за давніми повір'ями, мають силу оберега від злих духів, відокремлюють добро від зла. Сіткою дуже часто заповнені окремі елементи на писанках – кола, квадрати, трикутники тощо.

• Хрест. Один із сонячних знаків, символ всесвіту, чотирьох сторін світу, чотирьох вітрів, чотирьох пір року. Походить від схематичного зображення птаха, у давнину сонце уявлялось птицею, що летить по небу. У християнстві хрест – символ страждання, смерті й воскресіння, яким церква все починає, благословляє та освячує.

• Триріг, або триніг. Один із найстаріших символів сонця, а також знак святого числа «три».

• Свастика, сварга або ламаний хрест. Знак святого вогню, сонця і вічного руху. Один із найстаріших знаків. Найперші його зображення знаходять на виробах первісних мисливців, а це близько тридцяти тисяч років тому. За народними уявленнями, сварга провіщала добро і захищала від темних сил. Різновиди сварги широко використовують не лише в писанкарстві, а й у вишивці, кераміці, різьбі по дереву.

• Кінь. Символ коня пов'язаний із поклонінням сонцю. За древніми переказами, сонце їде небом на колісниці, запряженій огненними кіньми. У християнстві кінь – образ безстрашного віщуна віри, нестримного й готового до самопожертви.

• Олень. Символ достатку, багатства. Існує ще з часів первісних мисливців, коли м'ясо цієї тварини було основною їжею, шкіра була потрібна для пошиття одягу й спорудження житла, а з кісток та рогів виготовляли зброю і прикраси. У народній міфології небесний олень на своїх рогах несе сонце.

• Птах. Символ зародження життя, родючості, приплоду, достатку, напівземна, напівнебесна істота. Півня вважали провідником Божого сонця й сторожем проти зла, голубки – символом любові, вірності і злагоди. У християнстві птах – символ вознесіння до Бога.

• Рожа, розета, зірка. Символізує сонце і вранішню зорю. Містить у собі косий хрест, прямий хрест, а також лівосторонню і правосторонню свастики. У народній символіці – незмінний символ любові. Подарувати писанку з ружею означало освідчитися в коханні.

• Грабельки, гребінці, трикутнички з гребінцями. Належать до символів, що пов'язані з водою. Зображають хмари і дощ. Писанки із грабельками писали в посуху, гадаючи, що написавши цей знак, можна викликати довгождані небесні води.

• Безкінечник або кривулька. Знак однієї з найголовніших стихій – води. Будучи необхідною для всього живого, вода водночас могла бути злою і невблаганною в час весняної повені. Дивуючись силі і невпинності води, і наші предки її знаком позначали вічність.

• Смерічка, ялинка, сосна. Вважаються символами вічної молодості, здоров'я, росту і безсмертя.

Гуцульські писанки легко впізнати – вони нагадують орнаментику золотої карпатської осені. Гірські особливості регіону, його географічна віддаленість від центральних магістралей свого часу зумовили в певному розумінні ізольованість у всіх сферах життя. Це наклало відбиток на своєрідність образотворчого фольклору, у якому збереглися риси, своїм пракорінням зв'язані зі старожитньою слов'янською культурою – язичництвом. Це особливо помітно в орнаментиці писанкового розпису. Найбільш поширені зображення – олені, коні, корівки, казкові птахи, журавлі, рибки, голуби, ластівки, міфічні й фантастичні істоти. Нерідко зустрічаються розп'яття, церкви, різноманітної конфігурації хрести, каплички та інші

зображення сакрального змісту. Але найбільшою привабливістю зачаровують сюжетно-жанрові мотиви, у яких відтворені різноманітні сценки з життя й побуту горян.

Кольори в писанкарстві теж мають своє значення: червоний – символ життя й здоров'я; жовтий символізує сонце; блакитний – символ води; зелений – символ природи, рослинності; коричневий, чорний символізують землю. Кольорова гама розписів писанок базується переважно на жовтих і зелених барвах різної тональної насиченості на темно-коричневому, темно-червоному, а найчастіше на чорному тлі. В останні роки традиційна їхня кольорова палітра поповнилася голубими, червоними, рожевими та фіолетовими фарбами.

Писанка – це світло сонця й світ душі, подих неба й дух землі, це геній нашого народу [186, с. 159-162].

На теренах Гуцульського краю та Покуття з давніх часів будь-які зібрання дорослих і дітей супроводжувались іграми і забавами. Пізнання етнокультурної спадщини спрямоване на вивчення, збереження і трансляцію духовних і природних цінностей у процесі формування здорового способу життя і є ефективним засобом духовного, морального і фізичного виховання школярів. Ігри тісно пов'язані з національними обрядами та звичаями. У цих іграх відображено звичаї Гуцульського краю, побут та уявлення про світ. З плином часу зміст ігор змінюється, створюється багато різних варіантів, але їхня рухлива основа залишається незмінною. Народні рухливі ігри і забави, їхні витоки, світобачення є чинниками фізичного і розумового розвитку, необхідним поповненням рухової діяльності підростаючого покоління.

Навчальна дисципліна «Методика навчання освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура»» спрямована на пізнання, вивчення і збереження етнокультурної спадщини Карпат і Прикарпаття в процесі формування здорового способу життя з погляду української традиційної культури. Народна гра як форма фізичного виховання є своєрідною школою розвитку дитини, що формує поетичне мислення і мистецькі смаки, сприяє формуванню та вдосконаленню життєво

необхідних рухів і всебічному фізичному розвитку та зміцненню здоров'я дитини [80, с. 253].

Мета навчальної дисципліни «Методика навчання освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура»» – ознайомити студентів з основними складовими здоров'я людини, встановити сутність здорового способу життя, надати майбутнім вчителям необхідного мінімуму знань з теорії й практики формування, збереження та зміцнення здоров'я. Основні завдання курсу – сприяти процесу оволодіння студентами основами формування здоров'язбережувальної компетентності учнів на основі оволодіння ними знаннями про здоров'я та безпеку, практичними навичками здорового способу життя і безпечної поведінки, формування в них ціннісного ставлення до життя і здоров'я, сприяння фізичному, психічному, соціальному і духовному розвитку дітей.

У процесі оволодіння навчальним матеріалом, ознайомлення з іграми і забавами горян, з методами загартування, набуття практичних умінь і навичок у сфері фізичної культури студенти повинні знати: складові здоров'я людини; вплив зовнішніх та внутрішніх факторів здоров'я, позитивні та негативні тенденції його формування; сучасні підходи до характеристики фізичного здоров'я; шляхи впливу на здоров'я правильного харчування; гігієнічні вимоги до фізичної культури в школі; закономірності загартування дітей; структуру навчально-виховного процесу в початковій школі; сучасні активні й інтерактивні методи навчання учнів початкової школи; форми організації міжособистісної взаємодії учнів у процесі навчання. А також вміти: визначати освітні, розвивальні та виховні цілі з навчального предмета та їхнє місце в системі початкової освіти; діагностувати стан здоров'я дітей; запобігати настанню перевтоми; проводити оздоровчу роботу, загартування; планувати, проводити та аналізувати позаурочну та позакласну роботу щодо збереження здоров'я молодших школярів; запроваджувати в життя основи раціонального харчування; сприяти підвищенню психологічної стійкості до стресів у сучасних умовах життя.

Рухливі і народні ігри та забави є найприроднішою і найпривабливішою діяльністю для школярів. Тому їх широко

використовують як засіб фізичного виховання на уроках і позакласних та позашкільних заняттях для вирішення освітніх, виховних та оздоровчих завдань відповідно до програмових вимог. Важливим компонентом реконструкції системи фізичного виховання в школі є оздоровчий аспект, бо тільки здоров'я має цінність, яка визначає якість навчання. Цьому сприяє можливість створення великої кількості альтернативних програм і напрямів, які дозволять вчителеві початкових класів і вчителю фізичної культури використовувати свій творчий, педагогічний, організаційний, спортивний потенціал, а також враховувати екологічні фактори, стан матеріально-технічної бази, національні і місцеві традиції [21, с. 211].

Уроки з основ здоров'я і фізичної культури в школі мають бути цікавими, веселими, захопливими. Важлива інтеграція уроків фізичної культури з уроками з інших предметів і навпаки. Впровадження ігор гірського регіону в програму з фізичної культури підвищують ефективність занять, сприяють розвитку фізичних і моральних якостей дітей молодшого шкільного віку і можуть бути використані на заняттях з фізичної культури, у режимі навчального дня та позаурочний час. У початкових класах національні ігри є провідним засобом для розвитку фізичних якостей і здібностей. Вони розвивають силу та спритність, гнучкість, динамічність, наполегливість і витривалість, увагу та пам'ять, почуття взаємодопомоги, загартовують волю. Емоційність вирішення рухових завдань, можливість колективних та індивідуальних дій посилюють виховну здатність ігор, формують якості особистості.

Народні ігри і забави як форма фізичного виховання є своєрідною школою всебічного розвитку дитини, яка формує поетичне мислення і мистецькі смаки, сприяє формуванню та вдосконаленню життєво необхідних рухів і всебічному фізичному розвитку та зміцненню здоров'я дитини. Діти в ранньому віці з допомогою ігор, які є традиційними для нашої місцевості, опановують перші елементи грамотності, завчаючи вірші, скоромовки, лічилки. Окремі ігри («Класики», «Піжмурки») розвивають математичні здібності [80, с. 253].

Одним із видів дозвілля влітку були пастуші ігри. У дитячому пастушому колективі насамперед поширені ігри, які були не обмежені в часі й у яких використовували підручні предмети (батіг, палиці, камінці, м'яч тощо). На Покутті найпоширенішими іграми були такі: «Катанас», «Перстень», «Дупак» («Копняк»), «Чепілик», «Сліпак», «Гаргоші», «Червоно-білі» (війна), «Лоза», «Сліпа курка» та інші (додаток С). Дитячі пастуші ігри – це невелика, але вагома частина української культурної спадщини, яка є актуальною і на сьогодення [22, с. 263, 265].

Програмою курсу «Здоров'я, фізична культура і валеологія» передбачено кілька тем, пов'язаних з українською етнопедагогічною системою здоров'язбереження («Народні традиції харчування горян», «Ігрові традиції пастушої культури», «Каменярський рух на Коломийщині», «Пластове мандрівництво і таборування»).

Розкриваючи тему «Народні традиції харчування горян», ми розглянули традиції гуцульської кухні, яка вирізняється простотою і водночас оригінальністю страв. Найбільш уживані продукти на території Гуцульщини і Прикарпаття є кукурудзяне борошно і крупа, картопля, квасоля, гриби і, звичайно, бринза та будз. Гуцульська кулінарія має свої особливості і традиційні страви: бануш (банош), борщ зі свіжих і квашених буряків, кулеша, різні види вареників та інші.

Поняття «раціональне харчування» включає в себе не тільки кількість і якість їжі, яку вживають, а й правильний режим її вживання, тобто розподіл добового раціону. Періодичність прийому їжі залежить від традиційного укладу життя місцевого населення. Для дітей шкільного віку найраціональніше 4-разове прийняття їжі. При такому режимі харчування інтервали між споживанням їжі не перевищують 4 години. Їсти треба в один і то й же час. При цьому утворюється умовний рефлекс на час, у шлунку виділяється апетитний сік, який сприяє кращому травленню. Ранковий сніданок дітей повинен бути ситним і містити не менше 25 % добового раціону. Другий сніданок у школі може становити 20 % добового раціону. Обід зазвичай становить 35 % добового раціону, а вечеря – близько 20 %. М'ясні й рибні страви

рекомендують вживати в першій половині дня, бо вони багаті на екстрактивні речовини і діють збудливо на нервову систему. Увечері рекомендують молочно-рослинні страви.

У структурі харчування сучасної людини натуральних продуктів стає все менше, а рафінованих і синтетичних усе більше, при цьому виникає подвійний негативний ефект. До відходів харчового виробництва потрапляє багато біологічно активних речовин (вітаміни, клітковина, мікроелементи й ін.). Наприклад, при технологічній переробці пшениці до борошна вищого ґатунку до відходів потрапляє до 80 % таких речовин. Дефіцит же в організмі необхідних для забезпечення нормальної життєдіяльності матеріалів призводить до порушення обміну речовин. Очищені продукти дуже привабливі за своїми якостями, і під час їхнього споживання людина втрачає міру. Результатом обох обставин є те, що при порушенні структури харчування значна частина населення нашої країни страждає від надлишкової ваги і серйозних порушень обміну речовин. У сучасній їжі багато синтетичних харчових добавок, цукру, солі; у продуктах, розрахованих на тривале збереження, у значній кількості містяться антиоксиданти, барвники, консерванти, абсорбенти, емульгатори, стабілізатори – усього близько 30 груп штучних препаратів, що представляють більше 2500 речовин. Варто зазначити, що багато продуктів харчування на Верховинщині, Косівщині, Покутті і Закарпатті вирощують у сільських приватних господарствах і є екологічно чистими та поживними.

Вивчаючи тему «Каменярський рух на Коломийщині», ми досліджували, як організовували гуртки каменярів та влаштовували змагання. Фізичний розвиток особистості на всіх етапах утвердження демократичного суспільства потребує особливої уваги з боку всіх соціальних інституцій. Важливість фізичного виховання молоді і потребу спортивних товариств дуже добре розуміли провідні люди нашого краю і докладали всіх старань, щоби створити нові товариства. У першій половині двадцятих років минулого століття завдяки організаторським заходам Романа Шашкевича, який перед Першою світовою війною був організатором «Січей» і Січових стрільців на

Львівщині, було створено рахунково-пожежні товариства «Луг», які ще називали дашкевичівськими лугами. З цих товариств у 1931 році в радикальних колах почалися нові рахунково-спортові товариства під назвою «Каменярі» – «Союз української поступової молоді ім. М. Драгоманова» [156, с. 130].

Символічна назва «Каменярі», взята з поеми Івана Франка, була для членів союзів прикладом ідейної боротьби в подоланні всіх перешкод до поступу та прокладанні нового шляху до кращого життя сучасних і майбутніх поколінь, мала давати напрям організації у вихованні її членів на чесних та ідейних українських громадян.

У пораднику «Ми каменярі», виданого для каменярських союзів у 1932 році, зазначено, що каменярські союзи засновують на те, щоб у них спільно товариством виховувати й розвивати здоровий дух і здорове тіло в нашої молоді. У союзах повинні єднатися поступові люди з метою до вищого рівня життя та вдосконалення людини. Каменярські союзи названо іменем Михайла Драгоманова за його особливі заслуги перед українським народом [156, с. 10].

Для піднесення культурно-освітнього рівня членів кожний союз повинен влаштовувати в себе курси для неграмотних. Також відбувалися товариські сходини, на яких читали дещо з історії України або літератури, після чого провадили дискусію на прочитану тему. Таким же способом вели підготовку до каменярських іспитів, яких було два, щоб стати правдивим каменярем. На іспиті, крім уміння читати, писати і рахувати, перевіряли знання історії України, твори І. Франка, Т. Шевченка, статуту і змісту книжечки «Ми каменярі». Крім концертів та вистав, влаштовували фестини і товариські забави з танцями й музикою, а також при союзах організовували секції шахістів. При цьому треба було вести діяльність так, щоб поважна праця перепліталася з різними культурними «розривками» й забавами та була різноманітна.

Поза культурно-освітньою діяльністю кожний союз був зобов’язаний вести також рахунково-спортову діяльність, маючи на увазі, що рахунка, спорт та спортивні ігри не лише підносять культуру тіла, але й виховують духовні якості людини. Вихований спортовець –

це людина, сильна тілом і духом. А ступінь розвитку і поширення спорту серед народних мас є найкращим показником культури й життєвої сили народу.

Щоб вести рахунково-спортову діяльність, потрібні були спортивні інструктори, для цього повітові союзи влаштовували в себе рахунково-спортові курси. Кожен союз мав дбати про рахункове приладдя та приміщення, де можна було виконувати рахункові вправи взимку, та про спортивний майданчик для спорту й ігор влітку. Велику увагу звертали на масові вправи чоловіків і жінок, які за умови доброго виконання завжди справляли сильне враження на глядачів. До популярних ігор у тих товариствах належали такі: копаний м'яч (футбол), ручний м'яч (гандбол), кошиківка (баскетбол), відбиванка (волейбол), які почали поширюватися з міст у села. З водних видів спорту розвиваються плавання та веслярство, які належали до здорових та недорогих видів. Із зимових видів найбільш поширеним, крім їзди на санчатах, була їзда на лещатах (лижах).

Каменярський рух у Коломиї та повіті почався в селі Балинці в серпні 1931 року. У Балинцях був створений перший гурток каменярів, який швидко поширився на інші села. У грудні 1931 року заснований повітовий союз каменярів у Коломиї. Упродовж року були організовані гуртки в Королівці, Корничі, Космачі, Вербіжі Вижному, Іспасі, Годах, Семаківцях, Коршеві, Матіївцях та місцевий союз у Коломиї. При союзі каменярів була дуже діяльна рахунково-спортова секція, яка влаштовувала пописи з рахунки в залі просвіти у Балинцях і навколишніх селах. Діяльність усіх тих союзів у кожному селі залежала від здібності та вкладу праці й енергії людей, які були в керівництві. За деякий час організували місцеві союзи в Воскресінцях, Остапківцях, Фатівцях, Лісній Слобідці, Великому Ключеві, Замулинцях та Шепарівцях.

У вир праці включилися досвідчені та відомі діячі Коломиї, а саме: організатор січей Кирило Трильовський, письменник Андрій Чайковський, адміністратор «Рідної школи» Микола Новак, Йосип Чайківський, Анастасія Микитчук. Перша каменярська анкета відбулася в Коломиї 25.05.1932 року. Там вирішили влаштувати

силами місцевих союзів концерт на вшанування ідейного батька «Каменярів» Івана Франка. Концерт відбувся 7-го липня в Коломиї у великій залі «Каси ощадності». У ньому взяли участь союзи «Каменярів» з Воскресінець, Іспаса, Коломиї, Коршева, Семаковець, Шепаровець і Пилипів. У програму концерту ввійшли виступи хорів, декламації та групові ритмічні вправи хлопців і дівчат. Варто відзначити місцевий союз у Балинцях, який не лише почав каменярський рух на Коломийщині, але також за його велику активність за перший рік діяльності було 8 аматорських вистав, 4 концерти й одні фестини. При союзі була дуже діяльна рахунково-спортова секція, яка влаштовувала пописи в залі «Просвіти» і навколишніх селах.

Найбільш діяльним був каменярський союз у Княждворі, заснований у грудні 1932 року. Там був найкращий хор у повіті. Також була добре організована рахункова секція, яка мала велику підсекцію лещатарів. Спортсмени цієї секції брали участь у повітових лещатарських змаганнях, організованих коломийським «Соколом» у січні 1934 року. Цього ж року «змагуни» з Княждвора брали участь у крайових змаганнях з бігу навпростець, організованих спортивним союзом поблизу Станіслава (тепер – Івано-Франківськ). У липні 1934 року княждвірські каменярі разом з «Соколом» з Коломиї організували змагання з плавання на річці Прут у Княждворі. До кращих союзів Коломийщини належав місцевий союз у Воскресінцях, при якому діяв хор, аматорський гурток, танцювальна група, секція копаного м’яча та відбиванки. У 1933 році в Коломийському повіті налічувалося 24 каменярських союзи, а всіх членів – 1396. При союзах було 7 хорів, 14 аматорських гуртків, 21 рахункова секція, 2 секції копаного м’яча (Балинці і Воскресінці), 3 лещатарські секції (Космач, Березів Нижній, Княждвір) та секція національних танців у Воскресінцях.

Найбільш імпозантною і найважливішою імпрезою для всіх каменярських союзів були повітові спортивні свята «Каменярів». Вони відбувалися майже кожного року і були найкращим показником росту й здобутків товариств. Свята заохочували до більших зусиль і були найкращою нагодою до товариських дружніх стосунків. Перше

каменярське свято проведено в Коломиї у вересні 1934 року. У ньому брали участь 10 місцевих союзів. У змаганнях також взяли участь каменярі з Косова, Стебнева, Соколівки. Друге повітове свято відбулося через рік, у ньому взяли участь 400 каменярів Коломийщини і Косівщини. На святі каменярі з Коломийщини виконали вправи, до них стало 320 осіб – 150 дівчат і 170 хлопців. Третє повітове свято каменярів відбулося у вересні 1936 року, але тільки Коломийського повіту, бо каменярам Косівщини, Снятинщини, Городенщини та Товмаччини коломийський староста не дозволив брати участь. У дефіляді і масових вправах брало участь близько 500 осіб, а глядачів разом з гостями – від двох до трьох тисяч.

Це каменярське свято було вершиною розвитку каменярського руху на Коломийщині, хоча польська адміністрація ніколи не сприяла розвитку українських товариств. Після цих свят почалися урядові труднощі і перешкоди, заборонили засновувати нові каменярські союзи, вимагали писати заяви на імпрези польською мовою або робити переклад з української польською мовою. За таких обставин було важко працювати. В останні роки перед Другою світовою війною настав застій не лише в діяльності каменярських організацій, але в усьому культурно-освітньому та громадському житті.

За дуже короткий час каменярські спортивні товариства молоді відіграли в Коломийщині дуже важливу роль. Дбаючи про культуру тіла спортом і рахунком, вони приділяли не менш уваги доброму вихованню молоді. Культурно-освітньою працею вони старалися, щоби молодь була сильна і тілом, і духом.

Курс «Музичне мистецтво з методикою навчання» – складова блоку дисциплін професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Її вивчення передбачає розв’язання низки завдань: ознайомлення з музичною літературою, адресованою дітям молодшого шкільного віку; засвоєння змісту музичної освіти в початковій школі (аналіз музичних творів зі слухання музики, співу тощо, які включені в навчальну програму з освітньої галузі «Мистецтво», рекомендовані для використання на уроках музичного мистецтва молодшим школярам, передбачені для вивчення за варіативною складовою

навчальної програми); опанування студентами системою знань про закономірності процесу навчання музики; підготовка висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців у галузі освіти відповідно до вітчизняних та європейських стандартів.

При вивченні теми «Музична освіта й виховання як історико-педагогічна проблема» розглянуто творчість М. Леонтовича, К. Стеценка, В. Верховинця та інших.

Ідеї М. Леонтовича щодо провідної ролі народної пісні в музично-естетичному вихованні, розвитку музично-творчих здібностей дітей, опори на інтонаційно-ладову і метро-ритмічну основу української музики, прагнення до загального музичного виховання всіх дітей на матеріалах кращих зразків народної і професійної творчості, взаємозв'язку різних видів музичної діяльності, поєднання класної і позакласної музично-виховної роботи, надання процесу музичного навчання його сутнісної основи – емоційності – органічно ввійшли до сучасної концепції музичного виховання школярів на основі української національної культури, реалізованої в нинішніх шкільних програмах з музичного мистецтва. І в цьому вбачається сучасність і неперехідна цінність педагогічного доробку видатного українського музиканта-педагога.

Відстоюючи обов'язковість музично-естетичного виховання всіх дітей, К. Стеценко підкреслював, що, перш ніж учити дітей музики, слід навчити їх співати, бо «коли дитина навчиться співати, тоді їй легше і зрозуміліше буде вчитися й музики, знаючи ритми співу і маючи розвинутий слух». І далі: «Музичне виховання треба починати саме зі співу пісень, у яких людина і словами, і голосом викладає все, що в неї на душі».

Для цього він прагнув до створення певної системи, яка б включала всі рівні розвитку дитини. «Дуже гарно зроблять ті матері, які учитимуть дітей співати змалку», – писав він. Центральною ланкою цієї системи він вважав школу, тому запропонував викладати спів по дві години на тиждень у кожному класі, передбачаючи «дати закінчену середню загальну освіту учням і в цій галузі знання – мистецтві».

У своїх програмах зі співів він наголошувавна тому, що *мета навчання співу* полягає в *розвитку музичних здібностей та естетичного почуття учнів, виховання їх на народній пісні [188].*

Педагогічна спадщина В. Верховинця – значне явище в історії музичної педагогіки. Її складають навчально-методичні посібники – «Весняночка» і «Теорія українського народного танцю», «Хрестоматія українських народних танців», у яких відбиті знання і досвід Верховинця-музиканта, актора, хорового диригента, етнографа і, нарешті, досвід багаторічної роботи з дітьми та студентами вищих навчальних закладів. У цих посібниках – багатий дидактичний матеріал, дібраний для навчання дітей співу і танцю, цінні методичні вказівки.

Особливу цінність для музичного виховання дітей має посібник «Весняночка», який склали пісні-ігри, зібрані в народі або створені М. Лисенком, М. Леонтовичем, К. Стеценком, П. Козицьким, П. Демуцьким; фольклорні записи К. Квітки, С. Титаренка, А. Конощенка, С. Дрімцова та пісенні авторські зразки. Педагогічна та естетична значущість «Весняночки» полягає в тому, що вміщені в ній твори дають дітям змогу відчути на собі благотворну дію музики й слова, танцю і ритмічних рухів.

У «Весняночці» дібрані пісні та ігри на різні теми, серед них чимало знайомлять дітей з трудовою діяльністю дорослих: випіканням хліба («Печу, печу хлібчик»), косінням трави («Вийшли в поле косарі», «Косарі молоді»), посівом «моркви, маку й пастернаку» («Плету лісочку»), з роботою бондаря («Бондар»), шевця («Шевчик»), коваля («Коваль») тощо.

При вивченні теми «**Планування уроків музичного мистецтва і облік результатів музичного виховання» студентів ознайомлено з календарно-тематичним плануванням уроків музичного мистецтва.** У пошуках шляхів ефективного розвитку музичної освіти сучасна практика все частіше звертається до дитячого музичного фольклору, який, увібравши естетичний, моральний, світоглядний досвід багатьох поколінь, виступає випробуваним засобом прилучення їх до прекрасного. Адже, як писав Б. Ступарик, фольклор – це

«першовитоки оригінального світосприйняття, самобутнього тлумачення явищ природи і людського життя. У думах, піснях і приказках, скоромовках, лічилках та інших фольклорних перлинах у високо поетичній і глибоко ліричній формі відображено весь культурно-історичний, мистецький шлях народу, його життєвий досвід, його мудрість і етику».

Продовжуючи традиції домашнього виховання, програми включають колискові й забавлянки («Печу, печу папу», «Диби, диби», «Де ж ти, кицю, ходила?», «Ой ходить сон»), ритмічні пісні, побудовані в межах двох-трьох звуків, які сприяють розвитку почуття метроритму. Учні легко запам'ятовують просту, близьку дитячому сприйманню мелодію пісні чи забавлянки. Мелодичне наголошення в них збігається з римуванням тексту, що допомагає збагаченню лексичного запасу дітей. Крім того, на уроках, використовують різнохарактерні пісні, що сприяє емоційному розвитку дитини («Галя по садочку ходила», «Веселі гуси», «Ходить гарбуз по городу» та ін.).

Розвитку музичних здібностей учнів молодшого шкільного віку допомагають дитячі ігри, інсценізація народних пісень («Подоляночка», «Огірочки», гаївки, вертепи). Їх використання на уроці дає змогу розвивати всі складові музикальної діяльності: почуття ритму (вистукування, плескання), відчуття ладу (сольний, двоголосий, хоровий співи), музично-слухові уявлення (при слуханні музики).

Велику роль у духовно-моральному становленні та формуванні національного світогляду школярів відіграють пісні календарно-обрядового циклу. Звичаї, обряди нашого народу передавалися з покоління в покоління, тому вивчення таких пісень, як «Я маленький хлопчик», «Щедрівочка щедрувала», «Нова радість стала», «Ой, хто, хто Миколая любить», «Ой, прийшла весна», «Кошик на Великдень» та інших виховує в дітей любов до минулого, до народних традицій. Програми включають розучування стрілецьких, січових, козацьких пісень («Гей, там, на горі, Січ іде», «Чом, чом, земле моя», «Зірвалася хуртовина», «Їхав козак за Дунай»), які розвивають у школярів почуття гордості, відповідальності, що допомагає виховати справжнього патріота своєї Батьківщини.

Одним із важливих шляхів у розвитку музичної освіти є позаурочна, позакласна робота, питання якої розкрито в темі «**Позакласна музична робота з молодшими школярами».** Проведення фольклорних свят, конкурсів народної, стрілецької пісні, колядок, концертів виховує в дітей почуття поваги до національних надбань, історії, родини. У початковій школі вже стало традицією проводити «Свято родинної пісні», ранки «З бабусиної скрині» та ін. Це викликає неабиякий інтерес до пізнання духовності попередніх поколінь: їхнього побуту й дозвілля, праці й боротьби. Учні, збираючи твори усної народної творчості (пісні, коломийки, приказки), оформлюють альбоми, а це впливає на згуртованість дітей, виховує в них почуття колективізму, разом з учителем укладають програми концертів, свят. Наприклад, на основі спогадів Ковальчук Марти Василівни – старожительки м. Рава-Руська (Львівщина), яка сьогодні проживає в Сопові Коломийського району Івано-Франківської області, вчитель музики Н. Ковальова та учні місцевої школи підготували виставу «Свято Миколая». Вона стала популярною в багатьох школах Карпатського регіону. Вивчення змісту вистави показує, що в ній релігійні та фольклорні мотиви тісно переплітаються з важливими соціально-виховними проблемами й потребами всього українського народу, емоційності святкового настрою їй надає народнопісенний матеріал .

Позакласна й позаурочна робота відкриває можливості для прилучення дітей через пісню й музику до героїчних сторінок боротьби українського народу за волю й незалежність. Закономірно, що загальнонаціональне відродження спонукає до заповнення «білих плям» нашої історії і на регіональному рівні. Підтвердженням цього є діяльність дитячої громадської організації «Молода Січ» на батьківщині перших галицьких січей у с. Завалля Снятинського району Івано-Франківської області. Невід’ємна частина діяльності «Молодої Січі» – музично-літературні виступи, де стрижневими є стрілецькі патріотичні пісні, створені на початку ХХ століття.

Сучасний етап розвитку педагогічної науки та практики орієнтує на пріоритет конкретної людини, активної особистості. Гуманізація й

демократизація сучасної системи освіти вимагають високого рівня професійної підготовки вчителя. Сьогодні потрібно «виводити» педагога на гребінь наукового знання, навчити його навчатися протягом життя, сформувати здатність навчати цього своїх майбутніх учнів. Професійна підготовка вчителя початкових класів повинна розвивати весь духовний потенціал особистості, інтелектуальні, емоційні та практично-дійові компоненти його свідомості. Вчитель у сучасній школі є своєрідним «транслятором» музичної культури, як національної, так і світової [див.: 188].

Навчальний курс «Основи хореографії з методикою навчання» є джерелом здобуття знань з методики викладання хореографічного мистецтва та проведення занять з ритміки і хореографії в початковій школі, має за мету розкрити особливості використання різноманітних методик для оволодіння школярами знань з хореографічного мистецтва; використання майбутніми вчителями інноваційних технологій у процесі використання різноманітних методик для занять з ритміки і хореографії в початковій школі; поглиблення у студентів мистецької освіти та збагачення їх духовності, розширення професійного розвитку.

Завдання курсу: ознайомити студентів зі специфікою проведення занять з ритміки і хореографії, виробити в них практичні навички правильно підбирати музично-ритмічні вправи й танцювальні рухи; поновити і поглибити знання з хореографії, здобуті ними в середніх навчальних закладах; піднести рівень культури виконання танцювальних рухів, сформувати професійні навики та збагатити знання студентів про різні хореографічні напрями.

У темах «Основи танцювального руху», «Масові та сюжетні ігри для дошкільнят та молодших школярів» обґрунтовано провідну роль фольклорних танців етнографічних груп Карпатського регіону, зокрема Прикарпаття, у системі українського народного танцю, виявлено особливості їхніх спільних та відмінних рис [7; 35].

До етнографічного регіону Прикарпаття належать такі етнографічні групи: Бойківщина, Гуцульщина, Лемківщина, Опілля, Покуття. Хореографічне мистецтво Прикарпаття відображає в собі

автентичність кожної етнографічної групи, які зберегли у фольклорі багато цікавих танців. Стилістичні умови тої чи іншої групи формуються залежно від характеру праці, побутових умов, у яких живуть люди певного району, а також від суспільно-економічних і культурних взаємозв'язків сусідніх районів. Усе це відповідним чином відбилося на танцювальному мистецтві. Процеси народження і формування того чи іншого танцю відбувалися по-різному, але в основі їх завжди лежала діалектична взаємодія колективної та індивідуальної творчості, коли рухи, фігури, котрі придумали один чи декілька хореографів або танцюристів, видозмінювали багато інших, збагачуючи їх своєю фантазією.

Збереження автентичності в розвитку народної хореографії бойків відображено в танцях, які мають багато спільного зі східними сусідами – гуцулами, але бойки виконують танці спокійніше, плавніше та вільніше, на трохи зігнутих у колінах ногах. Р. Герасимчук вважає, що основні українські риси бойківських танців збагачені специфічними особливостями, притаманними для бойківського хореографічного мистецтва [35]. У праці «Народні танці українських Карпат. Бойківські і лемківські танці» він зазначив: «Бойківські танці виконуються легко, плавно, з незначним згинанням коліна». До зразків народної хореографії на Прикарпатті можна віднести такі бойківські танці, як: «Бойківчанка», «Долинський дрібонький», «Вишківський веселий», «Любаска», «Бойківські забави».

Хореографічне мистецтво Гуцульщини сформоване протягом багатьох століть. Елементи танців відтворюють фізичні й моральні ознаки гуцулів, кращі риси їхнього характеру, побут та історичне минуле, культуру, погляди, розуміння краси. «Із стародавніх часів танок відображав життя, діяльність, почуття людини. Дослідники первісної культури неодноразово підкреслювали, що танок був невіддільний од пісні». Кожен гуцульський танець цікаво побудований, а сюжет логічно обґрунтований. Танці виконують переважно від повільного до швидкого темпу, але є старовинні хороводи, що мають повільний темп. Серед цікавих фольклорних

танців можна виділити наступні: «Гуцулка», «Півторак», «Лісоруби», «Гайдук», «Цвячок», «Коломийка» і багато інших.

Роман Герасимчук поділив гуцульські танці на коломийкові, сюжетні коломийкові, козачкові, похідні й балансовидні [35]. Він одним із перших в українській етнографії звернув увагу на наукову продуктивність картографічної методики в народознавчих дослідженнях та класифікації музичних матеріалів. Цей поділ пов'язаний насамперед з метрично-ритмічною будовою, хореографічною лексикою та структурою танців.

Відомий танець «Гуцулка» складається переважно з трьох частин. Перша частина загальна за характером, швидка, темпераментна і динамічна. У другій частині кожна пара виконує соло, у якому всі виконавці демонструють спритність і запальну вдачу. Третя частина – фінал. Наростає темп музики, рухи стають дедалі складнішими.

Чоловічий танець «Опришки» репрезентує танець карпатських повстанців, які боролися за визволення поневоленого народу. У цьому танці є соліст (ватажок), який символізує образ Олекси Довбуша. Олекса Довбуш був символом мужності й нескореності. Тому про нього складено безліч переказів, оповідань, легенд та пісень, танців.

«Аркан» – це старовинний гуцульський танець, який за музичною і хореографічною структурою є окремим твором, що «прожив» довгі роки на Гуцульщині. Як зауважив Р. Герасимчук у монографії «Танці гуцульські» (опублікована польською в 1939 році у Львові), старі гуцули кажуть, що аркан у них існує віддавна. Але на якийсь час танець зник через те, що під час Першої світової війни чоловіків-гуцулів не було вдома. «Цей танець знову поширюється з 1925–1928 рр., а виконує його винятково молодь (рідко старші), яка вивчила його в післявоєнні часи». Інша версія походження танцю «Аркан» пов'язана з ремісниками та гуцулами, які працювали в Румунії та служили в австрійських полках, розміщених на Буковині.

Протягом усього танцю виконують основний крок – «аркановий крок», що починається завжди з правої ноги. Танець виконують по колу. Соліст у цьому танці виконує роль ватажка, який сам веде танець, тобто віддає вказівки (команди) іншим танцюристам: «батько спить»,

«по холєвах», «а збудім», «вже зоріє». Кожна з цих команд супроводжується певною хореографічною лексикою.

Майже в кожному гуцульському танці своя цікава побудова малюнку танцю. Глядачі завжди із захопленням дивляться на «вежу». Вона будується у два або й три ряди. Одні хлопці стоять, інші стають на плечі, утворюючи верхній ряд. Також цікава побудова «плотогони». Ряд танцівників імітує рухами бурхливу гірську річку, а на задньому плані сцени чоловіки будували ряд (пліт). Так утворювали пліт – бокор, а на плечах тримали соліста, який називався Бокораш. Він ніби стояв спереду плоту і спеціальними веслами-стернами управляв ним.

Обрядові танці супроводжували також сімейний побут гуцулів. Найбільше звичаїв, пов'язаних з танцями, зберегла весільна гуцульська обрядовість. Танець дружби і дружки, перев'язаних рушниками в колі весільних гостей, за яким спостерігав молодий на коні, нагадував хореографічною структурою колядні танці-величання, побажання добра. Він був одночасно і формою освячення знайомства дружби та дружки, адже весілля на Гуцульщині ставало інколи єдиним приводом для спільного гуляння молоді з віддалених присілків і садиб високогірних поселень. Центральним на гуцульському весіллі є танець молодого подружжя в колі весільних гостей. У ньому – не тільки побажання родинного добра молодій парі, а й освячення подружнього зв'язку.

Хореографічне мистецтво Покуття почав вивчати видатний український балетмейстер, етнограф, артист Ярослав Чуперчук. Саме він відновив фольклорні покутські танці «Голубка» та «Кокетка».

Танець «Голубка» – старовинний танець, що побутує на Покутті. Виконують весело, стрімко, темпераментно. Чоловіки в цьому танці імітують голубів, а дівчата голубок. Дівчата походжають гордовито, поводяться поважно. У фольклорному танці є ведучий, який дає вказівки іншим парам: «голуб хоче їсти», «голубка хоче пити», «голубка несе гніздо». Ці вказівки можуть бути різними, вони залежать від спритності ведучого. У сценічній обробці танець «Голубка» дещо відрізняється як за хореографічною лексикою, так і за костюмами. Він побудований на легких синкопованих підскоках, цікавій зміні

малюнку та оригінальному спілкуванні в танці дівчини й хлопця. Вже назва танцю дає змогу зрозуміти його зміст.

Кокетка – це вихована, скромна, але водночас грайлива дівчина, яка демонструє парубкові грацію та витонченість. У танці використовують цікаві позиції корпусу, рук, голови в парах, характерні для покутянського характеру.

Також на Покутті поширений жартівливий народний танець «Гонивітер». Гонивітер, жевжик, джиґун, ловелас – так називали парубка, ласого до дівчат. У сценічній обробці танцю беруть участь парубок та дві дівчини. Юнак у танці заграє з кожною дівчиною. У розв'язці танцю дівчата залишають парубка.

Опілля є західним продовженням подільського етнографічного ареалу, що належить до зони Прикарпаття. Це територія північно-західної частини Подільської височини в межах Львівської, Івано-Франківської і центрального західного виступу Тернопільської областей. З етнографічного погляду згадана територія досліджена недостатньо, хоч уже сам її простір, розміщення між Волинню, Поділлям та Прикарпаттям, становить чималий науково-пізнавальний, зокрема історико-етнографічний, інтерес.

Витоки лемківської хореографічної культури відображені у звичаях, обрядах, окремих рисах матеріальної культури в одязі, їжі тощо. Багатовікове спілкування з поляками, словаками, угорцями, чехами залишило неабиякий слід у традиційній духовній і матеріальній культурі лемків, а також у розвитку народного лемківського танцю. Народні танці лемків, переселенців з північних районів Західних Карпат, із Польщі, мають основні елементи загальновизнаних народних танців.

Лемківський танець «Карічка» походить від словацької назви кола. Танець побутує здебільшого на Закарпатті, але його залюбки виконують і лемки, які проживають у Словаччині та Польщі. У побудові танцю основним малюнком є коло, що розпадається на менші кола. Рухи танцю наближені до словацьких. Характерним є кружляння в парах і в загальних малюнках.

Серед фольклорних весільних танців – «Обертак», «Потряска», «Круглий», «Викручана». Назви цих танців говорять самі за себе. Танець «Обертак» виконують першим у весільних обрядах. Його функція була такою важливою, як коломийки на Гуцульщині. Сюди входили різноманітні оберти в парах. «Потряска» базований на головних елементах вальсу. Назва танцю свідчить про те, що танцівники виконують легкі потрясіння корпусом. «Круглий» – означає коло, яке творять танцівники. «Викручана» називають ще й «гусячим танцем» і виконують після весільного обіду. Назва танцю означає викручування танцюристів під час танцювання.

Лемківські народні танці виконують переважно по колу, вони носять фольклорний характер. Деякі танці супроводжують вигуками. У ході танцю танцівники виконують не один, а підряд кілька танців. Починаючи із загального танцю, юнаки та дівчата переходять на змагання між собою, показуючи майстерність. Це супроводжується притупами, плескачами, вигуками та співом. Трапляються створені лемками танці, у яких певну роль відіграли також елементи представників інших національностей: поляків, угорців, словаків, чехів.

Отже, хореографічне мистецтво як один із видів мистецької палітри етнографічних груп Прикарпаття має глибинні витоки і традиції. На них базовані закономірності й тенденції сучасного хореографічного мистецтва. Варто зазначити, що систематизація історичних даних, на основі яких розробляли перспективне збереження історично сформованих стильових особливостей танців Прикарпаття, дає змогу в майбутньому глибоко вивчати хореографічну лексику, характер і манеру виконання танців Івано-Франківської області [див.: 7].

На цьому етапі було узагальнено визначення методів, конкретизовано різновиди й зміст засобів, варіативність різних форм організації діяльності дітей і частотність їхнього включення в освітній процес початкової школи задля етнічної соціалізації. Упродовж теоретичної підготовки передбачалося формування в студентів таких практичних навичок і вмінь: адаптувати теоретичні знання до рівня

дитячого сприйняття, класифікувати методи роботи з дітьми за напрямами виховного впливу, обирати форми організації навчальних занять та виховних заходів, творчо використовувати засоби впливу на формування інтересів і поглядів дітей шляхом інтеграції етнізаційної значущості кожної методики.

Під час навчання студенти готувалися до здійснення етнічної соціалізації за допомогою активного залучення елементів етнічної (у т. ч. гуцульської) родинно-побутової культури. Їх орієнтували на усвідомлення найважливіших умов ефективності етносоціалізуючого процесу, а саме: нові знання, що їх опановує дитина, мають ґрунтуватися на знаннях раніше засвоєних; задоволення природної допитливості та інтересу дітей до навколишнього світу; комплексність педагогічного впливу, забезпечення вияву творчої активності дитини. Усвідомленню важливості означених умов сприяло ознайомлення студентів із теоретичними положеннями педагогічної технології в царині початкової освіти на лекційних курсах, обговорення на семінарських заняттях проблем формування всесторонньо розвинутої особистості молодшого школяра в контексті кожної конкретної методики, реферування першоджерел з української, зокрема гуцульської, етнографії (І. І. Бражник [12], Г. С. Лозко [142], І. Сеньків [209], В. О. Шухевич [256]); аналіз матеріалів періодичних педагогічних видань «Джерела», «Початкова школа»; опрацювання методичних посібників з народознавства для початкової освіти (М. К. Дмитренко [235], Л. В. Калуська [83], В. О. Коротеєва [99], Л. М. Кудіна [106], В. В. Оліфіренко [168], Н. С. Побірченко [180]), пошук і систематизація відповідної інформації в мережі Інтернет.

Систематизації та вдосконалення професійних умінь домагалися на практичних заняттях. З цією метою в межах кожного навчального курсу було розроблено низку завдань, виконання яких вимагало від майбутніх фахівців активізації пізнавальної діяльності та виявлення творчих здібностей. Водночас самостійна робота студентів була спрямована на забезпечення ідентифікаційного компонента готовності до етносоціалізуючої практики. Отож, завдання планували й корегували з огляду на те, що студенти за власним бажанням обирали

етнічну групу, у культурному контексті якої відбувалось їхнє виконання. Студентам, які висловлювали свою невизначеність (зауважимо, що в експериментальній групі таких була переважна більшість), рекомендували зупинити вибір на гуцульській етнокультурі.

До виконання, з-поміж інших, було запропоновано наступні завдання: розробка сценаріїв свят народознавчої тематики («Святий вечір у нашому краї», «Подаруймо писанку», «Казки рідного краю», «Мій рідний край завзяття і труда» тощо), складання конспектів занять з різних предметів із впровадженням етнічного компонента, добір та адаптування пізнавальної інформації про етнокультурні цінності для молодших школярів, оформлення етнографічних альбомів («Народні ремесла нашого краю», «Фольклорна скарбниця Гуцульщини», «Декоративно-ужиткове мистецтво карпатського краю» та ін.), моделювання «народознавчого куточка» з відображенням етнорегіонального різноманіття України, формування картотеки аудіо- і відеоматеріалів на етнокультурну тематику. Для виконання окремих завдань студенти принагідно вдавалися до залучення комп'ютерних програм. Складання кросвордів за темами: «Гуцульський народний одяг», «Гуцульська народна кухня» тощо; відтворення свого родинного дерева, моделювання малюнкових пазлів на гуцульську тематику «Смерекова хата», «Гуцулка Ксеня», «На полонині» здійснювалося при допомозі відповідних програм – «Crossword Designer», «Jigsaw Puzzle Lite».

Третій напрям передбачав формування в майбутніх учителів самостійно та творчо інтегрувати набуті знання з етнопроблематики й педагогіки задля оптимальної організації креативної компетенції етнічної соціалізації молодших школярів.

Під час третього періоду студенти продовжували вивчати окремі методики, у межах яких знайомилися із практичними вміннями й навичками залучення засобів родинно-побутової культури в освітню систему початкової школи. В означений період студенти проходили педагогічну практику, упродовж якої мали нагоду реалізувати власний потенціал професійної діяльності.

Теоретичні знання та практичні вміння, сформовані за допомогою інтеграції навчальних дисциплін, потребували узагальнення й систематизації з подальшим наближенням до спеціальності. Відтак об'єктивно виникла необхідність залучення майбутніх педагогів до етносоціалізуючої практики, навчального курсу з відповідним змістовим наповненням. В якості елективного курсу було обрано навчальну дисципліну «Етнопедагогіка» з огляду на те, що етнічну соціалізацію ми визначили як об'єкт дослідження означеної галузі педагогічного знання.

Навчальну дисципліну «Етнопедагогіка» розглядали як завершальну ланку структури підготовки до етносоціалізуючої діяльності майбутніх учителів початкових класів. Її залучали до навчального процесу вищої педагогічної школи. Програму курсу планували як гнучку систему, придатну до коректування, позаяк опанування навчальним матеріалом тісно пов'язане зі змістом основних навчальних дисциплін.

У відповідності до концепції, визначеної на етапі формування навчального курсу, було систематизовано й конкретизовано вимоги до знань та вмінь, набутих майбутніми педагогами в процесі опанування навчальним матеріалом. Отож, після завершення вивчення курсу «Етнопедагогіка» студент повинен

знати:

- визначення етнопедагогіки як галузі педагогічного знання;
- характерні риси різноманітних етносів України;
- основні етапи становлення і розвитку етнопедагогіки як науки;
- особливості педагогічної культури;
- характерні риси виховного ідеалу в контексті етнопедагогічного знання;
- визначення основних категорій етнічної виховної системи;
- провідні чинники, форми, методи і засоби виховання в педагогічній традиції етносу;
- шляхи використання етнічного виховного досвіду в сучасному навчально-виховному процесі;

вміти:

- кваліфіковано використовувати етнопедагогічну термінологію;
- зрозуміло і вичерпно давати визначення основних категорій і понять етнопедагогіки;
- розкривати зміст наукової спадщини видатних зарубіжних та вітчизняних педагогів стосовно етнопедагогічної проблематики;
- вміти здійснювати етнопедагогічний аналіз культурної самобутності національно-етнічних спільнот;
- самостійно опрацьовувати відповідну педагогічну, етнографічну та етнопедагогічну літературу;
- володіти елементами народних ремесел;
- застосовувати етнічний досвід виховання у педагогічній діяльності.

Найповніше розкриття програмного змісту курсу забезпечувалось упродовж 90 академічних годин: 30 год. аудиторних, з них 12 год. лекційних, 18 год. семінарських занять, 60 год. – самостійна робота. Структуру навчальної програми побудовано з урахуванням трансформаційного чинника, за яким опанування навчального матеріалу відбувалось у межах відведеного часу. Для розвитку в майбутніх педагогів навичок етносоціалізуючої діяльності вважали за доцільне використовувати попередньо розроблену систему творчих та пошуково-дослідних завдань до кожної теми, заохочували до написання наукових рефератів, курсових робіт.

Обраний навчальний курс у методологічному сенсі покликаний цілісно висвітлювати проблему формування етнічної самосвідомості, ґрунтуючись на взаємозв’язку положень філософії, психології, педагогіки, про мету й завдання всебічного виховання особистості, починаючи з молодшого шкільного віку. Така потреба зумовлена тим, що вміння екстраполювати народний виховний досвід у роботу з дітьми, формували в межах конкретних методик, обмежених певною сферою взаємодії вчителя й учня.

У контексті нашого дослідження зауважимо, що етнокультурні особливості Гуцульщини відображено у змістовому модулі № 3. У процесі вивчення означеного модуля розглядали низку питань, зокрема:

- особливості Карпатського регіону, життєдіяльності та світогляду гуцульської етнічної групи;
- своєрідність побуту та самобутність обрядів і звичаїв гуцулів у творах іноземних дослідників;
- відображення гуцульської етнокультури в літературних та мистецьких творах кінця XIX-го – поч. XX-го ст.;
- роль української діаспори у справі збереження й примноження гуцульської етнокультури;
- активізація етнографічних розвідок та наукових досліджень гуцульського етнорегіону в добу незалежної України;
- етнопедагогічні традиції виховання Гуцульщини;
- звичаї й обряди як відображення виховного потенціалу гуцульської етнокультури;
- гуцульські обряди та звичаї з догляду та виховання дітей;
- виховання в праці – традиційна форма гуцульської етнопедагогіки;
- характеристика гуцульського фольклору в контексті виховання підростаючого покоління;
- самобутність малих жанрів гуцульського фольклору;
- виховний потенціал коломийок;
- різновиди казок Гуцульщини;
- дидактичний і виховний зміст гуцульських народних казок;
- залучення етнокультурних цінностей Гуцульщини у процес виховання дітей;
- жанрове різноманіття, символізм, художня образність, емоційна насиченість етнокультурних цінностей Гуцульщини;
- педагогічні умови залучення етнокультурних цінностей в освітній процес в якості засобів виховання;
- інтегрування гуцульських етнокультурних цінностей у процес прилучення зростаючого покоління до культурних надбань рідного народу.

Реалізація програмного змісту курсу планувалась, опираючись на науковий доробок фахівців у царині педагогіки вищої школи (Г. Васянович, С. Сисоєва). Дослідження джерельної бази дозволяє

визначити самостійну роботу студентів запорукою якісної підготовки до етносоціалізуючої практики. Самостійну роботу студентів планували як цілісну систему, вона відбувалась з різною інтенсивністю впродовж усього експериментального періоду, у т. ч. при вивченні курсу.

Цикл лекційних занять охоплював таку тематику: етнопедагогіка в системі педагогічних наук, історія розвитку етнопедагогіки, етнокультурна варіативність соціалізації й виховання, значення виховного ідеалу в етнопедагогіці, традиції та звичаї – основа виховної системи етносу, етнопедагогічна сутність визначальних чинників формування особистості, форми та методи виховання дітей засобами етнопедагогіки, характеристика засобів народного виховання, активізація етнопедагогічного досвіду в умовах сучасного українського освітнього закладу. Лекційній виклад кожної теми містив два обов'язкові компоненти – інформативно-пізнавальний і методично-інструктивний, які покликані забезпечувати інтеграцію теоретичних знань і практичних вмінь, необхідних майбутньому вчителю для повноцінного використання етнопедагогічного потенціалу в процесі етнічної соціалізації сучасного покоління молодших школярів. При цім означені компоненти мають неоднакове співвідношення, оскільки на початку лекційного курсу переважає інформативно-пізнавальний (1–5 теми), відтак методико-інструктивний компонент є домінуючим у 6 –10 темах.

Практична частина курсу передбачала проведення семінарських занять. Їх проведення здійснювалось за традиційною формою, а також – семінарів-практикумів. В першому випадку семінарські заняття відбувались за такою схемою: назва теми заняття, в якій визначається її сутність; завдання вивчення теми, основні положення, які повинні осмислити студенти; питання для обговорення, що охоплюють провідні аспекти змісту означеної теми, методичні вказівки для уточнення й конкретизації завдань, методики їх виконання; творчі й тестові завдання, спрямовані на закріплення теоретичних знань і відпрацювання практичних вмінь; проблемні запитання та запитання для самоперевірки, які являють собою зворотний зв'язок в управлінні

процесом самопідготовки студентів до здійснення етносоціалізуючої практики. Приклади методичних розробок семінарських занять за наведеною схемою описано в пропонованому нами навчальному посібнику з етнопедагогіки [161].

Проведення семінарських занять у формі практикуму мало на меті сприяти не лише розвитку фахової підготовки майбутнього спеціаліста згідно стандартів вищої педагогічної школи, а й бути імпульсом до зростання професійного рівня. Окрім методичних компонентів традиційного семінарського заняття, семінар-практикум передбачав залучення елементів навчальних ділових ігор. Активізувати пізнавальний потенціал та аналітичні вміння учасників семінарів-практикумів вдавалось при застосуванні методичних прийомів, як-от:

- ознайомлення з міркуваннями педагогів минулого та визначення їх актуальності з позицій досягнень сучасного гуманітарного знання та освітньої практики;
- аудіювання фрагментів художніх творів з подальшим занотовуванням і обговоренням педагогічних ідей, які, на думку студентів, містили прочитані тексти;
- проведення дидактичних ігор «Думки корифеїв», «Як Ви би відповіли». Поясніть дитині (певного віку) поняття… (додаток Ф);
- моделювання й розв'язання ситуацій «Колеги звернулись за порадою», «Спостерігаючи за дитячою грою, Ви зауважили… Ваші дії?», «Батьки вихованця висловили незадоволення тим, що… Ваша реакція?», тощо.

Приклад проведення одного з семінарів-практикумів на тему «Характеристика засобів народного виховання» подаємо у додатку Щ.

Однією з відмінностей семінару-практикуму було надання студентам нагоди продемонструвати результати самостійної роботи пошуково-дослідного та творчого характеру, виконаної індивідуально чи в мікрогуртку (4-5 учасників). Так, студентами було здійснено «етнопедагогічну розвідку» (додаток Ц), що передбачало інтерв'ювання літніх людей з метою виявлення звичаєвої обрядовості, пов'язаної із доглядом і вихованням дітей [161], укладено й захищено авторські орієнтовні програми на тему «Ознайомлення молодших

школярів зі святами, звичаями й обрядами рідного краю», розроблено проєкт сучасної гуцульської іграшки.

Зупинимось на одному з групових завдань. На початку вивчення курсу студентській аудиторії було запропоновано розробити модель іграшки (ляльки), яка б синтезувала в собі кращі риси етнокультурного осередку та відповідала запитам сучасних дітей. Проєкт було названо «Ксеня чи Барбі?». У процесі виконання студенти провели дослідження автохтонних іграшок гуцульського краю, виявили й проаналізували механізми популярності американської ляльки Барбі, провели опитування з-поміж учениць початкової школи гуцульського етнорегіону. З метою виявлення уподобань і побажань щодо «іміджу» нової ляльки визначено виховну сутність проєктованої іграшки. При допомозі майстра з пошиття народних костюмів для ляльок І. Криницької-Омельченко студентами було виготовлено кілька комплектів лялькового одягу в гуцульському стилі, іграшкові речі, що належать «Ксені».

На підсумковому занятті учасники кожного з мікрогуртків знайомили присутніх з результатами проведеної роботи, демонстрували свою ляльку «Ксеню» та її «іграшковий світ», пропонували форми навчально-виховної роботи з лялькою. Журі в складі фахівців педагогів та етнографів визначало переможців у номінаціях «За творчий задум», «За ґрунтовність дослідження», «За дизайн і художнє виконання», «За педагогічну майстерність». Проєкт, що був виконаний із дотриманням усіх перелічених складових, одержував гран-прі.

Під час проведення було запропоновано низку завдань, у процесі виконання яких майбутній фахівець мав змогу найповніше усвідомити технології етнізації різноманітних видів діяльності дітей, завдяки яким закладається першооснова їх етнічної самосвідомості. Тематика робіт передбачала моделювання різних фрагментів педагогічної діяльності в умовах НУШ, активізацію набутих попередньо знань про методи й прийоми, які стимулюють зацікавлення дітей до етнокультурної спадщини, пробуджують бажання прилучитись до збереження й збагачення духовних і матеріальних цінностей свого

народу. З-поміж інших до виконання студентам пропонували наступні дидактичні завдання: характеристика регіональних особливостей старовинного костюму; різновидів народних промислів та ремесел, художньо-ужиткового мистецтва; планування святкових заходів народознавчої тематики; добір етнографічного матеріалу для розваг із залученням народних ігор, виготовлення дитячого лото «Етнографічний квітник» тощо.

Особливого значення у підготовці студентів до етносоціалізуючої діяльності надавали виробничій практиці. Програмові вимоги до практики корегували так, щоб під час її проходження відбувалась реалізація програмових компетентностей набутих студентами при вивченні курсу «Етнопедагогіка» та дотичних навчальних дисциплін. Майбутніх педагогів орієнтували на активне вправляння в організації етнічної соціалізації в умовах НУШ. Увагу студентів звертали на те, що досягнення ефективності етнічної соціалізації уможливлюється за наявності комплексу чинників, ранжованих у такій послідовності:

- усвідомлення значущості позитивної позиції педагога;
- вміння інтерпретувати етнографічний матеріал у педагогічному контексті;
- врахування суб'єктивних умов становлення етнічно свідомої особистості.

У відповідності з означеним комплексом студентам-практикантам запропоновано низку завдань, спрямованих на утвердження умінь оперувати необхідними фаховими знаннями в практичних ситуаціях, передбачати результати й програмувати перспективу роботи з дітьми. Так, майбутні фахівці вивчали навчальні плани й методичне забезпечення НУШ з метою виявлення програмних умов для етносціалізуючого процесу; аналізували конспекти уроків «Я досліджую світ»; укладали «етнопедагогічний паспорт народної іграшки» (додаток Ш); самостійно (й за допомогою педагога) готували наочно-ілюстративний матеріал етнографічного змісту для подальшого використання в роботі з учнями; проводили тематичні свята етнокультурного спрямування (додаток Щ 2).

Студенти-практиканти здійснювали дослідження етнопедагогічного спрямування. Послуговуючись запропонованими методиками, збирали, систематизували, обробляли та аналізували одержані дані за такими напрямами:

1. Обізнаність з геокультурними особливостями свого краю.
2. Уявлення про власну етнічну приналежність.
3. Розуміння змісту й здатність відтворювати фольклорні твори, притаманні етнорегіону, де проживає родина учня.
4. Обізнаність з народними іграми та бажання їх виконувати.
5. Вміння назвати, описати, художньо відобразити самобутні елементи декоративно-ужиткового мистецтва рідного краю.

Аналіз рівня обізнаності дітей із самобутньою культурою рідного краю зміцнювали загальні уявлення майбутніх фахівців про технологію етнічної соціалізації в умовах НУШ.

Педагогічна практика інтерпретувалась як імітація професійно-педагогічної діяльності майбутнього спеціаліста, що передбачає не лише управління процесом етнічної соціалізації дітей, а й активну співпрацю та просвітницьку роботу з батьками учнів з питань етнопедагогічної проблематики зокрема. Розробляли конспекти з різних форм співпраці з сім'єю, планували й проводили святкові заходи народознавчого змісту з активним залученням батьків та інших членів родин учнів, пропонували власні нетрадиційні форми взаємодії батьків і педагогів.

4. 2. Порівняльний аналіз результатів дослідження

Задля перевірки ефективності запропонованої моделі підготовки студентів до етносоціалізуючої практики було здійснено 1 зріз на констатувальному етапі дослідження і 3 контрольних зрізи, останній з яких був підсумковим. Кожен зі зрізів мав чітко поставлене діагностичне завдання:

- констатувальний зріз передбачав виявлення реального стану готовності студентів-випускників закладу вищої освіти до етносоціалізуючої практики в умовах початкової школи;

- 1 контрольний зріз проводили з метою діагностування ефективності підготовки студентів до означеної педагогічної діяльності на засадах міждисциплінарної інтеграції;

- 2 контрольний зріз планували для визначення впливу програмового змісту навчальних дисциплін на формування знань, умінь і навичок, необхідних майбутнім педагогам для етносоціалізуючої практики;

- 3 контрольний (підсумковий) зріз скеровано на спроможність студентів фахово й творчо планувати, реалізовувати й аналізувати навчально-виховну роботу з молодшими школярами в контексті етносоціалізуючого спрямування.

При діагностуванні не пов'язували кожний контрольний замір із конкретною (етнічною, етнопедагогічною чи креативною) компетенцією, оскільки їхні структурні компоненти (прямо й опосередковано) формувалися впродовж усього експерименту, що зумовлено дидактичною структурою підготовки у вищій школі.

Дослідження охопило 143 студенти спеціальності «Початкова освіта» Коломийського навчально-наукового інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

1 контрольний зріз проведено наприкінці VI семестру, на час, коли студенти закінчили вивчення курсів «Історія України», «Історія української культури», «Основи педагогіки зі вступом до спеціальності», «Історія педагогіки», «Теорія та методика виховання», «Сучасна українська мова з практикумом», «Основи природознавства та суспільствознавства», «Образотворче мистецтво з методикою навчання», «Музичне мистецтво з методикою навчання», «Трудове навчання з методикою навчання». Студентам експериментальної групи були запропоновані діагностичні запитання й завдання, аналогічні до запитань і завдань констатувального етапу. Умови та показники діагностичних методик залишалися попередніми. Результати виконання завдань подані в таблиці № 4.2.

Дані таблиці засвідчують, що в експериментальній групі відбулися значні зміни на краще в усіх компетенціях. В етнічній високого рівня досягли 37 % проти 11 % в констатувальному експерименті,

достатнього рівня – 36 % (у констатувальному експерименті – 31 %), на низькому рівні залишились 27 %, яких на констатувальному етапі було 58 %. В етнопедагогічній компетенції високий рівень виявило 19 % (у констатувальному експерименті – 8 %), середнього рівня досягли 25 % (у констатувальному експерименті їх налічувалось 28 %), низький рівень посіло 53 % проти 67 % констатувального етапу. У креативній компетенції було виявлено такі показники: високий рівень – 23 % (у констатувальному експерименті – 3 %), середній – 29 % (у констатувальному експерименті – 10 %), низький – 48 % (у констатувальному експерименті – 87 %).

Таблиця № 4.2

Готовність майбутніх педагогів до здійснення етнічної соціалізації молодших школярів (1 контрольний зріз)

Назва компе-тенцій (№ блоку)	Експериментальна група: на констатувальному етапі 167 студентів Експериментальна група: на контрольному етапі 143 студенти											
	Рівнева характеристика											
	Високий				Середній				Низький			
	Етапи дослідження											
	конст.		І контрол.		конст.		І контрол.		конст.		І контрол.	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
І Етнічна	18	11	53	37	52	31	52	36	97	58	38	27
ІІ Етнопедагогічна	13	8	27	19	42	25	40	28	112	67	76	53
ІІІ Креативна	5	3	33	23	17	10	41	29	145	87	69	48
Усього	12	7	38	26	37	22	44	31	118	71	61	43

Більшість студентів експериментальної групи під час спеціально організованого навчання демонструвала прогрес в обізнаності основних етапів формування українського етносу, етнічного районування з його господарськими, побутовими, звичаєвими, світоглядними відмінностями та фольклорними різновидами. В означеному контексті помітно підвищився інтерес до етнічних цінностей культурного осередку, з яким себе ідентифікували майбутні педагоги. Це виявлялось у вмінні добирати інформацію про особливі риси етнокультурного життя свого народу та вмінні знайомити з ними завдяки застосуванню різних форм (реферат, доповідь, альбом тощо).

Отримані знання з професійно орієнтованих дисциплін переконали студентську аудиторію в необхідності організації етнічної соціалізації в умовах початкової школи при тісній співпраці з сім'єю. Неодноразово студенти засвідчували глибоке усвідомлення значення педагогічної діяльності з метою етнічного самоусвідомлення молодшого школяра як невід'ємного чинника всебічного формування його особистості.

Перевірка запропонованих до виконання завдань переконливо засвідчує певний поступ студентів у етнопедагогічній компетенції, особливо в такому її структурному компоненті, як «Теорія і методика виховання». Контрольний зріз № 1 виявив уміння й навички майбутніх фахівців добирати етнічно самобутні речі задля використання під час навчальних занять наочного та роздаткового матеріалу; створювати дидактичні еквіваленти для донесення дітям понять і явищ, що характеризують феномен етнічної спільноти, добирати аудіо- і відеодемонстраційні матеріали народознавчої тематики з метою залучення до різних форм навчально-виховної роботи. Зауважмо, що при моделюванні педагогічних ситуацій студенти, спираючись на інтегровані знання педагогіки початкової освіти й конкретних методик, пропонували широкий спектр різноманітних методів і методичних прийомів, спрямованих на підвищення ефективності етносоціалізуючої діяльності. Проте послідовність їхнього використання не завжди виступала як логічно завершений комплекс.

Водночас за результатами проведеного обстеження з'ясувалося, що не всі студенти ІІІ курсу вміють фахово визначати педагогічну сутність фольклорних творів та обрядової звичаєвості етносу (етнічної групи); неспроможні критично ставитись до методів і засобів народної педагогіки; відчувають значні труднощі при виявленні етнічних особливостей виховної системи певної народності. Зафіксовано також цілковиту відсутність цілісного бачення етнічної соціалізації в комплексі з іншими чинниками освітнього процесу навчального закладу. Це дозволяє зробити висновок про те, що професійно орієнтовані дисципліни не можуть забезпечити завершену систему теоретичної й методичної підготовки до етнічної соціалізації дітей. Вважаємо, що зазначені недоліки формування майбутніх фахівців початкової освіти зумовлені тим, що в теорії та практиці виховання на сьогодні відсутня обґрунтована педагогічна технологія етнічної соціалізації в початковій школі.

Після закінчення викладання дисципліни вільного вибору «Етнопедагогіка» проведено ІІ контрольний зріз задля перевірки ефективності його запровадження, оскільки в ньому відображена структура комплексної підготовки студентів до екстраполяції етнокультурного потенціалу в процес етнічної соціалізації молодших школярів. Аналіз результатів означеного зрізу дозволив виявити залежність основних показників підготовленості студентів від якості опанування ними навчальним змістом курсу.

Студентам запропоновано виконати низку діагностичних завдань, проте вже на більш складному матеріалі. Інші умови та показники діагностичних методик залишалися попередніми й незмінними. Приміром, у діагностичній методиці, спрямованій на виявлення рівня сформованості етнічної компетенції, передбачено оформлення «етнічної карти», у якій, окрім визначення етнічного районування території сучасної Української держави, необхідно було позначити притаманні етнічним теренам народні костюми. Студентам запропоновано набір фотографій з експонатами (народний одяг, прикраси, рушники, посуд) краєзнавчих музеїв Гуцульщини, Поділля, Слобожанщини.

Представлені зразки потрібно було покласифікувати за

етнорегіональними ознаками та надати коротку анотацію до кожного з них. За умов, передбачених завданням № 3, студенти експериментальної групи підготували твір-мініатюру етнопедагогічної тематики «Виховні традиції мого народу». Аналогічних видозмін набула решта завдань діагностичних методик № 2 і 3. Формуючи перелік діагностичних завдань, виходили з раціональної кількості ознак, властивостей, що номінально і функціонально є необхідними для діагностики рівня професійної діяльності майбутніх педагогів за принципом об'єктивного реального вимірювання. Рівні сформованості кожної компетенції визначали за критеріями, адекватними до констатувального етапу експерименту.

Аналіз результатів виконання завдань дозволяє стверджувати й про очевидні якісні зміни, яких досягли студенти, навчаючись в умовах експериментального дослідження. Результати за змістом оволодіння кожною з компетенцій подаємо в таблиці № 4.3

Зіставлення наведених у таблиці даних дозволяє твердити про те, що запропонована модель експериментальної роботи відчутно вплинула на якість знань студентів, а відтак і на зміст подальшої етносоціалізуючої практики.

В етнічній компетенції високого рівня досягли 49 % студентів проти 11 % в констатувальному експерименті, 37 % у 1-му контрольному зрізі, достатнього рівня – 37 % (у констатувальному експерименті – 31 %), на низькому рівні залишились 14 %, яких на констатувальному етапі було 58 %, а при 1-му контрольному зрізі 27 %. В етнопедагогічній компетенції високий рівень виявило 35 % респондентів, яких у констатувальному експерименті налічувалось 8 % і яких на час 1 контрольного зрізу зафіксовано 19 %. Середнього рівня досягнули 44 % (констатувальний етап – 28 %, 1-й контрольний зріз – 25 %), низький рівень посіло 11 % проти 67 % констатувального етапу та 53 % при 1-му контрольному зрізі. У креативній компетенції було виявлено наступні показники: високий рівень – 27 % (у констатувальному експерименті – 3 %, 1-й контрольний зріз 23 %), середній – 42 % (у констатувальному експерименті – 10 %, 1-й контрольний зріз – 29 %), низький – 31 % (у констатувальному експерименті – 87 %, 1-й контрольний – 48 %).

Таблиця № 4.3.

Готовність майбутніх педагогів до здійснення етнічної соціалізації молодших школярів (II контрольний зріз)

Назва компе-тенцій №	Експериментальна група: на констатувальному етапі 167 студентів Експериментальна група: на контрольному етапі 143 студенти																	
	Рівнева характеристика																	
	Високий						Середній						Низький					
	Етапи дослідження																	
	конст.		I контрол.		II котрол.		конст.		I контрол.		II котрол.		конст.		I контрол.		II контрол.	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
I Етнічна	18	11	53	37	70	49	52	31	52	36	53	37	97	58	38	27	20	14
II Етнопеда-гогічна	13	8	27	19	50	35	42	25	40	28	63	44	112	67	76	53	16	11
III Креативна	5	3	33	23	39	27	17	10	41	29	60	42	145	87	69	48	44	31
Усього	12	7	38	26	53	37	37	22	44	31	59	41	118	71	61	43	27	19

На цьому етапі дослідження студенти проявили вміння пошуково-творчого спрямування. Показово, що при наведенні прикладів етнопедагогічного змісту майбутні педагоги позичали їх з етнокультурної спадщини свого народу. Принагідно вони намагалися звернути увагу на самобутні матеріальні й духовні цінності, що притаманні етнорегіону проживання або ж національній меншині, до якої визнають свою приналежність. Уже під час викладання дисциплін вільного вибору характерними були репліки студентів: «У нас є такий обряд… Я думаю, що його виховною метою…», «А в нашому… на Великдень… Це виховувало в дітях…», «Ось іграшка, яка побутує в нашому краї, її особливість полягає в…». Вважаємо, що це є свідченням зростаючого ідентифікуючого компонента етнічної компетенції.

На нашу думку, позитивні зрушення в експериментальній групі відбулися завдяки тому, що студенти навчилися знаходити й чітко формулювати педагогічну сутність етнокультурних цінностей та знаходити оптимальні шляхи залучення їх у виховну практику. Означена здатність передбачає об'єктивність в оцінці реальної значущості педагогічних заходів, спрямованих на формування етносвідомості особистості молодшого школяра. Відтак в експериментальному дослідженні домоглися сформованих умінь моделювати й коректувати педагогічний процес задля підвищення ефективності етносоціалізуючого впливу.

Симптоматичним визнаємо той факт, що в переважній більшості студенти не відчували труднощів при доборі дитячої літератури та фольклорних творів, які, на їхню думку, сприятимуть етнічному самоствердженню учнів молодшого шкільного віку. Добираючи твори, майбутні педагоги самостійно визначали їхню відповідність віковим особливостям та вподобанням дітей. Разом з тим прогнозувалося, у вирішенні яких виховних завдань вони можуть відіграти позитивну роль.

Отже, зміст етносоціалізуючої підготовки студентів після викладання курсу відтворився на новому, якісно вищому рівні – у системі грунтовних знань і сталих переконань; сформованих умінь і

навичок, які забезпечують формування й утвердження етнічно свідомої особистості учня початкових класів.

ІІІ контрольний зріз був підсумковим. Показники на цьому етапі дослідження визначали на підставі результатів анкетування та за підсумками проходження студентами в VII семестрі шеститижневої виробничої практики. Методику дослідження результатів виробничої педагогічної практики буде подано нижче.

З метою об'єктивного дослідження наявної (чи відсутньої) динаміки в підготовці майбутніх фахівців до етносоціалізуючої практики на кожному з етапів експерименту студентам пропонували відповісти на запитання розробленої анкети (додаток А). Запитання анкети охоплювали змістовний контекст кожної з компетенцій, що визначені провідними в здійсненні цього виду педагогічної діяльності. Порівняльний аналіз одержаних результатів засвідчив значні позитивні зрушення, що виявлялися в усвідомленні студентською аудиторією значущості відродження етнокультурного потенціалу, визнанні приналежності до певної етнічної групи (національної меншини), демонстрування обізнаності з основними категоріями етнопроблематики та елементами родинно-побутової культури (таблиця № 4.4).

Таблиця № 4.4

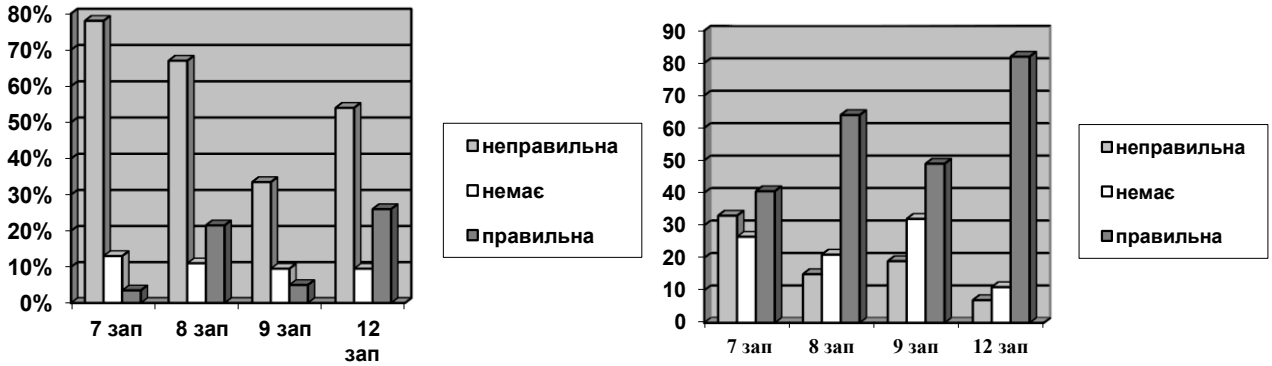
Співвідношення правильних чи позитивних відповідей на запитання анкети на різних етапах експериментального дослідження

№ запитання анкети		1	2	3	4	5	6	7	8	9	12	13	14	15	16	17
Кількість правильних чи позитивних відповідей, у %																
Етапи дослідження	конст.	8	56	-	47	15,5	45,5	3,5	21.5	5	26	14	-	17	46	76
	1 контрол.	43	67	18,5	59	24	52	26	48	33	51	29,5	7	25,5	72	88,5
	ІІ контрол.	62	81	30,5	71	26,5	56	39	62	52	77,5	56,5	53,5	49,5	84,5	92
	ІІІ контрол. /підсум-ковий/	65	81,5	34	76,5	49	55,5	40,5	64	49	82	56	54,5	61	86,5	94,5

За приклад можемо брати співвідношення відповідей респондентів на питання 7-9, 12. На констатувальному етапі правильно відповіли 3,5 % (6 осіб), 21,5 % (36 осіб), 5 % (8 осіб) і 26 % (43 особи), а на підсумковому етапі правильно відповісти змогли 40,5 %, (58 осіб), 64 % (92 особи), 49 % (70 осіб) і 82 % (117 осіб) опитаних (діаграма Б).

Діаграма Б.

Рівень володіння студентами-випускниками ЗВО знаннями в царині етнопроблематики (за підсумками констатувального й формувального етапів експерименту, у %)

Якісні зміни спостерігалися при вивченні відповідей на запитання анкети, що спрямовані на виявлення обізнаності студентів із гуцульською етнокультурою. На формувальному етапі експерименту майбутні педагоги не тільки правильно визначали форму етноспільноти (етнічна група), територію її розташування, а й вказали авторів та назви літературних творів, присвячених Гуцульщині, виявили знання гуцульського фольклору, пригадали живописні графічні та кінематографічні твори гуцульської тематики, визначили кілька різновидів декоративно-ужиткового мистецтва, притаманного гуцульському краю. Порівняльну характеристику опанування студентами знань про гуцульську етнокультуру подаємо в таблиці № 4.5.

Таблиця № 4.5

Рівень обізнаності респондентів із мистецькими творами гуцульської тематики (за підсумками констатувального і формувального етапів експерименту)

В и д и мистецьких творів	Варіанти відповідей	Вказано 1 твір		Вказано 2 твори		Вказано 3 і більше творів	
		конст.	форм.	конст.	форм.	конст.	форм.
Художня література	1.Назва та автор	23	5	13	19	-	31
	2.Назва	36	2	22	27	-	43
	3.Автори	13	2	11	3	2	9
	4.Відсутня	конст. –27			форм. – 4		
Музичні твори	1. Пісенні	46	21	27	53	-	58
	2. Танцювальні	18	18	-	46	-	79
	3. Відсутня	конст. –76			форм. – 11		
Художнє мистецтво	1.Живопис	-	12	-	26	-	44
	2.Графіка	-	17	-	39	-	41
	3.Декоративно-ужиткове	34	9	58	16	17	74
	4. Кіно	3	7	-	32	-	61
	5. Відсутня	конст. – 51			форм. – 6		

В означеному контексті для нас особливий інтерес становила думка студентів щодо навчальних дисциплін, вивчення яких дозволило збагатитися знаннями про різноманітні аспекти культурного феномену гуцульської етноспільноти. З цією метою під час підсумкового зрізу ми звернулися до ранжування дисциплін на підставі наявності в навчальному матеріалі гуцульської тематики. У таблиці № 4.6 продемонстровано порівняльні результати.

Таблиця № 4.6

Перелік навчальних дисциплін, що формують знання про гуцульську етнокультуру

Етапи дослідження				
Констатувальний			Формувальний	
№	Назва дисципліни	%	Назва дисципліни	%
1.	Історія України	27,5	Історія української культури	32,5
2.	Історія української культури	11	Етнопедагогіка	21,5
3.	Основи природознавства та суспільствознавства	8,5	Теорія та методика виховання	16
4.	Не названо жодної	53	Дитяча література та методика навчання літературного читання	9,5
5.			Ознайомлення дітей з довкіллям та розвиток рідного мовлення	9
6.			Історія України	5,5
7.			Основи образотворчого мистецтва з методикою навчання	4
8.			Методика трудового навчання	2
9.			Не названо жодної	0

Наведені в таблиці № 3.6 результати анкетування засвідчують, що не лише зросло коло навчальних дисциплін, а й суттєво змінився їх перерозподіл на користь професійно значущих і спеціальних курсів. Під час визначення вагомості дисциплін певної переваги набули дисципліни гуманітарного циклу. Саме вони слугують джерельною базою інтерпретування фактологічного матеріалу в педагогічному сенсі.

На прикінцевому етапі формувального експерименту перевіряли практичні вміння студентів експериментальної групи забезпечувати перенесення опанованих знань і умінь у реальний педагогічний процес. Для цього напередодні виробничої практики студенти одержали низку завдань етнопедагогічного змісту:

1. Упродовж першого тижня перебування в школі здійсніть мікродослідження діяльності вчителя з народознавчої тематики. Особливу увагу рекомендовано приділити виявленню наявності (відсутності) етнорегіонального компонента шляхом відвідування

народознавчого куточка, кімнати тощо; вивченню інтер'єрного оформлення школи, аналізу навчальних занять та виховних заходів; бесід із педагогічним персоналом, дітьми та їхніми батьками. Одержані результати необхідно занотувати в щоденнику.

2. Сплануйте, розробіть конспекти й проведіть виховні години народознавчої тематики з етнокультурним змістом. При цьому чітко визначте, які етнокультурні цінності виступатимуть як навчальний матеріал. У конспектах охарактеризуйте їхній зміст, способи залучення в роботу з дітьми та зазначте передбачуваний навчально-виховний ефект.

3. Підготуйте й проведіть два виховні заходи етносоціалізуючого спрямування. Самостійно оберіть їхню форму, розробіть сценарій, змоделюйте варіанти співпраці з родинами вихованців чи запрошення інших поважних гостей.

4. Складіть низку методичних порад для вчителів початкових класів, які б активізували етносоціалізуючий чинник освітнього процесу.

5. Запропонуйте тематику та форми співпраці з сім'ями школярів задля підвищення педагогічної культури та етнічної самосвідомості.

Діагностування здатності студентів позитивно переносити набуті вміння й навички в педагогічну практику вираховували, використовуючи формулу:

$$P = \frac{E - C}{I - C} \cdot 100\%,$$

де Р – ефект позитивного перенесення;

Е – кількість студентів високого й середнього рівнів під час педагогічної практики;

С – кількість студентів високого й середнього рівнів під час констатувального експерименту;

І – кількість студентів високого й середнього рівнів після навчання за експериментальною програмою.

Спостерігаючи за діяльністю студентів упродовж педагогічної практики, перевіряючи документацію, ми переконались у тому, що студенти експериментальної групи активно застосовували знання та вміння, опановані в умовах спеціальної підготовки. Так, скажімо, виконуючи перше завдання, студентка IV курсу Галина С. проаналізувала виховний захід, проведений вчителькою Стасюк К. М. на тему «У гостях у бабусі Натусі» та спрямований на ознайомлення дітей з традиційним українським житлом та давніми речами вжитку. Організаційно захід проходив за індивідуально-груповою формою організації дітей, тип – поглиблено пізнавальний. Його зміст зорієнтований на збагачення знань про побутову культуру пращурів, пробудження інтересу до минулого свого народу, виховання поваги до родовідної пам'яті. Вчителька добре обізнана з народознавчим матеріалом, вміла цікаво й доступно пояснювати значення давніх слів, використовуючи при цім відповідну наочність – зразки давніх речей вжитку, ілюстрації стародавнього житла, хатні обереги. До заходу продумана й проведена підготовка вчителя й попередня робота з дітьми, яка полягала в екскурсії до музею, вивченні прислів'їв та приказок про хату, розгляд ілюстрацій із зображенням давнього житла. Захід передбачав такі частини:

1 – підготовча: діти заходять до кімнати й вітаються з бабусею, бабуся запрошує всіх сідати. Вчителька звертає увагу дітей на старовинні речі, що є в бабусиній хаті;

2 – основна: вчителька за допомогою бабусі Натусі проводить невелику екскурсію по кімнаті, під час якої знайомить з інтер'єром та давніми речами вжитку;

3 – підсумкова: з метою закріплення одержаних знань вчителька пропонує гру «Впізнай за описом». Педагог описує той чи інший предмет інтер'єру чи вжитку, а діти відгадують його назву.

Кожна частина заходу передбачала стимулювання дітей до пригадування віршиків, прислів'їв та приказок про хату та побутові речі. Це сприяло розвитку пам'яті, логічного мислення, формувало здатність до образного світосприйняття. Водночас вчителька не відзначила етнічної самобутності давньої житлової архітектури

(«колиба» на Гуцульщині, «мазанка» на Слобожанщині тощо). У розповіді про побутові речі відсутні слова-синоніми, які підкреслили б їхнє регіональне походження (горщик, гладунчик, куманець). Студентка зазначила, що в наочному й ілюстративному матеріалі відсутні старовинні речі, які притаманні місцевості, де проживають діти (Богородчанський район, с. Підгір'я).

Вчителька використала такі методи: бесіду, розповідь, пояснення, ілюстрації, демонстрацію, дидактичну гру.

Аналіз заходу, який виконала студентка, дає уявлення про зміст навчального матеріалу й структуру заняття. Студентка зробила спробу звернути увагу на те, як вчителька працювала над реалізацією мети й завдань народознавчої роботи з дітьми. Зауваживши упущення педагога, визначила можливі корективи змісту задля активізації етнічного чинника в освітньому процесі.

Експериментальне дослідження на підсумковому етапі довело, що студенти-практиканти навчилися програмувати зміст уроків та виховних заходів з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей, сприяти їхньому етнічному самоствердженню. Прикладом можуть правити розроблені й проведені в початкових класах навчальні виховні години «Ознайомлення з гуцульською вишивкою», «Мандрівка у край гуцульської казки», «Художній розпис гуцульського гарнчика».

У студентів експериментальної групи не зафіксовано труднощів принципового змісту, усі завдання виконувались з чітким проектуванням мети, поетапності досягнення очікуваного прикінцевого результату. Здебільшого правильно визначали тип і форму організації діяльності з дітьми, аналізували прояви етнокультурного феномену з виокремленням етнопедагогічної домінанти; передбачали взаємообумовленість мети, завдань, методів і засобів дотичного розв'язання; різноманітні аспекти етнокультурної спадщини доносились дітям при дотриманні принципів доступності, послідовності, емоційності. Так, студентка Марта В. при допомозі вчительки підготувала й провела спортивний захід «Гуцульські забави» (додаток Щ).

Студентка Оксана Н. організувала свято народної іграшки, на якому молодші школярі знайомились зі стародавніми іграшками, переважно саморобного походження, інсценізували казку «Лялька в країні запіччя», змагались у відгадуванні назв іграшок. Окрім батьків, на виховний захід була запрошена членкиня спілки художників Л. Тесленко, яка розповіла про традицію виготовлення солом'яних іграшок-оберегів та навчала дорослих і маленьких учасників самостійно робити нескладні сувеніри з використанням природних матеріалів.

Аналіз діяльності майбутніх фахівців під час проходження виробничої практики переконує в тім, що в результаті здійсненої підготовки студенти навчалися адекватно визначати засадничі чинники формування етнічно свідомої особистості та залучати їх у виховний процес, цілеспрямовано співпрацювати з родинами вихованців задля спільного відтворення етнокультурного потенціалу на побутовому рівні. Так, студентка Віра А. згуртувала батьків і дітей у секцію «Корисні дрібнички», де вони спільно виготовляли необхідні в побуті речі (стільнички, серветки, підставки для горщиків з квітами тощо) й оздоблювали їх гуцульським орнаментом. Студентка Антоніна Л. запропонувала низку бесід на тему гуцульської народної медицини «Гуцульська лічниця», до якої запрошували педагогічних працівників, усіх членів родин і самих школярів. Під час таких зустрічей дорослі й діти мали нагоду познайомитись з лікувально-профілактичними властивостями гірських трав, дізнатись про символіку рослинних оберегів, які здавна побутували в горян, проконсультуватись у запрошеної народної цілительки з Гуцульщини І. Баб'юк, занотувати рецепти виготовляння ліків у домашніх умовах, спробувати зразки фітолікування – «афинник», смерековий сироп від кашлю, рум'янковий відвар на меду проти безсоння тощо.

Після завершення виробничої практики був проведений контрольний (підсумковий) зріз на основі спостережень за діяльністю студентів в освітніх закладах, аналізу документації з метою діагностування, практичного залучення набутих у ЗВО теоретичних знань та методичних умінь. Результати підсумкового зрізу переконали

нас в ефективності розробленої методики й доцільності її впровадження в процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів. Одержані дані подано в таблиці № 4.7.

Зіставлення результатів ІІ і ІІІ контрольних зрів переконує в наявності певних позитивних змін у рівневій характеристиці готовності майбутніх педагогів до етносоціалізуючої практики. Високий рівень підготовки на цьому етапі було виявлено в 53 % студентів (ІІ контрольний зріз засвідчив 37 %). Щоправда, незначні зміни відбулись на середньому рівні, оскільки під час проведення ІІІ контрольного зрізу критеріям даного рівня відповідало 42 % студентів проти 41 % за ІІ контрольного зрізу. Значний поступ здійснили ті учасники експериментальної групи, кого за ІІ контрольного зрізу було зараховано до низького рівня. На той час їх налічувалось 19 %. Здійснивши ІІІ контрольний зріз, встановили, що на низькому етапі перебувало тільки 5 % студентів, які були залучені до експериментального дослідження.

Аналіз результатів поетапного дослідження підтверджує наші припущення щодо збільшення кількості студентів, теоретичні знання і практична діяльність яких за кожною з компетенцій відповідають вимогам високого рівня. Якщо на констатувальному етапі з-поміж студентів-випускників на високому рівні перебувало лише 7 %, то після закінчення експериментальної роботи означеного рівня досягли 53 %. Значних змін зазнав середній рівень, який початково охоплював 23 %. За підсумковим зрізом цьому рівню відповідали показники 60 % студентської аудиторії. На низькому рівні після проведеного експерименту залишилось 5 % проти 71 % на констатувальному етапі (діаграми В – Г).

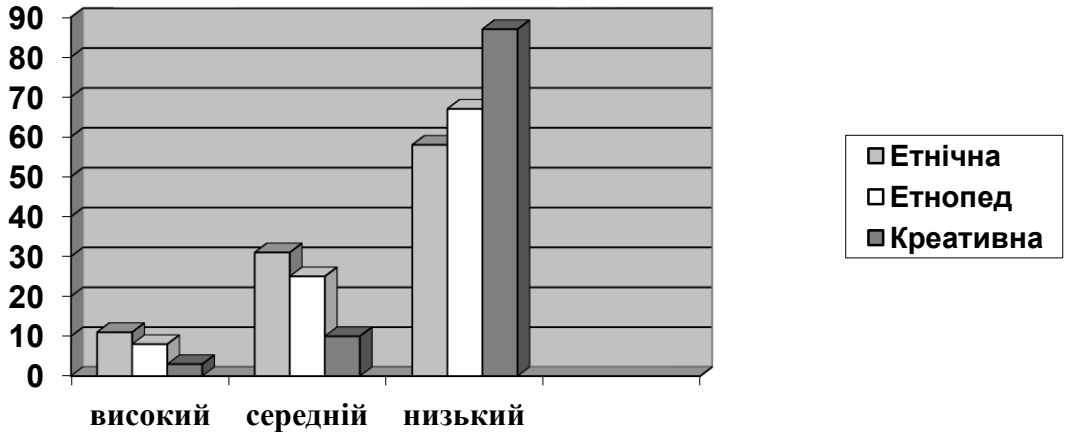
Таблиця № 4.7

Готовність майбутніх педагогів до здійснення етнічної соціалізації
(підсумковий зріз)

Назва компе-тенцій (№ блоку)	Експериментальна група: на констатувальному етапі 167 студентів Експериментальна група: на контрольному етапі 143 студенти																							
	Рівнева характеристика																							
	Високий								Середній								Низький							
	Етапи дослідження																							
	конст.		I контрол.		II контрол.		III контрол.		конст.		I контрол.		II контрол.		III контрол.		конст.		I контрол.		II контрол.		III контрол	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	№	К-ть	№	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
I Етнічна	18	11	53	37	70	49	87	61	52	31	52	36	53	37	56	39	97	58	38	27	20	14		—
II Етнопе да гогічна	13	8	27	19	50	35	73	51	42	25	40	28	63	44	60	42	112	67	76	53	16	11	10	7
III Креатив на	5	3	33	23	39	27	67	47	17	10	41	29	60	42	63	44	145	87	69	48	44	31	13	9
Усього	12	7	38	26	53	37	76	53	37	22	44	31	59	41	60	42	118	71	61	43	27	19	7	5

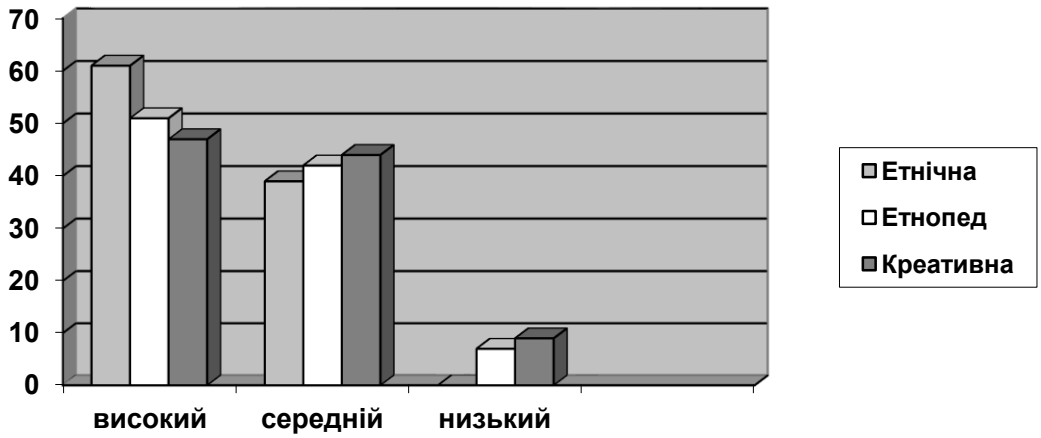
Діаграма В.

Співвідношення рівнів готовності майбутніх педагогів до здійснення етнічної соціалізації молодших школярів (за підсумками констатувального експерименту, у %)

Діаграма Г.

Співвідношення рівнів готовності майбутніх педагогів до здійснення етнічної соціалізації молодших школярів (за підсумками контрольного експерименту, у %)

Отже, результати формувального експерименту свідчать про суттєві зміни в рівні готовності студентів експериментальної групи до етносоціалізуючої практики. Це відбулось під впливом експериментального навчання. Більшість майбутніх вчителів виявила глибоку обізнаність з психолого-педагогічними особливостями становлення особистості в молодшому шкільному віці, проявила жвавий

інтерес до етнопедагогічного потенціалу українського народу з метою залучення його кращих здобутків у розв’язання конкретних виховних завдань сучасної початкової освіти. У студентів сформувались стійкі переконання щодо важливості етносоціалізуючої роботи в умовах початкової школи. Значні зміни відбулися в професійному зростанні студентів експериментальної групи, адже переважна більшість із них опанувала етнічну, етнопедагогічну та креативну компетенції, змістом яких передбачено систему етнографічних знань та педагогічну технологію реалізації в етнічній соціалізації дітей як структурного компонента цілісного освітнього процесу навчального закладу.

ВИСНОВКИ

Соціалізація як засвоєння й відтворення соціальних норм і культурних цінностей, а також саморозвиток і самореалізація особистості в тому суспільстві, до якого вона належить, відбувається в умовах стихійної взаємодії людини з навколишнім середовищем і шляхом виховання. Їй притаманні певні етапи та визначено чіткі критерії. З їхньою допомогою визначається ефективність та ступінь соціалізації. У сучасній системі гуманітарного знання означилась тенденція до поділу соціалізації на певні напрями, з-поміж яких виокремлено етнічну соціалізацію. Її наукове дослідження обумовлене процесами соціокультурного й ідейно-політичного розвитку народів, зростання їх етнічної свідомості.

Етнічну соціалізацію трактуємо як процес становлення людини – представника певної етноспільноти через інтеріоризацію культурних і соціальних цінностей та відносин, що складають основу суспільного буття етносу. Це опанування цінностями, зразками поведінки, притаманних певному етносові, відтворення соціальних зв'язків і соціального досвіду, перетворення його в особисте надбання.

Психолого-педагогічна характеристика особливостей розвитку дітей молодшого шкільного віку доводить: посилення всіх видів сприйняття, удосконалення інтелектуальної діяльності, продовження формування репродуктивної й продуктивної уяви, зміни в самосвідомості та утвердження морального імперативу і є підґрунтям для активізації процесів їх етнічної соціалізації.

Однією з провідних педагогічних закономірностей є формування особистості шляхом сходження від рідного до чужого, від близького до далекого, від національного до загальносвітового. Система національної освіти, яка ґрунтується на підвалинах культури рідного народу, якнайкраще сприяє формуванню моральних, естетичних, інтелектуальних якостей особистості.

Потреба інтегрування етнокультурних цінностей в освітній простір Нової української школи обумовлена взаємозв'язком етнічного, національного, загальнолюдського ступенів культури. Завдяки ознайомленню з етнокультурною самобутністю рідного краю діти через близьке й зрозуміле природно прилучаються до універсального загальнолюдського.

Визначаючи ефективні засоби виховання, звертаємось до культурних здобутків етноспільноти, оскільки в матеріальних і духовних цінностях етнокультури сконцентровано значний педагогічний потенціал. Це обумовлює їх активне впровадження в освітній процес сучасних освітніх закладів як словесних і візуальних засобів виховання дітей молодшого шкільного віку. Мета залучення елементів етнокультури – створення оптимальних умов для послідовного й планомірного прилучення дитини до певної етнокультури.

Залучення етнокультурних цінностей у процес виховання дітей молодшого шкільного віку (за умови ретельного добору й спрощення змістового навантаження) сприятиме формуванню етнічної самосвідомості й ціннісного ставлення до рідного краю. Завдяки жанровому різноманіттю, символізму, художній образності, емоційній насиченості в етнокультурних цінностях виразно відображено й збережено етнічний колорит рідного краю.

Комплекс культурних цінностей етнічної спільноти, залучених в освітній процес з метою розв'язання педагогічних завдань, визначаємо поняттям «засоби етнокультури».

Культурну самобутність Гуцульщини відображено у значній кількості фольклорних і літературних творів, декоративно-ужитковому й образотворчому мистецтві, звичаях і обрядах. Їх використання в освітній роботі НУШ сприятиме прилученню молодших школярів до культурних надбань рідного народу.

З бурхливим ростом етнічної самосвідомості, прагненням до знання власної історії, мови, культури, традицій, звичаїв виникає потреба пошуку ефективних форм, методів і засобів передачі як духовних, так і матеріальних цінностей наступним поколінням.

Актуальність дослідження значною мірою зумовлена недостатнім опрацюванням культурологічних і методологічних аспектів численних етносів й етнічних груп, що утворюють українську націю.

Послуговуючись попередньо розробленими діагностичними методиками, одержали експериментальний матеріал, що дозволив переконатися в правильності висунутого теоретичного припущення про відсутність комплексної підготовки спеціаліста початкової школи до етносоціалізуючої практики. Диференційований діагностичний аналіз помилок і труднощів респондентів зумовив корекцію й диференціацію процесу інтерпретації результатів пошуково-розвідувальної роботи констатувального етапу дослідження у формувальний експеримент.

Пропонована модель підготовки майбутніх фахівців царини початкової освіти до означеного виду педагогічної діяльності ґрунтувалась на структурно-номінативному підході. У ньому закладено підсистемну конструкцію моделі експериментального навчання, у якому спроектовано процес підготовки фахівця для наступного його відтворення в етносоціалізуючій діяльності в умовах початкової школи. Налагоджені впродовж дослідження міждисциплінарні зв'язки сприяли безперервності формування практичних умінь і навичок на транспозиційній основі, єдності підходу до формування загальнопедагогічних прийомів діяльності майбутнього педагога відповідно до проблеми дослідження, систематизації та узагальнення знань, набутих під час педагогічної практики.

Комплексна система підготовки вчителя до етнічної соціалізації молодших школярів передбачала формування етнічної, етнопедагогічної та креативної компетенції (з відповідними структурно-функціональними компонентами), які екстраполювали в освітній процес ЗВО в єдиному динамічному розвитку.

Виявлені причини низького рівня готовності майбутніх вчителів до здійснення етнічної соціалізації в умовах початкової школи передбачає впровадження кардинальних заходів їхнього подолання. З цією метою пропонуємо спеціальну програму підготовки фахівця

початкової освіти до етносоціалізуючої практики, яка ґрунтується на міжпредметній інтеграції гуманітарних і професійно орієнтованих дисциплін, у змісті яких було визначено етнічний, етнопедагогічний та креативний аспекти.

З-поміж дисциплін вільного вибору виокремлюємо навчальний курс «Етнопедагогіка» з огляду на те, що етнічну соціалізацію визначено як об'єкт дослідження означеної галузі педагогічного знання. Запропонований курс як одиниця процесу навчання засвідчив ознаки, що мали суттєвий вплив на результати здійсненого дослідження. У межах курсу формувались і закріплювались відповідні програмові компетентності, активізувався попередньо набутий досвід, кореляція з іншими освітніми компонентами. Форма та зміст програми курсу чітко окреслювали виховні функції й формували уявлення про зміст і теоретичні засади етносоціалізуючої роботи з молодшими школярами.

Під час виробничої практики майбутні фахівці мали нагоду проявити набуті у ЗВО знання та власний творчий потенціал, спрямований на пошук і реалізацію ефективних шляхів, форм, засобів до становлення й утвердження етнічно свідомої особистості учнів молодшого шкільного віку.

Порівняльний аналіз даних констатувального та підсумкового зрізів засвідчує значні зміни, які відбулися на рівні готовності студентів до етносоціалізуючої практики експериментальної групи. Якщо в констатувальному експерименті 71 % (118 осіб) студентів перебував на низькому рівні, то після експериментального навчання їх залишилось 5 % (7 осіб). Зросла кількість студентів із середнім рівнем: з 22 % (37 осіб) у констатувальному експерименті до 42 % (60 осіб) у формувальному експерименті. На високому рівні після експериментальної роботи опинилось 53 % (76 осіб) проти 7 % (12 осіб) виявлених на констатувальному етапі.

Об'єктивності результатів діагностування рівнів готовності студентів до етнічної соціалізації після здійснення запланованих експериментальних заходів домоглися при визначенні критеріїв та показників їхньої характеристики в ділянці порушеної проблеми.

Після апробування адекватних діагностичних методик, що правили за основу для формування процесу фахової підготовки спеціалістів до роботи з молодшими школярами, отримали позитивні результати й підтвердили актуальність проблеми наукового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсенич П. І. Етнографічна діяльність на Гуцульщині народних учителів. *Гуцульська школа*. 1995. № 2. С. 13–16.

2. Барчук В. І. Діяльність вихідців з Гуцульщини в діаспорі. *Гуцульщина*. 1994. № 34. С. 18–20.

3. Бауер М. Й. Основні аспекти розвитку освіти в умовах гуцульського регіону Чернівеччини. *Відродження і розвиток Гуцульщини:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми відродження та розвитку матеріальної і духовної культури гуцулів» у рамках XI Гуцульського міжнародного фестивалю Всеукраїнського літературно-мистецького свята «Криворівня-2001». Верховина, 2001. С. 56–63.

4. Береза Р. П. Формування національної самосвідомості студентів мистецько-педагогічних спеціальностей засобами театралізації народних свят: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2001. 20 с.

5. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн.: наук.-практ. засади. Київ: Либідь, 2003. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід. 344 с.

6. Бєлкіна Е. В. Від подиву до творчості: естетичне виховання дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва. *Мистецтво та освіта*. 1998. № 2. С. 12–18.

7. Бігус О. Народно-сценічна хореографія Прикарпатського регіону. Київ: Ліра-К, 2015. 182 с.

8. Білавич Г. В., Пантюк Т. І., Савчук Б. П., Головчак Н. В. Формування мовленнєвої культури молодшого школяра за умов діалектного середовища: теоретичний та практичний аспекти. *Гірська школа Українських Карпат.* 2018. № 19. С. 109–113.

9. Білоус В. Етнографічні дослідження на західноукраїнських землях у третій чверті XIX ст. Львів: Ахіл, 2000. 187 с.

10. Богуш А. Вплив полікультурного мовленнєвого середовища на формування мовної особистості. *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 16. С. 11–14.

11. Борисова С. В. Формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами українського музичного мистецтва: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2002. 20 с.

12. Бражник І. І. Про свято весільне. Київ: Мистецтво, 1964. 102 с.

13. Бучківська Г. В. Система професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів на засадах народного декоративно-ужиткового мистецтва: автореф. дис. … д-ра пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2019. 39 с.

14. Вайда Т. С. Формування екологічної культури студентів педвузів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1998. 17 с.

15. Вакуленко Л. В. Пам’ятки підгір’я Українських Карпат першої половини І тисячоліття н. е. Київ: Наукова думка, 1977. 144 с.

16. Вардзарук Л. І. Етнографічні межі Гуцульщини на Прикарпатті. *Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні:* матеріали наук. конф. Першого світового конгресу гуцулів (м. Івано-Франківськ, 17-23 серпня 1993 року). Івано-Франківськ, 1994. С. 34–37.

17. Васильченко О. М. Етносоціальні уявлення в структурі «Я»-концепції університетської молоді: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2003. 208 с.

18. Васильчук М. Художній дискурс Гуцульщини в українській літературі XIX – початку XX століття: монографія. Івано-Франківськ, 2018. 464 с.

19. Васянович Г. П. Педагогіка вищої школи: навч.-метод. посіб. Львів: Ліга-Прес, 2000. 100 с.

20. Ватаманюк Д. М. Гуцульщина: адміністративно-територіальний устрій. *Відродження і розвиток Гуцульщини:* матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. «Проблеми відродження та розвитку матеріальної і духовної культури гуцулів» у рамках XI

Гуцульського міжнар. фестивалю Всеукраїнського літературно-мистецького свята «Криворівня-2001». Верховина, 2001. С. 90–94.

21. Вертелецький О., Богатир В. Використання народних, рухливих і спортивних ігор на уроках фізичної культури як засіб здоров'язбереження школярів. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* 2017, № 1 (56). С. 210–213.

22. Випасняк А. Ігрові традиції пастушої культури українського населення Східної Галичини у 20-30-х рр. XX ст. (за матеріалами етнографічних досліджень Тернопільської, Івано-Франківської, Львівської областей). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6. Історичні науки:* зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип. 6. С. 262–265.

23. Витвицький С. І. Історичний нарис про гуцулів. Коломия: Світ, 1993. 95 с.

24. Вишневський О. І. Сучасне українське виховання: педагогічні нариси. Львів: Львівський обл. наук.-метод. ін-т освіти, 1996. 238 с.

25. Вільчинська І. Ю. Етнічна та національна ідентичність сучасної української молоді: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.05. Київ, 2002. 20 с.

26. Вінок золочений / авт.-упоряд. І. Мисюк. Косів: Писаний Камінь, 2002. 283 с.

27. Вінценз С. На високій полонині (правда старовіку). Львів: Червона калина 1997. 452 с.

28. Влад М. М. Стрітеннє. Київ: Укр. письменник, 1992. 222 с.

29. Волинська О. С. Традиції художньої освіти на Гуцульщині: етнопедагогічний феномен. *Гуцульщина XXI сторіччя: проблеми та перспективи збереження гірської природи та етнічної культури в гуцульському регіоні українських Карпат в умовах глобалізації:* матеріали наук.-практ. конф. XXV Міжнар. гуцульського фестивалю (м. Яремче, 27 липня 2018 р.). Яремче, 2018. 202 с.

30. Волошин А. І. Вибрані твори / упоряд., вступна стаття та примітки О. Мишанича. Ужгород: Закарпаття, 2002. 528 с.

31. Габорак М. Назви гір і полонин Івано-Франківщини: словник-довідник. 2-е вид., доп. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 500 с.

32. Галузинський В. М., Евтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія: навч. посіб. Рівне, 1996. 237 с.

33. Ганжа П. О. Таємниці українського рукомесла. Київ: Мистецтво, 1996. 193 с.

34. Гедікова Н. П. Політична соціалізація особистості в період демократизації українського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Одеса, 1999. 19 с.

35. Герасимчук Р. Народні танці українців Карпат. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008. Кн. 1. Гуцульські танці. 608 с.

36. Гірська веселка / авт.-упоряд. І. Мисюк. Снятин: ПрутПринт, 2000. 287 с.

37. Гнатюк В. Гуцули. *Подкарпатська Русь*. 1923. № 1. С. 19–23; № 2. С. 43–45; № 3. С. 79–85; № 4. С. 110–114.

38. Гнатюк М. В. Художні вироби з дерева в інтер'єрі народного житла Українських Карпат і Прикарпаття XIX – першої половини XX ст. (Історія. Типологія. Художні особливості): дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.06. Львів, 2000. 170 с.

39. Говорун Т. В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2002. 35 с.

40. Головіна Н. М. Проблема етнопсихологічної адаптації особистості на сучасному етапі. *Демографічна ситуація в карпатському регіоні: реальність, проблеми, прогнози на XXI століття:* матеріали Міжнар. наук.-прак. конф. / заг. ред. М. Пірен. Чернівці – Київ: Чернівецький держуніверситет ім. Ю. Федьковича, 1996. С. 409–415.

41. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

42. Грабовецький Б. В. До глибоких таємниць духовного світу гуцулів. *Гуцульщина*. 1999. № 56. С. 30–33.

43. Грабовецький В. В. Гуцульщина в історії України: виступ на Конгресі гуцулів. Коломия: Світ, 1993. 32 с.

44. Грабовецький В. В. Історія Гуцульщини: навч. посіб. Косів: Писаний Камінь, 2013. 246 с.

45. Грабовецький В. В. Нариси історії Прикарпаття: Гуцульщина в другій половині XIX – початку XX ст. Т. 8. Івано-Франківськ: Плай 1995. 222 с.

46. Грабчук М. П. Збереження виховних інваріантів у гуцульській родині. *Вісник Прикарпатського університету. Серія педагогічних наук*. Вип. 1. Івано-Франківськ: Плай,1998. С. 43–46.

47. Гриб О. В. Національна та етнічна свідомість як соціокультурний феномен: дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.06. Львів, 1998. 173 с.

48. Григоренко В. Є. Роль мистецької освіти у розвитку особистості в процесі формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва. Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 грудня 2016 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 41–44.

49. Григорук А. Г. Гуцульська етнопедагогіка в контексті українського родинного виховання. *Гуцульська школа*. 1995. № 2. С.11–13.

50. Гринюк М. М. Декоративний народний розпис в інтер'єрі гуцульської хати (середина XIX – кінець XX століть): дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.06. Львів, 1997. 184 с.

51. Гузій Р. Б. Похоронні звичаї та обряди українців Карпат (XIX-XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05. Львів, 2002. 23 с.

52. Гуцульське народознавство (гуцульська етнографія, народна культура – гуцульщинознавство): короткий курс лекцій з гуцульщинознавства: посіб. з гуцульщинознавства для вчителів народознавства Карпатського регіону Буковини та студ. філол. фак. / упоряд. Й. Ю. Сележан. Чернівці, 1996. 102 с.

53. Гуцульські говірки: короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.

54. Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження / П. Арсенич, М. Базак, З. Болтарович та ін.; відп. ред. Ю. Гошко. Київ: Наукова думка, 1987. 472 с.

55. Гуцульщина: короткий довідник / гол. ред. П. Лосюк. Снятин: ПрутПринт, 2002. 124 с.

56. Ґрещук В. Василь Сімович про роль рідної мови в інтелектуальному розвитку дитини. *Освітні обрії*. 2019. Т. 48. № 1. С. 4–7.

57. Ґрещук В., Ґрещук В. Діалектне слово в тексті та словнику: монографія. Івано Франківськ: Місто НВ, 2015. 372 с.

58. Данилюк А. Скарби народної архітектури Гуцульщини: етнографічний нарис. Львів: Логос, 2000. 136 с.

59. Данилюк Д. Д. Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку ХХ ст.). Ужгород: Ужгородський держ. ун-т, 1997. 289 с.

60. Данилюк Т. Усна народна творчість Прикарпаття як чинник національно-патріотичного виховання молодших школярів. *Гірська школа Українських Карпат.* 2019. № 21. С. 60–64.

61. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Київ: Райдуга, 1994. 62 с.

62. Державний стандарт початкової освіти (2018р.). URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti

63. Дитяча сторінка. *Гуцулія*. 2001. № 131–135. С. 46.

64. Домашевський М. М. Історія Гуцульщини: у 6 т. Чикаго – Львів: Гуцульський дослідний інститут. Конференція гуцульських товариств Америки й Канади, 1975-2001. Т. 6. 623 с.

65. Дружинін В. М. Психологія сім'ї. Київ: Вища школа, 1999. 287 с.

66. Дубасенюк О. А. Дослідження професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2000. Вип. 6, 2000. С. 11–17.

67. Дуда Н. М. Трудові традиції українців Карпат кінця XIX – початку ХХ століть: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05. Львів, 1998. 178 с.

68. Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку: зб. наук. праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. Житомир, 2012. С. 311–316.

69. Етнічний довідник: поняття та терміни. Київ: Вища школа, 1997. 140 с.

70. Етнографія України: навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. 2-е вид., перероб. та допов. Львів: Світ, 2004. 517 с.

71. Етнопедагогічна складова процесу формування компетентності молодших школярів: навч.-метод. посіб. / за ред. О. Будник. Київ – Івано-Франківськ, 2009. 448 с.

72. Євтух В. Б. Етнічність: енциклопедичний довідник. Київ: Фенікс, 2012. 396 с.

73. Євтух В. Б. Міжетнічна взаємодія у карпатському регіоні: деякі методологічні проблеми дослідження. *Українські Карпати:* матеріали Міжнар. конф. «Українські Карпати: етнос, історія, культура» (м. Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991). Ужгород: Карпати, 1993. С. 210–218.

74. Жаровська А. Особливості формування комунікативної компетентності молодшого школяра в умовах гірської школи. Гірська школа Українських Карпат. 2014. № 11. С. 145–147.

75. Жукова О. А. Соціалізація особистості в системі просвітницько-педагогічної діяльності Х. Д. Алчевської: дис. … канд. пед. наук: 13.00.05. Харків, 2001. 205 с.

76. Захарченко М. В., Погорілий О. І. Історія соціології (від античності до початку XX ст.). Київ: Либідь, 1993. 336 с.

77. Захер-Мазох Л. Жіночі образки з Галичини. *Літературний Львів*. 1993. № 6. С. 10.

78. Історія дошкільної педагогіки: хрестоматія / упор. З. Борисова. Київ: Вища школа, 2004. 511 с.

79. Івано-Франківськ. Україна. Світ: статистичний збірник за 2001 рік. Івано-Франківськ, 2002. С. 422–423.

80. Історія фізичного виховання на теренах України з найдавніших часів до початку XIX ст.: навч. посіб. / за ред. А. В. Цьось, Н. А. Деделюк. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. 456 с.

81. Казки Гуцульщини / упоряд. М. І. Зінчук. Львів: Світ, 2003. 384 с.

82. Кайндль Р. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / пер. з нім. З. Пенюк. Чернівці: Молодий буковинець, 2000. 208 с.

83. Калуська Л. В. Дивокрай: вибрані дидактико-методичні матеріали для працівників дошкільних закладів. Тернопіль: Мандрівець, 2004. 320 с.

84. Квас О. В. Вплив етнічних стереотипів на процес міжособистісного оцінювання: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2003. 20 с.

85. Клапчук В. М. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.): монографія. Львів; Івано-Франківськ: Фоліант, 2009. 506 с.

86. Клепар М. В. Формування гуманістичної світоглядної позиції майбутніх учителів засобами народнопісенної творчості: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1993. 137 с.

87. Кловак Г. С., Ткаченко В. М. Формування етнічної самосвідомості школярів – важлива проблема сучасної національної школи України. *Учитель*. 2000. № 1/3. С. 38–40.

88. Козак Н. О. Українська родинна педагогіка: минуле і сьогодення. *Дошкільне виховання*. 2002. № 8. С. 14–15.

89. Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини. Київ: Мистецтво, 1990. Інв. № 12389 м. 646; інв. № 6249 м. 494; інв. № 6255 м. 497; інв. № 6256 м. 498.

90. Колотило К. І. Ксенія Колотило: альбом / авт.-упоряд. М. Степан. Київ: Мистецтво, 1991. 112 с.

91. Кон І. С. Особистість. Київ: Вища школа, 2007. 410 с.

92. Кондратович О. П. Весілля на Поліссі: описи весільних обрядів. Луцьк, 1996. 110 с.

93. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). Київ: Стилос, 2000. 336 с.

94. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. Київ: Освіта, 1998. С. 185–191.

95. Кононов І. Ф. Етнос, цінності, комунікація. Луганськ: Альма-матер, 2000. 494 с.

96. Конституція України. Івано-Франківськ: Галичина, 1996. 64 с.

97. Концепція Нової української школи. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf

98. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. Шкільна бібліотека. 2017. № 3. С. 11–19

99. Концепція розвитку педагогічної освіти. Київ, 16 липня 2018 р. URL: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku- pedagogichnoyi-osviti.

100. Коротеєва В. О. Науково-педагогічні основи вивчення української народної педагогіки в вузі. Миколаїв, 1994. 116 с.

101. Корсун І. В. Соціалізація старшокласників у сфері вільного часу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Луганськ, 1996. 22 с.

102. Костинюк В. Громова бартка та й інші твори. Боффало: Гуцульщина, 1996. 77 с.

103. Котик Т. М., Лисенко Н. В., Оліяр М. П. Науковий експеримент у системі професійної підготовки педагогів / за ред. М. Г. Стельмаховича. Івано-Франківськ: Плай, 1996. 258 с.

104. Коцюбинський М. Тіні забутих предків. Львів: Каменяр, 1988. 160 с.

105. Кремень В. Г. Формування особистості в умовах розвитку української державності. *Педагогічна газета*. 1999. № 12. С. 1–2.

106. Крисько В. Г. Етнічна психологія. Чернівці: Рута, 2012. 320 с.

107. Кудіна Л. М. Від роду до роду. Народознавство: матеріали до уроків. Харків: Торсинг, 2003. 160 с.

108. Кузь В. Г., Руденко Ю. Д., Сергійчук З. О. Основи національного виховання. Київ: ІСДО, 1993. 152 с.

109. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: підручник. Київ: Знання-Прес, 2003. 418 с.

110. Кукушин В. С., Столяренко Л. Д. Етнопедагогіка и етнопсихологія. Донецьк: ДПУ, 2013. 448 с.

111. Кульчицька О. Л. Народний одяг західних областей УРСР: альбом. Київ, 1959. 16 с., 71 табл.

112. Кureляк В. І. Українська діаспора Мараморощини: етнографічне дослідження: дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02. Львів, 2000. 213 с.

113. Курилич М. Елементи та мотиви гуцульського орнаменту / упоряд., післямова та дод. Л. Довгої. Київ: ТОВ «ЛК Мейкер», 2001. 127 с.

114. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси. Київ: Віра ІНСАЙТ, 2000. 444 с.

115. Лаврук М. М. Гуцули українських Карпат (етногеографічне дослідження): монографія. Львів: вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 288 с.

116. Лаврук М. М. Демографічна ситуація на Гуцульщині в другій половині XX століття. *Демографічна ситуація в карпатському регіоні: реальність, проблеми, прогнози на XXI століття:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / заг. ред. Пірен. Чернівці – Київ: Чернівецький держуніверситет ім. Ю. Федьковича, 1996. С. 161.

117. Лаврук М. М. Етнографічний аспект формування крайової самосвідомості гуцульської молоді. *Відродження і розвиток Гуцульщини:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми відродження та розвитку матеріальної і духовної культури гуцулів» у рамках XI Гуцульського міжнародного фестивалю Всеукраїнського літературно-мистецького свята «Криворівня-2001». Верховина, 2001. С. 124–127.

118. Лаппо В. В. Відображення гуцульських етнопедагогічних традицій у творах видатних українських письменників. *Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Педагогіка*. Вип. VIII. Івано-Франківськ: Плай, 2003. С. 93–97.

119. Лаппо В. В. Етнічна соціалізація в європейському контексті сучасної педагогіки дошкілля. *Пріоритети сучасної освіти і виховання в контексті завдань педагогічної науки:* матеріали пед. читань на пошану чл.-кор. АПН України, доктора педагогічних наук, професора Прикарпатського університету ім. В. Стефаника Б. М. Ступарика. Івано-Франківськ: Плай. 2003. С. 62–65.

120. Лаппо В. В. Етнічна соціалізація дошкільників Гуцульщини в педагогічній думці та освітній практиці. *Обрії*. 2003. № 2. С. 82–86.

121. Лаппо В. В. З досвіду гуцульської етнопедагогіки. *Дошкільне виховання*. 2004. № 8. С. 26.

122. Лаппо В. В. М. Г. Стельмахович про оновлення змісту освіти в гуцульському етнорегіоні на засадах етнопедагогічних традицій. *Науковий вісник Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича. Педагогіка і психологія*. Вип. 177. Чернівці: Рута, 2003. С.118–122.

123. Лаппо В. В. Методологічні аспекти активізації етнопедагогіки в умовах педагогічного вузу. *Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Педагогіка.* Вип. X. Івано-Франківськ: Плай, 2004. С. 73–78.

124. Лаппо В. В. Онтологічний аспект української етнопедагогіки дошкілля в епоху Київської Русі. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Педагогіка*. 2002. № 4. С. 56–58.

125. Лаппо В. В. Основи етнопедагогіки: навч. посіб. Івано-Франківськ: НАІР. 2013. 320 с.

126. Лаппо В. В. Педагогічний імператив гуцульської етнокультури. *Обрії*. 2004. № 1. С. 54–61.

127. Лаппо В. В. Педагогічні проблеми гуцульської етноспільноти у науковій спадщині М. Г. Стельмаховича. *Проблеми української народної педагогіки в науковій спадщині Мирослава Стельмаховича:* матеріали Перших всеукраїнських педагогічних читань. Івано-Франківськ: Плай, 2004. 240 с. С. 99–105.

128. Лаппо В. В. Провідна роль родинного осередку в процесі формування етнічної самосвідомості особистості. *Науковий вісник Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича. Педагогіка і психологія*. Вип. 175. Чернівці: Рута, 2003. С. 145–152.

129. Лаппо В. В. Реалізація етнічної соціалізації в українознавчому компоненті дошкільної освіти. *Матеріали XII щорічної Міжнар. наук.-практ. конф. «Українознавство в розбудові громадянського суспільства в Україні»*. Т. 3. 2004. С. 133–138.

130. Лаппо В. В. Філософський погляд на соціалізацію та виховання як педагогічні категорії. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія: педагогічні, історичні та фізико-математичні науки*. Вип. 52. Київ, 2003. С. 79–87.

131. Лаппо В. В. Формування етнічної самосвідомості дітей 5-6-річного віку в умовах дошкільного освітнього закладу. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи:* наук. зб. Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини. 2004. № 8. С. 180–185.

132. Лаппо В. В. Формування культури міжетнічного спілкування у педагогічному вузі. *Єдність національного і загальнолюдського у формуванні морально-духовних цінностей*: зб. наук. праць. Івано-Франківськ: Плай. 2002. С. 95–98.

133. Лаппо В. В. Формування ціннісних орієнтацій в процесі становлення особистості. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія: педагогічні, історичні та фізико-математичні науки.* Вип. 51. Київ, 2003. С. 120–124.

134. Лесюк М. П. Динамічні процеси в говорах Прикарпаття. *Мовознавство.* 2011. № 4. С. 22–35.

135. Лесюк М. П. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району). Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. 328 с.

136. Лесюк М. П. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. 732 с.

137. Лесюк М. Фонетична та граматична архаїка гуцульського говору української мови. *Волинь – Житомирщина.* 2015. № 26. С. 134–140.

138. Лисенко Н. В. Етнофілософський контекст спадщини М. Г. Стельмаховича: родинна педагогіка. *Вісник Прикарпатського університету імені В. Стефаника. Педагогіка.* Вип. IX. Івано-Франківськ: Плай, 2003. С. 83–91.

139. Лисенко Н. Етнопедагогіка дитинства: навч.-метод. посіб. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2011. 720 с.

140. Лисенко Н. Підготовка майбутніх вихователів до роботи за новими стандартами: краєзнавство в педагогічному процесі ДНЗ гірських регіонів України. *Гірська школа Українських Карпат.* 2013. № 8–9. С. 240–248.

141. Лисенко Н. Підготовка майбутніх педагогів до використання етнопедагогіки в сучасному інтеркультурному просторі. *Освітній простір України*. 2014. № 2. С. 49–57.

142. Лозко Г. С. Українське народознавство. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 512 с.

143. Ломацький М. У горах Карпатах. Мюнхен, 1962. 207 с.

144. Лосюк П. В. Гуцульська школа. Косів: Писаний Камінь, 1997. 122 с.

145. Лосюк П. В. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів: Писаний Камінь, 2001. 166 с.

146. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 112 с.

147. Льовочкін А. М. Етнопсихологія: навч. посіб. Київ: МАУП, 2002. 144 с.

148. Лютак О. З. Психологічні особливості соціалізації старшокласників у загальноосвітній школі: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Івано-Франківськ, 2001. 20 с.

149. Магдик О. О. Моделі формування громадянськості. *Постметодика*. № 4. 2000. С. 34–41.

150. Маєвська Л. М. Етнопедагогіка: навч. посіб. Херсон: Олді-Плюс, 2019. 288 с.

151. Манчук О. Жьиб'ївскі новелі. Боффало: Гуцульщина, 1992. 80 с.

152. Мариновська О. Педагогічна інноватика. Менеджмент інновацій: навч. метод. посіб. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. 503 с.

153. Мартинюк Н. О. Проблема життєвого самовизначення молоді: досвід прикладного дослідження. Київ: Наукова думка, 1993. 116 с.

154. Марусик Н. І. Формування науково-методичної бази гуцульської хореології та хореографічної педагогіки. *Вісник Львівського університету:мистецтвознавство:* зб. наук. статей. Львів, 2015. Вип. 16, ч. 2. С. 161–170.

155. Масляк П. Р. Роль Карпат і гуцулів у формуванні української держави. *Гуцульський календар на 2001 рік*. С. 57–58.

156. Мельник М. Спортивно-гімнастична діяльність Союзу української поступової молоді імені М. Драгоманова «Каменярі». *Сучасні проблеми розвитку теорії та методики гімнастики:* зб. наук. матеріалів. Львів, 2001. С. 9–11.

157. Мій рідний край: навч. посіб. Косів: Писаний Камінь, 1998. 112 с.

158. Міщенко Н. І. Етнопсихологічні чинники виникнення особистісних проблем дитини: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2002. 19 с.

159. Міщук М. В. Союз української поступової молоді ім. М. Драгоманова «Каменярі» – допоміжна партійна організація УСРП. *Грані.* 2011. № 3. С. 129–132.

160. Мосіяшенко В. А. Українська педагогіка. Суми: Університетська книга, 2019. 168 с.

161. Москалець В. П. Родина як осередок етнічного самовідтворення формування національної самосвідомості українця. *Вісник Прикарпатського університету. Серія педагогічних наук.* Вип. 6. Івано- Франківськ: Плай, 2001. С. 89–93.

162. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ: Плай, 2002. 136 с.

163. Нагірний В., Русакова О. Короткий словник маловживаних слів Коломиї та прилеглих сіл. Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2016. 66 с.

164. Нагірний В., Русакова О. Народна мудрість Коломийщини. Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2020. 80 с.

165. Наконечна Л. Основи формування лексичної компетенції майбутніх учителів початкової школи задля професійної діяльності в

умовах діалектного середовища. *Гірська школа Українських Карпат.* 2019. № 21. С. 65–71.

166. Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 224 с.

167. Олійник М. Я. Фразеологія гуцульських говірок: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2002. 20 с.

168. Оліфіренко В. В. Методика викладання народознавства у школі: посіб. для вчителів шкіл Донбасу. Донецьк: Український культурологічний центр, 1994. 88 с.

169. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: у 2 ч. Київ: Наукова думка, 1984.

170. Онишків З. М. Педагоги-новатори про особливості організації освітнього процесу в умовах сільської школи. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ.* 2018. Вип. 2. С. 125–132.

171. Онищук А. З народного життя гуцулів. Родини і хрестини та дитина до шостого року життя: матеріали до української етнології. Львів: НТШ, 1912. Т. 15. С. 1–61.

172. Орбан-Лембрик Л. Е., Хрущ В. Д., Москалець В. П. Етнопсихологія. Івано-Франківськ: Плай, 1994. 83 с.

173. Осипець Р. О. Виховання національної самосвідомості майбутніх учителів музики в процесі опанування українською народнопісенною культурою: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2000. 19 с.

174. Папуча М. В., Кричковська Т. Д. Особистість: розвиток, соціалізація, виховання: монографія. Ніжин: НДПУ, 2001. 148 с.

175. Паска Т. Місце і роль гуцульщинознавства в сучасній українській національній школі (персоналістичний контекст). *Освітні обрії.* 2018. Т. 46. № 1. С. 122–126.

176. Пелипейко І. Гуцульщина в літературі: довідник. Косів: Писаний Камінь, 1997. 112 с.

177. Перлини народного мистецтва: фотоальбом / за ред. Л. П. Ратушної. Київ: Мистецтво, 1971. 96 с.

178. Пиртей П. С. Короткий словник лемківських говірок / упор. і підг. до друку Є. Д. Турчин. Івано-Франківськ: Сіверсія МВ, 2004. 364 с.

179. Пірен М. І. Основи етнопсихології. 2-е вид. Київ,1998. 436 с.

180. Побірченко Н. С., Рогальська Н. В. Використання української етнопедагогіки в дошкільному закладі: навч. посіб. Київ: Науковий світ, 2003. 117 с.

181. Подаруй ми писанку: альбом / автор-упоряд. М. Бойко. Львів:«Каменяр», «Гердан Графіка», 2001. 95 с.

182. Поліщук О. В. Підготовка студентів до естетичного виховання дошкільників засобами українського народного декоративно-прикладного мистецтва: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1996. 246 с.

183. Полякова О. М. Формування творчої активності майбутніх учителів у процесі розв'язання педагогічних задач: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 1999. 18 с.

184. Пономарьов А. П. Українська етнографія: курс лекцій. Київ: Вища школа, 1994. 320 с.

185. Попов О. Освіта і соціалізація особистості. *Освіта і управління*. 2002. № 2, т. 5. С. 169–175.

186. Поясик О. Збереження традицій писанкарства у вихованні дітей-горян. *Гірська школа Українських Карпат.* 2013. № 10. С. 159–162.

187. Поясик О. І. Історія педагогіки: навч. посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 272 с.

188. Поясик О. І. Музична освіта та виховання учнів і молоді Галичини (20–30-ті рр. ХХ ст.): монографія. 2-е вид., доповнене. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 186 с.

189. Поясик О. Семіотика та техніки гуцульської вишивки у контексті формування національної ідентичності зростаючої особистості. *Гірська школа Українських Карпат*. № 32 (2025). С. 135-138. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/article/view/9793.

DOI: https://doi.org/10.15330/msuc.2025.32.135-138

190. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року.

URL : www.stat.lviv.ua/perepnas/ukraine/nationality.

191. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

192. Пушик С. Г. Ватра на Чорній горі. Оповідання та новели. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001. 368 с.

193. Рега О. С. Гуманістичні традиції у вихованні дітей на Гуцульщині. *Гуцульська школа*. 1995. № 2. С. 47–49.

194. Розман І. Діалектне середовище Закарпаття та його вплив на культуру мовлення майбутніх педагогів. *Гірська школа українських Карпат.* 2018. № 18. С. 123–126.

195. Романова І. А. Формування правової свідомості майбутніх вчителів у процесі навчальної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2002. 17 с.

196. Романюк С. Етнокультурний потенціал Карпатського регіону як складова професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Гірська школа Українських Карпат:* наукове фахове видання з педагогічних наук. № 16. 2017. С. 138–142.

197. Рудницька О. П. Основи педагогічних досліджень. Київ: Експрес, 1998. 143 с.

198. Рудницька Т. М. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін. Київ: Інститут соціології НАНУ, 1998. 177 с.

199. Рудницька Т. М. Етнос і нація: спроба понятійно-термінологічного розмежування. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* 1998. № 3. С. 28–36.

200. Русакова О. В. Засоби вираження послідовності дій у гуцульському діалекті (на матеріалі повісті Г. Хоткевича «Довбуш»). *Вісник Прикарпатського університету. Філологія (мовознавство)*. Вип. XIX-XX. Івано-Франківськ, 2008. С. 145–148.

201. Русакова О. В. Ознайомлення молодших школярів із фразеологічним багатством рідної мови (за матеріалами експериментального дослідження). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка.* Вип. 1. Тернопіль, 2017. С.18–24.

202. Русин Г. Формування духовних цінностей дітей засобами народних культур етнографічних груп Прикарпаття. *Джерела*. 2002. № 3. С. 107–112.

203. Руснак І. С., Делеванчук С. З. Традиції гуцульської народної педагогіки в розвитку українського шкільництва в Канаді. *Демографічна ситуація в карпатському регіоні: реальність, проблеми, прогнози на XXI століття:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / заг. ред. М. Пірен. Чернівці – Київ: Чернівецький держуніверситет ім. Ю. Федьковича, 1996. С. 436–442.

204. Руснак І. С. Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець XIX-XX століття). Чернівці: Рута, 2000. 363 с.

205. Савчук І. О. Гуцульська родина в українській літературі. *Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні*: матеріали наук. конф. Першого світового конгресу гуцулів (м. Івано-Франківськ, 17-23 серпня 1993 року). Івано-Франківськ, 1994. С. 101–103.

206. Сележан Й.-Т. Українознавство, народознавство, гуцульщинознавство в системі національного виховання: метод. рекоменд. з курсу методики викладання, лекція для студ. філол. фак. Чернівці, 1996. 21 с.

207. Семеног О. М. Родинні виховні традиції у професійній підготовці студентів педагогічних інститутів: дис. ... канд. пед. наук:13.00.04. Київ, 1996. 238 с.

208. Семиченко В. А., Болюбаш Я. Я. Реалізація принципу цілісності в професійній підготовці майбутніх вчителів (психологічний аспект): наук.-метод. зб. «Вища і середня педагогічна освіта». Вип. 16. Київ: Вища школа, 1993. С. 12–16.

209. Сеньків І. Гуцульська спадщина: праці з життя і творчості гуцулів. Вид. 2-е, доп. Чернівці: Друк Арт; Верховина: Гуцульщина, 2014. 528 с.

210. Сенько І. Ментальність русинів-українців. Ужгород: Карпати, 1996. 116 с.

211. Сисоїв В. М. Типологія зв’язків та їх реалізація. *Вища освіта*. 2018. № 2. С. 44–46.

212. Сисоєва С. О., Алексюк А. М., Воловик П. М. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія / за ред С. О. Сисоєвої. Київ: ВІПОЛ, 2001. 502 с.

213. Сіреджук П. Історія заселення Гуцульщини. *Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні:* матеріали наук. конф. Першого світового конгресу гуцулів (м. Івано-Франківськ, 17-23 серпня 1993 року). Івано-Франківськ, 1994. С. 75–79.

214. Скульський Р. П. Гуцульська культура і проблеми відродження національної системи виховання учнів. *Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні:* матеріали наук. конф. Першого світового конгресу гуцулів (м. Івано-Франківськ, 17-23 серпня 1993 року). Івано-Франківськ, 1994. С. 120–123.

215. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2005. 239 с.

216. Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.

217. Соломченко О. Г. Народні таланти Прикарпаття. Київ: Мистецтво, 1969.

218. Софія Русова. Нова школа: вибр. пед. твори. Київ, 1996. 210 с.

219. Стебельський Б. І. Роль етнології в процесі одержавлення українського народу. *Писанка*. 1997. № 17. С. 3–6.

220. Стельмахович М. Г. Гуцульський компонент в українській системі розвитку здібностей особистості. 1998. № 1. С. 49–52.

221. Стельмахович М. Г. Теорія і практика українського народного виховання. Івано-Франківськ: Плай, 1996. 180 с.

222. Стельмахович М. Г. Традиційна гуцульська родина: хрестоматія з гуцульщинознавства. Косів: Писаний Камінь, 2001. 656 с.

223. Стельмахович М. Українознавство, народознавство і гуцульщинознавство. Співвідношення між ними. *Гуцульська школа.* 1997. № 1. С. 49–53.

224. Стефаник В. Вибране. Ужгород: Карпати, 1979. 392 с.

225. Стефанюк С. К. Деякі аспекти етнопедагогічної освіти як можливості духовно-творчого розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 19–22.

226. Струк А. Лексико-народознавча компетентність як складова професійного мовлення майбутнього вчителя початкової школи. *Гірська школа Українських Карпат.* 2018. № 18. С. 127–131.

227. Сухомлинська О. В. Неминущі цінності у вихованні дітей і молоді. *Педагогічна газета*. 1997. № 1. С. 3.

228. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 1. Формування виховного впливу колективу на особистість. Київ: Радянська школа, 1977. 654 с.

229. Сухорукова Г. Під сонцем Гуцульщини. *Джміль*. 2003. № 3. С. 8–9.

230. Тимофієнко Ю. В., Кузьменко В. В. Українська народна педагогіка і проблеми естетичного виховання шкільної молоді: навч. посіб. Херсон, 2000. 63 с.

231. Тимошенко О. П. Розвивальне середовище за Монтессорі-системою. *Дошкільне виховання*. 2002. № 5. С. 14–15.

232. Тищенко О. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII – XVIII ст.): навч. посіб. Київ: Либідь, 1992. 192 с.

233. Українська і зарубіжна культура: навч. посіб. / під заг. ред. К. В. Заблоцької. Донецьк: Східний видавничий дім, 2001. 372 с.

234. Український феномен Гуцульщини: національний та європейський контексти: матеріали XXI Міжнар. наук. конф. в рамках XXIV Міжнар. гуцульського фестивалю (м. Коломия, 11 серпня 2017 року) / наук. ред. Я. Ткачук, А. Королько; упоряд. М. Васильчук, І. Федів. Коломия: Вік, 2017. С. 101–107.

235. Уроки з народознавства: посіб. / упоряд. М. К. Дмитренка. Київ: Ред. часопису «Народознавство», 1995. 224 с.

236. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. Київ: Радянська школа, 1983. 488 с.

237. Файник Т. М. Народні традиції дерев'яного житлового будівництва в Українських Карпатах другої половини XIX- поч. XX ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05. Львів, 2000. 209 с.

238. Федькович Ю. Твори в двох томах. Київ: Дніпро, 1984. 890 с.

239. Філіпчук Г. Націєтворчість освіти: монографія. Чернівці: Зелена Буковина, 2014. 400 с.

240. Філософія / за ред. Г. А. Зайченко, В. М. Саратовського, І. В. Кального. Київ: Вища школа, 1995. 453 с.

241. Фірсова Л. С. Формування естетичної культури майбутніх учителів засобами декоративно-прикладного мистецтва: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Кривий Ріг, 2001. 20 с.

242. Фічора І. Народне образотворче та декоративно-прикладне мистецтво як засіб естетичного виховання і розвитку молодших школярів. *Гірська школа Українських Карпат.* 2014. № 11. С. 171–174.

243. Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Гуцульські світи: Лексикон. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. 668 с.

244. Хоменко Л. С. Виховують народні традиції. *Рідна школа.* 1999. № 12. С. 66–67.

245. Хрестоматія з гуцульщинознавства / авт.-упоряд. П. Лосюк. Косів: Писаний Камінь, 2001; Снятин: ПрутПринт, 2001. 656 с.

246. Цьось Ф. В., Деделюк Н. Ф. Історія фізичного виховання на теренах України з найдавніших часів до початку XIXст.: навч. посіб. Луцьк, 2014. 456 с.

247. Чепіль М. Етнопедагогічні засади виховання української молоді. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2002. № 4. С. 10–16.

248. Черемшина М. Карби: новели. Київ: Дніпро, 1974. 215 с.

249. Чіх-Книш Б. М. Народна мистецька спадщина Гуцульщини у сучасній культурі українців. *Гуцулія*. 2001. № 131–135. С. 32–34.

250. Шах Г. В. Підготовка майбутнього вчителя до виховної роботи засобами народознавства: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Луцьк, 1999. 188 с.

251. Шептицький А. До моїх любих гуцулів. Твори Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Торонто, 1965. Т. І: Пастирські листи (2.VIII.1899 р. – 7.IX.1901 р.). С. 78–107.

252. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 288 с.

253. Шкрібляк І. В. З практики родинного виховання в умовах шкіл Гуцульщини. *Гуцульська школа*. 1995. № 2. С. 31–32.

254. Шоробура І. М. Соціалізація старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2001. 234 с.

255. Шульга М. Соціальний ареал життя особистості. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2002. № 2. С. 20–23.

256. Шухевич В. О. Гуцульщина:у 5 ч. Харків: Видавець Олександр Савчук, 2018. 1218 с., 294 іл.

257. Якубенко В. І. Від народознавства до свідомого патріотизму. *Дошкільне виховання*, 2002. № 8. С. 12–13.

258. Ясінська Н. В. Розвиток екологічної культури вчителя в системі післядипломної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2001. 16 с.

259. Berry, John W. Multiculturalism and ethnic attitudes in Canada. John W. Berry, Rudolf Kalin, Donald M. Taylor. Ottawa: Supply a Services Canada. 1976. 359p.

260. Brzezina M. Stylizacja huculska. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych «Universitas», 1992. 285 s.

261. Budnyk O., Nikolaesku I., Stepanova N., Vovk O., Palienko A., Atroshchenko T. Organization of the educational process in the Rural School of the mountain region: a case study. Revista Brasileira de Educação do Campo. 2021. nr 6. P. 1–19.

262. Childhood socialization. Gerald H. Ed. New York: Aldine De Gruyter, 1988. 407 p.

263. Choroszy J. A. Huculszczyzna w literaturze polskiej. Wrocław: Wydawca Jan A. Choroszy, 1991. 372 s

264. Competitive ethnic relations. Ed. by Susan Olzak, Joane Nagel. Orlando FL: Acad. Press, 1986. 252 p.

265. Choroszy J. A., Kolbuszewski J., Świat Vincenza: Studia o życiu i twórczości Stanisława Vincenza (1888-1971). Wrocław, 1992. 282 s.

266. Cząstka-Kłapyta J. Huculi, Bojkowie, Łemkowie – tradycja i współczesność. Kraków : Wierchy, 2008. 192 s.

267. Cząstka-Kłapyta J. Huculszczyzna, jej kultura i badacze. Kraków: COTG PTTK, 2008. 152 s.

268. Cząstka-Kłapyta J. Kolędowanie na Huculszczyźnie. URL: https://pismofolkowe.pl/artykul/koledowanie-na-huculszczyznie-4595).

269. Cząstka-Kłapyta J. Kultura współczesnej Huculszczyzny. Kraków: COTG PTTK, 2010. 142 s.

270. Diane H. correlates of african american and latino parents' messages to children about ethnicity and race: a comparative study of racial socialization. american journal of community psychology, 31 (2003), p. 15-33.

271. Dinnerstein L., Reimers M. Ethnic Americans: A history of immigration. 4. ed. New York: Columbia UP, 1999. 250 p.

272. Driedger L. Ethnic Canada: Identities and inequalities. Toronto, Ont.:Copp Clarc Pitman, 1987. 442 p.

273. Elkin F., Handel G. The child and society:the process of socialization. Frederick Elkin, Gerald Handel. 2. ed. New York:Random House, 1972. X. 177 p.

274. Ethnic preference and public policy in developing states. Ed. by Neil Nevitte and Charles H. Kennedy. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers, 1986. 203 p.

275. Ethnic heritage and language schools in Greater Cleveland: A directory / comp. B. A. Beati. Cleveland, Ohio:Association of ethnic heritage and language schools, 1979. 134 p.

276. Ethnopädagogik:Sozialisation und Erziehung in traditionellen Gesellschaften ; eine Einführung. Alfred K., Klaus E.: Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1992. 260 p.

277. Fase W. Ethnic Divisions in Western European Education. Willem Fase Münster; New York:Waxmann, 1994. 223 p.

278. Fellows Donald Keith. A mosaic of America's ethnic minorities. Donald Keith Fellows. New York etc.: Wiley. 1972. 219 p.

279. Gudowski J. Ukraińskie Beskidy Wschodnie. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog, 1997. T. 1. 200 s.

280. Gudowski J. Ukraińskie Beskidy Wschodnie. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog, 1998. T. 2. 162 s.

281. Goslin D. Handbook of socialization. Theory and Research. Chicago, 1969. 1191 p.

282. Haratyk A. Huculszczyzna: kultura i edukacja. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009. 218 s.

283. Hawrot A. Huculszczyzna jako miejsce harmonijnego współistnienia kultur na podstawie tetralogii Stanisława Vincenza „Na wysokiej połoninie». URL: https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/38758/hawrot_huculszczyzna_jako_miejsce_harmonijnego_wspolistnienia_kultur.pdf?sequence=1&isAllowed=y

284. Identities: the impact of ethnicity on Canadian society. Ed. by Wsevolod W. Isajiw. Toronto: P. Martin Associates. 1976. 221 p.

285. Janicka-Krzywda U. Huculi. Kraków: Oficyna wydawnicza «Ostoja». 1991, 51 s.

286. Madyda A., W poszukiwaniu jedności człowieka i świata: Folklor w twórczości Stanisława Vincenza. Toruń, 1992. 159 s.

287. Paska T. Rozwój huculszczynoznawstwa w instytucjach edukacyjnych regionu karpackiego Ukrainy (koniec XX – początek XXI w.). KELM, 2021. nr 7 (43). vol. 2. S. 3–9.

288. Paska T. Huculski folklor i tradycje na stronach polskich czasopism etnograficznyh na przełomie XIX i XX wieku. Twórczość Ludowa. Kwartalnik Stowarzyszenia Twórców Ludowych. 2020. nr 3–4. S. 16–22.

289. Rieger J. A lexical atlas of the Hutsul dialects of the Ukrainian language. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe Semper, 1996. 400 s.

290. Social Influences and Socialization in Infancy. Ed. by Michael Lewis and Saul Feinman. New York; London:Plenum press, 1991. 348 p.

291. Tallman I, Marotz-Baden R, Pindas P. Adolescent Socialization in Cross-Cultural Perspective. New York; London:Academic Press, 1983. 325 p.

292. Tylor E. B. Primitive culture. New York:Harper. 1958. 416 p.

293. Vincenz S. Na wysokiej połoninie. Barwinkowy wianek. Warszawa : Instytut Wydawniczy PAX, 1983. 582 s.

294. Vincenz S. Na wysokiej połoninie. Nowe czasy. Listy z nieba. Warszawa : Instytut Wydawniczy PAX, 1982. 590 s.

295. Vincenz S. Na wysokiej połoninie. Nowe czasy. Zwada. Warszawa : Instytut Wydawniczy PAX, 1981. 622 s.

296. Vincenz S. Na wysokiej połoninie. Prawda starowieku. Warszawa : Instytut Wydawniczy PAX, 1980. 592 s.

297. Zagórzański T. Słownik gwary huculskiej. Kraków : Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, 1994. T. 3. 163 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для студентів спеціальності «Початкова освіта»

Шановні студенти! Пропонована анкета має на меті виявити провідні аспекти вдосконалення підготовки майбутніх спеціалістів у царині початкової освіти.

Сподіваємось на відверті відповіді (зверніть увагу на анонімність)

1. Чи усвідомлюєте Ви себе представником одного з етносів (чи нацменшини) України?

Так, я_____.

Ні.

Важко відповісти.

2. Якщо вважаєте себе етнічно свідомою особистістю, то найбільше цьому сприяло (необхідне підкреслити):

- виховання в родині;
- навчально-виховний процес в освітньому закладі;
- спілкування з авторитетними для мене людьми;
- науково-публіцистична література;
- художня література;
- засоби масової інформації;
- ваш варіант _____;
- я не є етнічно свідомою, бо_____.

3. Чи маєте Ви відчуття гордості за приналежність до свого етносу?

Так.

Ні.

Важко відповісти.

4. Чи знаєте Ви традиції та звичаї свого етносу?

Так, дуже добре.

Так, частково.

Ні, бо немає відповідних джерел.

Ні, бо мені це не цікаво.

5. Чи вшановуєте Ви традиційну культуру свого етносу? Якщо так, то в який спосіб?

Пропагую культурні здобутки свого етносу серед інших народів.

Намагаюся зробити свій внесок у збереження культурної спадщини.

Роблю спроби примножити культурні цінності мого народу, а саме:_____
_____.

Хочу щось зробити для культури мого народу, але не знаю, у який спосіб.

Важко відповісти.

6. Чи дотримуєтесь Ви традицій та звичаїв свого етносу в особистому житті?

Так, постійно.

Час від часу.

Ніколи.

7. Як співвідносяться поняття «етнос» і «нація»?

Це тотожні поняття.

Етнос – це_____.

Нація – це_____.

Важко відповісти.

8. Як співвідносяться поняття «етнічна група» і «етнографічна група»?

Це тотожні поняття.

Етнічна група – це_______.

Етнографічна група – це_____.

Важко відповісти.

9. Чи знаєте Ви, представники скількох етнічних спільнот і національних меншин проживають на території України?

Знаю (написати число)________.

Напевно_____.

Не знаю.

10. З яких джерел Ви отримуєте інформацію про культурну спадщину свого народу? (Підкреслити не більше двох)

Науково-публіцистична література з народознавства.

Художня література.

Радіопередачі.

Телепередачі.

Періодичні видання.

Етнографічні матеріали, розташовані в Інтернеті.

Етнографічні експедиції.

Відвідування краєзнавчих музеїв та виставок народної творчості.

Ваш варіант_____.

11. Під час яких навчальних дисциплін Ви знайомились із особливостями народного виховання?

Про різні аспекти народного виховання ми вивчали _____

_____.

Точно не пам’ятаю, напевно_____.

У жодній.

Важко відповісти.

12. Етнопедагогіка – це:

Педагогічна наука, що вивчає особливості етнічного навчання.

Педагогічна наука, що вивчає особливості етнічної освіти.

Педагогічна наука, що вивчає особливості етнічного виховання.
Ваш варіант_____.

13. Продовжте речення «Дитина має знати свій родовід, бо _____.

14. Яке співвідношення між поняттями «сім'я» і «родина»?
Сім'я – це_____.
Родина – це_____.
Важко відповісти.

15. Які функції в житті дитини відіграють хресні батьки?
Знаю, що _____.
На мою думку, _____.
Важко відповісти.

16. Гуцули – це:
- національна меншина;
- етнос;
- етнічна (етнографічна група);
- важко відповісти.

17. Ареал проживання гуцулів в Україні:
- Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська області;
- Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області;
- Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області.

18. Пригадайте, при вивченні яких навчальних дисциплін у школі Ви знайомились із гуцульською культурою?
Різноманітні аспекти гуцульської культури розглядали
_____
_____.
Точно не пам'ятаю, напевно_____
_____.

У жодній.

Важко відповісти.

19. При вивченні яких навчальних дисциплін у вищому навчальному закладі Ви знайомилися з гуцульською культурою?

Різноманітні аспекти гуцульської культури розглядали

_____

_____.

Точно не пам’ятаю, напевно_____

_____.

У жодній.

Важко відповісти.

20. Які літературні твори (публіцистичні чи художні) про Гуцульщину можете назвати чи можете пригадати авторів?

_____

_____

Важко відповісти.

21. Які музичні твори гуцульської тематики можете назвати?

_____

_____

Важко відповісти.

22. Які твори художнього мистецтва гуцульської тематики можете назвати?

_____

_____

Важко відповісти.

23. Про які особливості гуцульської культури Ви хотіли б довідатись?_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Дякуємо за відповіді, зауваження, пропозиції.

Додаток Б

Анкета для вчителів початкових класів

Шановні вчителі! Метою пропонованої анкети є виявлення реального стану та перспектив реалізації етнопедагогіки в роботі сучасних освітніх закладів. Сподіваємось на відверті відповіді (зверніть увагу на анонімність)

1. Ваш педагогічний стаж роботи в початковій школі?
Менше 5 років.
Від 5 до 10 років.
Від 10 до 20 років.
Більше 20.

2. Яку посаду Ви обіймаєте?
Помічник вчителя.
Вчитель.
Заступник директора.
Інша посада_____.

3. Чи усвідомлюєте Ви себе представником одного з етносів (чи нацменшини) України?
Так, я_____.
Ні.
Важко відповісти.

4. Чи впроваджуєте виховні традиції свого етносу в педагогічну діяльність?
Так, бо переконана (-ний) у їхній ефективності.
Так, бо так виховували мене батьки.
Ні, бо вважаю їх архаїзмом.
Ні, бо мені бракує відповідних знань.
Важко відповісти.

15. Якими з нижчеперелічених джерел Ви найчастіше послуговуєтесь при плануванні тематичних занять і святкових заходів народознавчого змісту? (Підкреслити не більше двох)

Методична література.

Педагогічна періодична преса.

Курси підвищення кваліфікації.

Картотека передового педагогічного досвіду.

Радіопередачі.

Телепередачі.

Ресурси Інтернету.

Методоб'єднання.

Ваш варіант_____.

6. Чи використовуєте в педагогічній практиці поради, зауваження й пропозиції

батьків учнів?

Так, дуже часто.

Так, якщо поради є слушними.

Ні, бо батьки не є компетентними в педагогічній царині.

Ні, бо не отримую від батьків ніяких порад і пропозицій.

7. Як часто Ви спілкуєтеся з іншими членами родини учня (окрім батьків)?

Регулярно з дідусями й бабусями кожного з учнів.

Регулярно з дідусями й бабусями окремих учнів.

Час від часу з дідусями й бабусями кожного з учнів.

Час від часу з дідусями й бабусями окремих учнів.

Регулярно з іншими членами родини учнів.

Час від часу з іншими членами родини учнів.

Ніколи.

8. Чи залучаєте батьків та інших членів родин молодших школярів до підготовки та проведення виховних заходів? Якщо так, то в який спосіб? (Можна підкреслити кілька варіантів)

Уважно вивчаю пропозиції щодо організації святкового заходу.

Заохочую до посильної допомоги в оформленні залу, підготовці подарунків, фото- і відеозйомці.

Доручаю вивчати з дитиною вірші, пісні, танці, що їх виконуватимуть на святі.

Під час заходу залучаю дорослих до спільних ігор, вікторин, конкурсів.

Запрошую батьків та інших членів родини бути глядачами.

З об'єктивних причин батьки та рідні не часто відвідують виховні заходи.

9. Визначте, що досліджує етнопедагогіка.

Академічне визначення поняття «етнопедагогіка» – це_____.

На мою думку, етнопедагогіка_____

_____.

Важко відповісти.

10. Чи слід активізувати етнопедагогічні традиції народу в освітньому процесі сучасного освітнього закладу?

Так, це необхідно, бо _____

_____.

Напевно, потрібно.

Потрібно, але _____

_____

_____.

Думаю, що сьогодні це не актуально.

11. Чи застосовуєте Ви елементи гуцульської матеріальної і духовної культури в роботі з молодшими школярами?

Так, дуже часто.

Час від часу.

Зрідка.

Ніколи.

12. Якщо Ви використовуєте елементи гуцульської матеріальної та духовної культури, то найбільш активно:

- в оформленні народознавчого куточка (кімнати);
- на музичних заняттях;
- на заняттях із зображальної діяльності;
- при підготовці й проведенні заходів з нагоди народних свят;
- зовсім не використовую.

13. Якщо Ви не використовуєте елементи гуцульської матеріальної та духовної культури, то це зумовлено таким (можна підкреслити кілька варіантів відповідей):

- відчуваю брак знань про особливості гуцульської етнокультури;
- не знаю методик залучення їх у навчально-виховний процес;
- не бачу доцільності виокремлювати елементи гуцульської етнокультури з народознавчого контексту.

14. Гуцули – це:

- національна меншина;
- етнос;
- етнічна (етнографічна група);
- важко відповісти.

15. Ареал проживання гуцулів в Україні:

- Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська області;
- Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області;
- Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області.

16. Які літературні твори (публіцистичні чи художні) про Гуцульщину можете назвати чи можете пригадати авторів?

_____

_____

17. Які музичні твори гуцульської тематики можете назвати?

_____

_____

18. Які твори художнього мистецтва гуцульської тематики можете назвати?

_____
_____
_____

19. Про які особливості гуцульської культури Ви хотіли б довідатись?

_____
_____
_____

20. Чи обізнані Ви з особливостями гуцульської етнопедагогіки?

Особливості гуцульської етнопедагогіки полягають_____
_____
_____.

Напевно, особливостями гуцульської етнопедагогіки є _____
_____.

Важко відповісти.

21. Чи хотіли б Ви більше дізнатися про гуцульські етнопедагогічні традиції? З якою метою?

Так, задля підвищення загального розвитку.

Так, задля залучення кращих педагогічних здобутків народу в педагогічну діяльність.

Ні, бо вважаю народні виховні традиції архаїчними.

Ні, мені це не цікаво.

22. Які аспекти гуцульської етнопедагогіки викликають у Вас особливий інтерес?

_____
_____

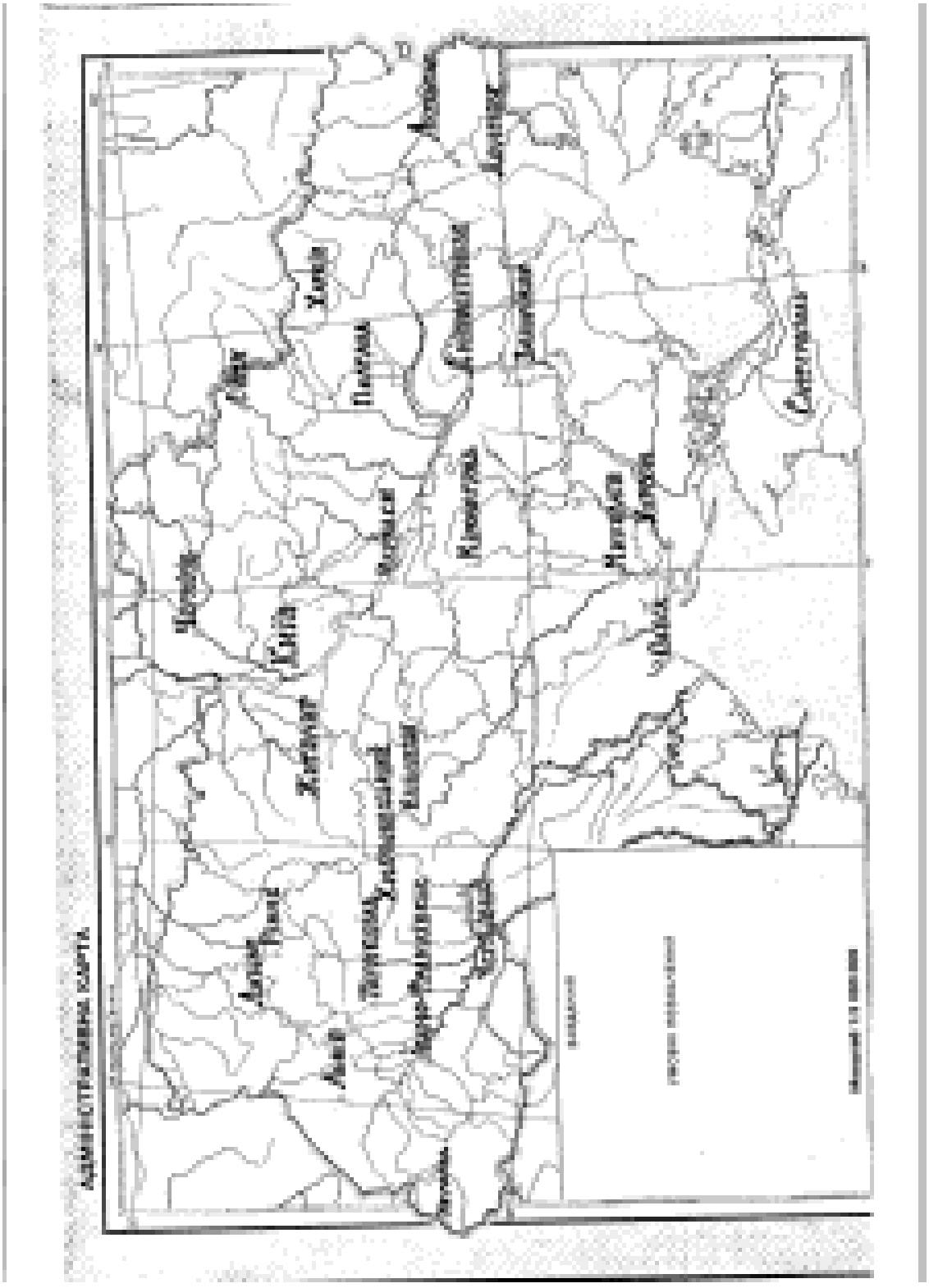
23. Ваші пропозиції щодо активізації етнопедагогічної спадщини в навчально-виховному процесі в сучасному освітньому закладі:

_____
_____
_____
_____

Дякуємо за відповіді, зауваження, пропозиції.

Додаток В

ЕТНОГРАФІЧНА КАРТА УКРАЇНИ

Додаток Г (1)
Любов К. /IV курс/

Духовна скарбниця мого народу

Я народилась у мальовничому містечку Долина, що на Бойківщині. Мешканці цього краю називають себе бойками, а дівчата й жінки обрали для себе назву «бойківчанки». Наше містечко невелике, дуже затишне й привітне. Люди в нашому краї дуже гостинні, люблять влаштовувати різноманітні свята з піснями й танцями.

Народна пам'ять Бойківщини зберігає прадавні скарби усної народної творчості. Наприклад, ще у школі нам розповідали, що є казки, які прийшли в українську дитячу літературу саме з нашого краю. Це казки «Дід, баба і ведмідь», «Не забувай за бідного», «Бойко у Львові» та інші. Їхня характерна особливість полягає, напевно, в тому, що часто вживається бойківський діалект, тобто слова, що побутують у мові нашого регіону. Бойківський діалект певною мірою відрізняється від літературної мови. Так, у нас кажуть «здибав», а не «зустрів»; «політок», а не «урожай»; «поєдно», а не «поодинці» тощо.

Багато традицій, звичаїв і обрядів пов'язані із весіллям. Хоча весільна церемонія є загальноприйнятою на всій території України, та в ній містяться самобутні бойківські риси. Наприклад, старі люди розповідають, що молода з дружкою перед тим, як іти запрошувати на весілля, розплітали волосся, прикрашали голови не вінками, а складеними в кілька разів рушниками, які опускали низько над чолом. На шию одягали «балець» (2 – 3 метри білого полотна). Молода з дружкою і молодий з дружбою тримали в руках червоні хустки («броцки»). Крім того, йдучи запрошувати на весілля, молодий з дружбою пов'язували на шию білі хустки, кінці яких спадали на плечі. Це мало вберегти молодих від недоброго ока й застерегти від нещасного випадку чи хвороби перед весіллям.

Раніше в день весілля молоді одягали так званий «весільний стрій», який включав багато вишитих і тканих прикрас, але молода в цей день не одягала намиста, «щоб їй все життя було легко». У нас є

така прикмета: якщо в день весілля молоді власноручно посадять на батьківському подвір'ї дерево, кущ чи квітку, то ця рослина їх буде оберігати від злиднів і принесе їм щастя. Якщо в день весілля йде дощ, то це знак того, що молоді будуть багаті. А ще жартують, що це викриває молодого чи молоду, які в дитинстві, нехтуючи забороною старших, їли кашу з баняка.

Цікаво, що лише в нас на весіллі є обряд «отклону», коли перед походом молодого до молодої дякують усім гостям, а особливо родині. Родичі сідають із калачами в руках, а молодий цілується з кожним, як перед далекою дорогою. Світилки (маленькі дівчата) у цей час заквітчують усіх гостей барвінком, а в літню пору й польовими квітами.

Побудова нового житла в нас знаменується звичаєм «уходин». Найперше нову хату освячує священник, а потім рідні та друзі дарують господарям побутові речі. Обов'язково разом із подарунком треба принести до нової хати дрібні гроші й «посіяти» їх по долівці, що означає побажання заможного життя.

Найбільш урочисто й весело в нас відзначають такі свята, як Новий рік, Різдво, Великдень, Зелені свята, Преображення. І хоча їх традиційно святкують по всій Україні, та лише в нас у перший день Нового року господар удосвіта виносив на ріку сніп пшениці, що зазвичай стояв у бойківських хатах на покуті. На річці тричі замочував його у воду, промовляючи: «Сніп змиваю, щастя призиваю». Повертаючись зі снопом додому, обдаровували всіх зустрічних колосками з побажанням: «На добрий врожай».

Під час Різдвяних свят у нашому містечку діти колядують, а молодь, окрім виконання колядок, влаштовує вертеп. З ним ходять по місту й розігрують театральні дійства на різдвяну тематику. За традицією, на Святий вечір колядують тільки діти, відвідуючи спочатку своїх хресних батьків, а потім інших рідних. До чужих на Святий вечір іти не годиться.

На Бойківщині ще й до сьогодні збереглися ритуали, пов'язані з випіканням паски. Під час виконання одного з них господиня бере дрібне пір'я, засушене зілля та прикриває його посудом, примовляючи:

«Ладся, пасочко, красна, як сонечко, пухка, як пір’ячко, чиста, як зіллячко». Закладати паску в піч та святити її на Великдень було привілеєм господаря.

Старі люди в нашому краї вміють визначати погоду за природними явищами. Наприклад, якщо перед днем Св. Юрія немає дощу, слід чекати засушливого літа; коли шишки на ялині ростуть низько, то буде рання зима; сонячна погода на Олекси вістила про добрий врожай яблук. На час настання осені чи зими вказувала поява окремих видів грибів.

Мені дуже шкода, що багато з наших древніх традицій уже забуто. Тому вважаю, що треба їх відроджувати й передавати наступним поколінням.

Додаток Г (2)
Зоряна Д. /IV курс/

Духовна скарбниця мого народу

Я проживаю в селі Чорногузи Вижницького району Чернівецької області. Моє село розташоване серед вічнозелених смерекових карпатських лісів. Наше село славиться народними майстрами, творчі роботи яких здатні прикрасити й убогу хатину, й вишуканий палац. Наші ліжники, писанки, кераміка і вишивка відомі по всьому світу, адже коли до нас приїжджають гості з далеких країн, то ніхто не повертається додому без пам'ятного подарунка.

Ми дуже любимо танцювати і співати. Найбільш поширеними танцями в карпатському краї є «Аркан», який зазвичай виконують чоловіки і парубки, та «Гуцулка», яку майстерно виконують наші дівчата. Серед фольклорних творів у нас найбільшою популярністю користуються коломийки. Коломийка – це коротка, найчастіше дворядкова пісня, кожний рядок якої складається з 14 складів. Виконується вона на мелодію усталеного типу. Часто коломийки об'єднують у в'язанки, які не мають сталого змісту, а залежить це від настрою, майстерності та чисельності знаних виконавцем коломийок, від обставин і призначення співу. Я наведу рядки коломийки, яка побутує в нашому селі:

Ой, на Кути доріженька, на Кути, на Кути.
Бувай, мила, здоровенька, бо я йду в рекрути.
Бувай, мила, здоровенька, бо я вже рушаю,
Бо на тебе співаночки всі мої лишаю.
Та най же їх переймають, та най їх співають,
Та най за нас молоденьких та й не забувають.

У нашому краї збереглось багато звичаїв і традицій, значну частину яких виконують під час весілля. Цікаво, що лише в нас на веселлі (яке часто триває з четверга по вівторок) у понеділок світанковою порою дружби, перев'язані через плече попружками (це

ткані жіночі пояси, якими пов’язують запаски), їдуть на маленькому саморобному тракторці до молодої за пирогами. Двічі з молодим витанцьовують «Гуцулку». Музиканти грають марш. Біля воріт на дорогу дружбів «частують», зичать щасливої дороги і мирного повернення з пирогами.

У домі молодої тепло приймають прибулих від молодого дружбів. Після обіду найближчі родичі і поважні гості від молодої знову збираються до молодого на другий день весілля. Дружби урочисто везуть через ціле село на острові велику миску смачних пирогів, що аж плавають у маслі. Цей «скарб» від молодої загорнутий в гарну білу скатертину. Церемонію супроводжують співами, свистом, вигойкуванням. Поруч з дружбами йдуть тато і мама молодої. На них теж зосереджена увага допитливих і цікавих односельців. Вважається, що чим більше народу вийде на дорогу, тим щасливіше буде життя наречених.

У нас є ще багато прикмет, пов’язаних з весільним ритуалом. Наприклад, коли парубок іде на заручини, то в душі просить Бога, щоб по дорозі здибав чоловіка або хлопця чи діда, тоді буде все добре. А якщо зустріти на путі дівчину, жінку чи бабу, то це на невдачу. Не можна женитись у високосному році, бо буде розлука. Бажано, щоб дружки не засиджувалися за весільним столом, бо довго ходитимуть у дівках.

Хрещення дитини, окрім церковноусталених у нашому краю, супроводжується різними народними обрядами. Приміром, у хресні запрошують від 2 і навіть до 20 пар. Кількість хресних батьків залежить від того, чи перша дитина в сім’ї, чи батьки фінансово спроможні приготувати велику гостину, чи мають багато друзів, яких бажають мати за своїх кумів. У нас хресні батьки дарують своєму названому синові гроші, а якщо хрестять дівчину, то золоті прикраси.

Багато обрядів, пов’язаних із життям дитини, на жаль, забуто. Проте сьогодні, коли відроджуються полонинські традиції, дістав свого відновлення звичай, за яким хлопчик, що досягнув 12-річного віку може вже йти з досвідченими вівчарями і допомагати їм доглядати худобу.

Споконвіку в Карпатах надзвичайно шанованими є свята Різдво та Великдень. Про свято Великдень можна сказати, що воно проходить, як і по всій Україні. Однак, наскільки я знаю, то лише в нас на Великдень зберігся звичай спільної трапези родини на могилі, де похований хтось із поважних родичів. Це символізує спільність родинного кола.

Найбільш урочисто і весело в нас відзначають Преображення (19 серпня), бо це храмове свято в нашому селі. У це свято освячують першу городину. У кошик для освячення разом з овочами кладуть різноманітну випічку і прикрашають кошик колосками збіжжя та польовими квітами. Наскільки я знаю, то тільки в нас після освячення вміст кошика роздають літнім людям та сиротам. Такий милосердний вчинок має засвідчити вбогим і безпорадним, що про них пам’ятають і турбуються за них.

Про традиції і звичаї Карпат можна багато розповідати, хоча дуже багато з них забулось, а ті, що залишились, уже не такі оригінальні, їх спростили.

Додаток Д
М. Ломацький

Юрійко

Вислав раз дєдя своєго найстаршого синка, Юрійка, на полонину Скупову, відогнати маржину, чи не верглась між неї бола, чи не наластує її ведмідь та вовки, чи не добираються до дроб'єт-овець та чи все там миром і по-божему?

«Нарідився» – зібрався Юрійко, як у неділю до церкви – на голову взяв святочну кресаньку з «хробачками», тріснуками й павами, на біленьку, як сніг, сорочку, надів киптарик, а поверх нього крашений на червоно сердак-байбарак, червоні портініци, натягнув на себе й прикріпив їх ременем-чересом, ноги вбув у легкі постілці. У руки візьме мосяжну бартку-топірець. Зовсім як леґінь буде, хоч йому щойно чотирнадцять років наступило.

Леґінь? Та ні. Щоб леґінем бути, на це потрібне ще щось. А що ж би, як не пістоля?

Підходить Юрійко до дєді. Примильно заглядає йому в очі. «Дєдику, годний та пишний, просю тебе, позволь мені взяти з кліти пістолю – позволь, позволь, уклінно просю тебе». Поглянув дєдя згори на своєго синка, покивав головою, не сказав ні слова. Задумався. Напевно подумав: оце права рука моя має бути, рік, два й леґінь, мій Юрійко – допомога в ґаздівстві і на полонині – що ж, нехай замолоду привикає і до пістолі, і до пушки, без того не жити гуцулові...

Підсміхнувся і сказав:

«Бери, бери пістолю, але вважай добре й пам'ятай, що чуємо не раз у церкві: «Хто чим воює, від того й гине» ... – «З віскоком» побіг Юрійко в кліть, взяв із клинка пістолю і то ту з двома рурками й двома кулями й заклав за черес. На додаток перевісив ще й через плече порошницю. От тепер він справжній леґінь. Неня дала в дзюблину хліба-корж і вуджене м'ясо до нього – «будженицю», і Юрійко, сказавши своїй «старині»: «Здоровенькі були», а ста-риня йому: «Здоров гости й миром си вертай» – пішов на Скупову.

Не пішов плаєм, ним дальше й обхідно – піде почерез ліс Кривий стежкою.

Іде понад Чорну Річку, а потім звертає на стежку, що йде лісом на полонину. Стежку цю протоптала лісова звірина, продираючись крізь лісову гущу до води в річці. Темно тут – ліс буковий, низом молодий гущівник – де-не-де й смереки. І тиша тут – лише вірхів'ям дерев колише вітерець з полонини.

Юрійко, хоч стежка спиняється все вгору і вгору так, що аж дух запирає, веселий, бадьорий, якби йшов на храм у Красноїлю або у Ферескулю. Вийде на полонину, на Скупову й побачить з неї половину гуцульського зеленого світу! «В полонинці веселенко – в полонинці файно ...». Про якусь там немилу пригоду й не думає, це йому й на думку не приходить. Аж тут нараз, що це там перед ним на стежці? Що, що це? Аж – це ж «вуйко» – «бурмило»! «Бігме» – він.

Стоїть, заступив Юрійкові стежку. Що ж діяти йому? Пристанув, як же йти? Просто на вуйка? Ні наперед, ні назад...

А вуйко? О, він іде вже, повільними кроками, «суне» просто на Юрійка. А Юрійко й не думає втікати.

Раз – нема куди, друге – воля Божа, що буде, те й буде.

А вуйко вже коло Юрійка.

Думає Юрійко: «От, от, піднесеться на задні лапи, а перед ними пригорне мене д'собі й лиш кісточки затріщать ...

А вуйко не його, а його бартку вириває Юрійкові з руки й підносить у гору.

«Ага, – думає Юрійко, – вдарить нею по моїй голові й буде кінець мені. Але ні, вуйко держить топір у лапі й не б'є ним Юрійка.

Подержав його якийсь час, щось подумав і верг його далеко в «гущівник». Стоїть і глядить у Юрійка, муркоче щось під носом.

Юрійкові стало жаль топірця. А може, піти би в гущавину по топорець? Але що на це скаже вуйко?

Все одно, піде! І направився зі стежки в гущівник.

Поступив кількома кроками. А вуйко заступає йому дорогу, відтручує назад на стежку й іде сам туди, куди закинув топір.

Приносить його і подає Юрійкові, подає ніби підсміхається.

Вийняв Юрійко з дзьоблини «будженицю» і подав вуйкові – хвилина й вудженица зникла в пащі вуйка.

Дав Юрійко йому ще й свій корж. А потім погладив вуйкову стрепіхату голову. Розійшлись, як два добрі приятелі. Вуйко «долів» на річку, Юрійко «горі» – на полонину…

Мав, мав Юрійко що повістувати – розповідати на полонині про свої пригоди в лісі.

Мав що розповідати й своїй старині, дєдеві і нені, як вернувся до хати.

Дєдя слухав уважно синка, а потім сказав:

«Медвідь не каже людям нічого, якщо в них порожні руки, але лютиться, коли побачить у них топір або сокиру. Тому то старі досвідчені люди, побачивши здалеку медведя, опорожнують свої руки, відкидають усе, що в них мають». По хвилині спитав Юрійка: «А, звідкіля дув вітерець, як ти йшов лісом?» «З полонини, з полонини, віяв», – відповів Юрійко. «Ну, то твоє щастя, – сказав дєдя, – бо як би був дув від тебе в сторону ведмедя, то він занюхав би був стрільний порох у тебе й убив би був тебе».

А що вбив вовка, за це дєдя похвалив Юрійка й погладив по голові. А неня дуже гордилась синком і називала його вже своїм леґіником.

(Зі збірки оповідань про Гуцульщину «У горах Карпатах» – Мюнхен, 1962)

1. Прочитайте оповідання.
2. Визначте, які напрями виховання відображено в пропонованому тексті.
3. За допомогою кольорових смуг (колір відповідає напряму виховання) підкресліть обрані Вами фрагменти.
4. Коротко (5 – 7 речень) обґрунтуйте свій вибір.

Позначення напрямів виховання /риски різного кольору/

Розумове –

Моральне –

Трудове –

Фізичне –

Естетичне –

Екологічне –
Економічне –
Правове –
Національне –

Додаток Е
Гуцульські дитячі ігри

1. Явір – яворові люди

Вибирають двох ведучих. Вони дають собі назву (один – береза, а другий – явір), але так, щоб інші не чули. Ведучі утворюють ворота, через які пробігають, узявшись за руки, усі учасники гри. Ті, що пробігають, співають пісню на гуцульський мотив: «Явір – яворові люди, що ви тут робіте. Будуть гості на помості, а ви проходіте». Після закінчення пісні вони опускають руки, начебто закривають ворота. Того, хто опинився перед воротами, запитують: «До кого йдеш, до дуба чи до берези? Він називає і стає до того, кого назвав. Ведучі знову дають собі нові назви. І так до тих пір, поки не переберуть усіх дітей. Потім команди перетягуються. Хто кого перетягне, той і переможе.

2. Кінь та вершники

Діти діляться на дві команди. Учасники першої команди утворюють «коня» (по зросту беруть один одного руками за пояс і пригинаються до землі). Члени другої команди – «вершники» – почергово стрибають на спину «коня». Після цього «кінь» починає рухатися, нести «вершників». Якщо хтось із «вершників» падає на землю, гру розпочинають спочатку. Але на цей раз команди обмінюються полями.

3. Х*обла*

Вибирають ведучого. Він стає біля «пана» (якогось умовного місця), прикриває очі долонями та голосно промовляє: «Хобла, хобла, ховайтеся добре, бо я граю, розкриваю, тю... Іду шукати, а кого йму, то вуха надеру». За цей час усі діти ховаються. Потім ведучий іде шукати всіх. Якщо когось побачить, то біжить до «пана» і застукує, промовляючи: «Стук, стук за Іру чи Юру і т.д.». А якщо дитина підбіжить до «пана», що її не помітить ведучий, то вона сама каже: «Стук, стук за себе». Кого ведучий застукає першим, той хоблає.

4. Штандер

Діти стоять по колу, а в центрі – ведучий. Він кидає вгору м'яч і промовляє: «Штандер, штандер, штандер, Олю!» Діти розбігаються в різні боки. Кого називають, той ловить м'яч і вигукує слово: «Штандер». Усі, хто грають, зупиняються на місці, а той, у кого м'яч, кидає його в будь-якого гравця. Якщо вдарить м'ячем, тому зараховує очко. Коли гравець набирає три очки, його женять. На пальцях називають імена (хлопцеві – дівчат і навпаки). І він у грі вже не зі своїм іменем, а з новим. Хто забудеться та назве не те ім'я, тому зараховують штрафне очко.

5. Кривої лози

Діти стають навпочіпки ланцюжком, а потім перестрибують один через одного. Той, хто стрибає, стає попереду. Знову гру починає останній гравець.

6. Цит–нацит

Двоє дітей набирають собі зернят соняшника, гороху чи бобів. Потім беруть у кулак по 2, 3, 5 чи 10 зернин. Один з них каже: «Цит», другий відповідає: «Нацит». Перший запитує: «На скільки?», другий: «На 10 чи на 5...» Потім перший показує, скільки в його кулаці зернин. Якщо другий сказав на 5, а в першого 3 зернини, то другий додає, аби було 5. Якщо в першого 10, другий забирає стільки, щоб залишилося 5. Потім навпаки.

7. Пиляти дрова

Двоє дітей повертаються одне до одного плечима, беруться за руки попід лікті. Спочатку один підіймає на плечі іншого, а потім – навпаки. І так «пилять» дрова.

8. Розірваний ланцюжок

Учасники гри сідають на лавочку. Ведучий каже будь-яке слово першому, хто сидить на лавочці, а той передає його на вухо сусідові. І так до останнього гравця. Потім ведучий запитує останнього: «Що ти

почув?» Він відповідає. Якщо слово сказав правильно, то ведучий сідає, а останній, що сидів на лавочці, стає ведучим. Якщо ж слово передане неправильно, то той гравець, що його неправильно передав, сідає в кінець лавочки. Переможе той, хто найправильніше назве передане слово.

9. Сліпа баба

Вибирають одного ведучого. Очі йому зав'язують хустиною. Усі гравці стають навколо. За сигналом ведучий ловить дітей. Кого зловить першим, той стає ведучим. Щоб легше зловити когось, діти вигукують слова, плескають у долоні та інше.

10. Камінчики

Діти сидять. Один ведучий відгадує, кому поклали камінчики в руки, а інший ведучий кладе. Кожен з гравців тримає руки на колінах, склавши їх долонями до долоні. Ведучий так само складає руки і намагається комусь покласти камінчика так, щоб обдурити того, хто відгадує. Якщо ведучий відгадав, то той, хто накладав, сідає, а він починає накладати, а когось вибирає, щоб відгадував.

11. Куть–кулуть

Діти сідають рядком. Один ведучий – Дітько, другий – Ангел (стоять збоку). Третій ведучий кожній дитині дає колір якоїсь фарби. Починається гра. Приходить Дітько і каже: «Куть–кулуть!» Ведучий: «Хто прийшов?» Дітько каже: «Дітько!» Ведучий: «Чого?» Дітько: «Фарби!» Ведучий: «Якої?» Дітько називає колір. Якщо вгадав таку, яку має назву якась дитина, то він забирає цю дитину, а якщо ні, то ведучий каже: «Йди на діччу дорогу». Потім приходить Ангел і та ж сама розмова. Але якщо немає потрібної фарби, то йому кажуть: «Цим разом нема, прийдете другий раз!» Виходять по черзі, поки не куплять ці фарби. Потім команди перетягуються. Хто перетягне, той переміг.

12. Сірий кіт

Гравці стають у ряд один за одним, беруть один одного за пояс і ходять у різному напрямку: і прямо, і по колу, і змійкою. У цей час між одним із гравців «сірим котом», який стоїть першим і всіх водить, і тими, що стоять за ним і звуться «мишами», відбувається такий діалог:

– А є миші в стозі?

– Є!

– А не бояться кота?

– Ой, кіт як поворушить,

Та всіх мишей подушить!

З такими словами всі розбігаються, «кіт» ловить «миші». Кого спіймав, той стає «котом», і гру починають спочатку.

***О. М. Коман**, вчитель с. Яблуниця Чернівецької області,*
записано та упорядковано від старожилів
с. Яблуниця Путильського району Чернівецької області

Додаток Ж (1)

Класифікація гуцульських народних ігор

Вчитель Ірина Григорівна С.
(6 років педагогічної практики в ЗСО)

Гуцульські дитячі ігри, що прийнятні до використання в початковій школі	**Гуцульські дитячі ігри, що вимагають корекції**	**Гуцульські дитячі ігри, що не прийнятні в роботі з дітьми**
1. *Явір – яворові люди*	1. ***Хобла*** – слід замінити на милозвучніший вигук	1. ***Кінь та вершники*** – може спричинити травматизм дітей
2. *Цит–нацит*	2. ***Штандер*** – слід виявити й пояснити дітям етимологію слова або ж замінити на інше слово	2. ***Кривої лози*** – ця рухлива гра не відповідає фізичній підготовці молодших школярів
3.*Розірваний ланцюжок*	3. ***Сліпа баба*** – назва не етична, знайти більш гуманний еквівалент	3. ***Пиляти дрова*** – може мати травматичні наслідки: вивих руки, розтягнення м’язів тощо
4. *Камінчики*	4. ***Куть–кулуть*** – замінити назви дійових осіб, наприклад, на імена казкових героїв	
5. *Сірий кіт*		

Додаток Ж (2)

Класифікація гуцульських народних ігор

Студентка-випускниця Ольга Н.

<table>
<tr><th>Гуцульські дитячі ігри, що прийнятні до використання в початковій школі</th><th colspan="2">Гуцульські дитячі ігри, що вимагають корекції</th><th colspan="2">Гуцульські дитячі ігри, що не прийнятні в роботі з дітьми</th></tr>
<tr><td>1. Кінь та вершники</td><td>1. Хобла</td><td rowspan="4">Змінити назви ігор та гравців</td><td>1. Кінь та вершники</td><td rowspan="3">Небезпечні для здоров’я дітей</td></tr>
<tr><td>2. Кривої лози</td><td>2. Штандер</td><td>2. Кривої лози</td></tr>
<tr><td>3. Пиляти дрова</td><td>3. Сліпа баба</td><td>3. Пиляти дрова</td></tr>
<tr><td>4. Камінчики</td><td>4.Куть-кулуть</td><td rowspan="2" colspan="2"></td></tr>
<tr><td>5. Сірий кіт</td><td colspan="2"></td></tr>
</table>

Додаток И

Картка визначення міжпредметних зв'язків у процесі опанування студентами поняття «етнос»

Поняття	Підручники й посібники, у яких міститься матеріал, що має стосунок до поняття	Назва дисциплін, у курсі яких вивчають поняття	Метод чи прийом, який доцільно використати під час вивчення поняття
Е Т Н О С	1. Кононов І. Ф. Етнос, цінності, комунікація. Луганськ : Альма-матер, 2000. 494 с. 2. Наулко В. І. Український етнос і мова (соціолінгвістичний нарис). *Національна культура в сучасній Україні*. Київ : Асоціація «Україно», 2005. 3. Пономарьов А. П. Етнічність та етнічна історія України : курс лекцій : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Либідь, 2006. 272 с.	**Історія України**	1. Робота з довідковою літературою. 2. Опрацювання географічних карт. 3. Реферування науково-публіцистичних статей. 4. Укладання історико-етнографічної довідки (Прикарпаття).
	1. Бичко А. К., Бичко Б. І., Бондар Н. О. Теорія та історія світової і вітчизняної культури : курс лекцій. Київ : Либідь, 2003. 390 с. 2. Заблоцька К. В. Українська і зарубіжна культура : навч. посібник. Київ : Кондор, 2006. 264 с. 3. Фомин В. Ввступ до культурології. Івано-Франківськ : НАІР, 2016. 420 с.	**Історія української культури**	1.Підготовка рефератів. 2. Словникова робота. 3. Екскурсія в Національний музей Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського, відвідування виставки народного мистецтва.

	1. Кононенко В. І. та ін. Етнопедагогічний контекст професійної підготовки студентів у вишах Прикарпатського регіону : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Лисенко. Київ ; Івано-Франківськ, 2009. 344 с. 2. Лаппо В.В. Етнопедагогіка: навч-метод. посіб. Івано-Франківсь : НАІР, 2023.439 с. 3. Орбан-Лембрик Л. Е. Етнопсихологія в школі. Івано-Франківськ : Плай, 2001. 40 с.	**Етнопедагогіка**	1. Актуалізація попередньо набутих знань. 2. Укладання тематичних бібліографічних довідок. 3. Робота з довідковою та науково-публіцистичною літературою. 4. Підготовка доповідей і мультимедійних презентацій.

Додаток К

Анотація комп'ютерних програм для перевірки й уточнення знань у процесі підготовки студентів до здійснення етносоціалізуючої

Amiglobe 2002, Shareware (https://amiglobe.jaleko.com)

Amiglobe 2002 – електронний атлас з інформацією про 242 країни світу.

Карти можуть відображатися в різних системах і проекціях, їх можна збільшувати, фільтрувати відображувані елементи (міста, ріки тощо). База даних зберігає інформацію про мови, основні культурні ознаки, економічний устрій кожної з країн. Оздоблена можливостями пошуку за назвою, додавання нових елементів. Усі карти можна роздруковувати. Програма містить тестові завдання, за якими можна здійснюють перевірку знань.

EclipseCrossword (https://www.eclipsecrossword.com)

EclipseCrossword – це програма, яка була розроблена з метою полегшення створення власних кросвордів. З її допомогою можна створити кросворди різними мовами і різної тематики. Ця версія підтримує кросворди до 1000 слів і з розмірами до 200x200 клітинок.

Jigsaw Puzzle Lite (https://www.softportal.com)

Захоплива безкоштовна пазл-гра зі зручним інтерфейсом, розбитими на категорії колекціями пазлів і можливістю легко створювати власні пазли зі сканованих та одержаних з Інтернету малюнків і фотографій.

SunRav TestOfficePro (https://www.softportal.com)

SunRav TestOfficePro – це пакет програм для створення, проведення різноманітних тестів і обробки результатів тестування. Це вже готове комплексне рішення для проведення тестування в рамках освітніх закладів (вищі навчальні заклади, коледжі, технікуми, школи, ліцеї). Містить у Testmaker програму для створення тестів; Tester – програму для проведення тестування; TestAdmin – програму для вилученого адміністрування користувачів. Тепер при підготовці тестів стала доступна значна кількість параметрів, що дозволяє легко й швидко розробляти текстові, візуальні, графічні тести.

Додаток Л

Фрагменти словника «Народна мудрість Коломийщини» (автори В. Г. Нагірний, О. В. Русакова)

Багатство. Гроші. Достаток

Багатий як циган на блихи (*блохи*).
Так кажуть про несправжнє багатство чи його відсутність.
Багатому й чорт єйці (*яйця*) несе.
Усі догоджають багатій людині.
В добрі купаєсі (*купається*), як сир у сметані.
Про людину, яка все має, якій добре живеться.
Від прибутку голова не болит.
Про користь матеріального збагачення.
Восени й горобец багач.
Осінь – багата пора для всіх.
Грошей кури не клюють.
Дуже багато грошей; велика кількість.
Гроші рахунок люб'є (*люблять*).
Про порядок у підрахунках коштів.
Гроші роблять гроші.
Багатство й достаток виникають з багатства й достатку.
Краще рахувати свої воші, як чужі гроші.
Не лізти в чуже.
Купаєсі (*купається*) в добрі, як кіт у маслі.
Про людину, яка має достаток.
Найкраща кубаса (*ковбаса*) – то панчоха з грішми.
Жартівливо про гроші, які ховають у панчохи чи шкарпетки.
Хоть (*хоч*) греблю гати.
Дуже багато чого-небудь.
Щастя ліпше, як готові гроші.
Краще бути щасливим, ніж мати дармові гроші.
Щедрий на татів гріш.
Щедрий не на власні гроші.

Байдужість. Лінь. Неробство

А мені попри підошву. Попри мешти.

Мешти – черевики.

Байдуже ставлення до кого- чи чого-небудь.

Гнилий як пес.

Лінивий.

Й у вус не дує. Навіть і у вус не дує.

Не думати ні про що, нічого не робити; не звертати уваги, не реагувати.

Лінивий сам собі злодій.

Лінива людина сама собі шкодить.

Мені так того треба, як діри в м***о***сті. Мені так того треба, як в с…ці зуба.

Не мати потреби в чомусь.

Моя хата скраю – нічого не знаю.

Виявлення байдужості до громадських справ.

Не хоче палец об палец вдарити.

Так говорять про лінивого, який зовсім нічого не робить.

Під лежачий камінь вода не тече.

Той, хто нічого не робить, нічого не здобуде.

Руки не доходять.

Не вистачає часу. Лінощі.

Спан**є** (*спання*) не даст кон**є** (*коня*).

Відпочинком нічого не заробиш.

Тень-телень, аби минув день.

Байдикувати. Як-небудь проводити день.

Виховання. Навчання. Розум

Без бука не буде наука. Наука не лізе без бука.

Про того, кого до навчання треба заставляти буком, палицею.

Берися за голову.

Настанова ставати розумнішим, розсудливішим, діяти розумно.

Будеш багато знати, скоро посивієш.

Таким чином намагаються щось приховати від когось.

Виховуй дитину, коли лежит впоперек лави.

Про важливість раннього виховання дитини.

Вік розуму набирайсі, а дурним умреш.

Людина ціле життя вчиться, а помирає не завжди при ясному розумі.

Голова мала, а рік великий.

Про те, що людина має багато про що подбати протягом року.

Голова не на то, аби лише капелюх носити.

Про необхідність здобуття знань. Людина повинна думати.

Дай Боже, аби курє (*курча*) розум мало.

Так кажуть про малих дітей.

До людей – по розум, до мами – по серце.

Люди навчать жити, а мати – любити.

Доки вб'єш, доти в'їдеш.

Про постійний жорсткий контроль (під час навчання тощо).

За науку цілюй тата й маму в руку.

Треба бути вдячним батькам, які самі вчили й дали можливість вчитися.

Колос повний до землі гнесі (*гнеться*) , а пустий – до гори дресі (*дреться)*.

Повний колос до землі гнесі, а порожний – до гори дресі.

Розумна людина – тиха і скромна, а нерозумна – пихата й хвалькувата.

Краще з мудрим втратити, як з дурнем знайти. Ліпше з мудрим у пеклі, ніж з дурним у раю.

Перевага на боці мудрої людини, навіть у неприємній ситуації.

Мудрі люди не пара дурним.

Про перевагу розумних.

Не в тім'я битий.

Розумний, тямущий, кмітливий.

Не вчи орла літати, а рибу плавати.

Не можна вчити того, хто знає та добре вміє щось робити.

Не вчи тата діти робити.

Молодший не може вчити старшого за віком.

Пізно, Іванку, до школи.

Запізно вчитися.

Прийде голова по розум.

Упевненість у тому, що людина стане мудрішою.

Ти не нинішній.

Так кажуть тому, хто має все розуміти.

- Ти шо, всі розуми поїв?

- *Ти думаєш, що найрозумніший?*

Якби той розум спереду, що тепер ззаду.

Бажання мати великий розум.

Життя. Молодість. Старість

Держава дає в одну руку пенсію, а в другу церква – свічку.

Про жалюгідне існування людей похилого віку на пенсії.

Дід за люльков (*люлькою)*, а люлька в зубах.

Люлька – приладдя для куріння.

Про погану пам'ять на старості.

Живемо, як горох при дорозі: хто не йде, той скубає.

Про нещасне, некомфортне життя.

Життя перебігло, як сон.

Про швидкоплинність життя.

Забула баба, як дівков (*дівкою)* була. Забула корова, як телєм (*телям*) була.

Про тих, хто забуває, що теж колись був молодим.

Молоде – золоте.

Молоді люди найкращі.

Молодого цілюют, а на старого плюют.

Про перевагу молодої людини.

На старого глушит.

Напасть на стару людину.

На цей світ ми у гості прийшли.

Про тимчасове перебування людини на землі.

Нагадала баба, як дівков була.

Про людину, яка поводить себе по-молодецьки.

Пізно, Йванку, до школи.

Так кажуть тому, хто застарий до якоїсь конкретної справи.

Старе шо не дочує, то збреше.

Через проблеми зі слухом у старої людини непочуте додумується.

Старе як мале.

Стара людина має такий розум, як мала дитина.

Старість не радість.

Старість не приносить задоволення та радості.

Чоловік як муха: нині жиє *(живе)*, а завтра умер.

Про коротке життя людини.

Чоловік цілий вік розуму вчитсі, а дурним умирає.

Спостереження над тим, що в старості людина може позбутися розуму.

Шо кому написано на роду, того й конем не об’їдеш.

Кожен проходить свій життєвий шлях.

Додаток М

Вистава
«Свято Миколая»

Пісня «Зимова колисанка».

Дійові особи: Миколка, Петрик, Андрійко, Ганнуся, Марійка, Оленка, Надійка, Ромчик, Миколай, Ангел І, Ангел ІІ, Чорт, Бабуся.

Дія І

Дія відбувається на вулиці. Сцена покрита білою тканиною, ялинки, кущ засипані «снігом». За кущем сидить Чорт. Діти повертаються зі школи.

Ганнуся: Дівчата, а сьогодні буде ходити Миколай. Принесе нам подарунки.

Марійка: Моя бабуся казали, що тільки чемним дітям Миколай приносить подарунки.

Оленка: Ми чемні. Нічого злого не робимо. Добре вчимося.

Андрійко: (*показує язика*) Диви, захотіли подарунків. За що? За те, що з нами сваритесь і на уроці вищите?

Оленка: А ти чого нас за коси смикаєш?

Петрик: (*сміється*) А це хіба коси? Маленькі хвостики.

Ганнуся: (*до Петрика*) Ти тільки насміхаєшся з нас.

Чорт: (*обережно висуває голову з-за куща і шепче хлопцям*) Смикай їх за коси, добре смикай, а ти, Андрійку, кидай у дівчат сніжками, але твердими, просто в лице! То буде так смішно!

(*Андрійко й Петрик роблять те, що нашіптує Чорт, галасують і сміються. Дівчата плачуть*).

Дівчата: Перестаньте, це боляче. Ви недобрі.

Миколка: Годі, хлопці, так не треба. Ображаєте слабших (*заслоняє собою дівчат*).

Чорт: Бийте його! (*Хлопці виконують наказ*)

Марійка: Хлопці, опам’ятайтеся. Гріх битися. Завтра свято Миколая. Це злий дух вас попутав.

Оленка: Хлопці, хоч сьогодні будьмо добрими.

Ганнуся: Не робімо зла один одному.

Миколка: Справді, чому нам завжди сваритися та битися?

Марійка: Краще дружити та допомагати один одному.

Андрійко: З нас будуть хлопці сміятися, що ми з дівчиськами дружимо.

Миколка: Спочатку будуть сміятися, а потім перестануть. Ми мусимо цього добитися.

Петрик: Але як?

Марійка: Перед доброю усмішкою і ласкавим словом і найзліший чорт не встоїть.

Всі разом: Значить дружба! (*Зводять руки догори і з'єднують їх разом*).

(*Дітей освітлюють блідо-жовтим світлом. З'являється Ангел. Діти його не бачать*)

Ангел І: Любі, добрі діти. Ви перемогли сатану. Від тепер не звертайте з праведної дороги і несіть людям тільки добро. Нехай вам Бог помагає. (*Зникає. Діти опускають руки й усміхаються*)

Марійка: Як радісно на серці! Ходімо всі до мене і все розкажімо Бабусі.

Петрик: А Бабуся не буде сердитися?

Марійка: Що ти?! Вона дуже-дуже добра і тільки буде радіти. (*Діти виходять під мелодію пісні «До святого Миколая»*)

Дія ІІ

Пісня «Лист до Миколая»

(Відкривається завіса. Кімната: стіл, ліжко, поличка з книжками, піч. Біля печі Бабуся пряде)

Бабуся: Чого це Марійки так довго немає зі школи? Коли б чого не трапилось. А то сьогодні перед Миколаєм ангели літають, але й сатана не дрімає. Кортить нашкодити дітям і зіпсувати завтрашнє свято (*чути витирання ніг*). Напевне, вона. (*Відкриваються двері, входять діти*)

Діти: (*хором*) Слава Ісусу Христу!

Бабуся: Слава навіки Богу. Заходьте, діточки, сідайте, роздягайтеся.

Марійка: Бабусю, ми сьогодні помирилися.

Миколка: Будемо завжди дружити і допомагати один одному.

Ганнуся: Я думаю, що і нашим батькам, дідусям і бабусям теж потрібна наша допомога.

Петрик: Обов'язково треба їм допомагати.

Бабуся: Дуже гарні ваші наміри. Нехай святий Миколай вам допоможе ціле життя додержувати доброту і дружбу. Ви дали обіцянку перед святом Миколая.

Оленка: Бабусю, а розкажіть, хто то такий святий Миколай?

Бабуся: Давно те було колися. У Греції у місті Міри Лікійські помер місцевий єпископ, тобто старший над священниками. Отож, виникла потреба вибрати нового, достойного. Але в місті цім усі священники були достойні такого звання. І важко було комусь із них віддати перевагу.

Марійка: І що було далі?

Бабуся: І тоді мешканці того міста постановили вибір свого єпископа віддати в руки Божі. Вони помолилися і сказали собі: «Хто завтра вранці першим прийде до церкви з-поміж священників, той хай і буде їхнім єпископом». Помолилися Богові й розійшлися по домівках. Священники про це нічого не знали. На завтра першим прийшов молодий священник, якого всі дуже любили за його побожність і доброту. Ось його, молодого священника, і вибрали.

Ганнуся: Це був святий Миколай?

Миколка: Святий Миколай, напевне, і потім був надзвичайно добрий?

Бабуся: Саме так. Святий отець Миколай постійно робив добрі діла. Помагав усім, хто його допомоги потребував.

Андрійко: А чому казала наша вчителька, що в цей день святого отця Миколая в нашого народу є звичка обмінюватися подарунками.

Бабуся: Отець Миколай мав собі за звичай: коли довідувався, що хтось терпить голод або інші нестатки, то підкидав таким людям гроші чи інші речі. Але так, щоб ці люди на знали, хто їм підкинув подарунки. Таким чином, він врятував чимало бідних людей. (*Розповідь про дарунки Святого Миколая*)

Оленка: А наші люди, напевне, дуже любили Святого Миколая.

Бабуся: Так. Наші люди у своїх молитвах до Святого Миколая просили його бути заступником нашого українського народу перед усяким злом, просили, щоб він молився разом з нами до Всевишнього за кращу долю для України.

Оленка: Ой Святий Миколаю,
загости до нас із раю,
з ангелятками малими,
що з дзвінками голосними.

Петрик: Із собою забери
чемним діточкам дари,
обдаруй дітей книжками
з казочками, образками.
Всіх дітей розвесели.

Оленка: Бабусю, а як просити Миколая, щоб нам допомагав?

Бабуся: Є така молитва. Ви її знаєте.

Діти: Знаємо!

Бабуся: Заспіваймо її.

Пісня «Святий отче» (На фоні пісні «Ой, хто, хто?» заходить Миколай із ангелам)

Миколай: Мир дому цьому. Слава Всевишньому в небі й на землі.

Всі: Благослови нас, Святий Миколаю.

Миколай: З вас слава буде Богу святому,
Радість, утіха для батька і неньки,
Користь для церкви, для України.
Я знаю. Сердешні, що ви все робили,
Що вам батько, ненька чи вчитель звеліли.
Тому на вас з неба ми радо дивились.
І вами, мов скарбом цінним, веселились.
Та це мене, діти, найбільше втішає,
Що кожний із вас в грудях добре серце має.
Тож ідіть, діти, шляхом лише Божим,
А злі шляхи минайте усюди,
Я вам в потребі все допоможу,

Шляхом правдивим виведу в люди.

(*До Ангела з книгою*)

Ангеле, що там у книзі вписав ти

Про цю велику дітей громаду?

Чи були чемні, слухняні завжди,

Чи все робили точно в порядку?

Бо що по Божім, то я все уже знаю,

Та чи в науці пильні, охочі?

Ангел ІІ: Нічого злого про них не маю, все тільки гарне, пресвятий Отче!

Чорт: (*підбігає до дітей, показує на хлопців*) Я їх в пекло заберу, вони смикають дівчат за коси.

Ангел І: Відійди, сатано.

Ангел ІІ : Це ти їх намовляв зо злого. Відійди! (*Чорт ховається під стіл*)

Ангел І: Святий Миколаю, це добрі діти. Вони пообіцяли ціле життя робити тільки добро і поважати всіх людей.

Чорт: (*висунув з-під стола вила і голову*) Добро? Не дам робити добра, зла буду учити, вилами колотиму.

Ангел ІІ: Вони будуть берегти мир і щастя своєї Вітчизни.

Чорт: (*вилазить з-під стола*) А я не допущу до цього.

Миколка: Ти нас не переможеш!

Чорт: Я ваші очі золотом і грішми приманю, а розум і думки затьмарю несправедливими достоїнствами і легкою славою. (*Махає вилами*)

Діти: *(всі разом)* Ні! Цього не буде!

Миколай: Відійди, сатано! (*До дітей*) А ви достойні того, щоб назвати подарунки, які найдорожчі вашому серцю?

Надійка: Святий Миколаю, подаруйте нашим дідусям, бабусям, татам і мамам здоров’я і довгі роки життя.

Ромчик: І ще, Святий Миколаю, подаруй нашій неньці Україні волю, добру долю, чисту землицю, водицю, повітря здорове і відважних синів-молодців, щоб розумом і своєю працею захищали її від усяких бід.

Діти: Нехай розквітає наша Україна. Нашому народові нехай Бог пошле силу і витримку.

Миколай: А зараз, діти, за гарні і добрі вчинки я хочу добром відплатити і дарунки роздати.

(*Миколай з допомогою Ангелів роздає подарунки. Чорт заважає, перекривляє дітей, дражнить їх*)

Миколай: Бувайте здорові, любі діточки. Дякуємо красно, але нам пора. Нас уже чекає інша дітвора.

Ангел І: Зичим людям у цьому домі
Веселенько погуляти,
Та на цей раз, вибачайте,
Нам пора вже вирушати.

(*Виходять Миколай і Ангели)*

Всі: Ідіть здорові! Ми будемо вас чекати!

Додаток Н

Історико-етнографічна довідка Прикарпаття

Прикарпаття – чудовий, квітучий край України. Кругом високі гори, запашні ліси, шовкові долини, п'янке смерекове повітря.

Територія Прикарпаття характеризується надзвичайно складною і своєрідною історією заселення і господарського розвитку. Зміна різних соціально-економічних формацій, перехід під володіння то однієї держави, то іншої, багатовіковий гніт населення з боку кожної з них істинно вплинули на характер і напрямок господарства, на особливості формування і відтворення населення, на демографічні процеси, на географічне розміщення і структуру населення.

Археологічні та історичні дослідження свідчать, що Прикарпаття було заселене ще в доісторичну епоху. Це підтверджують виявлені тут залишки стоянок раннього, середнього і пізнього неоліту.

Північні і південні схили Карпат, тобто територія сучасного українського Прикарпаття та Закарпаття, за свідченням більшості істориків, були заселені хорватами, потім переважно слов'янами. Слов'янські племена були автохтонами цієї території, мали високий рівень культури, відзначалися досить високою густотою населення.

Прикарпаття ввійшло до складу Київської Русі в XI ст., у період, коли князь Володимир повністю завершує об'єднання всіх руських земель (Перемишль, Червенські міста, Закарпатська Русь та інші). Найбільшим містом на території сучасного українського Прикарпаття був Галич – політичний і адміністративний центр Галицько-Волинської землі (XII-XIII ст.). У цей період на території Прикарпаття виникає ряд інших міст (Снятин, Перегінськ, Коломия, Калуш, Стрий). У 1349 р. Польща захопила Галицьку землю на Прикарпатті, розвиваються товарно-грошові відносини. Основою економіки з XV ст. до першої половини XIX ст. було сільське господарство, провідними галузями якого були землеробство і тваринництво, підсобними – промисли по переробці зерна і продуктів скотарства, рибальство та інші.

Серед українського населення Карпат і Прикарпаття виділялися чітко виражені етнічні групи, які характеризувалися цілим рядом відмінностей у побуті, одязі, говорах тощо. У першій частині «Географії Руси» Р. Заклинського читаємо, що русинів, які сидять у горах низького Бескида, називають лемками, інших, що живуть у горах від ріки Ослава аж по джерела Лімниці, називають бойками, а тих, що живуть у Чорногорі по стороні галицькій, буковинській і угорській, називають гуцулами. Крім того, маємо ще жителів рівного поля, і тут одних називають подолянами, інших ополянами, дністров'янами, долішнянами, жителів між Дністром і горами названо підгорянами.

На теперішній час гуцули заселюють частину гірських районів Івано-Франківської і Чернівецької областей та Рахівський район Закарпатської області. Це дуже цікава етнічна група, яка відзначається надзвичайно оригінальною матеріальною і духовною культурою, особливими характерними і неповторними рисами в забудові осель, в одязі, у народній поетичній і музичній творчості.

Бойками називають етнічну групу українців гірських районів Львівської та Івано-Франківської областей, між ріками Ужем і Торцем. Культура і побут бойків, як і гуцулів, відзначаються цілим рядом особливостей.

Лемківщина розташована по обох схилах Бескидів, між ріками Сяном і Попрадом, а також на захід від Ужа. Це територія, яка споконвіку перебувала в чужоземному оточенні, і, незважаючи на це, її населення зберегло оригінальну культуру, побут і мову.

За сучасною точкою зору, до Прикарпаття належить більша частина Івано-Франківської області. Це такі райони: Рогатинський, Калуський, Богородчанський, Тлумацький, Городенківський, частина Галицького (м. Галич відноситься до Придністров'я), частина Волинського (м. Болехів відноситься до Бойківщини), Надвірнянський (до Яремчі), Коломийський район і більша частина Снятинського відносяться до Покуття. Яремче, Ворохта, Косівський, Верховинський район – Карпати. Це все ми можемо побачити на карті, де чітко розмежовано ці всі регіони.

Додаток П

Сценарій методичного ток-шоу
«Особистісно-зорієнтована освіта. Нова?! Цікава?! Потрібна?!»

Мета заходу:

1. Закріпити знання про педагогічну категорію «особистісно-зорієнтована освіта (ОЗО)».
2. Стимулювати бажання до педагогічної самоосвіти.
3. Розвинути вміння знаходити оптимальні шляхи вирішення актуальних педагогічних проблем.
4. Виховати культуру дискутування.

Правила ведення дискусії.

Дозволяється:

- Сперечатися, не погоджуватися з загальноприйнятою точкою зору.
- Висловлювати різні, можливо, зовсім дивні, але оригінальні думки з проблем, що обговорюються.
- Визнавати можливість помилковості своїх поглядів і вміти критично їх осмислити.

Забороняється:

- Висловлюватись образливо про будь-кого.
- Під час обговорення питання переходити на особистість опонента.
- Перебивати співрозмовника.
- Бути категоричним.
- Висміювати думку опонента чи доводити її до абсурду.
- Спрямовувати розмову в інший бік, коли немає аргументів.
- Використовувати образливі перебільшення, а також слова «усі, ніхто, ніде, ніколи, завжди ...»

Лише японці завдяки своєму образному та символічному світосприйняттю могли створити формулу гуманістичної особистісно-зорієнтованої освіти, якою є влучне прислів'я: «Освіта – це те, що залишилося, коли все забуто». Зміст цієї мудрості розкриває і структуру, і стратегічну мету особистісно-зорієнтованого навчання. Адже пам'ять залишає лише те, що необхідно для подальшого життя, лише те, що має практичну значущість у майбутній життєдіяльності, те, що здобуто зусиллями свого розуму й власного серця.

Для більшості з вас термін ОЗО не є вперше почутим. Адже саме останніми роками в курсі «Педагогіка» студентам читають лекції з питань нових педагогічних технологій, опрацьовують ці ж питання і на районних семінарах та методоб'єднаннях, ще й педагоги-практики вивчають і обговорюють означену проблематику. Водночас не зайвим буде, коли ми повернемось до цієї теми.

І. Отже, візитка ОЗО:

- Зміна акцентів: пріоритет формування й розвитку особистості, пріоритет пізнання внутрішнього мікрокосмосу над зовнішнім, пріоритет знання, як жити у мінливому світі, над знанням, як змінити його.
- Навчання без примусу. Вимогливість на підставі взаємоповаги. Моделювання ситуації успіху, забезпечення свободи вибору. Варіативність пізнання і рішень.
- Виховання діяльнісно-практичної та морально-ціннісної сфери особистості. «Я – концепція».
- Стосунки «учитель – учень»: діалог, співпраця, взаєморозуміння, допомога, індивідуалізація, зосередження уваги на потребах учня, діагностика.
- Головний напрямок: відмова від інформативної моделі викладання, пріоритет розвивальної і виховної мети (що співзвучне зі словами А. Камю «Людина освічена, але невихована набагато страшніша від людини неосвіченої і невихованої»).
- Оцінювання: гласність, вмотивованість, безконфліктність, самооцінка, взаємооцінка, переконання в можливості самовдосконалення і росту.

- Особистість учителя: загальна культура, тактовність, відвертість, щирість, ерудиція, професіоналізм, емпатія, діалог, співробітництво.

Питання до прихильників та опонентів:

1. Чи багато з прочитаного для вас нове?
2. У чому полягає відмінність між традиційною та особистісно-зорієнтованою освітою?
3. Чи згідні ви з думкою, що дитина – особистість від народження, завдання вчителя – розвивати цю особистість?
4. Як, на ваш погляд, ОЗО реалізується в умовах початкової освіти?
5. Навчання без примусу. Чи можливо це?

Питання до експертів (учні старших класів):

1. Чи відчуваєте ви зміни з боку вчителів у ставленні до вас?
2. Хто пояснить, які мотиви вашого навчання? Чи заставляють вас до навчання батьки, чи маєте страх перед учителем, чи просто любите вчитися, чи є якісь інші причини?

Висновок. Найкращий варіант – уміти поєднати все те, що є доброго в сучасній, так званій традиційній освіті, з тим, що нас чекає після реформування.

II. А далі хотілось би поговорити про роль учителя. ОЗО розглядає педагога як посередника між учнем і об'єктами пізнання; він організатор самоосвіти учня; забезпечує формування внутрішньої мотивації до самоосвіти і життєдіяльності. Свобода вибору – головне правило вчителя в спільній з учнем діяльності («Хороший учитель учить знаходити істину, а не подає її у готовому вигляді») (Ф. Дістервег)

ОЗО виключає:

– переконання: «Учитель – найвища інстанція інтелекту»; «Я знаю все»; «Істина відома тільки мені»; «Вам ніколи до мене не піднятися»; «Роби, як я»; «Думай, як я»;

– позицію сили, безапеляційність, жорстку субординацію, неприступність, «футляр персони»;

– вказівні жести, допити біля дошки, моралізаторські коментарі щодо невиконання чи якості виконання учнівської роботи;

– зовнішню мотивацію (залякування контрольною, заліком, іспитом).

ОЗО передбачає:

– переконання: «Є багато джерел знань і мудрості, я допоможу тобі їх знайти і ними користуватися»; «Я дам пораду, на що звернути увагу передусім, щоб ми разом досягнули мети»;

– позицію співробітництва: «Допомога поруч»; «Я також можу помилятись»;

– оцінювання роботи учня, а не його особи;

– жести відкритості, різні дистанції контакту, запрошення до відповіді за бажанням.

Питання до прихильників та опонентів:

1. Як на вашу думку, що легше: подати істину в готовому вигляді чи навчити знаходити її?
2. Чи готові ви до того, що учень може мати свою думку, відмінну від загальноприйнятої, та ще й сприяти тому, щоб він міг відстояти її?
3. Чи не применшується роль педагога в системі ОЗО?
4. А як бути все ж таки з контрольними, тематичними, іспитами? То треба чи не треба заставляти дітей до навчання?

Питання до експертів:

1. Як вам краще і цікавіше здобувати інформацію: з пояснення вчителя чи з інших джерел (довідник, підручник, телебачення, комп’ютер)?
2. Хто може поділитися досвідом самоосвітньої роботи?

Висновок. Підтвердженням цього є слова Василя Сухомлинського: «Тільки той стане справжнім учителем, хто не забуває, що сам був дитиною».

Звичайно, ми на периферії ще нескоро будемо технічно оснащені так, як в обласних центрах або як діти забезпечених батьків. Тому саме наша ерудиція, наша самоосвіта, наш професіоналізм – поки що єдине

безкоштовне, систематизоване, вмотивоване джерело знань. І ніхто не применшує значення і ролі педагога. Просто суспільство змінюється, науково-технічний прогрес прискорюється – і нам необхідно адаптуватися до сучасних вимог життя. І це об'єктивна реальність.

ІІІ. А зараз поговоримо про особистісно-зорієнтований урок: він починається з визначення педагогічної мети, яка повинна стати особистою метою кожного учня. Прийняття мети учнями й педагогом у формі діалогу і є першим відправним пунктом у реалізації особистісно-зорієнтованого навчання.

Основні етапи особистісно-зорієнтованого уроку (за С. Подмазіним):

1. Етап орієнтації щодо місця уроку в курсі, розділі, темі.
2. Етап цілепокладання.

•Визначення разом з учнями особистісно-важливих завдань (що може дати цей урок учневі).

3. Етап проектування.

- Залучення учнів до діяльності через випереджувальні завдання, повідомлення, реферати, самостійні завдання.
- Складання плану очікуваної роботи.

4. Етап організації виконання запланованої діяльності.

- Вибір учнями завдань і способів їхнього виконання.
- Робота в групах чи індивідуально.
- Фіксація пояснення нового матеріалу (конспект, схема, таблиця, план, тези).
- Варіативність у виборі домашнього завдання (диференціація за рівнем складності).

Методи психолого-педагогічної підтримки діяльності школярів: заохочення, створення яскравих наочно-образних уявлень, навчально-пізнавальна гра, створення ситуації успіху, створення проблемних ситуацій, виконання творчих завдань.

5. Контрольно-оцінювальний етап.

- Залучення учнів до контролю за ходом навчальної діяльності (парні і групові форми взаємоконтролю).

- Надання учням можливості порівнювати отримані результати зі зразком.
- Оцінювання.

Питання до прихильників та опонентів:

1. Хто хоче поділитися досвідом роботи в групах?
2. Які позитивні сторони групової роботи?
3. Які труднощі виникають при формуванні роботи в групах?
4. На якому етапі уроку доцільно використовувати групові форми роботи?

Питання до експертів:

1. Чи подобається вам працювати в групах?
2. У яких групах краще працювати: в гетерогенних чи моногенних?
3. Чим корисна робота в малих групах?

Висновок. Час вимагає від нас виховувати справжніх патріотів із високим інтелектуальним потенціалом, навчити здобувати знання і користуватись ними, знаходити вихід із нестандартних ситуацій, критично мислити, приймати рішення та відповідати за нього, сприяти зростанню учнів як людей шляхетних, глибоко інтелектуальних, котрі вірять в успіх, у себе. І знайте, що мудрий вчитель виховує мудрість учня, творчий вчитель виховує творчість, а добрий – доброту. Тож:

Не економте доброти,
Не бережіть її на завтра,
Не бійтесь вчасно проказати
Своє «люблю», своє «прости».
Не економте доброти.
Її примножте, віддавши
Добро – то не «моє», а «наше».
Нехай у вас завжди горить
Душа людська, як вир глибока,
Страждення, добра, не жорстока
Сама весна, сама блакить.

М. Чумарна

Додаток Р

Етнографічна композиція
«Від Сяну до Дону»

Мета: закріпити знання про етнографічне різноманіття на теренах української держави; розвинути творчі здібності; виховати гордість за приналежність до певної етноспільноти, що належить до української нації.

Забезпечення:

1. Народні костюми українських етнічних груп (гуцулів, бойків, лемків, поліщуків, наддніпрянців).
2. Виставкові стенди.
3. Музичний супровід.
4. Вироби студентів.
5. Коровай на вишитому рушнику.

Ведуча 1. Добрий день вам, люди добрі!
Щиро просим до господи!
Раді вас у нас вітати,
Щастя і добра бажати!

Ведуча 2. Сьогодні ми з вами зібралися для того, щоб поговорити про красу нашої української землі, згадати наше славне минуле, поспівати чудових українських пісень. Наша зустріч – це ще одна сходинка до родинного єднання. Заходьте, будь ласка, на свято. Хай буде вам затишно, тепло, мов у своїй хаті, хай щира розмова і бесіда мудра в душі розквітає твоїй.

Ведуча 1. Любі друзі, запрошуємо вас до нашої оселі на хліб, на сіль, на щире слово, на бесіду мудру, на свято родинне. Ми раді вітати вас на нашому святі, але щоб пустити вас на простори наші, ми знати цікаві, що робити вмієте. Яким мистецьким ремеслом володієте? (Огляд стендів із попередньо зробленими виробами студентів: писанки, вишивка, вироби з лози тощо)

Ведуча 2. Те, що зараз ми побачили, є найкращим свідченням того, що наша земля не збідніла на молодь, у якої творча вдача, працьовиті руки, гаряче серце.

Ведуча 1. Хай же розквітає у століттях краса українського мистецтва і будуть щасливими його талановиті творці.

Ведуча 2. Краю рідний мій!

Я люблю твої простори аж до зір і понад зорі, краю рідний мій!

Все моє – ліси і ріки, мова, дана нам навіки, краю рідний мій!

Цей рух сприяє вихованню любові до батьківського роду, родинної оселі, материнської мови й пісні.

Ведуча 1. Мова? Що це таке? Народ говорить: «Слово до слова – зложиться мова». Славний поет Т. Г. Шевченко ось як про неї каже:

Ведуча 2. Мово українська,
Мово моя рідна,
Чому тебе цураються,
Чом ти така бідна?
***
Я тебе, кохана,
Вирву з поневіри,
Навернуться ще до тебе
Усі недовірки.
Над Галичиною
Перла заблистіли.
– Подивіться, яка гарна
Наша мова мила!
Пахуча, мов квітка,
Розкішна, мов пава,
За те тобі, моя мово,
Вічна честь і слава.
***
Мово рідна, слово рідне,
Хто се вас стидає,
Хто горнеться до чужого,
Того Бог карає.

Ведуча 1. Буду я навчатись мови золотої…
У трави веснянки, у гори крутої,
В потічка веселого, що постане річкою,

В пагінця зеленого, що зросте смерічкою (*А. Малишко*)

Ведуча 2. Наша славна Україна від Сяну й до Дону єднає в собі різноквіття етнічних груп, які утворюють славну українську націю. І сьогодні до нас завітали гості з різних усюд нашої безкрайньої землі, які за добрим звичаєм принесли з собою в подарунок пісенні скарби свого краю.

Ведучі. Тож зустрічайте наших шановних гостей!

Ведуча 1. Уже чути веселі співи. То до нас спішать у гості з мальовничої Гуцульщини.

Пісня:

Нема краю веселого, як та Гуцульщина,
Коломийку заспіває найменша дитина.
Нема краю веселого, як гуцульські села,
Де ідете, там вчуєте пісеньку веселу.
Гори наші, гаї наші, файна полонино,
Нема ліпшої від тебе, наша Верховино.
Гей, нема на світі краще, як в руській країні,
Так миленько та красненько в нашій полонині.
Гуцулка мя породила, гуцулка ми мати,
Гуцулка ми постелила: «Лєгай, сину, спати!»
Гуцулом-смих уродивси та й ним буду жити,
Дівчиноньку в запасочці не лишу любити.
Та й не лишу сардачок свій, в грідушках китиці,
Та й барточку мосяжненьку, що висит на цвиці.
На трембіті березовій буду вигравати
Кожне літо, якщо буду товар завертати,
Люблю рідну Верховину, бо я тут родивси
Та й плаями з бесажками не раз находивси.

Ведуча 2. До нас завітала чарівна бойківчанка.

Пісня:

На полонину приходи
В весняний ранок,
Побачиш танці
Наших ніжних бойківчанок.

Та тільки в очі не дивись,
Бо закохаєшся колись,
І сон спокійний пропаде
Вночі і вдень.
Приспів:
Моїх очей зоря ясна
Чарує хлопців, як весна,
І в юне серце сипле жар
Така краса.
Перестороги ті
Я слухати не хочу,
Би подивився бойківчанці
Прямо в очі,
Бо я безсоння не боюсь,
І всю любов палку свою
Віддам за очі, за вуста
І ніжний стан.

Ведуча 1. І яке ж би було свято без жартівливої лемківської пісні?

Як ішов я з Дебречина додому,
Зайшла мені чорна кура дорогу,
Іди, іди чорна кура додому,
Не заважай, не заважай
По дорозі нікому.
Як з Дебречина до Хусту,
Знайшов я си вишиваную хустку.
Ой, чи мила, чи не мила ю шила,
Лем би вона, лем би вона
Вишиваною була.

Ведуча 2. До нас завітав гість, який хоче заспівати про чарівність дівчат, які живуть у його краю. Відгадайте, звідки наш гість?

В лісі біля озера,
Де тумани з росами,
Я зустрів любов свою

В дивнім цім краю.
Очі як дві зіроньки,
Стан як у лебідоньки,
Палко заглядаюся на твою красу.
Приспів:
Ти ж моя волиняночка,
Як казкова русалочка.
Я тобою кожен день і мрію, і живу.
Не тікай, як річенька,
Не зникай, як ніченька.
Все одно, любов моя, я тебе знайду.
Вірю, що зустріну знов
Біля того озера
І до свого серденька ніжно пригорну.

Ведуча 1. Чудовий край Поділля був оспіваний великою українською поетесою Лесею Українкою. І сьогодні наші гості-подоляни бажають поділитися з нами поетичним скарбом, що залишила їм у спадок славна землячка.

Вірш:

Красо України, Поділля!
Розкинулось мило, недбало!
Здається, що зроду недоля,
Що горе тебе не знавало!
Онде балочка весела,
В ній хороші, красні села,
Там хати садками вкриті,
Срібним маревом повиті,
Коло сіл стоять тополі,
Розмовляють з вітром в полі.
Хвилюють лани золотії,
Здається, без краю, – аж знову
Бори величезні, густії
Провадять таємну розмову.

Он ярочки зелененькі,
Стежечки по них маленькі,
Перевиті, мов стрічечки,
Збігаються до річечки,
Річка плине, берег рвучи,
Далі, далі попід кручі...
Красо України, Поділля!
Розкинулось мило, недбало!
Здається, що зроду недоля,
Що горе тебе не знавало!..

Ведуча 2. Свій пісенний подарунок про звитягу воїнів Поліської Січі УПА нам привезли їхні славні нащадки.

Пісня:

Ой, наступила та чорна хмара
На поліський край...
Ой, то не хмара – вража навала
Йшла в наш тихий рай.
Ворог грабує, палить, мордує
І в ясир веде...
Хто ж за Вкраїну, проти руїни
В бій нас поведе?
Ой, не журися, рідная мати, –
Ще нам не кінець –
За рідну волю кличе до бою Бульба-Боровець.
Ми ще розвієм чорнії хмари,
Безпросвітну ніч –
Вся наша сила, наша надія
Це – Поліська Січ!
Ой, загриміли визвольні громи,
З ночі стався день –
Це Тарас Бульба, батько-отаман,
Січ у бій веде.
Ой, не забудуть райхскомісари,
Ні політруки,

Як за свободу свого народу
Йшли поліщуки.

Ведуча 1. Як можна краще розповісти про свою рідну землю, як не в пісні. Отож, наші наступні гості хочуть у пісні змалювати нам красу Таврії.

Пісня:

Наш рідний край Таврійський,
Зігріта сонечком земля.
Куди не глянеш оком,
Ліси, луги, поля,
І степи туманом вкриті,
І той зелений гай.
Це все моє єдине.
То мій Таврійський край.
Мій рідний край Таврійський.
Там спів птахів не тихне,
Не в'яне квітів гай.
Це все моя Вітчизна,
То мій Таврійський край.
Мій рідний край Таврійський,
То мури старих міст,
Де наша давня слава
Сягала ясних звізд.
Старі церкви й палати,
Степів й ланів безкрай.
Це все моя Вітчизна,
Таврійський рідний край.

Ведуча 2. До нас прибули гості з Наддніпрянщини, і зараз ми познайомимось із чарівністю їх славного краю.

Пісня:

Наддніпрянська Україна
Пташкою співає,
На козацькії могили
Голову схиляє.

Наддніпрянці щирі в праці
І в піснях прекрасні.
Зацвітуть наші старання
В майбутності ясній.

Ведуча 1. Україна – рідний край! Дорогий серцю батьків і прадідів наших. Оспівані в піснях народних безмежні степи, зелені ліси й доли, високі гори, блакитні небеса. Хіба є що на світі дорожче за Вітчизну?

Ведуча 2. Ми щиро дякуємо всім, хто оспівав красу української землі та розділяє нашу щиру любов до Батьківщини. Прийміть же від нас у дар пишний український коровай на вишитім рушнику, і хай він стане символом єднання і надії.

Усі учасники виходять на сцену, приймають у ведучих коровай, звучить пісня «Ми є діти України».

Пісня:

Ми є діти України,
Український славний рід.
Дбаймо, щоб про нас, народе,
Добра слава йшла у світі.
Дбаймо, щоби скарб любові,
Що нам Бог в серця вселив,
Рідну землю й рідний нарід
Прикрасив і збагатив.
Свої здібності і сили
Розвиваймо раз у раз,
Щоб народу була втіха
І щоб користь була з нас.
Будьмо пильні у науці,
Будьмо чесні у ділах,
Будьмо смілі і відважні
І не думаймо про страх.
В своїх починах змагаймо
До добра і до краси,

Будьмо чисті тілом, духом
Ще чистіші від роси.
Все, що рідне, хай нам буде
Найдорожче і святе.
Рідна віра, рідна мова,
Рідний край наш над усе?
Щоб про це ми не забули,
Ні на хвилю, ні на мить.

Додаток С

Пастуші рухливі ігри і забави

Лапанки

Із гурту пастушків вибирають того, хто має лапати, – лапак. Ловця зазвичай вибирають шляхом жеребу. Хто стрибне в довжину найближче, той і стає ловцем. Хором усі гравці кажуть: «Раз-два-три, нас лапай, лови!». Ловець має когось із гравців зловити або хоча б торкнутись. Пастушок, якого зловили, стає вже сам лапаком. Після цього все починається спочатку.

Бузьок

Пастушки жеребом вибирають бузька. Потім пастушок-бузьок натягає на голову міх із дірками для очей, бере в руки дві палиці, які служать йому дзьобом. Після цього він стає в центр кола, яке утворюють інші гравці. На рахунок «Раз-два-три, бузьку, лети» усі розбігаються в різні сторони. Бузьок мусить зловити когось з гравців, при цьому має торкнутися його обома палицями відразу. Якщо йому вдалося так зробити, то роль бузька переходить до того, кого торкнулись палиці.

Гаргоші (кавалерія)

Пастушки діляться на дві групи – кінні загони. У кожній групі відбувається ще один поділ на коней і вершників. Далі за командою обидві «кінні лави» сходяться між собою. Дужчі хлопці – «коні» – висаджують собі на гаргоші своїх «вершників». Чия лава стягне більше вершників, та і стає переможцем. Коли в одній з груп не залишилось жодного вершника, тоді гра закінчується.

Кашкіт (шпурлєнка)

Ця гра мала два різновиди. У першому випадку на пасовищі встромляють палицю в землю. Гравці по черзі беруть у руки кашкіт, кидають його так, щоб начепити на патик. Хто раз не попав, той вибуває з гри і цілий день завертає худобу всіх пастушків. При цьому змінюється відстань від палиці, доки не залишається один гравець-переможець.

У другому варіанті один із пастушків кидає палицю. Де вона падає, то там буде межа, до якої треба шпурнути кашкіт. Гравці по черзі кидають кашкіт до межі. Перемагає той, хто найдальше закине кашкіт.

Червоно-білі

Пастушки діляться на дві кагорти. Одна – «червоні», друга – «білі». Перші мають червону стрічку, другі – білу. Під час цієї гри роблять засаду на пасовищі. Зброєю є кантипулька. Стріляють камінчиками, кісточками з вишні, черешні, сливки тощо. У кого попадають з рогатки, той мусить падати, бо вважається вбитими. Перемагає та група, учасники якої влучніше стріляли й попадали в суперника.

Сліпак

Із гурту пастушків через жеребкування вибирають сліпака (того, хто найближче кине порожній міх). Сліпаку зав'язують на голові міх так, щоб він нічого не бачив. Його крутять вправо і вліво по три оберти і злегка штовхають уперед. Усі решта бігають навколо нього і плескають у долоні. Сліпак мусить зловити когось і вгадати, хто це є. Коли впізнав, тоді гра ненадовго припиняється і сліпаком стає той, кого зловили. Після цього все починається спочатку.

Кампа

Для цієї гри пастушки вибирають рівне місце на пасовищі. Виділяють квадрат, у центрі якого кладуть дерев'яний ковбук на камінь. Після цього пастушки по черзі підходять до каменя і сильно б'ють по бруску кампі. Хто найближче виб'є брусок, той вибуває з гри і йде завертати худобу. Гра триває до того часу, поки не залишиться лиш один гравець. Він стає переможцем.

Запуканка

Жереб визначає, хто з пастушків буде запукувати, хто найпізніше добіжить до дерева. Цьому гравцю зав'язують очі хусткою, ставлять обличчям до дерева і рахують до десяти. За цей час учасники гри ховаються, хто де встиг. Після лічби пастушок знімає хустку і йде запукувати тих, кого знайшов у сховку. Запукування здійснюється стуком руки об дерево або застромленням патика в землю. При цьому треба сказати: «Раз, два, три, теперечки шукай і запукуй ти». Якщо

пастушок не знайшов нікого, а гравці швидше підбігли до дерева, щоб постукати, то далі залишається запукувати.

Чепілик

На пастівнику хлопці-пастушки розпушують землю. Роблять «ядро» у формі кола, вишкрабують на ґрунті небо у формі квадрата, пекло – трикутник, чистилище – ромб. Кожен пастушок заштрикує ножика по черзі в небо, пекло і чистилище. Коли забивають ніж, його кладуть спочатку на два пальці, на три пальці, на чотири пальці, потім на плесканку і з такого положення заштрикують у ядро. Також кидають чепілик із ліктя, з плеча, із шнобелє, чола, макітри. Хто не потрапляє у ядро чепіликом з трьох разів, той вибуває з гри.

Кічки

Пастушки роблять ямку серед пасовиська, потім заганяють гумовий м’яч у ямку, штовхаючи його патиком. Хто програє, той має завертати худобу від посіву.

Бузьок – лелека.
Вишкрабувати – вичищати.
Заштрикувати – забивати.
Кагорта – команда.
Кантипулька – рогатка.
Кашкіт – кашкет.
Ковбук – брусок.
Лапак – ловець.
Лапати – ловити.
Макітра – голова.
На гаргошах – на плечах.
Пастівник – пасовище.
Патик – палиця.
Плесканка – долоня.
Сліпак – той, що не бачить.
Чепілик – ніж.
Шнобель – ніс.
Шпурнути – кинути.

Додаток Т

«Народне вбрання Гуцульщини в контексті українського національного строю»
(фрагмент)
(згідно із запропонованої схеми)
Металеві орнаментовані прикраси для дівчат «Чільце»

В Україні дівчата здавна полюбляли одягати різноманітні прикраси, переважну більшість з яких робили самостійно. Один із різновидів дівочих прикрас було і залишається чільце, яке виготовляють і носять дівчата-гуцулки.

Чільце – головна прикраса, яка складається з декоративних бляшок, нашитих на тканій стрічці, і навішаних рухомих металевих пластинок. Чільце було переважно елементом гуцульського весільного строю. Його «виплітали» з окремих елементів на голові нареченої напередодні дня весілля.

Прикраса могла бути виготовлена або із дорогоцінних металів (срібла, золота, платини), або з міді, сталі.

Виготовляють чільця народні майстри у Верховинському, Косівському районах Івано-Франківської області. Така прикраса належить до творів декоративно-ужиткового мистецтва Гуцульщини.

Металеві орнаментовані прикраси. Станіславська обл., 1940 р.
Металлические орнаментированные украшения. Станиславская обл., 1940 г.
Metal decorative ornaments. Stanislav region. 1940.

Додаток У

ФОЛЬКЛОРНІ РОДИ І ЖАНРИ

Народна лірика	**Народний епос**	**Народна драма**	**Ліро-епічні твори**
Календарно-обрядові пісні: - колядки, - щедрівки, - веснянки, - русальні, - купальські, - жниварські.	Казки Байки	Вертеп Весілля Народні ігри Драми («Маланка»)	*Думи:* - про героїчну боротьбу українського народу проти турецько-татарських загарбників та про турецьку неволю (XIV-XV – рання козацька доба); - проти національного поневолення (XVI-п. XVII – доба Хмельниччини і Гетьманщини); - соц.-побутові (до Руїни).
Суспільно-побутові пісні: - козацькі, - чумацькі, - рекрутські, - бурлацькі, - кріпацькі, - стрілецькі, - заробітчанські	Легенди Перекази		*Балади:* - історичні, - міфологічні, - ліричні, - трагедійні, - розбійницькі, - сімейно-побутові.
Родинно-побутові пісні: - про кохання, - про сім'ю, - про трагічні сімейні обставини (сирітські), - гумористично-сатиричні.	Прислів'я Приказки Прикмети Загадки		*Історичні пісні:* - про боротьбу з турецько-татарськими нападниками, - про визвольну боротьбу (Б.Хмельницький) - про селянське повстання.

Додаток Ф

Дидактичні ігри для майбутніх педагогів

1. «Думки корифеїв»

Мета:

1. Зацікавлення педагогічною спадщиною українських науковців.

2. Формування здатності актуалізувати науковий потенціал минулого.

3. Виховання професійної гордості.

Методичне забезпечення:

1. Попередньо виготовлені збірки «Перлини педагогічної мудрості», у яких занотовані тези й розмірковування визначних вітчизняних науковців.

2. Добірка педагогічної преси за останні півроку (рік).

3. Портрети «корифеїв», що їх буде цитовано.

4. Міні-виставка літератури з історії української педагогіки.

Умови гри.

Гравців розподіляють на дві команди. Кожна з команд почергово формулює актуальну освітньо-педагогічну проблему (спираючись на матеріал періодичного видання). Завдання суперників – знайти дотичний вислів (тезу, розмірковування) та надати свій коментар до цитованого фрагмента.

Бали отримують за точність формулювання проблеми, влучність цитованого фрагмента, вдалий коментар.

Перемагає та команда, що набрала найбільшу кількість балів.

2. «Поясніть дитині (певного віку) поняття…»

Мета:

1. Формування навичок добирати дидактичні еквіваленти для донесення дітям понять і явищ, що характеризують феномен етнічної спільноти.

2. Закріплення знань і втілення в педагогічну практику принципів доступності, системності, природовідповідності, культуровідповідності.

3. Розвиток етнічної, етнопедагогічної та креативної компетентності.

Методичне забезпечення:

1. Добірка різноманітних словників, довідників, енциклопедій з етнографії, етнології, міфології, українознавства.

2. Канцелярські приладдя.

Умови гри.

Учасники гри сідають навкруг столу, на якому розташована відповідна довідкова література. Під час підготовки (15-20 хвилин) гравці добирають кілька понять народознавчої чи етнічної проблематики. Після цього кожен з учасників по черзі повертається праворуч і прохає свого сусіда пояснити значення певного поняття («етнос», «нація», «традиція» тощо), зазначаючи при цьому, що пояснення слід формулювати для дитини молодшого шкільного віку. На допомогу своєму сусіду гравець зачитує словниковий варіант обраного поняття. На обдумування – від 1 до 3 хв. Після чого «сусід» повідомляє своє пояснення присутнім, а гравець озвучує свій варіант. Решта учасників спільно вирішує, наскільки відповідає тлумачення поняття визначеним грою вимогам. Оцінювання відбувається за п’ятибальною системою. Якщо перший гравець у своєму варіанті допустив значні помилки, його штрафують на 3 бали.

Гра відбувається по колу кілька разів. Виграє учасник, що набрав найбільшу кількість балів.

Примітка. Як експерта рекомендовано залучити досвідченого вчителя, який на практиці добре обізнаний з віковими особливостями молодших школярів.

3. «Оптимальне рішення» (моделювання педагогічних ситуацій)

Мета:

1. Розвиток педагогічного хисту.

2. Формування професійного такту та доброзичливості у співпраці з колегами, учнями та рідними учнів.

3. Стимулювання прагнення до розумного компромісу.

Методичне забезпечення:

1. Добірка літератури з педагогічної психології, педагогіки, педагогічних періодичних видань.

2. Лототрон.

3. Різнокольорові (саморобні) конвертики з вкладеними в них варіантами запитань. Варіанти правильного розв'язання є у ведучого.

4. Виставка-конкурс намальованих напередодні коміксів за темою «Педагогічні будні».

Умови гри.

Учасників гри заздалегідь (найкраще за тиждень) поділяють на кілька команд по 4-5 осіб. Кожна команда готує декілька ситуацій, використовуючи початки речень:

1. «Колеги звернулись за порадою…»

2. «Спостерігаючи за дитячою грою (спілкуванням з дорослими), Ви

зауважили… Ваші дії...»

3. «Батьки учня висловили незадоволення тим, що… ваша реакція?»

Підготовлені ситуації розкладають в окремі різнокольорові конверти, (ситуації № 1 у зелені; ситуації № 2 у червоні; ситуації № 3 у жовті). Варіанти правильного розв'язання передають ведучому.

Представники команд по черзі (із зав'язаними очима) витягають з лототрону конверти й озвучують отриману ситуацію. На обговорення виділяють від 1 до 3 хв. Проте за кожну продовжену хвилину віднімають 0,5 бала. Обраний представник озвучує спільне командне вирішення ситуації.

Після цього ведучий оголошує попередньо заготовлений варіант. Оцінювання відбувається за п'ятибальною шкалою. При цьому не вимагається дослівний збіг варіантів розв'язання ситуації. У випадку неправильного попереднього варіанта команду штрафують на три бали. Перемагає та команда, яка набере найбільшу кількість балів.

Примітка. У гру доцільно залучати експертну комісію – викладачів психології, педагогіки, досвідчених методистів і вчителів,

оскільки варіант «правильного» розв’язання може бути помилковим.

П р и к л а д № 1. Запитання з «жовтого конверта».

Педагогічна ситуація.

Мати запитує у вчителя:

– Чому син став вередливим, неслухняним? Був маленьким – горя не знали з ним. А тепер став іншим: наші накази критикує. На все має свою думку. А ми завжди дуже суворі з сином. Ніколи не відступаємо від свого слова: якщо сказали – він повинен точно виконати. Ніякого послаблення!

Питання. Проаналізуйте характер розпоряджень дорослих, на чому вони ґрунтуються? Чому, на вашу думку, в описаному випадку дитина стала неслухняною, вередливою? Як розуміти суворість у вихованні дітей?

Правильна відповідь.

У зазначеному випадку стосунки побудовані на беззастережному підпорядкуванні дитини волі дорослих. Адже коли дитина мала, вона «сліпо» підкоряється вказівкам. Разом зі свідомістю, що розвивається, малюк намагається протиставити свою волю властолюбству батьків. Суворість у вихованні припускає поєднання високої батьківської вимогливості з повагою до дитини як до особистості.

Поважайте дитяче бажання бути гарним, не зловживайте своєю владою, не перетворюйте мудрість батьківської влади в деспотичне самодурство.

П р и к л а д № 2. Запитання з «червоного конверта».

Педагогічна ситуація.

– Тату, мене сьогодні Ніна Петрівна похвалила, бо я запам’ятала віршик швидше за всіх! Хочеш, розповім?

– Краще розкажи про свою поведінку. Що ти накоїла вчора! – суворо говорить батько. Обличчя дочки хмурніє. Дарма, що весь день виношувала вона в собі заряд бадьорості й радості...

Удома дівчинка робить ще одну спробу:

– Мамо, хочеш, розповім віршик про ялинку?

– Мені не до ялинки зараз. Наступного разу розповіси.

Питання. Зробіть припущення, як у подальшому може відобразитися неуважність батька і матері до справ доньки, як це вплине на процес встановлення довірливих взаємин між дитиною й батьками.

Правильна відповідь.

Дитина має потребу в серйозному, зацікавленому ставленні дорослих до себе. Проте якщо вона постійно наштовхується на байдужість, небажання дорослих розділити з нею радощі й хвилювання, то потреба нести близьким найпотаємніше поступово загасає. У результаті дитяче прагнення до контакту з батьками слабшає. І хто знає, чи не стануть незабаром батьки шкодувати про це!

Додаток Х

ТЕМАТИКА І ПЛАНУВАННЯ СЕМІНАРІВ-ПРАКТИКУМІВ

1. Етнографічна карта України

Мета заняття:

– закріпити знання про етнічній склад населення України;

– з'ясувати ареал проживання етнічних спільнот, які утворюють українську націю;

– виявити регіональні та етнічні особливості в культурі населення України.

Завдання для самостійної роботи:

На основі контурної карти «Державна територія України» окреслити і замалювати:

1) регіони проживання етносів, що утворюють українську націю;

2) компактні поселення інших етнічних спільнот.

За допомогою фотоальбомів охарактеризувати /письмово/

1) регіональні особливості українського костюму;

2) розповсюдження за регіонами різновидів народних промислів та ремесел України;

3) особливості художньо-ужиткового мистецтва.

Форма роботи: індивідуально-групова.

План проведення роботи:

Активізація опорних знань набутих на лекційних та семінарських заняттях /тема «Етнопедагогіка в системі педагогічних наук»/

1. Методичні настанови.
2. Управління та контроль за виконанням завдань.
3. Презентація і захист результатів студентами проведеної роботи.
4. Підведення підсумків.

Методичне забезпечення:

канцелярські приладдя;

контурна карта.

2. Екскурсія

Музейні експозиції – важливий чинник підвищення педагогічної культури

Мета заняття:

– сприяти розширенню кругозору студентів знаннями про історію та сьогодення педагогічної культури українського народу;

– розвивати вміння використовувати музейні фонди в педагогічному процесі;

– виховувати почуття приналежності до високої місії українського педагога.

Завдання для самостійної роботи:

За матеріалами музею історії освіти Прикарпаття

Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника:

1) визначити мету екскурсії до музею «Освіта Прикарпаття»;

2) виокремити з музейної експозиції експонати етнопедагогічного змісту;

3) вчитися стисло і коректно формулювати запитання екскурсоводу;

4) критично проаналізувати інформацію про експонати музею;

5) обґрунтувати необхідність використання результатів екскурсії в педагогічній практиці з дітьми різних вікових груп.

Форма роботи: колективна.

План проведення роботи:

1. Підготовка до екскурсії.

2. Актуалізація опорних знань лекційних та семінарських занять /теми: «Етнопедагогіка в системі педагогічних наук», «Історія розвитку етнопедагогіки», « Педагогічна культура і духовний прогрес суспільства»/.

3. Методичні настанови.
4. Керівництво екскурсією.
5. Обговорення інформації.
6. Підведення підсумків.

Методичне забезпечення:

Фонди музею історії освіти Прикарпаття Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

3. Українські народні свята

Мета заняття:

– визначити особливості української календарно-обрядової системи;

– з'ясувати шляхи залучення народних традицій в освітній процес початкової школи;

– виробляти вміння застосовувати етнографічний матеріал у виховній роботі з дітьми різних вікових груп;

– стимулювати творчий підхід до організації святкових заходів в НУШ.

Завдання для самостійної роботи:

На основі етнографічних матеріалів і фольклорних збірок:

1) обрати свято річного циклу /обґрунтувати вибір/;

2) визначити форму і час проведення святкового заходу /святковий ранок, вечір; напередодні, під час чи після календарного свята/;

3) продумати оформлення приміщення святкування заходу;

4) забезпечити добірку відповідних матеріалів /костюми, символіка обраного свята тощо/;

5) запропонувати форми залучення дітей у процес підготовки виховного заходу;

6) скласти розгорнутий сценарій обраного святкового заходу (для учнів початкової школи).

Форма роботи: групова /в групі 4 - 5 студ./.

План проведення роботи:

1. Активізація опорних знань семінарських занять /тема: «Традиції і звичаї – основа виховної системи етносу»/.
2. Методичні настанови.
3. Управління та контроль за виконанням завдань.
4. Презентація і захист результатів роботи.
5. Підведення підсумків.

Методичне забезпечення:

канцелярські приладдя, зошити.

4. Етикет і кухня різних народів

Мета заняття:

– закріпити вміння організовувати виховні заходи в початковій школі;

– сформувати навички добору методичного й етнографічного матеріалу для проведення відповідних виховних заходів;

– акцентувати увагу на пріоритетах інтеркультурного виховання;

– з'ясувати ефективні шляхи засвоєння молодшими школярами загальних й етнічно особливих норм поведінки.

Завдання для самостійної роботи:

На основі літератури, матеріалів з етнічного етикету та фольклористики визначити:

1) етикет народу, який є змістом виховного заходу /дати заходу відповідну назву/;

2) з'ясувати уявлення дітей про норми етикету, які формуються під час участі у виховних заходах;

3) продумати доречність запрошення й обов'язки гостей;

4) підібрати асортимент страв конкретного етносу;

5) скласти ескіз сервірування столу та його оформлення;

6) запропонувати добірку фольклорних творів дотичного до змісту свята;

7) подати конспект заходу на рецензування й презентацію.

Форма роботи: групова /в групі 4 - 5 студ./.

План проведення роботи:

1. Активізація опорних знань лекційних та семінарських занять /теми

«Визначальні чинники виховання та їх етнопедагогічна сутність», «Характеристика засобів народного виховання»/.

2. Методичні настанови.

3. Управління та контроль за виконанням завдань.

4. Презентація та захист результатів.

5. Підведення підсумків.

Методичне забезпечення:

зошити; альбоми для малювання; канцелярські приладдя.

5. Виставка творчих робіт «Український дитячий фольклор»

/Виготовлення тематично-жанрових альбомів/

Мета заняття:

- вчити майбутніх педагогів самостійно добирати фольклорно-етнографічні матеріали задля їх ефективного використання у виховній роботі з молодшими школярами;

– формувати навички адаптації засобів народного виховання для дітей різних вікових груп;

– спонукати до виявлення творчих здібностей з оформлення методичних матеріалів загальноосвітнього закладу.

Завдання для самостійної роботи:

На основі дитячої літератури з фольклористики визначити:

– для якої вікової групи оформлено фольклорну збірку /обґрунтувати вибір/;

– продумати тематику альбомів та жанри усної народної творчості;

– здійснити добірку різножанрових творів українського дитячого фольклору;

– оформити тематично-жанровий альбом про використання елементів каліграфічного письма, аплікацій, малюнків, орнаментів;

– запропонувати форми застосування тематично-жанрових альбомів в роботі з дітьми різних вікових груп.

Форма роботи: індивідуально – групова.

План проведення:

1. Активізація опорних знань лекційних та семінарських занять /тема «Характеристика засобів народного виховання»/.
2. Методичні настанови.
3. Управління та контроль за виконанням завдань.
4. Демонстрація студентами проведеної роботи.
5. Підведення підсумків.

Методичне забезпечення:

альбом для малювання; кольоровий папір; канцелярські приладдя.

6. Характеристика засобів народного виховання

Мета:

1. Вправляння у визначенні жанрів фольклору.
2. Вироблення навичок добору фольклорного матеріалу в роботі з дітьми.
3. Формування творчої ініціативи та педагогічної майстерності.

1. Актуалізація попередньо набутих знань

про фольклорні твори та твори декоративно-ужиткового мистецтва.

Повідомлення студентів про літературні джерела, що їх залучали при підготовці до заняття (по можливості їх демонстрування).

2. Бліцтурнір «Коментар фахівця»: *перемагає той, хто набере більше балів за правильн, або ж оригінальну відповідь.*

1) Що ми розуміємо під поняттям «народна творчість»?
2) Яким синонімом можна замінити словосполучення «усна народна творчість»?
3) Що вивчає етнографія ?
4) Коли датовано перші етнографічні розвідки?
5) Коли виник термін «дитяча етнографія»?
6) Що він означає?
7) Навіщо вивчати етнографічну спадщину, адже сьогодні достатньо різних за жанром літературних творів для дітей?

Підбиття підсумків.

3. Командне змагання «Короткий тлумачний словничок»: *студенти діляться на дві команди. Учасник однієї команди називає слово (за тематикою), учасники іншої – письмово відповідають. Відповідь звіряють з попередньо підготовленим письмовим варіантом того, хто задавав запитання. Зараховуються правильні відповіді так: правильна відповідь – 1 бал. Якщо варіант відповіді того, хто задавав запитання, неправильна, то команда штрафується на 1 бал.*

П р и к л а д и:

- Загадка – стислий алегоричний, поетичний опис якогось предмета чи явища, подається у формі запитання, описового речення чи у віршованій формі, що потребує відповіді.
- Казка – усний народний твір, який виникає безпосередньо в спілкуванні розповідача з слухачами. Фольклористи поділяють казки за такими видами: про тварин, побутові, героїко-фантастичні, чарівні, казки-билини, легенди, небилиці, бувальщини.

- Прислів’я – влучний, образний народний вислів, який узагальнює різні явища життя й має повчальний характер. Найчастіше вони утворюються за принципом аналогії.
- Пестушка – короткий віршований приспів, яким супроводжують рухи дитини при пестуванні.

Підбиття підсумків.

4. Гра-вправа «Фольклорний жанр»

Ведучий семінару-практикуму зачитує фольклорні тексти, а всі учасники визначають їхній жанр. Перемагає той, хто дав найбільше правильних відповідей.

5. Педагогічна вправа «Різножанрові фольклорні твори та їх доцільність у різних режимних моментах. *Виконується в гуртках по 4-5 студентів.*

Завдання № 1 : у першу колонку записують режимні моменти, а в другу – найдоцільніші жанри фольклору, що їх можна використати.

Завдання № 2: у колонці з переліком фольклорних жанрів коротко зазначається мета кожного з них. Зачитування одержаних результатів.

6. Домашне завдання

«Гурток педагогів-новаторів»

Студенти, попередньо поділені на команди 4-5 осіб, презентують форму роботи з дітьми, в якій інтегровано фольклор та твори декоративно-ужиткового мистецтва.

Підбиття підсумків.

Перемагає найбільш педагогічно виважений та оригінальний проєкт.

Додаток Ц

Етнопедагогічна розвідка

1. ДИТИНА. ЯК ЇЇ НАЗИВАЛИ?

а) дитину? б) хлопчика/дівчинку? в) немовля? До якого віку її так називали? г) дівчину, юнака (*дівка, хлопець*)? д) Як ласкаво зверталися до дитини?

2. ІМ'Я

а) Коли давали ім'я (при хрещенні, відразу після народження)? Чи можна було заздалегідь, до народження дитини, придумувати імена? Хто давав ім'я (батько, священник, повитуха, свекруха тощо)?

б) Яке давали ім'я: ім'я батька, діда, родича, що помер ...? Чи можна було давати дитині ім'я ще живого родича? Чи називали дітей у родині однаковим ім'ям? Якщо ні, то чому?

в) Якщо дитина помирала при пологах, то чи давали їй ім'я? Якщо дитина помирала до хрещення, яке ім'я їй давали?

г) Якщо дитина була слабкою, як давали їй ім'я (запитували в першого зустрічного, називали неприємним на слух ім'ям чи ...)?

3. СИРОТА

а) Як називали дитину, у якої немає матері, батька, обох батьків?

б) Як називали дитину прийомні батьки (*пасинок ...)*?

в) Як дитина називала прийомних батьків, братів, сестер?

4. НЕЗАКОННОНАРОДЖЕНІ ДІТИ

а) Як їх називали (*закосинець, беззаконник...*)?

б) Що їм говорили про батька, як пояснювали його відсутність?

в) Хто і як хрестив дитину? Чи могло це принести хрещеним удачу/невдачу?

г) Яке ім'я, ім'я по батькові давали (незвичне, рідкісне ім'я; по батькові батька, брата матері)?

5. ДІТИ ХВОРІ, З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

а) Як їх називали?

б) Що вважали причиною їхньої хвороби (гріхи батьків, матері, порушення матір'ю яких-небудь заборон під час вагітності і т.д.)?

в) Кого запрошували до них у хрещенні? Вважалося це для них удачею/невдачею? Чи можна було відмовитися?

6. ДВІЙНЯ

а) Як називали близнюків?

б) Що вважали причиною їхнього народження, чи вважали це удачею / невдачею?

в) Чи не вважали, що вони хворіють, вмирають одночасно? Як пов'язані їхні долі (заміжжя, удача в справах)?

7. ПЕРША ДИТИНА. ОСТАННЯ ДИТИНА

а) Як їх називали?

б) Чи володіли вони особливими якостями (могли лікувати, заговорювати, пророкувати)? Чи брали участь в обрядах (початок сівби, жнива)?

8. ГОДІВЛЯ. ВІДЛУЧЕННЯ ВІД ГРУДЕЙ

а) Що робили, якщо дитина не брала груди (годували через шнурок з натільним хрестом)?

б) Як довго годували дитину грудьми (до появи зубів)? Який день вважали сприятливим/несприятливим для відлучення від грудей (день тижня, свято)? Що говорили дитині, як її лякали, щоб вона не просила груди (мати ішла на якийсь час з будинку, мазала груди гірчицею, підкладала щітки, лякала)? Як це називали?

в) Чи годували дитину грудьми в пости і пісні дні? З якого віку дітям не давали скоромного? Як це пояснювали їм?

г) Коли дитину саджали за загальний стіл (у день, коли віднімали груди, у день пострижин)?

д) Якщо дитина погано їла за столом, що їй говорили, чим лякали? Що примовляли під час їжі (ложка за маму, за тата тощо)?

9. ГОДУВАЛЬНИЦЯ

а) Хто годував дитину, якщо в матері не було молока? Як називали цю жінку? Ким вона була потім дитині, як її називали?

б) Як називали дітей, вигодувані однією жінкою? Чи вважали їх рідними?

10. НЯНЬКА

а) Кого наймали в няньки дітям (старих, молодих, спеціальних людей)? На який термін? Як називали її (нянька...)?

б) Що входило в її обов'язки (годувати, колисати, гуляти, лікувати)?

в) Чим платили за роботу? Як це відбувалося?

11. ЗАКОЛИСУВАННЯ

а) Як називали заколисування дитини? Як називали колискові пісні?

б) Хто заколисував (нянька, мати, бабуся, старші діти)?

в) Які пісні співали, укладаючи спати дитину? Чи враховувався вік дитини? Чи розрізняли пісні для рідної дитини і дитини хазяїнів, братів/сестер, сироти, незаконнонародженої? Попрохайте заспівати.

г) Ким лякали дитину, якщо вона не спала?

д) Як заколисували хвору дитину? Чи існували пісні, що зцілюють дитину від хвороб?

12. ПЕРШІ ЕМОЦІЇ

Чи помічали, чому і коли дитина в перший раз засміється? Як ворожили по цьому про її життя?

13. ПЕРШІ КРОКИ

а) Що говорили про дитину, яка почала вставати і ходити?

б) Як називали дитину, яка довго не ходить? Що робили, щоб вона швидше пішла (креслили на підлозі між її ніг/перед нею хрестики ножем/пальцем, сіяли перед нею коноплі, ячмінь)?

в) Чи не вважали, що дитина, яка рано почала ходити, пізно заговорить? Як про неї говорили (мову собі заступив)?

14. ПЕРШІ СЛОВА

а) Коли дитина повинна почати говорити? Як називали дитину, яка почала говорити рано/пізно? Що могло бути причиною цього (хвороба, поведінка матері)?

б) Якщо дитина довго не говорила, як її лікували (напували водою з дзвіночка)?

в) Чи вважали, що дитина, яка довго не говорить, наділена особливими якостями (робити пророкування, лікувати, впливати на долю інших людей)?

15. ПЕРШІ ЗУБИ (МОЛОЧНІ/КОРІННІ)

а) Як називали перші зуби?

б) Хто (хрещені батьки) і що (ложку) дарували на перший зуб? Як це називалося (на зубок)?

в) Молочні зуби, що випадали, викидали, зберігали, кидали у визначене місце (за грубку)? Що приговорювали, до кого зверталися при цьому?

г) Як називали корінні зуби, коли вони повинні з'являтися?

16. ПОСТРИЖЕННЯ

а) До якого часу не можна було стригти дитину, чому (мову обстригати)? Коли перший раз її стригли? Як це називалося? Хто і чим це робив (батько, хрещений; ножем, ножицями, сокирою)?

б) Що робили і що не можна було робити з першим обстриженим волоссям (зберігали, спалювали, викидали)?

в) На що саджали дитину під час першої стрижки (на шкіру, стіл, прялку, сокиру)?

г) Чи не було звичаю після цього саджати дитину за загальний стіл, на коня?

17. НІГТІ

а) Чи можна було стригти нігті дитині, якщо ні, то чому (буде злодієм)? Що робили (обкушували)?

б) Що робили з обкусаними/обстриженими нігтями (викидали, спалювали, зберігали все життя, а потім клали в труну)?

18. СПОВИВАННЯ

а) Як називали сповивання (завивання)? Як це робили, що використовували (пелюшки, старий одяг)? Чи перев'язували дитину поясом зверху? Як (навхрест...)?

б) Коли переставали сповивати, чому?

в) Де можна / не можна було сушити пелюшки, чому (дитина не буде спати)?

19. КОЛИСКА

а) Як її називали? Хто її робив, коли (до народження дитини, після)? Коли встановлювали? Коли в неї перший раз клали дитину? Хто це робив?

б) Що клали всередину колиски (солому, матрас)? Які обереги повинні були там бути (сіль, ніж, ножиці, веретено, гребінь, часник, іконка, хрестик)?

20. ОДЯГ

а) Коли перший раз надягали дитині сорочку (під час хрещення)? Хто її купував, дарував?

б) Чи розрізнявся одяг маленьких хлопчиків і дівчаток? Коли дівчинка надягала плаття, а хлопчик – штани?

21. ПОТІШКИ, ПЕСТУШКИ

а) Що примовляли, коли сповивали, одягали, погладжували дитину, що їй наспівували?

б) Як з нею грали, що при цьому робили, де перебувала дитина (на колінах у дорослого, у ліжечку)?

Складено за етнографічним матеріалом, опитування здійснено:

Село (місто)

Район

Область

Респондент (прізвище, ім’я, по батькові, вік)

Підпис

Додаток Ч

Орієнтовна тематика пошуково-дослідних завдань (*для підготовки доповідей, рефератів, статей, мультимедійних презентацій)*

1. Актуалізація педагогічних ідей минулого в розвитку сучасної початкової освіти.
2. Творчий розвиток педагогічних поглядів С. Ф. Русової на сучасному етапі.
3. Видатні українські письменники (за вибором) про проблеми народного виховання.
4. Фольклор як засіб передачі виховного досвіду народу.
5. М. Г. Стельмахович про родинне виховання.
6. Залучення народного виховного досвіду в роботу сучасного українського загальноосвітнього закладу.
7. Ідеальний образ дівчини в українських народних казках.
8. Ідеальний образ парубка в українських народних казках.
9. Образ героя-визволителя в усній народній творчості.
10. Родинні свята й обряди як визначний чинник виховання.
11. Календарно-обрядові свята українського народу та їх значення у виховному процесі.
12. Шляхи застосування народних традицій у початковій школі.
13. Використання народного досвіду у вихованні екологічної культури молодших школярів.
14. Місце народних ігор та іграшок у роботі дитячого садка. Українська народна педагогіка про важливість формування норм поведінки.
15. Естетика українського народного побуту.
16. Українська народна педагогіка про роль праці в трудовому вихованні дітей.
17. Залучення етнопедагогічних форм і методів у виховній роботі початкової школи.
18. Передумови застосування народних методів покарання в педагогічній практиці початкової школи.

19. Дитячий фольклор, його жанрова палітра та виховна сутність.

20. Виховний потенціал українських народних пісень.

21. Народна казка як джерело пізнання визначальних рис етносу.

22. Народна педагогіка – фундаментальна основа нової педагогічної концепції.

23. Історія становлення й утвердження українського народного календаря.

24. Етнопедагогічні засоби виявлення обдарованої молоді та підготовки ґрунту для подальшого розвитку творчих здібностей підростаючого покоління.

25. Ретроспективний огляд досліджень календарних традицій на етнорегіональному рівні (Бойківщина, Волинь, Гуцульщина, Наддніпрянщина, Поділля, Полісся, Слобожанщина, Таврія) (за вибором).

26. Українські народні обряди та звичаї – витоки національних духовних цінностей.

27. Дотримання народного календаря як засіб формування особистості через колектив і колективу через становлення багатьох «я».

28. Зимові обряди як пропаганда кращих сімейних традицій.

29. Традиції святкування Різдва – час оберегу сім'ї, єднання роду, благословення матері й дитини.

30. Морально-етична спрямованість народних обрядів свята Меланки та Василя.

31. Сповідь як вид психоаналізу.

32. Виховний потенціал традицій народного календаря весняного періоду.

33. Обрядовість літніх свят як засіб екологічного виховання.

34. Символічне значення свята Благовіщення – єднання земного і космічного.

35. Морально-естетична парадигма великоднього циклу (Масляна, Прощальна неділя, Вербна неділя, Страсний тиждень, Великодня неділя, Світлий тиждень, П'ятдесятниця).

36. Педагогічне та теологічне значення посту.

37. Значення свята обжинків у процесі виховання працелюбності й господарності.

38. Визначення виховної сутності свят Спаса.

39. Значення свята Покрови у формуванні національної самосвідомості особистості.

40. Виховне значення поминальних днів.

41. Українські вечорниці як період передавання секретів народних ремесел.

42. Традиції свята Миколая-Чудотворця – день радості й чудес.

43. Відзначення днів пам'яті святих як важливе джерело формування моральності українського народу.

44. Проблема відродження традицій українського народного календаря.

45. Форми і методи активізації календарної обрядовості в сучасних освітніх закладах України.

46. Народознавча робота з освоєння традицій народного українського календаря в початковій школі.

Додаток Ш

Етнопедагогічний паспорт народної іграшки

(рекомендовано скласти на 8 – 10 народних іграшок, які є в освітньому закладі)

1. Назва іграшки	
2. Матеріал, з якого вона зроблена	
3. Опис зовнішнього вигляду (поверхня, візерунки, кольорові барви)	
4. Етнорегіон виготовлення (Гуцульщина, Бойківщина, Полісся, Волинь, Поділля та ін.)	
5. У який спосіб виявляється етнічна самобутність (візерунок, кольорова гама, матеріал тощо)	
6. Як іграшка потрапила до школи (подарунок народного майстра, подарунок від батьків, дитячий виріб)	
7. Форми використання (елемент оформлення, сувенір, дидактичний матеріал, частина іграшкового масиву)	
8. Ставлення дітей до цієї іграшки (бережливе, індиферентне, руйнівне)	
9. Перспектива залучення іграшки в навчально-виховну роботу	
10. Методичні прийоми в роботі з цією іграшкою	

Додаток Щ (1)

Протоколи годин спілкування
1. «Смерекова хата, батьківський поріг».

Мета: ознайомити з традиціями житлобудування на Гуцульщині, вчити дітей виявляти основні ознаки гуцульської архітектури, виховувати бережливе ставлення до матеріальних і духовний цінностей гуцульського народу.

Методичне забезпечення: карта України (фізична), макет гуцульської хати, аудіозапис пісні «Смерекова хата» (муз. П. Дворського, сл. М. Бакая), речі стародавнього вжитку з гуцульським колоритом, фотоальбом «Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини»(К., 1990).

Заняття відбувається в народознавчій кімнаті.

Хід заняття

І. Вступна бесіда про особливості гуцульського краю.

ВЧИТЕЛЬ: Любі діти, ми живемо у країні, яку здавна називають Україною. Наша країна має свою особливу культуру, а це: барвистий одяг, гарні іграшки, казки, пісні, танці тощо. Україна така велика, що в її різних місцевостях побутують свої особливості у народному одязі, у виготовленні народних іграшок й ужиткових речей, є пісні і танці, що їх співають і танцюють по-різному. Проте вони всі — українські й творять неповторну українську народну культуру. Давайте подивимось на ній України. Коричневим кольором на карті позначені гори.

– Покажіть, де ми бачимо коричневий колір? Правильно. Це гори називають Кримськими, а ці – Карпатами. Там, де ми бачимо гори Карпати, розташований мальовничий край – Гуцульщина. Це наш рідний край, де ми живемо разом з нашими родинами. Хто знає, як називаються мешканці Гуцульщини? Їх називають гуцулами. А як пестливо називають хлопчиків і дівчаток, які живуть на Гуцульщині? Їх називають гуцулики й гуцулочки, а ще – гуцулята.

Гуцульщина здавна славились своїми високими горами. Найвищими є Говерла, Петрос і Піп Іван, а також стрімкими

водоспадами. Вони впадають у ріки Черемош і Прут. На Гуцульщині густі ліси та широкими луки. Гуцули їх називають полонинами.

– Хто з вас був у лісі? Які дерева там ростуть? Правильно. Там ростуть ялини, дуби, берези. Найбільше в карпатських лісах росте смерек. Смерека – найшанованіше дерево на Гуцульщині. Про неї складали пісні й розповідали казки, з смерекових гілочок робили лікувальний сироп. Його давали дітям при застуді, а смерековими шишками палили взимку в печі. Гуцули здавна обрали смерекове дерево як найкраще для будівництва житла. Отож стародавні гуцульські хати збудовано з смереки.

ІІ. Прослуховування пісні «Смерекова хата».

ІІІ. Розповідь про традиції житлобудування на Гуцульщині.

Побудувати хату не просто, прикладали багато зусиль та старань. Насамперед потрібні спеціальні знання та вміння. Тому, коли гуцульська родина планувала збудувати нову хату, запрошували будівничого. Його шанобливо називали «пан-майстер». Він керував будівничими роботами. Йому на допомогу приходили близькі родичі та сусіди. З їх допомогою хату будували швидко й весело. Звичай спільно допомагати друзям, родичам чи односельцям гуцули називають толокою.

На Гуцульщині побутувало багато прикмет й обрядів про будівництво житла. Приміром, будівництво розпочинали влітку або ж восени. Нову хату не слід було закладати на місце старої, де були сварки й незгоди. Місце на нову хату кропили свяченою водою. Під час будівництва співали веселих і бадьорих пісень-коломийок, щоб весело жилось у новозбудованій хаті. По закінченні будівництва на дах чіпляли «квітку». Це – вінок, який сплетений з польових квітів. Усі, хто допомагав на будівництві, вітали господарів. На Гуцульщині їх називають ґаздами. Дякували і своїм помічникам та запрошували їх на гостину. Цей звичай називають «входини».

Окрім хати споруджували господарські будівлі — стодолу для зберігання сіна, стайню для домашніх тварин.

– А яких домашніх тварин ви знаєте, діти? (Відповіді дітей).

Подвір’я огороджували низеньким парканцем – «граждою», аби не повтікала худібка. Великих парканів не було, бо з давніх часів на Гуцульщині злодіїв не було. Хату разом з усіма господарськими будівлями називають гуцули «осідком». Ось перед нами макет гуцульської хати. Як же наші пращури облаштовували та прикрашали свої оселі зовні і зсередини? Для цього розглянемо фотографії стародавнього гуцульського житла.

IV. Огляд ілюстрацій фотоальбома. Запитання-зауваження: чим прикрашали віконні рами, двері, меблі? (художнім різьбленням), чи малювали стіни фарбою? (не малювали)?, як прикрашали піч? (малюнками на кахлях), підлога була земляна чи дерев’яна? (дерев’яна).

V. Дидактична гра «Розкажи, про що дізнався». Наприкінці заняття діти закріплюють набуті знання в дидактичній грі. За кожну правильну відповідь дитина отримує фішку. Перемагає той, хто зібрав більше фішок.

2. «Колисочка яворова, шнурочок шовковий»

Мета: поглиблення уявлень про особливості побуту господарювання та дозвілля, що притаманні гуцульському етнорегіону, збагачення лексичного запасу, виховання поваги до культурних надбань гуцульського краю.

Методичне забезпечення: лялька в гуцульському вбранні, макет гуцульської хати, дерев’яні меблі – стіл, лавки, полиці, скриня («куфер»), колиска, «жердка»(прикрашений різьбою дерев’яний вішак для одягу); речі стародавнього вжитку з гуцульським колоритом — килимки з верети, ліжник, вишивані рушники, дерев’яний і глиняний посуд.

Заняття відбувається у народознавчій кімнаті.

Хід заняття

І. Активізація попередньо набутих знань.

ВЧИТЕЛЬ. Діти, давайте з вами пригадаємо як називається країна, в якій ми живемо? А як називається частина нашої країни, де розташоване наше село (місто)? Як називаються мешканці нашого краю? Пригадайте, як ми вже знайомились з гуцульським звичаєм

будувати житло. Сьогодні ми дізнаємось як саме облаштовували гуцульське житло. І допоможе нам у цьому лялька Василина, яка живе в цій невеличкій хатинці. Ми вирушаємо до неї в гості.

кою. Вчитель зауважує, що лялькова хатка маленька і тому для більшої зручності окремі речі Василинка винесла з оселі, щоб їх було зручно роздивлятись.

ІІ. Докладне знайомство з внутрішнім облаштуванням стародавньої гуцульської хати. Хата ляльки Василинки, як і більшість на Гуцульщині, складається з просторого передпокою, який гуцули називають «хороми». Звідси вхід веде до кімнати, а також до комори, де у великих скринях («куфрах») зберігали пшеничне та кукурудзяне борошно, зібрані восени овочі та фрукти, зерно, насіння.

Кімната – просторе світле приміщення. Речі, що знаходяться тут, зроблені переважно з дерева та прикрашені різьбою. Меблі: стіл застелений вишитою скатертиною, лави накриті вовняними ковдрами -»ліжниками». Одяг зберігали у скрині – «куфрі» чи вішали на дерев'яному вішаку -»жердці». Підлогу застеляли саморобними килимками з верети, тому їх називають верітками.

Значну частину кімнати місця займала велика піч. Вона вважалась головним елементом хатнього облаштування. А як ви думаєте, чому? Вірно, тому що в ній готували їжу, вона зігрівала у холодну пору року. Гуцули здавна намагались якнайкраще прикрасити піч, тому викладали її розмальованим кахлем. А ще за піччю робили дерев'яний настіл, що служив ліжком. Це тепле та затишне місце назвали «запічком». Якщо у родині була маленька дитина, то до стелі підвішували колиску зробили з явора чи лози.

Посуд ґаздині-гуцулки зберігали на відкритих полицях біля печі. Окрім звичайних макітр, мисок і полумисків у гуцулів є свої особливі різновиди посуду. Це «гарнчик» – дерев'яне горня з кришкою для молока; «гладунчик» — розмальований глиняний глечик для зберігання солі; «цебрик» – округла посудина для замішування тісто, а ще «бербеничка» – невеличка бочечка, в якій зберігали бризу (овечий сир).

Стіни кімнати прикрашали образи прибрані вишитими рушниками. Саме образи вважались головними оберегами дому. Їх називають оберегами, бо вірять, що вони оберігають родину від нещастя й хвороб. Отож спершу в новій хаті вішали образи. Водночас у гуцульських оселях були й інші обереги. Наприклад, над вікнами вішали букетики сухих квітів з вплетеними вовняними червоними ниточками, біля дверей вішали виліплені з глини фігурки коників, баранців, півників. На колисочку маленької дитини прив'язували кетяги засушеної калини. Вважалось, що й візерунки на вишитих рушниках оберігали оселю від лиха.

Всі члени родини намагались утримувати житло чистим й охайним. Доньки допомагали мамі мити посуд і розкладати його на полиці, замітали підлогу, вишивали рушники. Сини допомагали батькові виготовляти ужиткові речі, упорядковувати господарські будівлі, доглядати за худобою. На Гуцульщині догляд за домашньою худобою вважається чоловічою справою.

Гуцулочок і гуцуликів, які старанно виконували домашню роботу, схвально називали – ґаздівські діти.

На свята в гості приходила вся родина. За святковим столом співали пісень, розповідали веселі і повчальні історії. Старші розповідали молодшим про минувшину, ділились корисними знаннями, давали слушні поради. Так від покоління до покоління успадковувались народна мудрість і творчість.

III. Виконання гри-вправи на доповнення речень та висловлювань «На столі стоїть...», «Лавка накрита... «, «Килимки на підлозі гуцули називають....» тощо.

IV. Гра-вправа «Для чого призначений?»

3. «Наш рідний край – Гуцульщина чарівна».

Мета: закріпити й систематизувати знання про Гуцульщину; формувати уявлення про географічне розташування Гуцульщини на території України, виховувати почуття гордості за свій рідний край.

Методичне забезпечення: карта України, відеоматеріал про Гуцульщину , фотоальбоми «Запрошуємо в Карпати.(Ужгород, 1984),

«Івано-Франківщина» (К.,1985), «Шовкова косиця» (Ужгород, 1985), хрестоматія з гуцульського фольклору «Флояра» (Косів, 1999).

Хід заняття

І. Актуалізація попередньо набутих знань про розташування гуцульського етнорегіону на території України (за допомогою карти України та відповідей на запитання вихователя).

ІІ. Ігрова ситуація «Мандруємо гуцульським краєм», під час якої діти дізнавались з розповіді вихователя про найвищі вершини Карпатських гір – Говерлу, Петрос, Піп Іван, Чорногору; ріки – Прут, Тиса, Черемош; міста Гуцульщини – Коломия, Косів, Верховина, Путила, Рахів, Яремче. Знайомство з кожним об'єктом супроводжувалось оглядом відповідних фото і відео матеріалів.

ІІІ. Прослуховування коломийки про рідний край:

Нема краю гарнішого, як гуцульські села,
Де ідете, там вчуєте пісеньку веселу.
Гори наші, гаї наші, файна полонино
нема ліпшої від тебе, наша Верховино.

Гей, нема на світі краще, як в нашій країні,
Так миленько та красненько в нашій полонині.
Люблю рідну Верховину, бо я тут родився
Та й плаями з бесажками не раз находився

Пояснення діалектних слів: плай, бесажки, файно, красненько.

На завершення проводиться рольова гра «Юні екскурсоводи». Дітям пропонується уявити, що вони розповідають про свій край іноземним друзям-ровесникам, які завітали на Гуцульщину.

4. Протокол заняття «Ґаздівські діти»

Мета: закріпити уявлення про особливості гуцульського побуту, ознайомити з щоденною працею гуцулів й привернути увагу до значення передсвяткових клопотів горян, виховувати працелюбність.

Методичне забезпечення: лялька в гуцульському вбранні, макет гуцульської хати, речі стародавнього вжитку /зразки керамічних тканих, полотняних, вишиваних виробів/, фрагмент твору М. Влад «Стрітиннє». (К.,1992. С.23–125).

Заняття відбувається в народознавчий кімнаті.

Хід заняття

І. Бесіда на тему «Як наша родина готується до свята «Великдень».

ВЧИТЕЛЬ: Любі діти, скажіть будь ласка, яке наближається свято? Вірно, Великдень. А які ще назви має це свято? Так, його ще називають Паскою, святом весни, святом Воскресіння Христового. А за якими прикметами дізнаємось, що скоро до нас завітає свято Великодня?

ОКСАНА П. Народні майстри пишуть писанки, а потім дарують їх дітям.

АНДРІЙ В. За тиждень до Великодня у Церкві святять бечку і цей день називається Бечкова Неділя.

ЯРИНА С.: До цього свята печуть паски. Це такий великий і солодкий хліб.

ВЧИТЕЛЬ: Молодці, діти. Але давайте уявимо собі, що свято буде відбуватись в неохайні оселі та й на дворі буде брудно. То хіба буде приємно нам зустрічати наших рідних та друзів, що завітають до нас у гості? Отож, що ще треба зробити для зустрічі свята? Так, слід охайно прибрати нашу оселю та подвір'я, приготувати смачні святкові страви, написати писанки, підготувати святковий одяг. От стільки роботи випадає нашим рідним у передсвятковий час. Хто ж має стати їм добрими помічниками? Так, ви маєте прийти на допомогу. І хоча ви ще не можете робити складну хатню роботу, та якщо будете старанно й уважно виконуватимете посильні доручення, то принесете втіху вашим рідним. А чи ви не забули, як на Гуцульщині називають працелюбних і вправних дівчаток і хлопчиків? Вірно, їх називають «ґаздівськими дітьми». А як ви думаєте чому?

БОГДАН Ш.: Тому, що гуцулів, які мали свою хату й господарство називали ґаздами.

ХРИСТИНА Л.: У газдів було дуже багато роботи по

господарству, або вони робили якесь ремесло, а діти їм допомагали, тому їх називали ґаздівськими дітьми.

ВЧИТЕЛЬ: Молодці! А чим ми можемо допомогти своїм батькам та родичам у приготуванні до Великодніх свят? (Відповіді дітей). Так це все дуже корисні справи. Чи знаєте ви про гуцульський звичай, що називається «Вогники».

ІІ. Розповідь про стародавній гуцульський передвеликодній звичай «Вогників». ВЧИТЕЛЬ: У підготовці до свят здавна долучались найменші члени родини. Наприклад, перед Великоднем діти допомагали родичам та сусідам прибирати подвір'я й город, згромаджуючи торішнє листя, з якого дорослі розпалювали вогнище-ватру. За допомогу в прибиранні ґаздині пригощали маленьких трудівників «перепічками» – пиріжками з солодкою начинкою. Цей звичай дістав у нас на Гуцульщині назву «вогники». Про гуцульські звичаї підготування та святкування Великодня написала відома письменниця Марія Влад, яка народилася і виросла у нашому краї. Давайте прочитаємо фрагмент з її книги «Стрітинне».

ІІІ. Читання фрагменту книги М.М.Влад «Стрітиннє» («Великодній тиждень на Гуцульщині») Додаток М.

IV.Гра-вправа «А як будемо прибирати, а що будемо готувати?», під час якої діти пригадують різновиди домашньої роботи та назви традиційних гуцульських страв.

V. Дидактична гра «Прикрасимо хатинку ляльки Василинки».

ВЧИТЕЛЬКА: Дітоньки, ви вже знаєте, що у цій гарній гуцульській хатинці живе лялька Василинка. Вона також хоче прикрасити свою оселю до свята, але не знає, як це зробити. Давайте їй допоможемо. Ось тут в старовинній скрині (Як вона називається? Правильно — куфер) є гуцульські ужиткові речі. Треба вибрати речі, що знадобляться для облаштування гуцульської хатки до Великодніх свят.

СОФІЯ Д.: Для прикрашання хатки знадобиться глиняний посуд, бо він може стояти на полиці та прикрашати кімнату, і з нього можна їсти. У ляльки хатка гуцульська, тому й глиняний посуд має бути

гуцульським. Наприклад, гладунчики гарно розписані жовтими, зеленими, коричневими квіточками.

ТАРАС Р: Ще є гарний дерев'яний гуцульський посуд. Він гарний тому, що прикрашений різьбою. Ось тут є гарнчик і великий дерев'яний таріль. На нього можна покласти багато писанок.

МАРІЯ З: Лавку можна накрити гуцульським килимом. Він різнокольоровий і від нього в хатці буде святково й весело.

ХРИСТИНА Л: На стіну можна повісити ось такі вишиті рушники. Вони зроблені з полотна й вишиті жовтими, зеленими і коричневими нитками. Візерунки на рушниках вишиті по-особливому. Такі візерунки вишивають наші гуцульські майстрині.

ВЧИТЕЛЬ: Які ви молодці, що зуміли доброю порадою допомогти ляльці маленький гуцулочці Василинці.

Додаток Щ (2)

Сценарії виховних заходів

Сценарій святкового заходу «Входини по-гуцульськи»

Мета: формувати розуміння житла як осередку родинного життя, збагачувати знання дітей про його облаштування, будівництво та засоби оздоблення житла у гуцулів, виховувати прагнення популяризувати культурні здобутки гуцульського краю.

Методичне забезпечення: макет гуцульської хати, кілька штучних квіток і

різнокольорових стрічок для плетіння «квітки», аудіо запис гуцульських мелодій, ужиткові речі, що побутують на Гуцульщині (або їхні іграшкові копії).

Захід відбувається в святково прибраному залі.

Хід заходу

На «подвір'ї» новозбудованої хати стоїть одягнена у святковий гуцульський стрій родина – ґазда, ґаздиня, бабуся, дідусь, троє дітей.

БАБУСЯ: Ось і діждали ми в новеньку хатку зайти та й мирно жити.

ДІДУСЬ: Добре, що маємо файних родичів і сусідів, бо самим ніколи б хати не збудувати.

ГАЗДА: А ще доброго пана-майстра на будову запросили. І свою справу пильнував, і словом веселим вмів потішити.

ГАЗДИНЯ: Отож сьогодні, коли вони прийдуть до нас на входини, ми маємо нагоду їм щиро подякувати. А якщо хтось і з них надумає собі хату будувати, то ми радо підемо їм допомагати.

1-а ДИТИНА: Ой, вже наші гості у дорозі, бо вже чути як музики награють.

2-а ДИТИНА: Як добре, що наші гості запросили музик. Можна буде поспівати й потанцювати.

3-а ДИТИНА: Чуєте, яку веселу гуцульську мелодію вони награють? (Усі слухають музику).

Під музику до залу заходять решта вихованців.

ГОСТІ: Доброго дня, пишні ґазди!

ГАЗДИ: Доброго дня, і вам любі гості!

ПАН-МАЙСТР: Ми прийшли вас вітати з уходинами. А щоб у новій хаті вам добре жилося, то за давнім гуцульським звичаєм принесли в дар корисні хатні речі.

Гості по черзі називають свій подарунок і коротко розповідають про його призначення. Ґазди приймають і щиро дякують гостям за подарунки.

ГАЗДИНЯ: Ой, вже і не знаю як вам дякувати. Дуже ваші подарунки файні.

ГІСТЬ: Та бо їх зроблено у нас на Гуцульщині, нашими талановитими і працьовитими майстрами.

БАБУСЯ: Правду кажете, гуцули завжди були працьовитими і добрими, та й до нині такими залишились. Адже ви не відмовили допомогти хату збудувати.

ПАН-МАЙСТЕР: А чи пригадуєте, як ми закладали цю хату? (діти пригадають гуцульські прикмети і обряди пов'язані з будівництвом).

ПАН-МАЙСТЕР: А сьогодні ми з вами «зав'яжемо квітку» на знак того, що будову закінчено. (Під гуцульську мелодію діти приносять квітки і стрічки, мама і бабуся їх сплітають у невеличкий віночок, ґазда з паном-майстром вішають на дах хати квітку).

ГОСТІ (хором): Щастя вам усякого, гаразду в новій хаті!

ДІДУСЬ: Дякуємо. А що потрібно, щоб у хаті було завжди добре і мило? Що треба робити? (діти і гості пригадують різновиди хатньої роботи).

БАБУСЯ: У давнину гуцули, щоб захистити свої оселі від нещастя робили різні обереги. Та напевно вони вже забулися.

ДІТИ: Ні, ні не забулись, ми пам'ятаємо (по черзі називають відомі їм обереги).

ГАЗДА: А щоб у хаті було весело, треба співати веселих пісень. Тож, дорогі діти та шановні гості, хто знає пісні, що їх співали ще наші пращури (серед учасників і глядачів проводиться конкурс на знання пісень про Гуцульщину і гуцулів).

ГАЗДИНЯ: Щоб у нашій хаті був завжди хліб і до хліба, просимо усіх на гостину.

Захід завершується спільною гостиною.

Сценарій свята «Збираємось на полонину»

Мета: формування уявлень про звичаї й обряди пов'язані з трудовою діяльністю гуцулів, подальше ознайомлення дітей з різножанровими музичними творами гуцульського фольклору.

Методичне забезпечення: скриня (куфер) для традиційного гуцульського одягу: *для хлопчиків:* 1) гачі – штани з домотканого полотна; 2) черес – широкий шкіряний пояс, оздоблений металевими прикрасами; 3) сардачок – довгий одяг з овечої вовни; 4) кресаня – солом'яний капелюх прикрашений квітами; 5) постоли - взуття з цілого шматка товстої шкіри без пришивної підошви; *для дівчаток*: 1) запаски – жіночий одяг у вигляді шматка вовняної тканини певного розміру, що одягається замість спідниці для обгортання стану поверх сорочки; 2) опинка – широка квітчаста спідниця; 3) кептарик – верхній одяг без рукавів, виготовлений з овечого хутра й оздоблений вишиванками або аплікацією; 4) крайка – тканий пояс; 5) чільце – головна прикраса у вигляді корони з паперових квітів і різнобарвних стрічок.

Дерев'яний посуд, бринза, сирні баранці, тубівка (невелика шкіряна сумка з металевими прикрасами, що одягається на плече), бесаги (дві полотняні торбинки прикрашені вишивкою й скріплені поміж собою міцною мотузкою, що одягається через плече), дві іграшкові трембіти, аудіо запис зі звуком трембіти та веселої гуцульської мелодії.

Хід розваги

І. Вступна частина.

ВИХОВАТЕЛЬ: Діти, яка зараз пора року? Так, весна. А зараз проведемо гру «Як дізнатись, що прийшла весна?» і дізнаємось про ознаки приходу саме цієї пори року. Може хтось згадає віршика чи пісеньку про весну? (Діти декламують вірші, співають пісень). Молодці! Тепер зрозуміло, як ви любите весноньку.

ІІ. Основна частина.

ВИХОВАТЕЛЬ: До нас сьогодні завітав незвичайний гість. /Входить юнак у гуцульському вбранні з тубівкою через плече/. Гість вітається, діти чемно відповідають на привітання.

ВИХОВАТЕЛЬ: Шановний гостю! Звідки, ти? Звуть тебе як?

ГІСТЬ: Я прийшов до вас з стародавніх гуцульських казок і легенд, де живуть сміливці з Карпат. Вони не бояться ані диких звірив, ані громовиці, ані життєвої скрути. Таких хлопців гуцули здавна називають легінями. .ВИХОВАТЕЛЬ: Скажи нам, чи любиш ти весну?

ГІСТЬ: Понад усе на світі. Адже саме цієї пори ми з друзями й старшими пастухами збираємо отари овечок і виводимо їх на гірські пасовиська — полонини.

ВИХОВАТЕЛЬ: То ти не просто – легінь, ти ще й вівчар.

ЛЕГІНЬ-ВІВЧАР: Саме так. Я з батьком, старшими братами вже не одну весну виводимо отари на полонину.

ВИХОВАТЕЛЬ: Тож, будь ласкавий, розкажи нам про життя полонинське.

ЛЕГІНЬ-ВІВЧАР: З настанням весняних теплих днів гуцули доручали свою худібку поважним ґаздам, яких на час літа обирали за вівчарів. Вівчарі мали пасти й доглядати довірену їм худобу – коників, корівок, овечок і баранців. Вигін худоби на полонину називався «полонинський хід». Відбувався на Гуцульщині урочисто й святково. Починався він рано-вранці в день Святого Юрія. У цей день маленькі гуцулята прикрашали голови баранців і овечок вінками польових квітів. За сигналом трембіт власники худоби приганяли її на заздалегідь домовлене місце, звідки традиційно відбувалися полонинські ходи. Попереду йшли пастухи з трембітами, за ними господарі вели свою худібку, яку ще пестливо називали «маржинкою». Молоді пастушки вели коней, навантажених бесагами з борошном, сіллю, одягом і посудом. Такий «полонинський рух» міг тривати до двох тижнів, бо для пасовиська обирали місце, що знаходилось високо у горах.

Життя на полонині відбувалось під наглядом ватага, якого обрали усім пастушим гуртом. Отари овець випасали досвідчені пастухи-

»вівчарі». Їм допомагали хлопчики-підлітки, які разом з батьками та старшими братами радо піднімались на полонину. Вони носили воду, заготовляли дрова для ватри, прибирали колибу – велику дерев'яну хату, в якій жили гуцули під час полонинського випасу.

Час від часу овечок і баранців стригли, а вовну висушували, щоби восени віддати її господарям худібки. З цієї вовни гуцулки сплітали рукавички й «капчурики» (м'які капці без підошви). Найвправніші майстрині ткали вовняні килими та ліжники.

З овечого молока вівчарі готують смачний сир, який гуцули називають «бринза». Її зберігають у невеликих дерев'яних бочках - »бербеничках». Бринзу використовували для виготовлення іграшок, які дарували малечі, повертаючись з полонин.

Вівчарі та їх юні помічники мали бути сміливими та сильними, щоб оберігати худобу від диких звірів.

У жовтні з настанням перших холодів вівчарі з отарами повертались до рідних домівок. Зазвичай це відбувалось на день Святої Покрови (1 жовтня). Гуцульські родини вшановували своїх трудівників, дякували за добре доглянуту маржинку, а маленькі гуцулята дякували за подаровані сирні іграшки.

ВИХОВАТЕЛЬ: Дякуємо тобі, легіню, за цікаву розповідь. А чи можуть наші малята, юні гуцулята, потрапити на полонину?

ЛЕГІНЬ-ВІВЧАР: Це ми зараз перевіримо.

Гість пропонує дітям виявити свою вправність і кмітливість у грі «Хто швидше збереться на полонину». За її умовами маленькі учасники діляться на команди, завданням яких є дістати з куфра одяг, назвати його, правильно зодягнути. Виграє та команда, в якій більше дітей правильно назвали й швидше одягли гуцульське вбрання.

ЛЕГІНЬ-ВІВЧАР: Молодці малята – юні гуцулята! Добре впорались з завданням. А тепер подивимось, чи ви знаєте який посуд, беруть гуцули на полонину.

За сигналом ведучого учасники команд по черзі вибирають один з предметів традиційно гуцульського побуту, називають його, пояснюють його призначення й укладають у бесаги.

ЛЕГІНЬ-ВІВЧАР: Спритні та кмітливі наші малята, гідні нащадки славного гуцульського роду. Так мені з вами добре. Та вже час вирушати в дорогу. Чуєте, як трембітарі трембітають, усіх гуцулів-вівчарів до гурту збирають.

Діти слухають мелодію трембіти, дякують легіню-вівчару, прощаються з ним.

ІІІ. Завершальна частина

ВИХОВАТЕЛЬ: Дітоньки, а чи сподобалась вам розповідь та забави легеня-вівчаря? Ой, що то за гуркіт і гомін? Хто це до нас завітав у гості? Та це ж наш давній приятель – Чугайстр.

ЧУГАЙСТР: Так-так, то я. Прийшов до вас за порадою. Чув я від своїх лісових друзів про сміливих та працьовитих гуцулів-вівчарів. От і надумав сам стати вівчарем. Але не знаю, що для цього потрібно та яких звичаїв слід дотримуватись.

ВИХОВАТЕЛЬ: Малята, розповімо нашому приятелю, про що довідались від легіня-вівчара?

Діти перебрали на себе роль оповідачів й розповіли Чугайстру, про що дізнались від попереднього гостя.

ЧУГАЙСТР: От послухав я, діти, вашу розповідь і збагнув – рано мені ще бути пастушком, а не те що вівчарем. Бо з-поміж того, що ви мені оповідали, я вмію лише добре куштувати бринзу та на гуцульських святах витанцьовувати. А працювати ще не навчився. То я спочатку підготуюсь як слід, і вже тоді – на полонину.

На завершення діти пригощали свого кумедного гостя принесеною легенем-вівчарем бринзою, а ще демонстрували Чугайстрові сирних баранців, розповідали легенду про них.

Сценарій спортивного свята «Гуцульські забави»

На початку учасників ділять на дві команди (по-гуцульському – гурт) «Верховинці», «Горяни». Кожна команда обирає ватажка.

«Перекоти писанку»

Мета: закріпити вміння швидко перекочувати писанки з одного

місця в інше по горизонтальній прямій; виховувати спритність і кмітливість.

Матеріали: 4 кошики, кілька дерев'яних писанок.

Умови гри. Кожна команда отримує кошик з однаковою кількістю писанок. За сигналом учителя дитина з кожної команди перекочує писанку з одного кошика до іншого, який стоїть на відстані. Перемагає та команда, яка швидше перекотить свої писанки (повтор 3-4 рази).

«Хто швидше збереться на полонину»

Мета: вправляти дітей у спритності; збагатити словниковий запас вихованців; стимулювати вміння швидко та правильно одягатися.

Матеріали: у скрині розкладений традиційний гуцульський одяг:

д л я х л о п ч и к і в:

гачі – штани з домотканого полотна,

черес – широкий шкіряний пояс, оздоблений металевими прикрасами,

сардачок – довгий одяг з овечої вовни,

кресаня – солом'яний капелюх, прикрашений квітами,

постоли – взуття з цілого шматка товстої шкіри без пришивної підошви;

д л я д і в ч а т о к:

запаски – жіночий одяг у вигляді шматка вовняної тканини певного розміру, який одягають замість спідниці для обгортання стану поверх сорочки,

опинка – широка квітчаста спідниця,

кептарик – верхній одяг без рукавів, виготовлений з овечого хутра й оздоблений вишиванками або аплікацією,

крайка – тканий пояс,

чільце – головна прикраса у вигляді корони з паперових квітів і різнобарвних стрічок.

Умови гри. Виходять по одному учаснику команди й за сигналом ведучого вибирають одну з речей, називають її, одягають гуцульський одяг. Виграє та команда, у якій більше дітей правильно назвали й швидше одягнули вбрання.

«Хто швидше збере бесаги»

Мета: розвивати спритність і кмітливість; активізувати інтерес до гуцульських побутових речей.

Матеріали: дерев'яна ложка, дзбанок, гарнець, кухоль, тарілка.

Хід гри. За сигналом ведучого учасники команд по черзі вибирають по одному з розкладених на столі предметів традиційного гуцульського побуту, називають його, пояснюють призначення й укладають у бесаги. Перемагає та команда, у якій більше учасників-переможців.

«Найсильніший ватаг»

Мета: випробувати в силі.

Хід гри. Ватаги сідають за стіл один навпроти одного. Ставлять на стіл зігнуті в ліктях руки. Переможцем вважається той, хто першим покладе руку суперника на стіл. У силі можуть вправлятися всі члени гурту.

«Який гурт швидше повісить коновку на пліт»

Мета: вправляти дітей у швидкості реакції; вдосконалювати основний рух – біг.

Матеріали: тини, коновки.

Умови гри. Ватаги стоять попереду й тримають коновки. За сигналом ведучого ватаг оббігає тин і передає коновку члену гурту, який стоїть першим. Останній член гурту добігає і вішає коновку на тин. Виграє та команда, яка швидше повісить свою коновку.

«Який гурт швидше через зруби перенесе писанку в ложці»

Мета: вправляти дітей у бігу «змійкою»; виховувати спритність, швидкість.

Матеріали: ложки, писанки, зруби.

Хід гри. Зруби розставлені перед кожною командою. Ватаг тримає в ложці писанку. Потрібно «змійкою» оббігти зруб, тримаючи перед собою ложку, повернутись і віддати її наступному учаснику гурту. Перемагає той гурт, у якому діти швидше перенесуть писанку.

Додаток Щ (3)

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ТЕМАТИКИ

1.»Відгадай вид мистецтва»

Дидактичне завдання. Навчити дітей розрізняти різновиди декоративно-ужиткового мистецтва; активізувати словник дітей; виховувати спостережливість, увагу, вміння чітко виконувати правила гри.

Методичне забезпечення: твори декоративно-ужиткового мистецтва, ілюстрації.

Ігрові дії. Вихователь проводить коротку бесіду про різноманіття видів мистецтва, що здавна побутують на Гуцульщині. Відбувається бліц-опитування з метою актуалізації попередньо набутих знань про різновиди декоративно-ужиткового мистецтва.

Хід гри. Вихователь вказує на річ або її зображення, а діти по черзі відгадують, до якого виду мистецтва належить пропонований зразок. Кожному учаснику пропонується докладно розповісти про одну-дві речі за вибором.

2. «Що з чого зроблено»

Дидактичне завдання. Навчити дітей групувати предмети за матеріалом, з якого вони зроблені (метал, скло, дерево, глина); активізувати словник дітей; виховувати спостережливість, увагу, вміння чітко виконувати правила гри.

Методичне забезпечення. Зразки гуцульських ужиткових речей.

Ігрове правило. Предмет можна класти лише на той піднос, що зроблений з того самого матеріалу.

Ігрові дії. Вгадування на дотик предметів, відгадування їх за описом; пошук предметів, виготовлених з різних матеріалів; групування їх за якістю; використання «чарівного мішечка».

Хід гри. Для цієї гри добирають предмети, виготовлені з різних матеріалів. Вихователь проводить коротку бесіду до початку гри, в якій уточнює знання про те, що всі предмети, котрі нас оточують, виготовлені з різних матеріалів.

Дидактична вправа. Які ви знаєте матеріали, а також предмети, виготовлені з них?

Педагог пропонує нову гру. Впізнай на дотик, з чого зроблений предмет.

3. «Крамниця»

Дидактичне завдання. Вчити описувати предмет, що його треба купити, бути ввічливим.

Методичне забезпечення. Різноманітні речі з виразним гуцульським колоритом.

Ігрові правила. Купівля відбудеться лише тоді, коли правильно буде описано предмет. З купленими речами, іграшками діти потім граються.

Ігрові дії. Загадування, відгадування, продаж і купівля предметів.

Хід гри. До початку гри влаштовують вітрину з товарами, вибирають «продавця». Той, хто піде в магазин і купить там щось, не показує іншим дітям, а просить за описом відгадати куплену річ. Гра продовжується, поки у магазині не розкуплять усі товари.

4. «Для чого призначений...»

Дидактичне завдання. Вчити дітей описувати речі, виділяючи їх найхарактерніші ознаки; розвивати зв'язне мовлення, вміння уважно слухати товариша, доповнювати його розповідь.

Методичне забезпечення: зразки речей та творів гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва.

Ігрові правила. Розповідати все, що знаєш про предмет, який узяв до рук.

Ігрові дії. Пошук предмета подібного за описаним. Хто першим знайшов, той бере інший предмет для опису.

Хід гри. Для цієї гри вихователь готує два комплекти іграшок: один ставить у ящичок, другий розкладає в груповій кімнаті. Дитина описує вибраний нею предмет з ящичка, інші діти шукають подібний.

5. «Правильно-неправильно»

Дидактичне завдання. Вправляти дітей у розрізненні предметів за матеріалом; закріпляти знання про такі властивості предметів, як твердий, м'який, щільний, гладкий, блискучий, матовий.

Методичне забезпечення: зразки гуцульських ужиткових речей.

Ігрові правила. Зібрати в кошик предмети однакової якості, розповідати про властивості предметів.

Ігрові дії. Дітей, котрі змагатимуться, поділити на кілька підгруп. Підгрупа, котра знайде більше однакових за матеріалом і властивостями предметів, виграє. Пошук закінчується, коли прозвучить сигнал.

Хід гри. Гра починається з короткої бесіди з дітьми про предмети, що їх оточують у груповій кімнаті. При цьому увага звертається на матеріал, з якого зроблені ці предмети. Далі діти виконують ігрові дії.

6. «Подібний – неподібний»

Дидактичне завдання. Навчити дітей порівнювати речі за кольором, формою, величиною, матеріалом; розвивати спостережливість, мислення, мову.

Методичне забезпечення. Зразки гуцульських ужиткових речей.

Ігрові правила. Знаходити два подібні предмети, вміти довести, що вони подібні. Відповідає той, на кого вкаже стрілочка.

Ігрові дії. Пошук подібних предметів.

Хід гри. Заздалегідь у груповій кімнаті розкладають різноманітні предмети. Вихователь нагадує дітям про те, що їх оточує багато предметів, різних і однакових, подібних і зовсім не подібних.

Педагог ставить завдання перед дошкільнятами: необхідно пройти по кімнаті, вибрати два подібних предмети й сісти на місце. На кого покаже стрілочка, той розповість, чому він узяв саме ці два предмети, у чому полягає їхня подібність.

7. «Кому, що подарувати»

Дидактичне завдання. Вправляти дітей у класифікації речей, в умінні називати їх, визначати ремесла для здійснення, яких майстрам

ці речі необхідні в роботі.

Методичне забезпечення: зразки ремісницького приладдя, столярні інструменти, набір для шиття і вишивання, малюнки з зображенням гончарного кола, килимарського верстата.

Ігрові правила. Називати предмети, необхідні для роботи людям певної професії.

Ігрові дії. Кидання м'яча або роздача фішок.

Хід гри. Вихователь називає ремісника, а діти говорять, що йому потрібно для роботи.

8. «Що виготовлено працелюбними руками?»

Дидактичне завдання. Закріплювати й систематизувати знання дітей про те, що створено людиною.

Методичне забезпечення: зразки речей ужиткового характеру та рослинний матеріал (для порівняння).

Ігрові правила. Називати предмети зроблені людиною, вказуючи, з чого вони зроблені.

Ігрові дії. Роздавання фантиків за правильну відповідь.

Хід гри. У процесі бесіди з дітьми вихователь уточнює їхні знання про предмети, створені природою й людиною. «Що зроблено людиною і з чого?» - запитує вихователь, а за правильну відповідь дає фантик.

9. «Чия робота?»

Дидактичне завдання. Поглиблювати, уточнювати знання дітей про працю людей, виховувати інтерес до неї, повагу до трудівників.

Методичне забезпечення: зразки ужиткових речей, що містять виразний гуцульський колорит.

Ігрове правило. Групувати речі за місцем їх виробництва та матеріалом, з якого вони зроблені.

Ігрова дія. Змагання, хто дасть більше правильних відповідей.

Хід гри. На столі у вихователя лежать різноманітні ужиткові речі. Вихователь бере в руки річ і запитує: - Що це? Де виготовили цю річ? Хто виготовив?

10. «З якого матеріалу? З чого і ким зроблено?»

Дидактичне завдання. Уточнити знання дошкільнят про те, звідки у них одяг. Дати початкові уявлення про властивості та якості різноманітних тканин.

Методичне забезпечення: зразки тканин, малюнки, ілюстрації.

Ігрові правила. Слухати уважно розповідь вихователя, добирати до його розповіді відповідні малюнки та ілюстрації.

Ігрові дії. Подорож туди, де росте бавовна, льон, вирощують овець, а також мандрівка на фабрику одягу.

Хід гри. Для гри потрібні ілюстрації, малюнки, на яких зображено процес вирощування льону, бавовни, виготовлення з них тканин і пошиття одягу. Вихователь роздає дітям малюнки і говорить:

– Чи знаєте ви, з чого виготовлені ваші платтячка, костюмчики?

Вихователь ознайомлює дітей з вирощуванням і переробкою льону, бавовни, виготовленням вовняних тканин і далі – з виготовленням одягу. Свою розповідь вихователь супроводжує демонструванням малюнків.

На закріплення проводить такі вправи:

а) добери малюнок до того, про що я розповідатиму;

б) розкажи, звідки до тебе прийшла така гарна сорочечка, платтячко.

11. «Прикрашаємо гуцульські іграшки»

Дидактичне завдання. Закріпити назви елементів гуцульського орнаменту «кривулька», «баранець», «дзьовбеньки». Вчити розташовувати елементи розпису відповідно до форми іграшки, добирати кольори, характерні для гуцульської іграшки. Виховувати естетичне сприймання, почуття гармонії.

Методичне забезпечення. Зразки гуцульських іграшок, плоскі зображення іграшок: коник, візочок, колиска, скриня, скрипка, пташки (по кілька на кожну дитину), дрібна пластикова мозаїка з елементами гуцульського розпису.

Ігрові дії: розглянути з дітьми зразки гуцульських іграшок, звернути увагу на кольори візерунків та їх поєднання, на ритмічність візерунку.

Виділити на кожній іграшці ті місця, які традиційно оздоблюють візерунками.

Запропонувати дітям самостійно прикрасити іграшки – „побути славними майстрами з Гуцульщини».

12. «Посуд на косівський ярмарок»

Дидактичне завдання. Закріпити уявлення дітей про різні види гуцульського керамічного посуду, про основні характерні ознаки декору, властиві різним осередкам. Вчити групувати предмети відносно характерного колориту, розповідати про їх орнамент та призначення. Розвивати естетичний смак, виховувати почуття гордості за свій народ.

Методичне забезпечення. Речі та творчі роботи дітей, які представляють зразки гуцульського гончарного промислу, кілька великих кошиків з лози.

Ігрові дії: розглянути з дітьми гуцульський посуд. Разом з дітьми виявити характерні особливості різних видів кераміки. Пригадати назви окремих видів гуцульської кераміки (гарчік, гладунчик), звернути увагу на характерний рослинно-геометричний візерунок, пригадати символіку кольорів. Визначити своєрідність ужиткового та декоративного посуду. Пригадати фольклорні твори про кераміку.

Запропонувати дітям згрупувати посуд відповідно до певного виду кераміки – «Підготувати посуд до ярмарку». Кожен вид в окремий кошик. Для цього доцільніше поділити дітей на кілька підгруп, кожна з яких складає посуд окремого виду.

Після виконаного завдання одна дитина з команди «майстрів» продає свій посуд, називаючи його назви та описуючи красу оздоблення.

Гру повторюють декілька разів, змінюючи команди дітей.

Додаток Ю

Свіччині вечірки на Поліссі

Мета виховного заходу: ознайомити з особливостями трудових традицій Полісся. Розвинути зацікавлення до стародавніх звичаїв і обрядів. Виховати повагу до людей праці.

Забезпечення: 1. Традиційний поліський одяг.
2. Вінок, сплетений із засушених квітів та колосся.
3. Матеріал для приготування свічок.
4. Ремісницьке приладдя.
5. Узвар, пиріжки – «перевертаники».

Попередня робота: розповісти дітям про чарівний світ ремесел, що побутує на Поліссі, про славних майстрів нашої землі. Вивчити з дітьми кілька віршів, прислів'їв про працю й майстрів. Сплести разом з дітьми вінок.

Зал оформлено у вигляді селянської хати. У хаті – Господар і Господиня. Діти в українських народних костюмах підходять до хати.

Діти (по черзі):

Ой, прочини, хазяїне, ворота,
Бо вже іде з поля робота!
Ой, прочини, хазяїне, віконце,
Несемо тобі віночок, як сонце!
Ой, прочини, хазяїне, нову браму –
Несемо тобі віночок із лану!

Діти проходять у хату, співаючи пісню «Відчиняй, господарю».

Діти (по черзі вклоняються господарям):

Просився в женчиків додому.
– Ой, додому, женчики, входіте,
Та мене у стодолу візьміте.
Нехай же я в стодолі спочину,
А восени знов в поле вилину.
Я дрібного дощику напився,
Вже й буйних вітрів начувся.

Вже й під красним сонечком напікся,

Під місяцем ясним насвітився.

Добра була нива – сто кіп жита вродила.

Сто кіп і снопочок – нам на віночок!

Підходять до господарів і подають їм вінок.

Господар:

– Дякуємо, діти! Який чудовий вінок мені принесли – вінок дорожчий від золота. Повішу його тут на почесне місце, щоб заходив хліб за хліб, старий за новий. Вилущеним зерном розпочнемо сівбу.

Господиня:

– Проходьте, дітки. Будете в нас шановними гостями. Бо ми вже збиралися свічку женити... (Діти здивовано переглядаються). Чому здивувалися? Не чули про таке? Ну, тоді я вам оповім. Сідайте на лаву та слухайте. Діти сідають на лави. Господиня під час розповіді розминає попередньо підготовлений теплий віск.

Господиня:

– Наша поліська земля завжди славилась трударями, майстрами, що вміли своїми руками робити все: і предмети побуту, і мистецькі твори. Улітку всі були зайняті в полі, зрощували і збирали врожай. А восени, коли роботи в полі меншало, а вечори ставали довші, запалювали майстри свічку і сідали до своєї улюбленої роботи: хто шити, хто вишивати, хто вирізувати. Була свічка для них надійною помічницею: весело виблискує, потріскує віск, і вправні руки майстра створюють гарні корисні речі. А перед початком осінніх домашніх робіт завели майстри звичай гуляти свіччині вечірки, щоб горіла свічка яскравіше.

Господиня розкачує віск, закладає всередину гніт і скачує свічку. Прикрашає свічку квітами, стрічками і ставить мисочку з житом.

– Ну що, подивимось, як горить наша свічка? (Свічку запалюють і ставлять у безпечне, підготовлене місце). А що ж за вечірки без танцю?

Діти стають парами і виконують парний танок. Господар і Господиня грають у бубон. Музика «На вулиці скрипка грає».

Господиня:

– Як ви добре танцювали! То, може, ще й заспіваєте? Діти

виконують пісню «Черевики».

Господар:

– Гарна пісня! Дякую, що звеселили мою душу. Але ж я сам швець. Шию чоботи і черевики для великих і маленьких. А чи знаєте ви, як шевчик працює? Я вам зараз розкажу і покажу.

Виконується пісня-інсценівка «Про шевчика». Господар і Господиня танцюють у колі дітей.

Господар:

– А ось ці черевики я тільки-но пошив (показує пару дитячих черевичків). Подобаються? Ану, черевики наміряйте – танцювати починайте.

Проводять гру з черевиками.

Стук у двері. До хати заходить сусідка.

Сусідка:

– Добрий вечір, сусіди! А я збираюся з вами, сусідко, повишивати трохи. Думаю, запалимо свічку, поспіваємо трохи, та й вишивати буде веселіше.

Господиня:

– Добрий вечір вам, сусідко! Проходьте та й гостею будете. (Звертається до дітей). Розкажіть, любі діти, моїй сусідці, яке в нас сьогодні свято. (Діти відповідають).

Сусідка:

– Люблю я свіччині вечірки, бо свічка – велика помічниця. Сідайте, діти, ближче біля мене. Я покажу вам свої вишиванки і розповім про вишивку.

Діти сідають біля вишивальниці. Вона розповідає, які вироби прикрашають вишивкою, які є види вишивки та яке значення мають кольори, пересипає розповідь приказками. Потім запрошує дітей на «Танок-запрошення з рушниками» під музику української народної пісні «Дівчинко моя, переяславко».

Господар:

– Дивіться, сусідко, як діти гарно танцюють. (Звертається до хлопчиків). Хлопці, покажімо, як ми вміємо співати. Діти виконують пісню «Женчичок».

До хати заходить ще один гість – столяр.

Столяр:

– Добрий вечір цьому дому! Приніс я вам, господарі, стілець, який замовляли (виймає з торби стілець).

Господиня:

– Дякую, майстре, за чудовий стілець. Буде тут біля печі стояти (милується виробом). Золоті ваші руки. Проходьте, будете в нас гостем.

Столяр:

– А чи не свіччині вечірки ви справляєте? (Діти відповідають). Добре діло! Тепер осінь, сонце сідає раненько, а без свічки жоден майстер не обійдеться. (Звертається до дітей). А хочете, покажу вам свої інструменти? Тоді йдіть ближче.

Діти сідають біля столяра. Він показує їм свої інструменти. Пояснює їхнє призначення, а також розповідає про інших майстрів (теслярів, бондарів, ковалів, гончарів). Діти читають вірші, пригадують прислів'я та приказки про працю й майстрів. Господар і Господиня звертають увагу дітей на музичні інструменти: скрипку і бубон.

Господиня:

– Прислухайтесь, діти, що вони до нас промовляють? Господар і Господиня співають пісню «Скрипка й бубон».

Господиня:

– Ой людоньки, я і забулася про святкове пригощання. Зараз, зараз я пригощу пиріжками, які здавна печуть у нас на Поліссі. Називають їх «перевертанички» (приносить дітям «перевертанички» й узвар). Пригощайтесь, любі. А оці маленькі свічечки я вам подарую на згадку про наше свято. (Роздає дітям маленькі воскові свічечки).

Додаток Я

УНІКАЛЬНІСТЬ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ «ПОЧАТКОВА ОСВІТА» КОЛОМИЙСЬКОГО НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ ВІДПОВІДАЄ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА:

НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ	НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ в контексті наукової проблеми кафедри педагогіки і психології «Інтеграція етнокультурних традицій в освітній процес»	ВИХОВНА РОБОТА
Курси: Історія України; Історія української культури; Теорія і методика виховання; Дитяча література та методика навчання літературного читання; Образотворче мистецтво з методикою навчання; Музичне мистецтво з методикою навчання; Етнопедагогіка; Виробнича практика (проведення виховних заходів народознавчого спрямування); Видання навчально-методичної літератури.	Тематика курсових робіт; Виступи викладачів і студентів на наукових конференціях, семінарах з етнопедагогіки, етнопсихології, розвитку освіти Карпатського регіону; Публікації статей у збірниках наукових праць та матеріалах міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференцій; Видання монографії та навчально-методичної літератури з етнорегіональної проблематики; Співпраця з творчою навчально-науковою лабораторією «Гірська школа Українських Карпат».	Екскурсії до музеїв та пам’яток культури Гуцульщини і Покуття; Проведення свят народного календаря, участь в етнофестивалях; Відвідування виставок народних майстрів Гуцульщини і Покуття; Зустрічі з письменниками, художниками Прикарпаття; Участь у відзначенні ювілеїв видатних діячів культури, науки і мистецтва Гуцульщини і Покуття; Участь в обласному конкурсі творчих робіт Центру досліджень «Покутської трійці»; Презентації видань етнокультурної, етнопедагогічної та етнорегіональної тематики; Облаштування виховного середовища з елементами етнокультури; Залучення студентів до творчих, дослідницьких і культурно-мистецьких проєктів у рамках реалізації цільової соціальної програми «Молодь Прикарпаття».

Наукове видання

Лаппо В. В., Поясик О. І., Русакова О. В., Чепіль М. В.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІНТЕГРАЦІЇ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Монографія
Видання 2-ге, перероблене і доповнене

ISBN 978-617-8768-30-0

В авторській редакції
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк.23,48
Наклад 100 прим.

ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
Тел. (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
№4191 від 12.11.2011р.

